

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Александар М. Новаковић

**ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ
КОМПЛЕТА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
КАО СТРАНОГ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Александар М. Новаковић

**ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ
КОМПЛЕТА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
КАО СТРАНОГ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ниш, 2020.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Aleksandar M. Novaković

**THE POLYFUNCTIONALITY OF THE
TEXTBOOK SET FOR LEARNING SERBIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2020.

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Проф. др Марина Јањић

Наслов:

ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА ЗА
УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Резиме:

Предмет овог докторског рада представља испитивање полифункционалности уџбеничког комплета у настави српског језика као страног. Питање важности квалитета уџбеничког комплета и његових јединица (уџбеника, радне свеске, аудио-материјала итд.) постаје актуелно последњих година са развојем овог вида наставе и са повећањем броја центара у којима се учи и подучава српски као страни језик, посебно зато што је уочљив дисбаланс у објављивању уџбеничких комплета за учење српског језика као матерњег и оних за учење српског језика као страног (у корист прве групе). Своју пажњу усмеравамо ка креирању обрасца за евалуацију штампаних и електронских интерактивних уџбеника и радних свезака, са циљем стварања слике о томе како треба да изгледа квалитетан уџбенички комплет за учење српског језика као страног у XXI веку. У истраживању смо користили дескриптивну методу и методу теоријске анализе, технике анкетања, анализе садржаја и интроспекцију, а као инструменте онлајн упитнике са скалом процене. У складу са постављеним предметом истраживања спровели смо детаљне анализе постојећих уџбеничких комплета за учење српског језика као страног, формирали нови образац за њихову евалуацију и писање нових уџбеника и радних свезака, редефинисали појам електронског интерактивног уџбеника и развили први електронски интерактивни уџбеник за учење српског језика (као страног) уз помоћ мобилних телефона под називом *(Про)Говори српски!*.

Научна област:

Српски језик

Научна
дисциплина:

Методика наставе српског језика као страног

Кључне речи:

Методика наставе српског језика као страног, уџбенички комплет:
уџбеник, радна свеска, аудио-материјал, полифункционалност,
евалуациони образац

УДК:

371.671:811.963.41'243

CERIF
класификација:

Н 004 Филологија
Н 360 Примењена лингвистика, предавање страних језика,
социолингвистика

Тип лиценце
Креативне
заједнице:

Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral
Supervisor:

Marina Janjić, PhD

Title:

THE POLYFUNCTIONALITY OF THE TEXTBOOK SET FOR
LEARNING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract:

The subject of this doctoral dissertation is the examination of *the polyfunctionality of a textbook set for teaching Serbian as a foreign language*. The question of the importance of the quality of a textbook set and its units (textbooks, workbooks, audio materials, etc.) has become prevalent in recent years with the development of this type of teaching and the increase in the number of centers where Serbian as a foreign language is learned and taught, especially due to a visible disbalance in publishing textbook sets for learning Serbian as a native language and learning Serbian as a foreign language (in favor of the first group). The author focuses on the creation of a checklist for the evaluation of printed and electronic interactive textbooks and workbooks, with the aim of providing insight into what a quality textbook set for teaching Serbian as a foreign language in the 21st century should look like. The study included the descriptive and theoretical analysis method, the content analysis survey technique and introspections, as well as online survey questionnaires with a rating scale. In accordance with the set research subject, detailed analyzes of the existing textbook sets for learning Serbian as a foreign language were conducted, a new theoretical checklist for their evaluation and the writing of new textbooks and workbooks was created, the notion of an electronic interactive textbook was redefined, and the first electronic interactive textbook for learning Serbian (as a foreign language) with the help of mobile phones was developed and named *Speak Serbian!*.

Scientific
Field:

Serbian Language

Scientific
Discipline:

The Methodology of Teaching Serbian as a Foreign Language

Key Words:

The Methodology of Teaching Serbian as a Foreign Language, textbook set: textbook, workbook, audio material, polyfunctionality, checklist

UDC:

371.671:811.963.41'243

CERIF
Classification:

H 004 Philology
H 360 Applied linguistics, foreign languages teaching, sociolinguistics

Creative
Commons
License Type:

Attribution-NonCommercial-NoDerivs (**CC BY-NC-ND**)

САДРЖАЈ

Увод	1
I ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ	
1. Полифункционалност уџбеничког комплета	4
2. Појам и дефиниција уџбеника за учење страног језика	11
2.1. Предности и недостаци употребе уџбеника на часовима страног језика	13
3. Појам и дефиниција радне свеске.....	16
4. Остали елементи уџбеничког комплета.....	19
4.1. Аудитивна средства у настави српског језика као страног.....	20
4.1.1. Озвучени уџбеник у настави страног језика	22
4.1.2. Развој вештине слушања употребом озвучених уџбеника	24
4.1.2.1. Подкаст као врста озвученог уџбеника	25
4.1.2.2. Ко треба да чита аудио-записе у озвученом уџбенику?	29
4.1.3. Приручник за наставнике као део уџбеничког комплета	32
5. Евалуација уџбеничког комплета.....	34
5.1. Преглед досадашњих истраживања у вези са стандардима за процену квалитета уџбеника.....	36
5.2. Образац за евалуацију уџбеника.....	39
5.2.1. Дизајн (штампаног и електронског интерактивног) уџбеника	40
5.2.1.1. Ликовно уређење уџбеника	42
5.2.1.2. Општи атрибути уџбеника.....	55
5.2.2. Садржај као критеријум процене квалитета уџбеника	55
5.2.2.1. Интеркултуралност као „пета вештина” у учењу језика	58
5.2.3. Дидактичко-методичко обликовање као критеријум процене квалитета уџбеника	60
5.2.3.1. Важност енглеског језика у уџбенику за учење српског језика као страног	63
5.2.3.2. Питања, задаци и радни налози као најоперативнији део дидактичко-методичког обликовања	65
II МЕТОДОЛОГИЈА НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА	
1. ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	69
2. Циљеви истраживања	70
3. Задаци истраживања	71
4. Хипотезе истраживања	71
5. Узорак истраживања	72
6. Методе, технике и инструменти.....	73
7. Организација и ток истраживања.....	74

III АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА

1. КРИТИЧКИ ОСВРТ НА АКТУЕЛНЕ ЕВАЛУАЦИОНЕ ОБРАСЦЕ	75
1.1. Образац за процену квалитета уџбеника у настави страних језика	76
1.2. Образац за процену квалитета радних свезака у настави страних језика.....	79
2. АНАЛИЗА АКТУЕЛНИХ УЏБЕНИКА У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА.....	81
2.1. Анализа актуелних уџбеника у настави енглеског језика као страног	81
2.1.1. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>New Opportunities Beginner</i>	84
2.1.2. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>New Opportunities Elementary</i>	88
2.1.3. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>New Headway Beginner</i> .	92
2.1.4. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>New Headway Upper-Intermediate</i>	97
2.1.5. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Your space 2</i>	102
2.1.6. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Complete First</i>	106
2.1.7. Закључак у вези са анализом актуелних уџбеника у настави енглеског језика као страног	111
2.2. Анализа актуелних уџбеника у настави српског језика као страног	114
2.2.1. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Реч по реч</i>	117
2.2.2. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Више од речи</i>	121
2.2.3. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Научимо српски 1</i>	125
2.2.4. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Step into Serbian</i>	130
2.2.5. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Step by Step Serbian</i>	135
2.2.6. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Учимо српски 2</i>	139
2.2.7. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Супер српски</i>	143
2.2.8. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Teach Yourself – Serbian</i> .	147
2.2.9. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Serbian/Croatian for foreigners</i>	151
2.2.10. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Introduction to the Croatian and Serbian Language</i>	154
2.2.11. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног <i>Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник</i>	157
2.2.12. Закључак у вези са анализом актуелних уџбеника у настави српског језика као страног	161
2.3. Закључак у вези са спроведеним анализама уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног	164
3. АНАЛИЗА АКТУЕЛНИХ РАДНИХ СВЕЗАКА У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ	167

3.1. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>New Opportunitites Beginner (Language Powerbook)</i>	168
3.2. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>New Opportunitites Elementary</i>	173
3.3. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>New Headway Beginner</i>	177
3.4. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>New Headway Upper-Intermediate</i>	181
3.5. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>Your space 2</i>	185
3.6. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног <i>Complete First</i>	188
3.7. Анализа радне свеске за учење српског језика као страног <i>Реч по реч</i>	192
3.8. Анализа радне свеске за учење српског језика као страног <i>Научимо српски 1</i>	195
3.9. Закључак у вези са спроведеним анализама радних свезака за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног	199
4. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА ЕЛЕКТРОНСКОГ ИНТЕРАКТИВНОГ УЏБЕНИКА	202
4.1. Историјат развика учења језика уз помоћ рачунара и мобилних телефона	206
4.1.1. Употреба рачунара у настави језика	206
4.1.1.1. Историјат употребе рачунара у учењу језика	208
4.1.2. Употреба мобилних телефона у настави страног језика	213
4.1.2.3. Историјат употребе мобилних телефона у настави језика	215
4.1.3. Примена рачунара и мобилних телефона у настави језика данас	218
4.1.3.1. Положај ученика и наставника у учењу језика путем рачунара	219
4.1.4. Потреба дидактичко-методичког обликовања софтвера	222
4.1.4.1. Дизајнирање курсева за учење страног језика	223
4.1.4.2. Моделовање лекција за учење страног језика	224
4.1.4.3. Тестирање електронског интерактивног уџбеника	226
4.1.4.4. Када и на који начин користити електронски интерактивни уџбеник?	227
4.3. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног	229
4.3.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>English Listening</i>	229
4.3.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Gem Learn English</i>	235
4.3.3. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Duolingo</i>	239
4.3.4. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Learn American English Courses – VOA Spoken English</i>	243
4.3.5. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Learn English: Grammar</i>	247

4.3.6. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Learn English: Podcasts u Learn English: Audio & Video</i>	251
4.3.7. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Learn English. Speak English</i>	254
4.3.8. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>VOA Learning English – Practice Listening Everyday</i>	261
4.3.9. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног <i>Hello English: Learn English</i>	265
4.4. Закључак у вези са анализом актуелних електронских интерактивних уџбеника/апликација за учење енглеског језика као страног	270
4.5. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног помоћу мобилних телефона	272
4.5.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног <i>Simply Learn Serbian</i>	272
4.5.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног <i>Learn Serbian – 50 Languages</i>	276
4.6. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног помоћу рачунара.....	282
4.6.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног <i>Serbian for Beginners</i>	282
4.6.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног <i>Српски – језик мога завичаја</i>	286
4.7. Закључак у вези са анализом актуелних електронских интерактивних уџбеника/апликација за учење српског језика као страног	292
4.8. Закључак у вези са спроведеним анализама електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног.....	293
5. РАЗВОЈ ЕЛЕКТРОНСКОГ ИНТЕРАКТИВНОГ УЏБЕНИКА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ	296
5.1. Електронски интерактивни уџбеник (<i>Про</i>) <i>Говори српски!</i>	296
5.2. Како је настао уџбеник (<i>Про</i>) <i>Говори српски?</i>	296
5.2.1. Дизајн уџбеника (<i>Про</i>) <i>Говори српски!</i>	298
5.2.2. Садржај електронског интерактивног уџбеника	302
5.2.3. Дидактичко-методичко обликовање уџбеника	305
5.3. Функционалност електронског интерактивног уџбеника (<i>Про</i>) <i>Говори српски!</i>	311
ЗАКЉУЧАК.....	316
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	319
ПРИЛОЗИ	357
БИОГРАФИЈА АУТОРА	365

Увод

Уџбенички комплет представља окосницу наставе српског као страног језика и незаменљиво наставно средство од чијег квалитета зависи успешност наставе. Домаћи аутори већ више година истичу потребу стварања нових и квалитетнијих уџбеничких комплета који би у потпуности одговорили на захтеве савремене наставе српског језика као страног, при чему пракса показује да се они за учење српског језика као страног могу унапређивати, али и да постоји очигледна потреба њихове еволуције у дигитални медиј. Докторска дисертација под називом *Полифункционалност уџбеничког комплета за учење српског језика као страног* требало би да допринесе сагледавању важности постојања квалитетног уџбеничког комплета у учењу језика, како са теоријске, тако и са практичне стране. Другим речима, потребно је испитати шта се подразумева под полифункционалношћу уџбеничког комплета, као и који уџбенички комплети испуњавају захтеве да се назову полифункционалним.

У настави српског језика као страног уџбенички комплети постају предмет интересовања методичара и наставника, јер је развој центара за учење (српског као страног) језика у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу утицао на повећање броја оних који би желели да овладају (српским) језиком. Такође, оријентација Републике Србије ка Европској унији омогућила је развој европских пројеката мобилности студената, захваљујући којима велики број студената долази на студентску размену, те борави извесни период (од месец дана до девет и више месеци) у Србији учећи српски језик. Ипак, иако се доста говори и пише о потреби стварања уџбеничког комплета за учење српског језика који ће пратити савремене токове наставе, није се много урадило на том пољу у последњих тридесетак година. Узроци таквог чињеничног стања су бројни, али и у директној вези са економском и финансијском ситуацијом у земљи. У вези са тим, може се уочити дисбаланс у погледу квантитета и квалитета између продукције уџбеника за учење српског језика као матерњег и продукције уџбеника за учење српског језика као страног. Такође, објављени уџбенички комплети, који се свакодневно користе на часовима српског као страног језика, остављају простора за унапређење квалитета кроз штампање побољшаних и нових издања. Да би се у тој намери успело, неопходно је спровести детаљну евалуацију постојећих уџбеничких комплета, не би ли се донели правилни закључци који би послужили будућим састављачима уџбеника. Наравно, њихова израда захтева стварање детаљног обрасца за евалуацију који би се сваке године унапређивао, што је један од наших задатака у овој дисертацији. Само спровођењем редовних евалуација може се утицати на побољшање квалитета уџбеничког комплета за учење српског језика као страног.

За разлику од претходнонаведеног, развој информационо-комуникационих технологија утицао је на еволуцију наставних средстава, те у том погледу и уџбеничких комплекта. У настави страних језика (енглеског, шпанског, француског итд.) увелико се користе електронски интерактивни уџбеници. Свакодневно се продукује већи број уџбеничких комплекта који су доступни свима који би желели да уче неки од поменутих језика. Уџбенички комплекти подржавају учење на рачунару или мобилном телефону. Интерактивност и садржајност ових уџбеничких комплекта чине учење страног језика занимљивим и корисним за ученике, при чему је уочљива тежња да електронски интерактивни уџбеници у потпуности замене штампане уџбенике. У вези са тим, приметно је да се настава српског језика као страног нашла пред новим изазовом, а да још увек није на прави начин одговорила претходном. Због тога је потребно деловати брзо, не би ли се ухватио корак са развојем наставе страних језика. Приближавање наставе српског језика као страног наставама светских језика као страних подразумева, најпре, стварање обрасца за евалуацију таквих електронских интерактивних уџбеника, као и њихов развој. Зато посебну пажњу у овој дисертацији посвећујемо управо тим питањима унапређења наставе српског језика као страног.

До сада се евалуацијом уџбеничких комплекта на српском говорном подручју бавио невелик број аутора, поготово у настави српског језика као страног. Теоријска и практична решења у овој дисертацији би, стога, требало да пруже увид у разумевање важности уџбеничког комплекта у настави српског као страног, али и у могућности примене рачунара и мобилних телефона ради унапређења његовог квалитета. У дисертацији ћемо, такође, дати кратак историјски развитак учења језика уз помоћ рачунара и мобилних телефона, анализу софтвера и апликација, а истаћи ћемо и потребу њиховог дидактичко-методичког обликовања ради сврсисходне употребе на часу језика. Рад на спознавању теоријских и практичних решења до којих смо дошли резултирао је стварањем прве верзије уџбеника и бета-верзије софтвера за учење српског језика као страног који ћемо представити у претпоследњем поглављу ове дисертације.

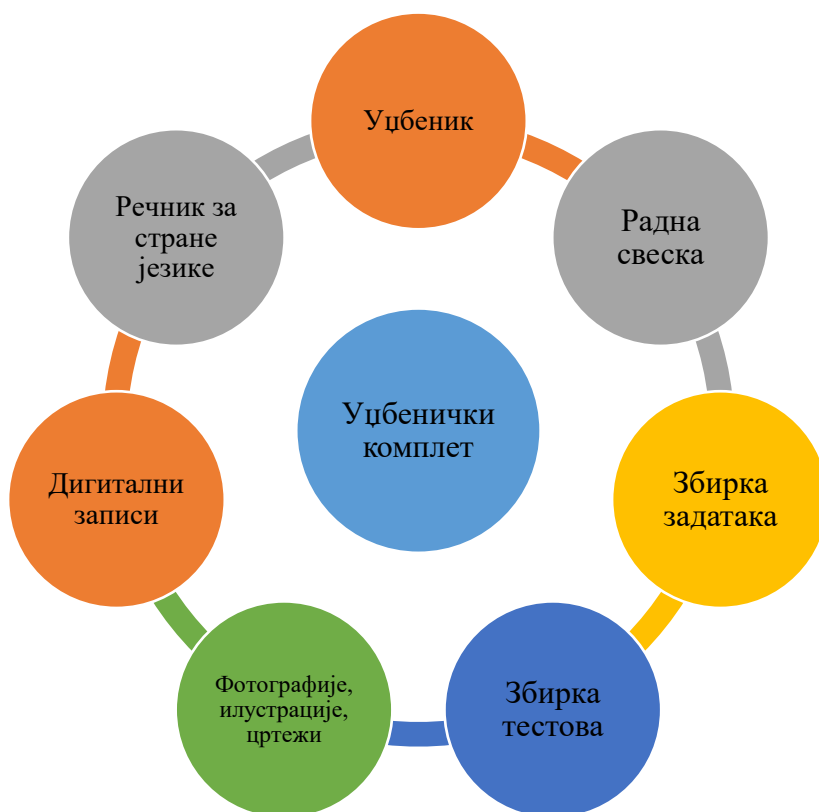
Докторски рад садржи три целине: *Теоријски приступ проблему, Методологија научног истраживања, Анализа и интерпретација резултата*, у којима поступно разрађујемо наведену тему. После уводних напомена, приступамо теоријском дефинисању појма уџбенички комплет са посебним освртом на основне јединице уџбеничког комплекта и сагледавамо значење појма *полифункционалност*. У другој целини (*Методологија научног истраживања*) представљамо основне методолошке поставке овог докторског рада кроз јасно дефинисање проблема истраживања, предмета, циљева, задатака, хипотеза, метода, техника, инструмената и начина организације истраживања. Трећа целина (*Анализа и интерпретација*

результата) доноси поглавље посвећено развоју обрасца за евалуацију уџбеника и радних свезака. У другом поглављу треће целине анализирамо уџбенике, а у трећем радне свеске за учење енглеског и српског језика применом новоствореног евалуационог обрасца. У четвртом поглављу треће целине дајемо преглед историјског развоја учења језика уз помоћ рачунара и мобилних телефона, али и дефиницију овог подручја примењене лингвистике. Пето поглавље треће целине представља резултат нашег рада на стварању првог интерактивног електронског уџбеника за учење српског језика уз помоћ мобилних телефона. У овом поглављу представили смо резултате истраживања које смо спровели ради процене квалитета уџбеника (*Про*)*Говори српски!*. У претпоследњем поглављу изводимо најважније закључке у вези са наведеном темом истраживања, док у последњем дајемо преглед коришћене литературе.

I ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ПРОБЛЕМУ

1. ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА

Уџбенички комплет нема јединствено, једнозначно појмовно и термилошко одређење, већ представља скуп унапред припремљених материјала за поступно учење и систематично усвајање знања. „Уобичајено је под њим подразумевати комплет пратећих – преваходно текстуалних – материјала уз основни уџбеник за један школски предмет и одређени разред (ниво учења) обједињених заједничком концепцијом” (Кончаревић 2002: 74). Према *Закону о уџбеницима*, „уџбенички комплет чине: уџбеник, радна свеска, збирка задатака (...) збирка текстова, репродукција докумената, уметничких дела, фотографија, илустрација, цртежа, нотни запис, дигитални запис, практикум за вежбе, аудио-запис, аудио-визуелни запис, материјал за конструкторско обликовање, речник за стране језике” (ЗОУ 2015: 1–2).

Графички приказ 1. Основни чиниоци уџбеничког комплета

Уџбенички комплет представља материјалну основу наставе; у одређеним ситуацијама, његова функција је да обезбеди довољно корисних материјала за учење језика¹; од важности је како ученику² тако и наставнику: ученицима, јер представља главни извор потребних

¹ Корени модерног подучавања и учења језика су се развили у двадесетом веку. Проналазак струје, телефонске комуникације, дугих путовања морем утицали су на повезивање људи, који, не би ли се међусобно споразумели, уче стране језике (Куран и сар. 2000: 10).

² Како је Методика наставе српског као страног језика релативно млада научна дисциплина и још увек није термилошки у потпуности утврђена, приликом писања ове докторске дисертације наишли смо на проблем

материјала помоћу којих треба да развију четири језичке вештине (слушање са разумевањем, читање, писање и говорење), док наставницима умногоме олакшава посао у учионици. Узет у целисти, требало би да у потпуности одговара захтевима наставног програма са којим је у вези. У настави страних језика је неизоставно наставно средство. Специфичности ове наставе захтевају коришћење квалитетних уџбеничких комплета, те неминовно утичу на продукцију нових и модернијих који ће сасвим одговорити савременом концепту образовања, обезбеђујући наставницима и ученицима систематско остваривање наставног програма, односно усвајање предвиђеног градива. Централно место у оквиру уџбеничког комплета за учење страног језика заузима уџбеник.³ Међутим, уџбеник сâм никако не чини уџбенички комплет. Поред уџбеника, садржи и: радну свеску која прати уџбеник, аудио-запис (тзв. „озвучени уџбеник”), флеш-картице, речнике, а у последње време и електронске интерактивне уџбенике.

Сложеност структуре уџбеничког комплета повлачи за собом и његове многобројне функције у настави језика, те се неминовно говори о постојању *полифункционалности*. Термин *полифункционалност* до сада није коришћен у методици наставе српског језика као страног. Покушај да се дефинише конструкт *полифункционалност* наилази на неколико проблема. Прво, реч је о конструкту који се користи у оквиру науке о језику, како би се њиме објасниле вишеструке функције језика, односно постојање различитих функционалних стилова. Друго, уџбенички комплет представља скуп више уџбеничких јединица, од којих свака има своју улогу у наставном процесу. Треће, његово терминолошко одређење захтева глобално сагледавање свих функција у синергијском, међусобном деловању, у односу на пуки збир независних функција.

Специфична структура и чињеница да се састоји из више јединица утичу на постојање разноликих могућности његове примене. Зато се под полифункционалношћу уџбеничког комплета подразумевају вишеструке функције његових структурних јединица које се реализују током наставног процеса и које омогућавају самосталан истраживачки рад и напредак ученика у савладавању језика. Тако се у настави српског као страног језика користи ради: усвајање граматике, развоја језичких способности, провере и увежбавања стечених знања, мотивисања ученика за учење језика, подстицања креативности ученика и наставника,

именовања полазника курсева који имају више од осамнаест година. Из тог разлога нисмо могли да пронађемо семантички утемељену реч или синтагму којом би се ова група прецизно именовала, те ћемо користити термин *ученици* да означимо све оне који похађају наставу страног језика (полазници курса) иако су неки од њих одавно изашли из школских клупа.

³ Термин уџбеник – књига за ученика подразумева јединицу уџбеничког комплета (најзначајнију), поред осталих, као што су радна свеска, збирка задатака, практикум и др. Све наведене јединице чине целину уџбеничког комплета (Стојановић 2017: 10).

уознавања националне културе, помоћи наставнику да успешно припреми и изводи наставу, мисаоног ангажовања ученика и развоја стваралачког и критичког мишљења.

Графички приказ 2. *Функције уибеничког комплекта у настави српског као страног језика*

Све функције су усмерене ка савладавању страног језика као средства интеркултуралне комуникације, где се под савладаношћу језика подразумева успешан развој комуникативних компетенција, које представљају:

„скуп стечених граматичких знања и усвојених језичких вештина функционално употребљивих у одређеном друштвеном контексту, тј. комуникативној ситуацији, а у складу са културолошким законитостима о учтивом језичком понашању примереном ситуацији, потребама и друштвеним нормама” (Јањић 2016: 236).

Узимајући у обзир лингвистички рад Ноама Чомског, Хајмс (1972) сматра да је комуникативна компетенција, поред граматичке компетенције, део лингвистичких компетенција. Под граматичком компетенцијом подразумевају се знања о језику, а под комуникативном компетенцијом употреба језика у друштву (Јањић 2017: 72). Са друге стране, следећи Хајмсове теоријске постулате, Канал и Свејн (1980) су мишљења да комуникативну компетенцију треба раздвојити на четири компоненте: граматичку компетенцију, дискурсивну компетенцију, социолингвистичку компетенцију и стратегијску компетенцију. Јасно се уочава да је у наведеној подели комуникативна компетенција надређена граматичкој компетенцији. У прилог томе говоре многобројна истраживања у области наставе која су показала „да познавање правила и образаца обликовања граматичке структуре не подразумева способност компоновања језичког дискурса”, односно да је „граматичка компетенција само једна од компоненти комуникацијске компетенције” (Јањић 2017: 75).

Свака од јединица уџбеничког комплета остварује одређену функцију. На пример, уџбеник доприноси усвајању основних знања о језику који се учи, радна свеска омогућава учвршћивање стечених знања, приручник за наставнике олакшава извођење наставе, док електронски интерактивни уџбеници, захваљујући својим многобројним функцијама, обезбеђују смислено учење језика. Све јединице уџбеничког комплета би требало да заједно утичу на развој комуникативних компетенција ученика (странаца), али и да га упознају са културом из које језик потиче и мотивишу за даљи рад и савладавање језика. Но, побројане функције нису саме себи циљ, већ су усмерене на постизање исхода у настави (страног језика). Зато се с правом поставља питање да ли могу бити полифункционални сви објављени уџбенички комплети, с обзиром на то да се пишу ради усвајања и учвршћивања основних знања о језику и о култури језика који се учи, ради помоћи наставнику и ученику да реализују наставу итд. Ако би се дефиниција полифункционалности схватила тако једноставно, онда би одговор на постављено питање дефинитивно био позитиван – сви уџбенички комплети су полифункционални. Међутим, постоји нешто што уноси пресудну разлику између оних који јесу полифункционални и оних који то нису, а тиче се дидактичко-методичког обликовања јединица уџбеничког комплета, обрађених садржаја и њихових дизајнерских решења.

Како се настава страног језика организује са циљем да ученик што квалитетније развије језичке вештине, од уџбеничког комплета се очекује да га на том путу води „утаганим” стазама, у чему ће успети једино уколико је правилно дидактичко-методички обликован. Нема сумње да ученик са јединицама уџбеничког комплета остварује комуникацију, чија успешност директно зависи од начина на који се приступило њиховом креирању. Под успешном комуникацијом, у овом случају, треба подразумевати ону која омогућава усвајање језичког система, културних образаца, самостално разумевање, тумачење и дефинисање граматичких категорија и примену стеченог знања у реалним животним ситуацијама у којима се језик користи. „Захваљујући активној, методички обликованој, комуникацији дете бива у стању да оствари репертоар говорних аката, да учествује у говорним догађајима, као и да процени говор других” (Јањић 2016: 236). У вези са тим, јединице уџбеничког комплета треба да омогуће мисаоно осамостаљивање ученика кроз ефикасне начине презентовања садржаја и методолошке поступке који омогућавају мотивацију, проучавање, мисаоно активирање и продукцију језичких образаца. Зато се у савременим (полифункционалним) уџбеничким комплетима аутори одлучују за коришћење *комуникативне методе* као методе која у себе укључује остале: монолог, дијалог, методу текста и демонстративну методу. „Са дидактичког аспекта посматрана, комуникативна метода је изузетно апликативна унутар модерних наставних система и концепција” (Јањић 2017: 177). Захваљујући свом сазнајном и истраживачком карактеру, ова метода функционалним методичким вођењем, уз поштовање

начела систематичности и поступности, обезбеђује остваривање наставних циљева. Свој пуни потенцијал у уџбеничким комплетима показује кроз употребу различитих облика стилско-композицијских (причање, препричавање, извештавање, описивање, објашњавање, инструкција, упућивање молби и захтева) и уметничко-интерпретативних говорних вежби, као и кроз коришћење језичких игара које доприносе опуштености, појачавању радозналости, самосталности ученика и њиховом трагачком и креативном учењу. Таквим говорним чиновима негује се изражајност, реченична мелодичност, флуентност итд. Како би се на најбољи могући начин остварила, ова метода захтева постојање конструктивних, инспиративних и истраживачких питања, радних налога и задатака. Осим традиционалних (заокруживање, дописивање, повезивање), у јединицама уџбеничког комплета појављује се читав спектар изазовних питања, радних налога и задатака који омогућавају свеукупно мисаоно ангажовање ученика – певање, рецитовање, играње игрица, цртање, измишљање, памћење, решавање проблема, писање, подвлачење, преслушавање звучних и гледање видео-записа, инсерата из телевизијских серија, емисија, позоришних представа и филмова. Другим речима, тежи се ка томе да ученици својим самосталним радом, радом у пару или радом у малим групама долазе до схватања разноврсних појава у језику, као и ка томе да се са рецептивних вештина (слушања и читања) пређе на продуктивне (говорење и писање⁴).

Битно место у развоју четири језичке вештине, али и у упознавању са културом језика који се изучава, имају обрађени садржаји у свакој од јединица уџбеничког комплета. Пракса показује да се у већини уџбеничких комплета за учење страних језика (па и српског) садржаји деле према „прописаним” темама: породица, исхрана, свакодневни живот, празници итд. Међутим, то што се поштују препоруке изнете у званичним документима никако не значи да ће уџбенички комплет бити (поли)функционалан. Суштина полифункционалности огледа се у томе да ученици уче језик на разноврсним, аутентичним и прагматичним наставним материјалима којима се импровизују реалне животне ситуације⁵, омогућавајући усвајање граматичких знања, увећање речника и њихову примену у конкретним животним ситуацијама. Повезивање са изворним језичким и друштвеним ситуацијама је најфункционалније када се оне вербализују и комуникативно оживе – ученици треба да успоставе комуникативну активност у новом социокултурном окружењу. Другим речима, ако се ученик упознаје са називима јела и пића, садржај би требало да чине, на пример, прилагођене карте јела и пића из ресторана, око којих и у вези са којима ће се касније образовати говорни чиновни.

⁴ „Писање се јавља из говора, у саодносима са њим, па се неговање писменог изражавања у настави никако не запоставља већ унапређује на платформи говорних вежби” (Јањић 2016: 240).

⁵ „На животворан начин се илуструју говорни чиновни са телевизије, улице, из школског дворишта, игралишта, из куће или града” (Јањић 2016: 239).

„Инсценирање кратких комуникативних секвенци из живота на почетку часа мотивише ученике за уочавање граматичких карактеристика; у централном делу часа подстиче их на детаљну анализу (метод случаја), а у фази евалуације, када се препоручује креативна примена научног, представљају прави стваралачки чин” (Јањић 2016: 239).

Такве материјале би требало да прате аудио и визуелни садржаји посебног квалитета – популарне песме, радио и ТВ програми, подкастови и видео-прилози. Такође, важно место у садржају јединица уџбеничког комплета припада и лингвометодичким предлошцима (стриповима, новинским чланцима, краћим прозним и поетским књижевним остварењима итд.) који омогућавају усвајање граматичких и културолошких чињеница језика који се учи на пажљиво бираним и осмишљеним примерима, како би се избегла нефункционална *изирања*. Представљају говорне обрасце чијим савладавањем ученици могу успоставити комуникацију у различитим друштвеним приликама и околностима: како изразити задовољство, радост, слагање или неслагање, сумњу, сажаљење; како изразити став према разним проблемима; како водити телефонски разговор, писати различите врсте писама, остварити комуникацију на интернету и сл. Једино такви наставни материјали обезбеђују реализацију основних функција уџбеничког комплета.

Уз дидактичко-методичко обликовање и квалитет садржаја, дизајн директно предодређује да ли ће уџбенички комплет остварити део својих функција, те се поставља питање: *На који начин дизајн учествује у постизању полифункционалности?* Наиме, својим ликовно-графичким уређењем свака јединица уџбеничког комплета утиче на ученике који је користе кроз својеврстан невербални дијалог који се између њих успоставља – може их мотивисати или демотивисати, развити осећај за естетику, те и активирати њихова чула. Битна разлика између традиционалних и модерних (полифункционалних) уџбеничких комплета успоставља се поређењем њихових визуелних представа. Код првих је дизајн сведен на основне елементе (заглавље, одељак са садржајем и подножје), а код других се одликује комплексношћу у броју визуелних елемената (иконица, фотографија, илустрација, трака са алатима итд.) и доследношћу у њиховом представљању. Својим колоритом и живописношћу полифункционални уџбенички комплети мотивацно делују на ученике, а такође и омогућавају ефикасно презентовање садржаја. Такође, фотографије, илустрације, табеларни прикази треба да пруже социокултурну информацију која ученику може бити корисна у новом окружењу.

Стога, само онај уџбенички комплет који испуни постављене захтеве може у потпуности остварити своје функције у наставном процесу, које не егзистирају независно једна од друге, већ једино у садејству дају жељене резултате. Зато се тежи његовој сталној

евалуацији⁶, како би успешно одговорио на растуће захтеве савремене наставе, те пажњу у овој докторској дисертацији усмеравамо на испитивање полифункционалности постојећих уџбеничких комплета, односно на проналажење критеријума који предодређују успешност у реализацији побројаних функција.

⁶ У овој докторској дисертацији не правимо разлику између термина *евалуација* и *анализа* као што то чини Томлинсон (2003), за кога је евалуација процес тражења поклапања између садржаја уџбеника, његове функције и самоствореног обрасца за процену квалитета, а анализа ништа друго до дескриптивно објашњење оних елемената који у уџбенику постоје.

2. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА УЏБЕНИКА ЗА УЧЕЊЕ СТРАНОГ ЈЕЗИКА

У настави страног језика уџбеник представља најфункционалније наставно средство за остваривање циљева. Недвосмислено, уџбеници су најпопуларнији извор за стицање знања о страном језику, зато што садрже есенцијалне елементе језика и културе, што у потпуности одговара учениковим потребама. Греј је мишљења да је уџбеник амбасадор културних чињеница који омогућава ученицима да развију своје језичке вештине (према Лиз 2005: 7). Статус незаменљивог наставног средства добија у XIX веку (Радић-Бојанић, Топалов 2016: 138). Без уџбеника, чини се, нема ни стварања релевантне ситуације за учење страног језика.

Према *Закону о уџбеницима (Службени гласник РС, бр. 72/2009)* уџбеник се дефинише као:

„основно и обавезно дидактички обликовано наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи у образовно-васпитном раду за стицање квалитетних знања, вештина, формирање вредносних ставова и развој интелектуалних способности ученика, чији су садржаји утврђени наставним планом и програмом и који је одобрен у складу са законом”.

У *Педагошкој енциклопедији* уџбеник се дефинише као „књига у којој су знанствени или стручни садржаји посредовани кориснику посебно урађени дидактичким инструментаријем, зависно од циљева одгоја и образовања, психофизичке зрелости корисника којему је намијењен те посебних задатака наставног плана и програма, односно школе или нивоа образовања” (*Педагошка енциклопедија* 1989: 472). У вези са тим, Банђур и Кундачина (2007: 95) уџбенике одређују као „основна средства у настави, у којима се наставни садржаји једног наставног предмета обрађују у целини; пишу се по плану и програму наставних предмета, при чему се научни садржаји трансформишу у наставне садржаје, у складу са психолошким, педагошким, дидактичким и методичким начелима и техничко-естетским захтевима”. „Уџбеник је књига из које се учи и учи како се учи” (Крајишник 2016: 17). У настави страног језика уџбеник представља основни извор знања и информација намењен ученицима из иностранства. Такође, уџбеници се првенствено користе у школи и на факултетима и теже ка комбиновању савремених и традиционалних приступа подучавању страног језика, обезбеђујући учеников напредак кроз формирање граматичког оквира и увећање речника (Хачинсон, Галт 2009: 4).

Шелдон (1988: 237) сматра да уџбеници представљају „видљиво срце” било ког програма за учење страног језика, зато што обезбеђују довољно материјала за рад и учење. Грант (1987: 10) истиче да уџбеник омогућава ученицима да користе језик у учионици, што види као „пола посла” пре његове употребе у свакодневним животним ситуацијама, при чему се уџбеник користи из најмање три разлога: штеди време и новац, обезбеђује довољно

графичког материјала који је потребан за ефикаснији рад наставника и садржи све врсте предмета које је тешко донети у учионицу (Гонзалес 2006: 104). Важност уџбеника за учење страног језика посебно долази до изражаја на почетном нивоу учења језика, за који се, према речима Ричарда и Роџерса (1986: 5), уџбеници дизајнирају тако да постепено и систематски воде ученика од основних до комплекснијих језичких структура, али што никако не умањује важност уџбеника и на вишим ступњевима учења језика. Вишеструке су улоге које уџбеник има на часу страног језика: 1) представља извор за самоусмерено учење; 2) ваљан извор за презентовање говорног и писаног материјала; 3) извор нових идеја и активности које су намењене ученику; 4) средство за представљање програмских садржаја, при чему често преузима улогу самог наставног програма; 5) подршка мање искусним наставницима (Канингсворт 1995: 5). Непостојање уџбеника уједно значи губљење ученичке аутономије, с обзиром на то да почиње зависити од наставника и његовог рада.

Уџбеници користе обема странама у наставном процесу – и наставницима и ученицима. Наставници се на часовима страног језика осећају опуштеније уколико их користе. Међутим, наставници имају тројак могућности: прву, да користе уџбеник, другу, да га не користе и да им није потребан и, трећу, да уџбенику додају своје материјале, како би га учинили савршеним (Ансари, Бабаји 2002: 1). Са друге стране, пракса показује да ученици преферирају публиковане материјале више од материјала које израђују сами наставници (Радић-Бојанић, Топалов 2016: 139), зато што уџбеници садрже лингвистичке и културне елементе који су у складу са програмом, као и због тога што воде ученике корак-по-корак до спознавања језика који уче.⁷ Међутим, Канингсворт (1984: 6) истиче да „не постоји уџбеник који је у потпуности намењен одређеној настави”, већ да би наставник требало да пронађе сопствене начине да тај уџбеник искористи и прилагоди, ако је то потребно.⁸ Узев у обзир све речено, мишљења наставника и ученика крећу се између два екстрема. Један се односи на мишљење да су уџбеници корисни и штедљиви материјали у настави страног језика, док се други држи становишта да представљају „гомилу вешто промовисаних глупости” (Брумфит 1980: 3). Из тог разлога је потребно сагледати све предности и недостатке употребе уџбеника на часовима страног језика, не би ли се донео прави суд о степену њихове корисности.

⁷ Ученици су мишљења да је без употребе уџбеника њихово учење језика неозбиљно. Другим речима, у очима ученика непостојање уџбеника значи губљење времена на часовима.

⁸ „Иронично је да су наставници који се највише ослањају на уџбеник уједно и најмање квалификовани да га интерпретирају и оцене његов садржај и коришћене методе” (Вилијамс 1983: 251).

2.1. Предности и недостаци употребе уџбеника на часовима страног језика

О употреби уџбеника у настави страног језика постоје опречна мишљења у литератури. Мишљења се крећу од оних који уџбеник виде као магично средство у настави које обезбеђује коинзистентност и континуум у учењу (Олврајт 1981; Онил 1982; Литлџон 1998), до оних који сматрају да уџбеник уме да буде вештачко наставно средство за изучавање непотребних језичких елемената (Хачинсон, Торес 1994; Томлинсон 1998; Брд 2001). Сваки уџбеник има своје предности и своје недостатке, јер не постоји уџбеник који је прилагођен свакој појединачној групи ученика и који одговара сваком наставном окружењу (Вилијамс 1983: 251). У зависности од искуства наставника, али и наставне ситуације, исти уџбеник може бити различито оцењен. Грејв (2000: 175) сматра да „оно што један наставник види као добру карактеристику уџбеника, други може видети као његов недостатак”.

Савремена настава страног језика поставља пред ауторе уџбеника велики број захтева који морају бити испоштовани. Заправо, испуњењем ових захтева, уџбеник превазилази могућности других наставних средстава у настави језика, те се зато могу извести одређени закључци у вези са предностима њихове употребе у настави страног језика. О предностима употребе уџбеника у настави језика писали су многи научници (Канингсворт 1984; Ур 1996; Радић-Бојанић, Топалов 2016). Према њиховом мишљењу, предности употребе уџбеника у настави страног језика су:

1. Уџбеници омогућавају развој четири језичке вештине (слушања, читања, говорења и писања).
2. Пружају увид и упознају ученика са културом којој припада језик који се учи.
3. Садржаји у уџбенику брижљиво су бирани, тако да одговарају интересовањима ученика.
4. Уџбеници одређују и контролишу подучавање и учење језика захваљујући различитим методама, техникама, приступима и процесима који су у њима заступљени.
5. Омогућавају учење кроз примере који су узети из свакодневних животних ситуација.
6. Садрже унапред припремљене текстуалне материјале и задатке, што наставнику умногоме олакшава рад у учионици и припрему за час.
7. Коришћењем уџбеника постиже се стандардизација наставног рада, јер уџбеници обезбеђују да ученици различитих група усвајају сличне садржаје на идентичан начин.
8. Представљају најјефтиније решење ради обезбеђивања материјала за све ученике у учионици.

9. Уџбеници су посебно корисни наставницима-почетницима (наставницима без искуства), зато што показују пут којим би се требало кретати приликом подучавања језика, омогућавајући стицање прекопотребног самопоуздања.
10. Поред садржаја који су заступљени у уџбеницима, ученици се упознају и са пропратним материјалима (аудио-записима, касетама, видео-записима) који долазе уз уџбеник.
11. Савремени уџбеници за учење страног језика, захваљујући својим визуелним карактеристикама, мотивишуће делују на ученике.

Иако се свако од аутора осврнуо на одређени сегмент уџбеника, сви су сагласни да уџбеници представљају корисно наставно средство од чије правилне употребе зависи успех у подучавању језика. Хармер (2007: 152–153) сматра да „ученици имају позитиван став о употреби уџбеника”, зато што им омогућава кретање кроз обрађене и очекиване садржаје, пружајући им прилику да се припреме.

Ипак, употреба комерцијалних уџбеника за учење страних језика може имати, поред предности, и одређене недостатке (Олврајт 1981; Порека 1984; Катхарт 1989; Кларк, Кларк 1990; Карел, Корвиц 1994; Ур 1996; Ричардс 2001; Ричардс, Ренанца 2002; Радић-Бојанић, Топалов 2016), под којима се подразумевају:

1. Уџбеник не може одговорити потребама ученика са различитим нивоом познавања језика.
2. Уџбеници могу садржати неаутентични језик у текстовима, дијалозима и другим аспектима садржаја, односно неаутентичне језичке моделе. Као разлог наведеном издваја се специфичност његове употребе, односно то што се пише са унапред одређеном сврхом – ради остваривања исхода на одређеном нивоу изучавања језика.
3. Уџбеницима се замера деконтекстуализација језичких активности, односно то што често садрже идеализовану слику света због које не успевају да презентују реалије свакодневног живота, што је последица погрешног размишљања њихових аутора.
4. У уџбеницима могу постојати и материјали који нису прилагођени употреби у учионици (Радић-Бојанић, Топалов 2016: 140).
5. Уџбеници знају да садрже и погрешне судове, деконцепције, предрасуде и стереотипне представе о људима из других средина.
6. Често се дешава да уџбеник не одговара учениковим потребама.
7. Уџбеник уме да угуши наставникову креативност.
8. Наставникова улога често уме да буде сведена – наставник се посматра као „представљач садржаја” који су већ припремљени, медијатор без слободе, па чак и роб

(Ур 1996: 183). Ради превазилажења овог недостатка Хармер (2001: 8) каже да уџбеници нису сами себи сврха, већ да је сврха уџбеника да подстакну на акцију.

9. У појединим географским подручјима, услед специфичних економских прилика, ученици неретко не могу себи приуштити уџбенике (Ричард 2001: 1–2).
10. Аутори уџбеника знају да запоставе изучавање специфичних идиома.
11. Уџбеници често занемарују неједнакост у полу и годинама оних који их користе, јер су упућени ка средњем ученику.

Приликом коришћења уџбеника у обзир се морају узети и предности и недостаци. Наставници који су упознати са предностима и недостацима употребе уџбеника на часовима страног језика умеће да их прилагоде наставним ситуацијама и из уџбеника извуку оно најбоље. Стога се може закључити да уџбеник представља корисно наставно средство, чије ће позитивно дејство бити видљиво само ако се њиме на часовима правилно рукује од стране наставника (и ученика). На пример, група аутора (Онил 1982; Алптекин 1993; Грејв 2000; Хармер 2001) сматра да значај уџбеника може бити увећан захваљујући коришћењу додатних материјала који ће се базирати на потребама и интересовањима ученика. Наиме, према речима Олврајта (1981: 8), уџбеници не могу увек да одговоре на захтеве сложеног процеса учења страног језика, те наставник мора бити тај који ће припремањем додатних материјала унапредити наставу страног језика, јер уџбеници обезбеђују основне материјале, односно почетне тачке за наставника у учионици (Онил 1982: 110). Радић-Бојанић и Топалов (2016: 141) истичу да је „већина наставника традиционално научена да уџбеник види као финални продукт” уместо да га види као почетну тачку у њиховом подучавању. Другим речима, уџбеници пружају основне граматичке и функционалне оквире који остављају довољно места за импровизацију, прилагођавање и креативност у учионици. Део који илуструје важност наведене тврдње налази се у уводном поглављу књиге за наставнике *New Headway Advanced* (2003: 5):

„*New Headway Advanced*, као и њему слични уџбеници, осмишљен је да Вам сачува време. На напредном нивоу зна да буде веома тешко, и често се захтева много искуства, израду свог програма, проналажење сопственог материјала и њихово повезивање. Зато користите ову књигу како желите. Промените редослед активности. Допуните је сопственим материјалима. Ослушкујте захтеве својих ученика. Изнад свега, будите сигурни да контролишете уџбеник. Не дозволите да он управља Вама. Он је само средство које ћете користити како Ви желите”.

3. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА РАДНЕ СВЕСКЕ⁹

Радна свеска је стални пратилац наставног процеса и користи се у свим етапама организовања и извођења наставе (Илић 2006: 113–114) – „представља серију питања, задатака, проблема, радних налога које ученик решава или извршава без непосредне помоћи наставника и о томе бележи своје одговоре, запажања и искуства на одређеним, за то предвиђеним местима” (Кончаревић 2002: 78). Радна свеска омогућава једноставан начин структурирања активности наставног рада у учионици, чиме настава језика добија на својој систематичности. Другим речима, доприноси усвајању нових и усавршавању постојећих језичких знања ученика, при чему предности коришћења радне свеске на часовима страног језика не осећају само ученици, већ и њихови наставници, који су у прилици да прате напредак ученика ради обезбеђивања додатне помоћи у савладавању појединих језичких партија. Стога би се могле издвојити неколике функције радне свеске за учење страног језика: самосталан практичан рад ученика, проверавање и усавршавање учениковог знања и праћење напредовања ученика. Ходли и Галант (2016: 1) радну свеску сматрају средством остваривања практичног дела наставног програма, кроз подстицање ученика на активан однос према материји која се изучава. Садржаји у радној свесци усмерени су на развој и усавршавање све четири језичке компетенције, па није случајно да издавачи у Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама и Аустралији штампају по једну радну свеску за сваку од четири поменуте језичке вештине, дајући им интересантне називе: *Speech Sound, English Spelling* итд. Другим речима, у настави светских језика (пре свих, енглеског) сматра се да радна свеска потпомаже успешно дизајнирање наставног процеса од стране наставника и обезбеђује активно учествовање ученика на часовима.

Иако је неизоставни део уџбеничког комплета и материјал од кога зависи његов квалитет, радној свесци се неретко придаје мањи значај и често се сматра необавезним елементом. Усмереност ка уџбенику, као централној јединици уџбеничког комплета, главни је разлог оваквог односа према радним свескама. То за собом повлачи и низ других последица због којих радна свеска „трпи”, почев од црно-беле штампе, преко броја страна, до слабијег дидактичко-методичког обликовања и свеукупног квалитета радне свеске. Наиме, водећи рачуна о буџету, али и цени финалног производа, издавачи теже ка смањивању трошкова на тај начин што само уџбенике штампају у боји, смањујући број страна намењених радним свескама, што за собом повлачи и промене у дидактичко-методичком обликовању. Тренутна

⁹ Ово поглавље саставни је део ауторовог рада „Дидактичко-методичка обликованост радне свеске за учење српског и енглеског језика као страног – контрастивни приступ” објављеног у *Годишњаку за српски језик* (16/2019).

наставна и издавачка пракса у настави матерњих језика показује тенденцију ка потпуном избацивању радних свезака из уџбеничких комплекта и њиховом транспоновану у поглавља у оквиру самих уџбеника, да би се на тај начин уштедело. Таква пракса полако почиње да се поштује и у настави страних језика. Међутим, поставља се питање: *Да ли је овакав вид штедње оправдан и да ли издавачи заиста штеде, јер непостојање радне свеске значајно умањује квалитет и функционалност уџбеничког комплекта?*

Из горе наведених разлога постоји потреба континуиране евалуације, која се у већини случајева темељи на процени њеног сврсисходног коришћења од стране ученика и наставника. Једино се континуираним оцењивањем може обезбедити квалитетна радна свеска за учење (страног) језика која у потпуности одговара потребама наставног програма и захтевима савремене конструктивистичке наставе. Спровођењем евалуација обезбеђује се отклањање постојећих грешака и побољшање квалитета уџбеничког комплекта.

Потреба анализе дидактичко-методичког обликовања радних свезака свеприсутна је у данашњем наставном окружењу. Бернстејн (1996: 119–124) истиче да је евалуација срце било које педагошке активности. Међутим, спровођење такве анализе неоствариво је без постојања претходне евалуације уџбеника који радна свеска прати. Прегледом релевантне литературе можемо закључити да слична истраживања нису до сада вршена на српском говорном подручју. Ситуација је донекле другачија на енглеском говорном подручју, где је присутно неколико радова који се баве анализом радних свезака за учење енглеског језика као страног (Озборн 1984; Ранали 2002; Нејшн, Мекалистер 2010; Балеизде, Агазде 2014; Ходли, Галант 2016).

Евалуација радних свезака игра велику улогу у побољшању квалитета уџбеничких комплекта. Као што је већ речено, Литлџон (1998) тврди да се анализом и евалуацијом уџбеничких комплекта ствара могућност за дубље сагледавање и самим тим преузимање контроле над њиховим дизајнирањем и коришћењем. Наведеним речима ваља додати и Шелдонове речи да постоје два разлога анализе и процењивања уџбеничких комплекта – олакшавање његовог избора и упознавање наставника са евентуалним недостацима (Шелдон 1988: 237) – чиме се директно доприноси динамици рада у учионици. Ограничени број истраживања квалитета и природе радних свезака условљава спровођење систематских (компаративних) анализа. У складу са тим, један од наших задатака у овој докторској дисертацији јесте компаративна анализа радних свезака за учење српског, односно енглеског језика као страног, о чему ћемо нешто више рећи у наредним поглављима.

Да спровођење компаративног истраживања између радних свезака има своје дидактичко-методичко оправдање и значај, потврђује закључак до кога је дошао Флиш (2011). Поређећи ефикасност радне свеске и уџбеника у наставном процесу, Флиш (2011: 488–504) открива да не постоји статистички значајна разлика између ученика који су користили радну свеску као наставно средство и оних који су свој рад заснивали на уџбенику. Радна свеска изнова у настави страних језика показује своју полифункционалну природу – осим што служи као допуна уџбеника, често на себе преузима епитет доминантне јединице уџбеничког комплекта захваљујући којој ученици развијају своје језичке компетенције. У вези са тим, постаје јасно да постојање радне свеске у оквиру уџбеничког комплекта има своје дидактичко оправдање.

Анализа и компарација радних свезака допринеће стварању јасније слике о сличностима и разликама које постоје међу њима, као и доношењу закључака о томе како би требало да изгледа савремена и методички прихватљива радна свеска за учење страног језика. Приликом анализе користићемо евалуациони образац установљен ради процене квалитета уџбеника, али са одређеним изменама, јер критеријуми за евалуацију уџбеника и радне свеске се не подударају у потпуности; иако теже истом циљу, концепцијски нису идентични.

4. ОСТАЛИ ЕЛЕМЕНТИ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА

Уџбенички комплет као неизоставни елемент наставе страног језика осим уџбеника и радних свезака, који се према *Закону о уџбеницима* препознају као обавезни делови, укључује и низ других материјала, о чијој важности се доста писало у савременим методикама наставе. Управо ти материјали постају кључна карика за успешност наставе страног језика и данас је незамисливо изводити такву наставу без њихове имплементације у наставни процес (Ричард 2001: 10). Канингсворт (1984: 58) бележи да се „у настави енглеског језика додатни материјали срећу у различитим формама”, те наглашава потребу евалуације сваког понаособ. Из тог разлога је потребно рећи нешто више о њима, како би се дала потребна пуноћа уџбеничком комплету, чија успешност зависи од њиховог дидактичко-методичког и педагошко-психолошког обликовања.¹⁰ „Друга наставна средства јесу дидактички обликовани садржаји створени у било ком облику или медију, који, као обавезна или необавезна помоћна средства, прате уџбеник и користе се за савлађивање, проверу или проширење знања стечених коришћењем уџбеника” (*Закон о уџбеницима*, 2009).

Рубин (1979: 17–18) је мишљења да „ефектно учење језика зависи од три варијабле: способности, мотивације и могућности”. Крајишник (1996: 99) сматра да брзина прелаза са невербалне (невербално-вербалне) на претежно вербалну комуникацију зависи од низа фактора: језичког образовања ученика/студента, склоности ка комуникацији и усвајању језика, језичке средине у којој се усваја језик и, наравно, не на последњем месту, способности предавача да презентује језик студентима који уче тај језик као страни. Под могућношћу за учење језика свакако се подразумевају и наставни материјали који ће се користити у учионици и ван ње, који користе обеа странама – и наставницима, и ученицима. Из тог разлога, уз уџбеник и радну свеску долази и мноштво материјала који употпуњују квалитет и функционалност уџбеничког комплета. Сви ти додатни материјали могу се поделити у више група, у зависности од медијума путем којих се представљају. Тако се срећу следећи:

1. *аудио-материјали*: аудио-уџбеник, вести, интервјуи, временске прогнозе, кратки дијалози између говорника;
2. *аудио-визуелни материјали*: филмови, цртаћи, драме, спортски прегледи, интервјуи;
3. *папирни материјали*: фотографије, постери, календари, новине и магазини, флеш-картице, речници;

¹⁰ Под термином *уџбенички комплет* подразумева се, поред уџбеника, као основног елемента, и скуп додатних јединица које заједно са уџбеником чине нераздвојну целину.

4. *реалије из свакодневног окружења*: мени из ресторана, карте, позивнице, рецепти, улични знаци итд.

Интересантно је да Ианиро (2007: 10) електронске интерактивне уџбенике сврстава у додатне материјале уџбеничког комплета, иако њихова природа говори да могу заузети доминантно место у XXI веку. Но, у години публикавања Ианировог уџбеника није се могло претпоставити у ком смеру ће се кретати развој рачунара и мобилних телефона, те се тек након 2010. године, и експанзије развоја хардвера, електронски интерактивни уџбеници препознају као јединица уџбеничког комплета која на себе преузима функцију више. Сличног мишљања као и Ианиро су Ивић и сарадници (2009: 32), који дају преглед основних јединица уџбеничког комплета, где сврставају: штампани уџбенички материјал, збирке задатака, збирке текстова, илустрације, нотне записе, зборнике, речнике, радне свеске, атласе, карте, мапе, плакате, постере, приручнике, практикуме, тестове за проверу знања, аудио-визуелна средства итд.

Све побројане јединице уџбеничког комплета „усмерене су ка истом циљу и морају да се узајамно допуњују (Ивић и сар. 2009: 32). Само правилном комбинацијом ових елемената уџбеничког комплета, односно њиховим правилним руковањем, могу се остварити позитивни наставни резултати (Дабин, Олштејн 1986: 38), и то у оним случајевима када се говори о аутентичним наставним материјалима. Иако преузимају различите аспекте у подстицању процеса сазнавања, окренуте су ка заједничком циљу формирања трајних и применљивих знања.

4.1. Аудитивна средства у настави српског језика као страног

Развој модерних технологија унео је у наставу драматичну револуцију која позитивно утиче на остваривање наставних циљева. У ери савремених технологија, у наставу страног језика улазе и различите методе и технике подучавања, што је у директној вези са теоријом учења језика уз помоћ рачунара (*CALL*). Како се тренд развоја наставе страног језика усмерава ка учењу језика кроз комуникацију, наставници, данас, употребљавају различита аудио-визуелна средства ради осавремењавања наставног процеса. Тако се, поред уџбеника, употребљавају фотографије, аудио-записи, видео-записи, пауерпоинт презентације, постери итд.

Употреба аудио-визуелних средстава на часу корисна је за постигнућа ученика. Наиме, у учионици се налазе различити типови ученика, што подразумева постојање различитих стилова и стратегија учења. Неки од њих уче захваљујући слушању, други захваљујући посматрању, а неки и захваљујући решавању задатака. Према Павлу Илићу, ученици најбоље уче када се чула удруже (Илић 2006: 43).

Употреба аудитивних наставних средстава у учењу страног језика није нова, али и даље поставља важна питања *како* и *када* их користити. Велики је број радова на енглеском језику у којима се разматра улога аудитивних средстава у учионици (Ричард, Роџер 1986; Камински, Лемпицки 1993; Крамш 1993; Бирс 1998; Браун 2002; Јакобс 2006; Вотер 2007; Гундуз 2009; Мамун 2014). Верује се да употреба аудитивних средстава помаже наставницима да учење учине интересантним, јер, у супротном, постоји опасност да часови постану монотони. Пракса нам показује да ученици воле када наставник користи различита аудитивна средства.

Употреба аудитивних средстава у настави страног језика у вези је са приступима који се базирају на развоју језичких вештина (Картал Шимшек 2017: 112). Чињеница је да употреба оваквих наставних средстава утиче на постигнућа у учењу страног језика. Стога се може закључити да су аудитивна наставна средства она наставна средства која се базирају на активирању чулног апарата. Њихов значај је немерљив у развоју поменутих вештина, зато што ученици имају прилику да више пута на једном часу чују изворни акценат језика који уче, јер, како сами кажу, веома им је тешко да читавог часа буду фокусирани само на слушање наставниковог говора (и његовог изговора).¹¹ Могу се користити у било којој етапи часа – на пример, у периоду одмора или на почетку одређеног задатка.

Аудио-средства у настави страног језика употребљавају се ради увежбавања вештине слушања и разумевања језика у контексту, делујући стимулативно на ученика. Увежбавање вештине слушања један је од најтежих задатака за наставнике језика, иако се често не разуме значај развоја ове вештине (Мохамед 2018: 64). У настави се аудитивна наставна средства користе у различитим форматима, али је дефинитивно најпопуларнији „озвучени уџбеник” (енг. *audiobooks*). Озвучени уџбеник¹² представља аудитивно наставно средство које прати уџбеник и које се налази на традиционалном или савременом медију (аудио-касети или це-де-у) и доприноси развоју, најпре, вештине слушања и усвајања одговарајућег правилног изговора језика који се учи, а затим и осталих језичких вештина. Садржаји „озвученог уџбеника” могу бити различити, али су најчешће у питању дијалози снимљени од стране изворних говорника језика. Поред звучне читанке, могу се користити и други интересантни материјали, као што су песме, приче, вести итд.

Постоје различити начини употребе аудитивних средстава у настави страног језика. Начин употребе у највећој мери је одређен циљем који се жели постићи на часу. Зато се аудитивна средства могу користити ради:

¹¹ Мамун (2014: 37–38) каже да слушањем изворног говорника ученицима постаје много лакше да разумеју свог наставника.

¹² Термин „озвучени уџбеник” смо у овом раду употребили по препоруци ментора.

1. *покретања разговора*, које за циљ има успостављање интерактивности у учионици и постизања аргументованог разговора;
2. *развоја језичких вештина*, при чему се посебна пажња усмерава ка говорењу и слушању (Оксфорд 1993);
3. *увешбавања изговора*, опонашањем говора спикера (Серафини 2004);
4. *помоћи наставнику* у постизању радне и динамичне атмосфере (Гундуз 2009: 255);
5. *одржавања пажње ученика*, јер захваљујући њиховој употреби ученици су концентрисанији;
6. *смањења стреса и напетости*, јер се ученици страног језика често боје да учествују на часу како не би погрешили¹³;
7. *решавања различитих задатака* из уџбеника и радне свеске.

Са друге стране, употреба аудитивних средстава на часовима страног језика може имати и одређене недостатке, у које би се могли уврстити:

1. постојање техничких проблема приликом репродукције аудио-записа;
2. употреба неодговарајућих материјала на часовима може довести до неостваривања жељених циљева;
3. потребна су већа финансијска улагања;
4. ученик може да буде у пасивној позицији, зато што не може да преузме контролу над својим учењем.

Различите теорије учења језика и наставни методи подржавају концепт употребе аудитивних средстава у учењу страног језика (*комуникативна теорија, теорија директног метода, сугестопедија, аудиолингвална теорија*). Заједничко свим теоријама јесте да аудитивна средства виде као функционална у развоју четири језичке вештине. У наредним потпоглављима представимо најважније карактеристике аудитивних наставних средстава и њихову улогу у формирању свеукупног квалитета уџбеничког комплета.

4.1.1. Озвучени уџбеник у настави страног језика

Слушање представља најважнију језичку вештину за постизање ефектне комуникације (Оксфорд 1993; Вандергрифт 1999). Ради развоја ове вештине користе се различите методе у савременој настави страних језика, а као најефикаснија јавља се употреба озвученог уџбеника који је доминантно наставно средство и главни извор говорног материјала (Серафини 2004: 15). Бирс (1998: 34) је истакао да озвучени уџбеник омогућава ученицима страног језика да

¹³ Фриман (2000: 84) каже да је „изазов за наставнике да креирају наставно окружење које је у знаку веселости”.

читају и преко граница својих могућности. Гледано историјски, озвучени уџбеник (енг. *audio book, talking book*) појављује се 1931. године у Сједињеним Америчким Државама у виду пројекта америчке владе, који би требало да обезбеди помоћ слепим особама (Мохамед 2018: 66).¹⁴ Међутим, у оном значењу какво данас има, термин *озвучени уџбеник* појављује се седамдесетих година са развојем касета. Током времена озвучени уџбеник је еволуирао са развојем савремених информационо-комуникационих технологија, те се почетком XXI века појављује на це-де-у, а данас у дигиталном облику доступном на интернету у било које време. Јавља се у три облика: звучни запис представљен у виду дијалога, аудио-подкаст или видео-подкаст, при чему се последња два везују за развој персоналних рачунара и мобилних телефона.

Популарност овог наставног материјала долази из бројних погодности које доноси његова имплементација у наставни процес. Основна предност јесте та што се захваљујући употреби озвученог уџбеника ствара прилика за увежбавање слушања, изговора и учења нових речи. Уз то, развој изговора праћен је усвајањем одговарајуће интонације и акцента, о чему су писали многи аутори: Сака 2015; Тагнезда, Калифа, Набизде, Шабаб 2015. Осим развоја поменутих вештина, звучни запис може утицати и на увежбавање читања, писања и критичког мишљења: Таркер 2010; Картал, Шимшек 2011. Наставна пракса показује да ученици гаје наклоност према озвученом уџбенику зато што омогућава самосталан рад и учење. Употреба озвученог уџбеника нема просторна и временска ограничења, већ га свако може користити уз помоћ радио-апарата, касетофона, ем-пе-три плејера, паметних телефона итд. Такође, снимљени су од стране професионалних наратора, познатих глумаца и глумица, али и за то квалификованих људи.

Озвучени уџбеник представља независно или допунско наставно средство уџбеничком комплету за учење страног језика. Када се каже допунско, најчешће се мисли да њихов садржај прати текстове уџбеника уз који долази. Формално се разликује од било ког другог наставног материјала представљеног уз помоћ папира, обезбеђујући *ауентичност, неутралисање грешака које се појављују у усменом дискурсу и јасност*, зато што су главне идеје експлицитно изречене и омогућавају јасно промишљање о њима. Из тог разлога, озвучени уџбеник представља корисно наставно средство, не само за увежбавање слушања, читања или изговора, већ и за промишљање о главној идеји, идентификацији одређених детаља, разликовање чињеница, избор одговарајуће речи итд. Захваљујући употреби озвученог уџбеника, наставници могу поставити најразличитије задатке ради постизања наставних циљева – од

¹⁴ Гледано са друге стране, корени озвученог уџбеника датирају у античка времена, када су се приче преносиле са генерације на генерацију, са причаоца на све оне који су желели да их слушају.

оних да се слушањем спикера допуне празна места, преко оних за показивање разумевања до оних којим се излаже критичко промишљање о одређеној теми. Садржаји се прилагођавају у складу са потребама студената ради стварања свакодневних животних ситуација.

4.1.2. Развој вештине слушања употребом озвучених уџбеника

Настава српског језика као страног захтева специјалне методолошке концепте ради обезбеђивања ефикасности примене нових технологија. За разлику од вештина читања и писања, које могу бити развијане без употребе савремених информационо-комуникационих технологија, вештина слушања представља посебан изазов, зато што сама њена природа захтева употребу таквих наставних средстава.

Слушање представља вештину или способност разумевања изговорног, вештину од највећег значаја у свакодневном животу људи и у усвајању страног језика. Вештина слушања прва је вештина коју ученици развијају приликом учења језика, те се често назива интегрисаном вештином (Оксфорд 1993), јер без ове вештине не може се развити ниједна од преосталих. Реч је о комплексној вештини која захтева разумевање звукова, усвајање речника, разумевање граматичких структура, употребу акцената и њихову примену у контексту (Вандергрифт 1999: 168–176). Нуан (1989: 23) сматра да појединац не прима језик попут снимача говора, али да интерпретира оно што чује. Чилдерс (1970: 1–3) је у свом раду дошао до закључка да је развој вештине слушања мање у вези са интелигенцијом, а више са учењем. Управо из тог разлога развој вештине слушања уопште није лак у контексту усвајања страног језика. Браун (2004: 119) поставља питање „како се може језик причати без слушања”. Вештина слушања је „најмање схваћена и највише запостављена вештина” (Нејшн, Њутон 2009: 10; Вилсон 2008: 21).¹⁵

Хармер (2001: 228) слушање види као фундаменталну вештину. Усвајање ове вештине није пасиван процес примања информације послате од стране саговорника (Рост 2001: 7–13), као што ни свако слушање не мора да значи чујност (Даун 2008: 1). Другим речима, неко може слушати, али можда неће разумети, зато што је слушање много више од процесуирања звукова. Из тог разлога, Нејшн и Њутон предлажу различите активности како би слушање учинили лакшим: слушање приликом читања¹⁶, поновљено слушање, интерактивно слушање (Нејшн, Њутон 2009: 51).

¹⁵ Упркос очигледној важности ове вештине, била је запостављена у учењу језика током много година (Нејшн, Њутон 2009).

¹⁶ Једно од проблематичних подручја увежбавања вештине слушања може се превазићи тако што би говорни језик био праћен писаним текстом.

Хармер (2001: 228) сматра да ученици могу побољшати своју вештину слушања кроз комбинацију опширних и интензивних вежби. Под опширним вежбама подразумевају се оне вежбе које обезбеђују непрекидно слушање неколико минута (Рост 2011: 7–13), док се под интензивним вежбама подразумева развој вештине слушања захваљујући тексту који прати читање и обично се везује за рад у учионици. У развијању вештине слушања постоје три главне фазе: припремна фаза, фаза слушања и постфаза развоја слушања. У припремној фази наставници припремају ученике разговором о теми и давањем основних информација о томе шта ће слушати. Само слушање подразумева извршавање више задатака ради долажења до поруке читаног текста. Постфаза у развоју вештине слушања треба да обезбеди интеграцију слушања са осталим језичким вештинама и компетенцијама, кроз разговор, читање или писање.

Развој вештине слушања може се обезбедити употребом писаног текста, пауперпоинт презентација, филмова или озвучених уџбеника. Употреба савремених озвучених уџбеника представља најадекватније наставно средство ради развоја вештине слушања. Такви озвучени уџбеници морају бити интересантни и у њима се мора водити рачуна о говорном чину, нивоу познавања језика, квалитету снимка, брзини и броју читача, акценту. Специфичност ове језичке вештине захтева детаљну припрему наставника и доношење правилних одлука о избору озвученог уџбеника који ће се користити. Живот у XXI веку омогућава наставнику да употреби савремене информационо-комуникационе технологије, као што су рачунар, мобилни телефон и различите врсте звучних читанки, о којима ће више речи бити у наредним поглављима.

4.1.2.1. Подкаст као врста озвученог уџбеника

Одавно се у методичкој литератури говори о важности постојања аудио-записа или звучних читанки, чија је функција да развију вештину слушања код ученика који уче страни језик, али и усвоје правилан изговор ученог језика. Вештина слушања представља вештину од чијег увежбавања зависи целокупан процес учења језика, јер од 85% онога што ученик научи, научи захваљујући слушању (Гундуз 2009: 253). У учионици наставник и ученици виђени су као чланови социолингвистичког контекста у коме језик има своје социјалне и педагошке функције, те је његова важна функција да развије типичне дискурсне обрасце ради остваривања комуникације. Браун (2004: 119) истиче важност развоја ове вештине постављајући реторско питање: „Како говорити језик без слушања?”. Слушање је најмање схваћено, а најважније од четири вештине (Нејшн, Њутон 2009; Вилсон 2008). Ради остваривања тог циља, односно развоја вештине слушања у настави, првенствено страних

језика, користе се различите врсте озвучених уџбеника међу којима се посебно истиче *подкаст*.

Подкаст (енг. *podcast*) је дигитална датотека која садржи аудио или аудио-видео запис који се дистрибуира путем интернета, а намењен је слушању или гледању на рачунару, дигиталном плејеру, телевизији или на мобилном телефону.¹⁷ Термин је настао спајањем двеју речи: речи 'iPod', којом се означава врста дигиталног уређаја и 'broadcasting', која представља емитовање одређеног дигиталног материјала путем интернета (Гундуз 2009: 256). Међутим, иако у називу има скраћеницу 'pod', подкаст се најчешће налази у ем-пе-3 формату (.mp3) и може се преслушавати или прегледавати на више уређаја – од телефона, преко медија плејера до компјутера, а не само на iPod-у. Постао је популаран између 2004. и 2005. године, када је и именован за „реч године” у Оксфордском речнику (*BBC News*, 2005). У данашње време *подкаст* представља алтернативан начин обезбеђивања квалитетних радио-садржаја који могу бити преслушавани у било које време, на било ком месту и неограничен број пута (Стенли 2005: 1–7). Подкаст се наметнуо као веома популаран начин дељења садржаја путем интернета. Кукулска Хулме (2006: 295–310) сматра да је учење језика дисциплина која ће највише напредовати развојем подкаста. Два најпознатија подкаст-сервиса доступна су на веб-сајтовима новинских агенција *CNN* и *BBC*, који свакодневно обезбеђују наставне материјале за учење енглеског језика као страног.

Обезбеђивање квалитетних подкастова представља нову обавезу која се наметнула наставницима у XXI веку, али, према речима Бишче (2007: 2), постоје разлози због којих подкастови постају популарнији од звучних читанки:

1. слушање постаје једноставније;
2. уколико ученик има само десет до петнаест минута, често је лакше да преузме подкаст, него читав озвучени уџбеник;
3. многе информације су представљене на занимљивији начин (кроз вести, тренутна дешавања или спорт); другим речима, увезивањем реалних комуникативних ситуација са школским (формалним) ситуацијама подстиче се развој комуникативних компетенција ученика.

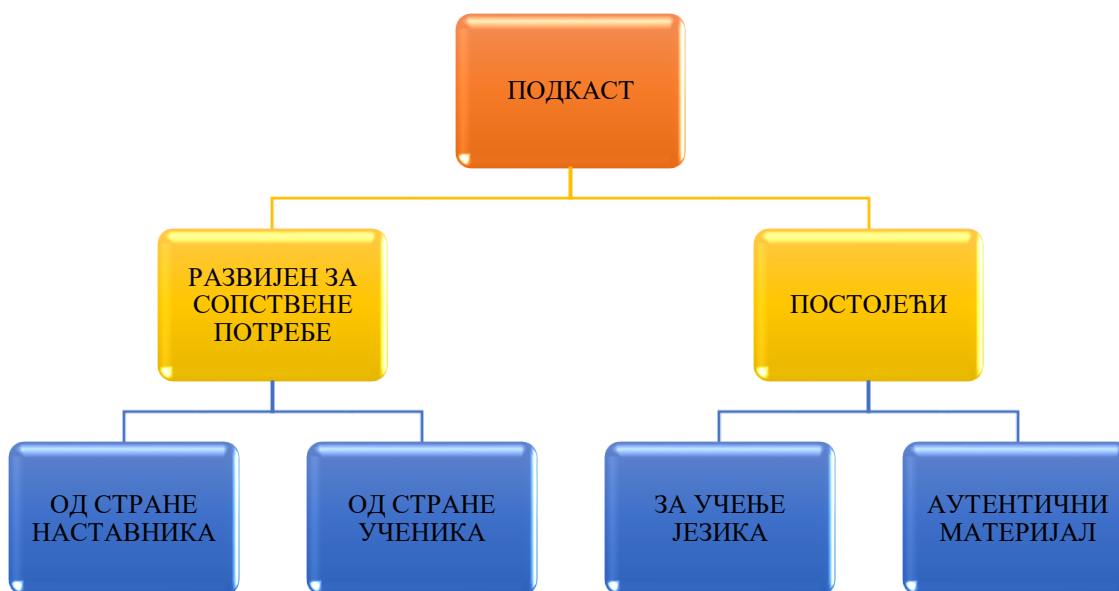
Подкаст може снимити било ко са приступом интернету и имплементирати га у наставни процес. Представља наставни материјал који се може додати уџбенику. Такође, и сами

¹⁷ У последње време појављује се термин *водкаст*, под којим се подразумевају видео-садржаји који се деле путем интернета. Водкаст није ништа друго до еволуирани подкаст, настао појављивањем датотека у видео-формату.

ученици могу учествовати у стварању подкастова. Стенли (2005) разликује више врста подкастова:

1. *аутентични подкастови* – направљени за изворне говорнике језика од стране великих новинских агенција (на пример, *BBC* или *CNN*);
2. *наставнички подкастови* – направљени од стране наставника ради остваривања циљева образовања и васпитања;
3. *ученички подкастови* – снимљени од стране ученика, а уз помоћ наставника, у којима се примењују стечена знања о језику и култури у пракси.

Росел-Агилар све подкастове дели у две велике групе: оне који су развијени за сопствене потребе и оне који већ постоје (в. график који следи).

Графички приказ 3. *Врсте подкастова према Росел-Агилар (2007: 476)*

Употреба подкастова у настави језика треба да обезбеди развој четири језичке вештине – слушања, читања, писања и говорења, при чему је њихова употреба директно усмерена на побољшање вештине слушања и говорења. Слушање је најприроднији начин учења нових речи и њиховог изговора, а подкаст представља начин за лако долажење до аутентичних наставних материјала. Постојање подкастова омогућава учење на даљину¹⁸, самосталан рад код куће, прилагођавање садржаја ученицима, помоћ приликом читања и изговора и стварање богатијег наставног окружења (Слоан 2005: 12).

Са друге стране, веома је атрактиван и мотивишућ за студенте. Такође, подкастови су потпуно бесплатни и доступни двадесет и четири часа дневно, док се за аудио-касете, це-де-

¹⁸ Љиљана Суботић и Јасмина Дражић као вид учења српског језика на даљину предлажу коришћење платформе *Moodle* (Суботић, Дражић 2011: 297), односно *Hook up!* (Бјелаковић, Суботић, Дражић 2011: 210).

ов-е и видео-материјале који долазе уз уџбеник, мора посебно платити. Према теорији неформалног и целоживотног учења, подкастови представљају најпогоднији медијум за популаризацију учења језика. Основне предности употребе подкастова у настави су:

- доступност у било које време и на било ком месту;
- занимљивост;
- мотивација ученика за рад због новог формата наставних материјала;
- приступачност;
- не захтева финансијска улагања (Росел-Агилар 2007: 9);
- омогућава истовремену активацију чула вида и чула слуха.

Подкастови намењени за учење језика варирају у зависности од садржаја и намене, те тако могу бити: дужи монолози, интерактивни разговори, листа речи, фраза дана, интервјуи, вести итд. Росел-Агилар (2007: 489) сматра да подкаст направљен ради остваривања наставних циљева треба да:

- користи аутентичне материјале;
- обезбеђује очигледне исходе учења са јасно постављеним циљевима;
- представља културу ученог језика;
- треба да буде одговарајуће дужине;
- води рачуна о медијуму на коме ће се пуштати.

Како би проверио делотворност подкастова у настави, Хок (2010) је развио независни пилот-курс заснован на подкасту како би увидео да ли има промене у знању енглеског језика код својих ученика. Његова студија је показала да су резултати након теста знатно виши, него на тесту спроведеном пре употребе подкастова. До сличних резултата дошли су и Крашен (1993), Путман, Кингсли (2009), Дукате, Ломићка (2009), Истанто (2011), који показују да подкастови значајно утичу на развој вештине слушања, побољшање изговора и увећање речника.

Из наведених студија јасно је да подкаст представља ефикаснији метод учења језика од употребе говорних метода. Уопштено, подкаст представља метод према коме ученици имају наклоност и радо га употребљавају. Захваљујући подкасту, примена рачунара и мобилних телефона у настави обезбеђује реалне и аутентичне ситуације. Зато је употреба подкастова у савременим електронским интерактивним уџбеницима потреба и циљ коме треба тежити приликом развоја уџбеничких комплета.

4.1.2.2. Ко треба да чита аудио-записе у озвученом уџбенику?

О питању *Ко треба да чита аудио-записе?* расправља се последњих тридесет година. Да ли аудио-записе морају да читају изворни говорници једног језика или их могу читати и странци који су добро научили језик? Покушавајући да дају одговор на постављено питање, аутори имају подељена мишљења. Једни сматрају да аудио-записе морају да читају искључиво изворни говорници језика (енг. *native speakers*), док постоји и другачије мишљење да је пожељно да странци буду ти који ће читати аудио-читанке, јер могу бити добра мотивација онима који тек почињу да уче жељени језик. У вези са тим, фундаментално питање за Крешена (1981) јесте на који начин ученик може побољшати своје знање језика и са фазе „i” доћи на фазу „i + 1” у учењу језика, где „i” представља тренутно знање, а фаза „i + 1” наредни (жељени) корак у учењу језика. Према његовим речима, „неопходан услов за напредовање у учењу од фазе „i” до фазе „i + 1”, јесте да ученик разуме инпут „i + 1”, где се под разумевањем схвата да се ученик фокусира на значење, а не на сам изговор” (према Лонг 1983: 95). Зато Крашен (1981: 6–7) каже да „усвајање језика не захтева коришћење великог броја свесних граматичких правила и свакодневног увежбавања. (...) Усвајање језика развија се постепено. Најпре се развија вештина слушања, а затим вештина говорења. Зато су најбољи методи за учење језика они који подржавају *разумевање* у ситуацијама без стреса и носе поруку коју ученици желе да чују”. Говорећи о „језичком инпуту”, Крашен сматра да ће језички инпут који долази изван учионице бити кориснији ученицима, јер са собом носи широк спектар значења који свакодневна употреба језика подразумева. Руководећи се начелима *природног приступа* (енг. *natural approach*), такав инпут не мора бити граматички у потпуности исправан, јер „наставници” користе језик на жељеном нивоу, не исправљајући грешке на самом часу. На тај начин се постиже „ослобађање” ученика да износе своје идеје и решавају проблеме користећи се ученим језиком. Обезбеђивањем услова за *говор странаца* (енг. *foreigner talk*), учење језика постаје занимљивије и продуктивније. *Говор странаца* представља методу подучавања језика коју одликује прилагођавање језика изворних говорника приликом разговора са странцима, на начин којим се разговара са бебама.¹⁹ Лонг је потврдио значај прилагођавања језика у усвајању страног језика на почетном нивоу (Лонг 1981: 275).²⁰ Основне карактеристике *говора странаца* су: *гласност, јасна артикулација, паузе, наглашени изговор, коришћење синонима, парафраза, промена реда речи*. Међутим, опонашање говора странаца од стране матерњих говорника има и својих недостатака – *постизање знатно краћег изговора, немогућност*

¹⁹ Одавно је познато да изворни говорници прилагођавају свој говор у разговору са странцима на више језичких нивоа – фонолошком, прозодијском, синтаксичком и лексичком (Хач, Сапира, Гау 1975; Фред 1981).

²⁰ Из тог разлога Лонг (1983: 100) сматра да „брижљиви говор” између изворних говорника и странаца (енг. *native speaker – non-native speaker*) директније делује на усвајање новог језика.

провере ефикасности таквог приступа, упрошћавање језичких конструкција, као и изостављање битних елемената језика (Брулхарт 1986: 29–30).

Говор странаца као методу никако не треба мешати са методом међусобне размене искустава²¹ (енг. *interlanguage talk*) захваљујући којој странци активно учествују у настави, подучавајући друге странце жељеном језику. Са тим мишљењем су сагласни Пилар и Пика (2000), који су пронашли да интеракција ученик–ученик не разликује много од интеракције између наставника и ученика, те да би такав разговор могао да има важну улогу у учионици у којој се учи страни језик. Елис (1995) истиче да промењени орални инпут игра важну улогу у учењу нових речи. У том светлу се друга група истраживача фокусира на значај странаца у интеракцији приликом учења језика и његовом разумевању (Скаркела, Хига 1982, Гас, Варонис 1985; Пика, Доути, Јанг 1986; Пика 1988), сматрајући да такав језички инпут јесте максимално прилагођен странцима и постаје круцијалан у процесу усвајања језика, из најмање два разлога: доприноси бољем мотивисању ученика и отклањању анксиозности. Приликом развоја вештине слушања странци се сусрећу са вишеструким проблемима, као што су непознавање културе језика који се учи, социјалног окружења и губитак концентрације, што су веома битни фактори у учењу језика. Зато Браун (2000: 252–253) сматра да ученици имају пред собом тешке задатке док слушају изворне говорнике језика: постизање истоветног изговора као што има познати глумац, разумевање скраћеница у говору, неразумевање колоквијалног говора, немогућност правилног акцентовања итд.

Тако, Лиминг Хан (2010: 321) говори о предностима и проблемима употребе мултимедијалних средстава на часовима енглеског језика, при чему истиче интерактивност као најбитнију последицу употребе савремених средстава. Наиме, аутор сматра да је постизање интерактивности најважнији циљ у процесу учења језика, и то интерактивности између наставника и ученика, ученика и ученика, ученика и рачунара (телефона) и ученика и аутора. Интерактивност између ученика и осталих ученика обезбеђује предузимање вишеструких активности и међусобних утицаја. Наставна пракса показује да је у настави страних језика и те како популарно учешће странаца у учењу *по улогама*, које помажу развоју њихове способности да користе језик у потребним ситуацијама. Тако Гас (1997: 131–132) сматра да међусобни утицаји између странаца и изворних говорника могу бити корисни приликом усвајања језика.

Уз то, говорећи о односу између наставника којима је енглески матерњи и наставника којима енглески није матерњи, постоји један стереотип према коме се сматра да је наставник

²¹ Како у литератури не постоји превод енглеског термина *interlanguage talk*, одлучили смо се за описни превод који ће сликовито приказати суштину ове методе.

чији је енглески језик матерњи уједно и бољи наставник. Међутим, не треба дискриминисати наставнике којима енглески језик није матерњи, с обзиром на то да је Мерино (1997: 69) издвојио шест њихових предности у односу на наставнике којима је енглески језик матерњи:

1. једино такви наставници могу пружити ученицима прилагодљиве моделе за учење енглеског, захваљујући свом искуству стеченом приликом учења језика;
2. брзо може научити ученике стратегијама, које је и сâм користио приликом учења језика;
3. обезбеђују много више информација о енглеском језику;
4. способнији су да предвиде потешкоће у учењу језика;
5. боље разумеју ученике и њихове проблеме у учењу језика;
6. могу користити матерњи језик за споразумевање са ученицима.

Имајући у виду претходну тврдњу, лако се може закључити да би избор странаца за снимање озвученог уџбеника био прави избор, у оним случајевима када странци поседују одређене наставничке компетенције. Ипак, мора се имати у виду да странци, у већем броју случајева, не могу постићи онај изговор и акценат који имају матерњи говорници, те им се не сме у потпуности препустити озвучени уџбеник. Ова метода би била знатно делотворнија уколико би се читање странаца комбиновало са читањем изворних говорника једног језика, јер би на тај начин остварили унапред постављене циљеве. На тај начин би се у настави страног језика користили аутентични наставни материјали. Под аутентичним наставним материјалима, између осталог, Хармер (1991: 204) сматра оне материјале који су снимљени од стране изворних или компетентних говорника. Аутентични наставни материјали садрже поруку о оригиналној комуникативној и социокултурној намени текста, подстичу језичку активност и омогућавају развој перцепције код ученика (Мишан 2005: 18). Такође, одликују се природном интонацијом, елизијом, мноштвом акцената, колоквијалним језиком, непотпуним изговором, реструктуирањем дужих и комплекснијих реченица; говорници прекидају једни друге, а звучни записи садрже позадинске шуме (Хец 2000: 240), чиме они мотивишуће делују на ученике да комуницирају приликом обављања свакодневних животних активности, пружају им информацију о језику и култури која се учи и одговарају учениковим потребама.

Међутим, уколико би се аутентични звучни записи свели само на читање изворних говорника, странци би имали потешкоћа у разумевању културних вредности, речи, акцената наслова или поруке текста. Елис (1985) сматра да су лингвистичке компетенције странаца потчињене онима које поседују изворни говорници, с обзиром на то да странци праве граматичке грешке и користе конструкције које изворни говорници никада не би користили. Из тог разлога је такав говор погодан за нове ученике, јер смањује њихово ослањање на оно

што кажу, већ се фокусирају на добијање контекстуалних и других информација, чиме развијају вештину слушања. Другим речима, странци имају мање детаља у своме језику, чиме омогућавају боље праћење и фокусирање на контекстуалне поруке. Зато Ривер (1987: 11) сматра да би укључивање странаца у продуковање сопствених филмова или видео-касета била кључна активност ради достизања преко потребне интерактивности у учионици.

Са друге стране, има оних аутора који сматрају да учење језика кроз слушање говора странаца носи са собом ризик од усвајања погрешног изговора. Стога се изворни говорници у наставном контексту понашају као узор коме треба тежити и кога треба опонашати. Говорећи о значају озвученог уџбеника, Вулфсон (2008: 105–114) као предности њене употребе на часу види чињенице да су прочитане од стране професионалних читача, глумаца или самог аутора. Имајући у виду да је постизање правилног изговора једно од кључних питања у учењу страног језика, употреба озвученог уџбеника који читају изворни говорници језика треба да доведе до редуковања постојећих грешака у изговору кроз већи број понављања (Сака 2015; Тагнезда, Калифа, Набизде, Шабаб 2015). У вези са тим, аутори истичу да се најбољи ефекат у развоју вештине слушања постиже слушањем и читањем текста који изговарају спикери, а такође истичу карактеристике које има добар текст: интересантност, начин читања, ниво познавања језика, квалитет аудио-записа, брзина и број читача и акценат (Картал, Шимшек 2017: 115). Вотер (2007: 57–71) сматра да ученици не морају да се осећају посрамљено због свог лошег изговора, јер слушајући изворног говорника могу поправити свој изговор према датом моделу.

Интересантно је да се приликом промоције уџбеника за учење страних језика увек изнова и изнова истиче да су аудио-записи снимљени од стране изворних говорника, чиме се жели алудирати на квалитет таквих уџбеника и њихову аутентичност. Међутим, из горе наведеног можемо видети да аутентични материјали нису само они материјали снимљени од стране изворних говорника, већ и они у чијој продукцији учествују и за то компетентни говорници (наставници, странци који добро знају језик итд.). Коришћење таквих материјала носи са собом и одређену педагошку поруку која проистиче из оваквог начина учења: охрабривање ученика да се језик може користити упркос учињеним грешкама, чиме се ученици ослобађају страха од чињења грешке или немогућности преношења жељене поруке.

4.1.3. Приручник за наставнике као део уџбеничког комплекта

Колико добро ће студенти научити језик умногоме може зависити од наставника и тога колико се добро припремио за часове. Наставник није прости преносилац знања, већ својеврсни асистент ученицима ради бољег разумевања садржаја. Зато је постојање *приручника за наставнике* од велике важности за успешност у настави страног језика, иако се

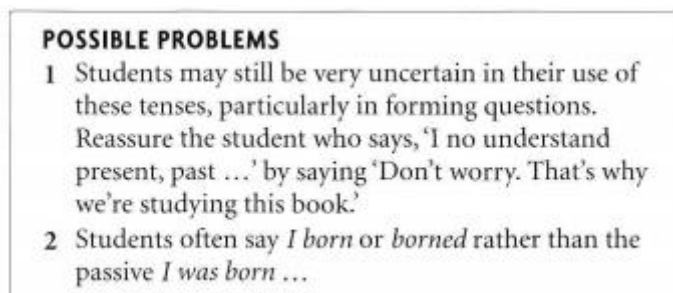
често ставља међу „остале наставне материјале”. *Приручник за наставнике* (енг. *teacher's book*) представља важан елемент уџбеничког комплета који обезбеђује додатне материјале за рад наставника, упознајући их са основним циљевима наставе језика који „предају”. Аутори приручника за наставнике уједно су и аутори уџбеника, зато што приручник за наставнике представља други неизоставни пратилац уџбеника, поред радне свеске. Препознавши потребу наставника за постојањем сопствених наставних материјала, страни аутори су се последњих десетак година посветили увођењу праксе да уџбеник прати и приручник, ради побољшања ефикасности у настави језика који се подучава.²² Приручник за наставнике, како му само име каже, првенствено је намењен наставницима ради упознавања са начином на који треба користити основне уџбеничке јединице, те поприма функцију „водича” кроз наставни процес. Такође, његова функција је да покаже када, у којој мери и колико дуго треба користити уџбеник, а када уџбеник оставити по страни и обезбедити сопствене материјале. Интересантно је да се ова уџбеничка јединица јавља само као део уџбеничког комплета у настави страног језика, и то не свих, првенствено енглеског, француског, немачког и шпанског, иза које стоје реномиране издавачке куће, које могу подржати штампу још једне врсте наставног материјала. Међутим, чак и онда су приручници за наставнике штампани црно-белом техником, са корицама у колору. У настави српског језика као страног не постоји ниједан приручник за наставнике.

Анализа приручника за наставнике издавачких кућа „Оксфорд” и „Лонгман”²³, који се користе у настави енглеског језика као страног, показала је да ова јединица уџбеничког комплета обично садржи: јасне планове лекција, информације у вези са граматичким садржајима, велики број идеја за припремање и организацију рада, листу могућих потешкоћа у раду са ученицима, њихове честе грешке, додатни материјал за часове и већи број тестова за проверу напретка. Основна карактеристика приручника за наставнике јесте да, осим што садржи упутства и начине реализације наставног програма, обилује оперативним делом дидактичко-методичке апаратуре, обезбеђујући довољан број питања, радних налога и задатака. Све те материјале наставник, према потреби, даје својим ученицима. Интересантно је да највећи део ове јединице уџбеничког комплета не подлеже ауторским правима, пошто је намењен умножавању. У приручнику за наставнике сви садржаји су представљени систематично и поступно, дајући смернице наставнику на које треба обратити посебну пажњу. Представљени су линеарно и прате редослед лекција из уџбеника, при чему се за сваку лекцију или тему, у зависности од начина организације садржаја у уџбенику, дају објашњења и главни

²² Како је пракса објављивања ове врсте материјала ретка и не тако давно установљена, нема научних радова који се посебно баве дефинисањем и објашњењем функција *приручника за наставнике*.

²³ За више информација погледати: Маскул, Врајт 2007; Соарс и сар. 2009а.

исходи процеса учења, време рада на часовима, са посебним освртом на сваку језичку вештину која се развија у датој лекцији, било да је реч о говорењу, слушању, писању, читању, граматички или увећању речника. Аутори су водили рачуна и о потенцијалним потешкоћама у раду са ученицима, те су у посебним одељцима у оквиру сваке теме или лекције *Possible problems* (*Могући проблеми*) направили листу потешкоћа са којима се могу сусрести. Осим појединачних одељака, приручник за наставнике представља пресликан уџбеник у погледу начина представљања садржаја, јер садржи свако поглавље или потпоглавље из уџбеника.

Слика 1. Посебни одељци у приручнику за наставнике

Такође, за свако постављено питање у уџбенику, приручник за наставнике даје преглед тачних и могућих одговора, али и представљање најфреквентнијих речи из лекција. Табеларни прикази су чести и њихова првенствена функција јесте постизање једноставности и прегледности приликом представљања одговора. Смернице, питања, радни налози и задаци представљају само један део књиге за наставнике. Други, према неписаном правилу, чине тестови за проверу напредовања у учењу, који се разликују од уџбеника до уџбеника и од издавача до издавача. У највећем броју случајева у питању су тестови специјализовани за проверу (или увежбавање) само једне језичке вештине – слушања, читања, говорења и писања, али има и оних који обухватају целокупан напредак ученика (енг. *Progress tests*).

5. ЕВАЛУАЦИЈА УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА

Избор уџбеничког комплета једна је од најважнијих одлука коју наставник треба да донесе у вези са садржајима и активностима подучавања језика. Уџбенички комплет је најочигледнији елемент наставне методологије који треба да буде у складу са наставним програмом и који има четири главне карактеристике према Онилу (1982): 1) одговара у највећој мери потребама студената и омогућава учење језика; 2) обезбеђује напредак у савладавању градива или обнављање наученог; 3) неутралише ефекат изненадности у учениковим очекивањима; 4) најекономичнији је облик обезбеђивања наставних материјала. Зато је веома битно да уџбенички комплет буде одговарајућег квалитета, јер само квалитетан уџбенички комплет обезбеђује интерактивност и спонтаност на часу учења страног језика. Из

тог разлога се евалуација уџбеничког комплета препознаје као начин обезбеђивања потребног квалитета. Само подробном и систематском анализом сваког чиниоца уџбеничког комплета може се доћи до оног најквалитетнијег, који ће у потпуности одговорити на растуће захтеве у савременој настави страног језика.

Другим речима, формално језичко образовање и потреба коришћења уџбеничких комплета на часовима страног језика захтевају њихове константне евалуације од стране наставника ради унапређења. Евалуација би требало да допринесе промени садржаја и дидактичко-методичког обликовања основних елемената уџбеничког комплета у складу са променом знања кроз време, не би ли могао да одговори савременим захтевима у настави страног језика. Развој савремених информационо-комуникационих технологија и процеси глобализације утицали су да се појави повећана потреба за публикавањем нових уџбеничких комплета за различита тржишта широм света, при чему се не води довољно рачуна о специфичностима и захтевима одређених подручја.²⁴

Коришћење уџбеника као неизоставног елемента уџбеничког комплета у настави страног језика популарније је него икада раније, зато што су уџбеници препознати као основна наставна средства у школама и на факултетима. Уџбеник за учење језика, према речима Гранта (1987: 10), ствара прилику за ученике да користе жељени језик у учионици, што представља само пола пута пре његове употребе у реалним животним околностима. Важност уџбеника у учењу страног језика води до њихове евалуације, односно процене њиховог квалитета на основу унапред постављених параметара. Евалуација уџбеника подједнако је важна и за ученике, наставнике, али и састављаче уџбеничког комплета. Такође, пракса показује да наставници, у жељи да наставу учине бољом, често бирају уџбенике реномираних издавачких кућа, не проверавајући њихов квалитет. Канингсворт (1984: 1) каже: „Наставници могу бити [...] уверени да ће књиге реномираних издавача добро служити, ако су правилно изабране и коришћене. Користио сам реч служи, зато што су књиге добре слуге, али лоши господари”. Да се не би погрешило у избору „правог” уџбеника и како би се сузбили његови недостаци, неопходно је спроводити константне и детаљне евалуације, које ће се одвијати према унапред утврђеном плану.

Пре саме евалуације уџбеника поставља се питање: *На који начин је треба спровести?* Одговор на ово питање крајње је једноставан – то се може учинити кроз анализу параметара који су утврђени обрасцем за евалуацију, имајући у виду да нема универзалног уџбеника који

²⁴ Кабрал (1998: 100–101) каже да „публиковање уџбеника захтева велику количину рада и укљученост неколико сектора који чине продукциони ланац. [...] Планирање текста, уредништво, склапање, ревизија, штампање, дистрибуција, транспорт, представљање и продаја у књижарама – све ове активности захтевају огроман напор уз велика улагања...”.

може одговорити на све потребе ученика, као и да нема универзалног модела за спровођење евалуације. Канингсворт (2002) сматра да треба водити рачуна о четири битне ствари: уџбеник треба да одговара потребама ученика, као и захтевима постављеним у наставним програмима; требало би да одговара стварним потребама ученика, имајући јасну улогу медијатора и подршке у усвајању страног језика. Са друге стране, Вајт (1988: 10) је мишљења да евалуација треба да узме у обзир планирање књиге, дизајн и процес његове употребе, док Реа-Дикинс и Цермејн (1994: 28) истичу да пажњу треба усмерити ка циљевима наставе и наставним методама.

Пошто нам је из претходно реченог јасно да не постоји јединствени образац на основу кога треба спровести евалуацију, неопходно је да се упознамо са свим досадашњим истраживањима, а затим да формирамо онај који ће у обзир узети како традиционалне, тако и савремене критеријуме за процену квалитета уџбеника. Наиме, за разлику од енглеског језика, у настави српског језика као страног нема толико издавачких кућа и публикованих уџбеника који би могли да се користе у учионици. Такође, као куриозитет у настави српског језика као страног постоји чињеница да је присутан огроман дисбаланс између продукције уџбеника за учење српског језика као матерњег на супрот онима који су намењени учењу српског језика као страног. Ур (1996: 184) сматра да уџбеник треба да на унапред испланиран систематичан и поступан начин комуницира са учеником. У складу са претходном констатацијом, поставља се питање да ли уџбеник за учење српског језика као страног „може комуницирати са учеником”. Зато је потребно спроводити детаљне евалуације постојећих уџбеника, не би ли се проверило у којој мери одговарају на постављене захтеве. У наредним поглављима ћемо дати преглед досадашњих евалуационих образаца, а затим, на основу њих, извести смернице за стварање новог обрасца за евалуацију који ће бити прилагођен евалуацији уџбеника за учење српског језика као страног.

5.1. Преглед досадашњих истраживања у вези са стандардима за процену квалитета уџбеника

Према речима Томлинсона (2001: 80–101), који даје краћи преглед историје развоја наставних материјала, студијама о евалуацији уџбеника није придавана посебна пажња до деведесетих година, када се полако увиђа њихова важност и значај. Препознавши значај евалуације као неизоставног елемента наставног процеса, велики број истраживача предузео је ентузијастичне кораке ради стварања обрасца за свеобухватну и детаљну анализу уџбеника за учење језика. Прве такве студије појављују се деведесетих година прошлога века када Вилијамс (1983), Шелдон (1988), Браун (1995) и Канингсворт (1995) стварају прве евалуационе

обрасце, чији се делови и дан-данас користе.²⁵ Уместо коришћења термина *образац за евалуацију*, страни аутори и истраживачи користе термин *чек-листа* (енг. *checklist*), под којим се подразумева листа критеријума за евалуацију уџбеника које треба заокружити („чекирати“) уколико су присутни у уџбенику. Другим речима, *чек-листа* је инструмент који помаже практичарима да процене квалитет уџбеника за учење страног језика. Ради процене квалитета уџбеника неопходно је одредити широк спектар фактора и критеријума на основу којих се може анализирати уџбеник, а који су у директној вези са циљевима наставе коју уџбеник репрезентује.²⁶

Према Шелдоновим речима (1988: 237–246), евалуација уџбеника јавља се из два разлога: први је чињеница да се евалуацијом омогућава избор правог уџбеника, а други, уочавање и превизалежење потенцијалних недостатака. Канингсворт (1995) и Елис (1997) разликују три типа евалуације, називајући их: *pre-use evaluation*, *in-use evaluation* и *post-use evaluation*, под којима се подразумевају различите фазе у писању и коришћењу уџбеника током којих се евалуација спроводи. Роберт (1996: 377) евалуацију види као континуирани процес који се остварује и пре и после публикавања уџбеника. Другим речима, аутор сматра да прву евалуацију спроводе издавачи, проверавајући равнотежу између садржаја и профитабилности, и касније две, које предузимају наставници, коришћењем уџбеника у конкретној наставној ситуацији и након тога, спроводећи је ради доношења одговарајућих закључака. Зато, Елис (1997: 36–42) сматра да када се говори о практичној евалуацији уџбеника, може се разликовати њена *предиктивна варијанта*, која тражи одговор на питање (*Да ли ће наставни материјал остварити своје функције?*) или *проспективна варијанта*, која захтева одговор на питање: *Да ли је наставни материјал остварио своју функцију?*, односно квантитативну (Скијерсо 1991: 432–453) и квалитативну евалуацију (Ричард 2001: 3). Интересантно је да се новије евалуације уџбеника (од 2003. па надаље) наслањају на поделу Мекдаух и Шо (2003: 66–67) који су евалуацију поделили на два дела: први, који испитује спољашњу структуру и изглед уџбеника и, други, у коме се спроводи подробна анализа садржаја. Имајући у виду ову поделу, Ивић и сарадници у својој књизи *Водич за уџбеник: Општи стандарди квалитета уџбеника* издвајају стандарде које квалитетан уџбеник мора да испуни. Стандарди квалитета уџбеника дефинишу се као „захтеви (норме, нормативи, критеријуми) које би требало да испуне уџбеници који се на основу јавне процедуре и на основу дефинисаних мерила могу користити у школама у Србији“ (Ивић и сар. 2008: 45), при чему се издваја неколико категорија стандарда квалитета: стандарди А-групе, који се односе на квалитет уџбеничког комплета, стандарди Б-групе тичу

²⁵ Сва четири аутора слажу се да физички атрибути уџбеника, као што су изглед и организација визуелних елемената, затим методологија, циљеви треба да буду саставни елемент дизајна било ког евалуационог обрасца.

²⁶ Шелдон (1988: 245) ипак сматра да „не постоји формула, оквир и систем који ће бити заокружен“.

се једанаест квалитета уџбеника – књиге за учење, стандарди В-групе покривају квалитет лекције, Г-стандарди разматрају садржај уџбеника и Д-стандарди који се односе на дидактичко обликовање уџбеника (Исто: 50), а којима се посвећује посебна пажња – Д 1: објашњење стручних термина; Д 2: функционална употреба сликовних средстава изражавања; Д 3: дидактичка вредност примера; Д 4: основне смислене везе градива; Д 5: секвенце интеграције градива; Д 6: ефикасни начини презентовања вредности у уџбенику; Д 7: постојање питања, налога и задатака у уџбенику; Д 8: смисленост питања, налога и задатака у уџбенику; Д 9: разноврсност питања, налога и задатака; Д 10: питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику; Д 11: питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу; Д 12: подршка стваралачком мишљењу и понашању; Д 13: подршка развоју критичког мишљења (Ивић и сар. 2009: 50). У циљу свеопште стандардизације уџбеника у Србији је 2009. године формулисан *Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутства о њиховој употреби*, којим се одређују следеће области квалитета уџбеника: садржај уџбеника, педагошко-психолошки захтеви, дидактичко-методички, језички, етички и васпитни захтеви, графичко-ликовни захтеви и техничка опремљеност уџбеника (*Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутства о њиховој употреби*, Службени гласник РС, 72/09).

Пракса показује да аутори развијају или кратке или превише дуге *евалуационе обрасце* или *чек-листе*, које садрже од 25 до 40 питања (тврдњи). Вилијамс (1983: 251) све критеријуме дели у четири велике групе: *лингвистичке, педагошке, опште* и *техничке*²⁷, да би их затим Канингсворт (1995: 5) поделио у осам категорија: циљеви и приступи, дизајн и организација, садржај, вештине, теме, методологија, постојање књиге за наставника (*teacher's book*) и практични задаци, при чему сам истиче да треба ограничити број критеријума који се користе приликом евалуације, јер постоји „ризик да се изгубимо у мору детаља”. Следећи Канингсвортова упутства, Скијерсо (1991) наведене критеријуме даље разврстава у пет категорија: библиографске забелешке, циљеви, предмет, речник и структуре, као и изглед и физички атрибути, да би нешто после њега Страдлинг (2001: 1) дефинисао четири главне категорије: садржај, педагошке поставке, постојање унутрашњих квалитета уџбеника (као што су питања, налози и задаци) и спољашњих квалитета (у које убраја цену, квалитет штампе итд.). Слично њему, Микли (2005) препознаје четири доминанте категорије: садржај, речник и граматику, задатке, активности, занимљивост текста и физички изглед.

Током година истраживања и писања о овој теми, било је аутора који су проширивали или скраћивали листу критеријума за процену квалитета уџбеника. Цахангард (2007: 130–150)

²⁷ Под техничким критеријумима Вилијамс (1983: 253) подразумева коришћење одговарајућих фотографија, дијаграма, табела итд.

сматра да треба узети следеће критеријуме за процену квалитета уџбеника, не разврставајући их према одређеним категоријама: циљеви наставе, објашњења мање познатих речи и израза, наставни приступи, прегледи градива и тестови, визуелни материјал, теме и задаци, јасне инструкције, изглед, садржаји, аутентичност језика, објашњења граматичких појмова, развој четири вештине и развој језичких стратегија. Литлџон (2011) запажа да евалуација уџбеника има две своје димензије: теоријску, која подразумева евалуацију уџбеника према унапред утврђеним критеријумима, и практичну, која се остварује у њиховој корисности у наставном окружењу. Држећи се савремених наставних концепата, Макдан и сарадници (2011: 22) све критеријуме разврставају у две велике групе: *општи атрибути* (у које спадају *веза са наставним програмом, методологија, прилагођеност ученику, физички атрибути и додатни материјали*) и *садржаји за учење и подучавање* (у које убрајају *квалитет задатака, културне садржаје, вежбе за развој језичких компетенција, лингвистички и ситуациони реализам*). Томилсон (2003) посебну пажњу усмерава ка формулацији критеријума, ради избегавања оних тврдњи које би се могле интерпретирати различито од аутора до аутора.

Важност евалуације огледа се у чињеници да сваки појединачни уџбеник треба да буде предмет анализе, без изузетка, јер не постоји онај који би у потпуности одговарао сваком наставном окружењу, које се разликује од наставника до наставника. У том светлу, Илес (2009: 145) анализирајући уџбенике за учење енглеског језика у Мађарској, долази до закључка да постоји велика разлика између корисних (ефективних) наставних материјала и популарних материјала, који се стављају у први план услед звучних имена њихових издавача. Имајући то на уму, уџбеник се може дефинисати као наставно средство које помаже наставнику и ученицима, али наставник мора знати „како да га користи и у којој мери оно може бити корисно” (Вилијамс 1983: 254).

5.2. Образац за евалуацију уџбеника

Евалуација је прихваћена као неизоставни елемент наставе и учења. Разлози за евалуацију уџбеника су разноврсни и најчешће практичне природе. Један од најважнијих свакако је продукција нових и квалитетнијих уџбеника, јер да би уџбеник могао да допринесе остваривању наставних циљева, мора поседовати стандардизовани квалитет. Канингсворт (1995) истиче да је то утврђивање предности и недостатака уџбеника који се користе, а Томлинсон (1996) евалуацију уџбеника види као упознавање са многобројним функцијама уџбеника, његовим добрим и лошим странама, с обзиром на то да Грант (1987: 8) наглашава да „савршени уџбеник не постоји”. Међутим, има разлога који нису практичне природе, а који су такође веома важни, јер омогућавају да се емпиријско знање стечено кроз наставнички рад

преточи у теоријска запажања, исто тако потребна ради попуњавања постојећих празнина у оквиру наставе страног језика, која представља комплексну и захтевну дисциплину. Ради постизања таквих циљева, неопходно је направити образац путем кога би се евалуација спровела, јер би се у супротном свела на доношење субјективних закључака насталих на основу првог сусрета са уџбеником. У вези са тим, Шелдон (1988: 240) сматра да „унапред припремљени образац (енг. *checklist*²⁸) има незнатан утицај на евалуацију уџбеника”, сматрајући да је процена квалитета уџбеника у начелу субјективна, али да би избор одређених параметара за процену квалитета уџбеника дозволио пажљивији приступ наведеној проблематици. Посебна пажња усмерава се на издвајање оних критеријума уско везаних за специфичности наставе за коју се уџбеници пишу. Другим речима, постојање квалитетног и свеобухватног евалуационог обрасца процену квалитета уџбеника чини лакшом, објективнијом и валиднијом, јер се заснива на поузданим инструментима. Међутим, већина евалуационих образаца, објашњених у научним радовима, има недостатак у виду мањка поузданости и валидности (Макдан, Ахур 2012: 1128). Управо је због тога потребно створити образац за евалуацију који ће у потпуности одговарати захтевима које пред уџбенике поставља савремена настава страног језика. Зато ћемо у наредним потпоглављима представити најважније критеријуме за спровођење евалуације уџбеника.

5.2.1. Дизајн (штампаног и електронског интерактивног) уџбеника

Термин *дизајн* се данас користи у различитим дисциплинама и под њим се превасходно подразумева „процес селективне примене науке и технологије ради постизања сврсисходног резултата” (Мекрори 1966: 11), односно „стваралачка људска активност усмерена ка решавању одређених питања” (Гудек 2010: 28). Са једне стране, дизајн је вид естетског испољавања човекове креативне природе, док, са друге стране, увек има и своју функционалну страну. У области образовања дизајн се може дефинисати као креативан и промишљен чин осмишљавања нових пракси, активности, ресурса и алата усмерених ка постизању образовних циљева у датом контексту. То значи да се на плану дизајнирања уџбеника, као незаобилазног наставног средства, под дизајном не подразумева само осмишљавање појавног вида уџбеника (организација визуелних елемената²⁹), већ и сагледавање његове функционалности у наставном процесу. Управо од функционалности визуелних елемената уџбеника зависиће и остваривање наставних циљева. Другим речима, усмени израз није једини начин на који можемо остварити комуникациони чин. Невербални језик и визуелне форме такође се користе

²⁸ Као термин за означавање *обраца за евалуацију* се у литератури на англоамеричком простору користи термин *чек-листа*.

²⁹ У визуелне елементе уџбеника се убрајају: изглед странице и њене димензије, боје, фонтови (величина и читљивост), распоред навигационих и садржајних елемената, фотографије, илустрације итд.

за ефективну комуникацију у уџбеничким комплетима (Јазданмехр, Шоги 2014: 473). Важност текстуалних информација расте захваљујући графичким и типографским елементима. Они активирају читочево когнитивне процесе док први пут истражује уџбеник, означавајући делове који су значајни за учење језика.

Било да је реч о штампаном или електронском интерактивном уџбенику, очекује се да његов *дизајн* буде *естетски допадљив*. Медијатрикс (2008: 10) сведочи да дизајн треба да буде атрактиван, издржљив, престижан и лак за идентификацију. Међутим, никако не треба инсистирати на томе да се уџбеник по сваку цену допадне ученику зато што је живописан, већ да та живописност као карактеристика његовог дизајна буде резултат умешног и циљаног дизајнирања (обликовања) уџбеника који ће у потпуности остварити своју наставну функцију.

Дизајн уџбеника представља неизоставан и битан елемент дидактичко-методичке апаратуре, који у великој мери утиче на доношење судова о квалитету једног уџбеника. Дизајн је оно прво са чим се ученик упознаје приликом сусрета са уџбеником, а пракса показује да може (де)мотивисати ученика. Заправо, чест је случај да су ученицима примамљивији уџбеници који су штампани у пуном колору и који садрже више илустрација. Посматрајући наведено са методичког становишта, дизајн уџбеника има најмање две функције. Са једне стране, дизајн има *мотивациону улогу* у учењу језика, јер утиче на суд ученика о томе да ли су часови страног језика занимљиви или не, док, са друге стране, дизајн има важну улогу у начину на који ће се ученици (и наставници) оријентисати приликом изучавања одређених лекција, као и у начину на који ће се садржаји структурисати у њиховим мислима. Баланс, пропорције, ритам и јединство елемената имају кључну улогу у организацији дизајна уџбеника. Наиме, правилно позиционирање елемената дизајна треба да обезбеди „оквир у коме ће ученик моћи да се несметано креће” остварујући циљеве наставе страног језика (Хартли 1994: 18).

Важност *дизајна* посебно долази до изражаја код електронских интерактивних уџбеника. Развој графичког окружења савремених рачунара и мобилних телефона поставља нове захтеве приликом њихове продукције. Стандарди у погледу развоја рачунарских и мобилних апликација се из дана у дан мењају, што се најбоље може уочити ако се упореде две верзије једне апликације, од којих је прва настала пре, на пример, шест месеци, а друга недуго затим. Како електронски интерактивни уџбеници представљају својеврстан вид рачунарских и мобилних апликација, никако не смеју заостајати за тим „услужним” апликацијама, јер у супротном не би могли да одговоре на растуће захтеве њихових корисника. Зато је потребно да аутори и развојни тимови посебну пажњу обратe на: *ликовно-графичко уређење уџбеника и опште атрибуте уџбеника*, како би се оствариле две његове основне функције.

5.2.1.1. Ликовно уређење уџбеника

Од распореда основних елемената на страници зависи и успешност дизајнирања уџбеника. Под распоредом основних елемената дизајна подразумева се однос између појединачних елемената. Пред аутором, односно развојним тимом, уколико је реч о електронском интерактивном уџбенику, стоји захтеван задатак проналажења праве мере између допадљивости уџбеника, његове интерактивности и функционалности. Како би претходно две побројане функције (мотивација и оријентација) биле остварене, важно је размишљати о основним педагошким и дизајнерским захтевима распореда елемената дизајна, не би ли визуелни ефекат утицао на остваривање наставних циљева. Стога, ликовно уређење представља предуслов о коме се мора водити рачуна приликом писања и развоја уџбеника. Само се за уџбеник за који ученици процене да је лак за сналажење и коришћење може рећи да има тзв. *user-friendly design*³⁰, односно да је „пријатељски настројен” према задовољавању основних ученикових потреба које се јављају приликом изучавања страног језика.

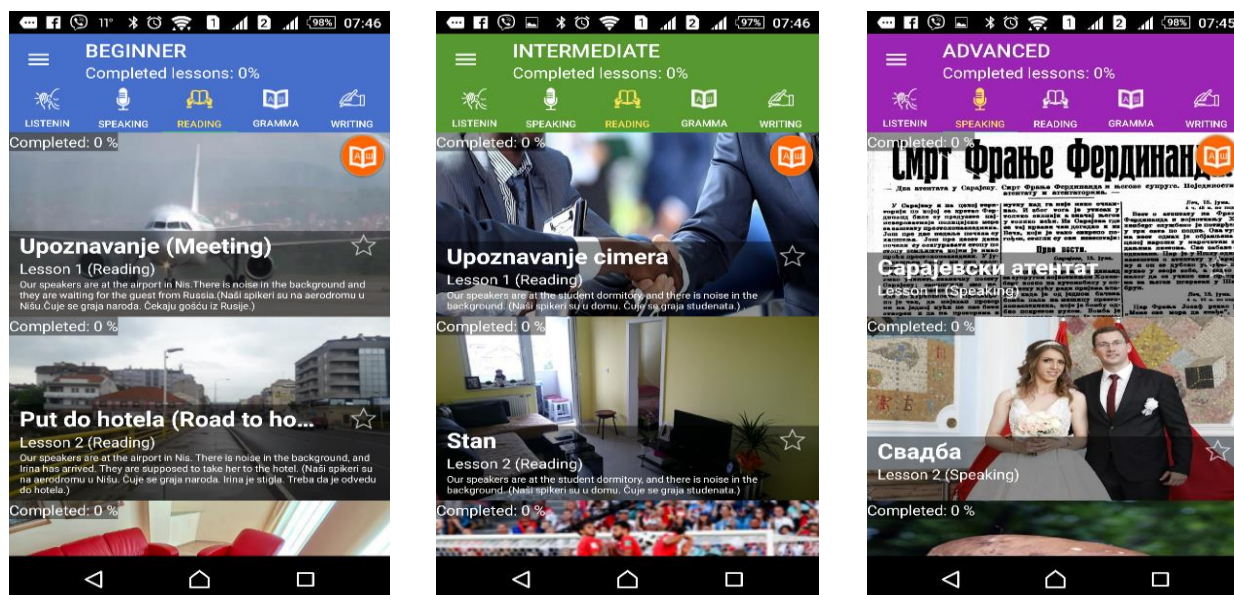
Под ликовним уређењем уџбеника подразумева се општи утисак постигнут техником правилне употребе боја. Његова важност у уџбеницима за учење страног језика огледа се у томе да директно утиче на ученике (посматраче) обликујући њихову подсвест. Пракса показује да ученици преферирају уџбенике који су живописни, јер та живописност (колорит) мотивишуће делује на ученике да усвајају садржаје.

Уџбеници и други материјали за учење језика штампани у пуном колориту више су норма, него изузетак у развијеним државама. У литератури се најчешће истичу четири предности коришћења боје у уџбеницима: 1) мотивишуће делују на ученика; 2) усмеравају пажњу на битне чињенице; 3) групишу чињенице које треба да буду научене; 4) назначавачу структурне елементе дизајна. Најновија истраживања сведоче да боје утичу на расположење посматрача (ученика), али, такође, „боје могу мотивисати ученика” (Хартли 1994; Маринели 2011; Прапамотрипонг 2010). Према речима Џамета, Гавоте и Кверија (2008: 135–145) постојање промене боја објеката утиче на пажњу и избор ученика приликом учења језика. Ако се наведено примени у наставном контексту, лако се може закључити зашто уџбеници штампани црно-белом техником смањују заинтересованост ученика за рад и негативно утичу на њихова постигнућа. Истраживања која су спровели Сорел (1974: 82–90) и Хортон (1991: 21) то и показују. Наиме, ученицима су уџбеници публиковани у боји много реалистичнији од оних који су црно-бели.

³⁰ За више података о термину *user-friendly design* погледати: Дилон 2006.

Боје утичу на повећање инструктивности у учионици, као и на боље разумевање односа између представљених вредности и садржаја у уџбенику (Маринели 2011: 74), побољшање разумевања материјала за учење (Ходли 1990: 25) и брзину претраге (Киз 1993: 638–654). Груписање елемената на страници уз помоћ боје представља вредно демонстративно средство, јер омогућава ученицима да препознају и разумеју представљене садржаје.

Пред аутора и илустратора уџбеника поставља се низ захтева који треба да буду испуњени не би ли уџбеник постао функционално наставно средство. Захтеви се односе на: *распоред боја на страни и у уџбенику, светлину, zasiћење бојама и контраст*. Распоред боја на страни и у уџбенику у директној је вези са остваривањем друге функције дизајна – оријентације ученика. Наиме, боје треба да представљају дистинктивно обележје између делова лекција и самих лекција. То практично значи да ће свака лекција бити представљена уз помоћ одређене боје (која се не користи за означавање ниједне друге лекције), што утиче на ученике тако што виђене садржаје класификују према бојама, односно лекцијама у свом памћењу. Са друге стране, у оквиру самих лекција постоје „општа” места (као што су заглавље, наслов лекције, одељак са садржајем/текстом, одељак са непознатим речима, секција занимљивости) за која би требало узети одређене и препознатљиве нијансе боје која је „додељена” одређеној лекцији.

Слика 2. Боје у функцији разликовања нивоа на коме се језик учи

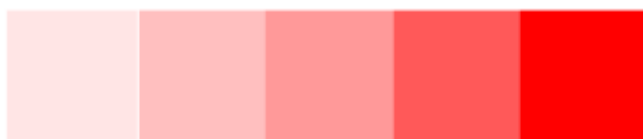
Често у уџбеницима аутори и илустратори не воде рачуна о бојама које су додељене одређеним лекцијама, па се дешава да иако је, на пример, једна лекција означена наранџастом бојом, њени саставни делови буду обојени сасвим другим бојама. Треба тежити ка томе да у лекцији нијансе једне боје доминирају над осталим бојама. Другим речима, веома је важно да се боје користе на устаљен начин (Маринели 2011: 74), односно да употреба одређене боје

буде предвидљива тако што неће додатно оптерећивати краткорочну меморију ученика (Брокман 1991: 153–159). Такође, треба водити рачуна о томе да боја не одвлачи пажњу са битних чињеница.

Међутим, постоји још један начин на који се колорит може искористити за остваривање функционалности дизајна, а самим тим и уџбеника. Наиме, за сваки структурни део лекције може се узети одређена боја кроз читав уџбеник, те да се захваљујући визуелном памћењу ученик може лако сетити дела у коме је прочитао одређени садржај.

„Боја се често користи у техничкој документацији и уџбеницима за организацију структуре. Свако поглавље може имати наслов другачије боје и на свакој страници може се појавити блок исте боје, што олакшава прављење разлике између поглавља” (Маламед 2013: 5).

У вези са претходним, као важни елементи колорита јављају се *светлина*, *засићеност боја* и *контраст*. Нијанса боје зависи од два фактора осетљивости – светлине и засићености. Текст представљен јарким бојама тешко је читати, што утиче на смањење развоја вештине читања (Брокман 1991: 153–159). Наведено је илустровано на слици која следи.

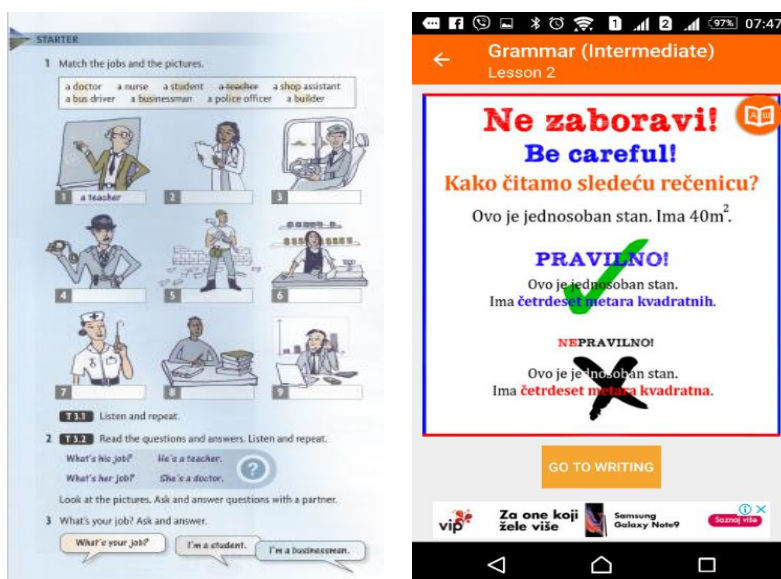
Слика 3. Светлина и засићеност боја као битне карактеристике колорита

Контраст представља однос између боја. Приликом дизајнирања уџбеника треба водити рачуна о његовим карактеристикама, као и о ефектима које треба да проузрокује. У литератури се разликује неколико типова контраста: комплементарни контраст, истовремени контраст, квалитативни контраст, квантитативни контраст и други, при чему се важност квалитативног контраста огледа приликом одређивања квалитета дизајна уџбеника.

Коришћење боја у уџбенику за собом повлачи веће трошкове њихове илустрације и штампања. Но, захваљујући електронским интерактивним уџбеницима, овај сегмент израде уџбеника се не доводи у питање, јер приликом његове израде нема трошкова штампе.

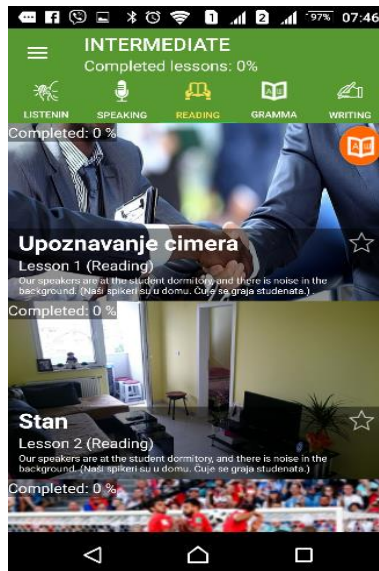
Важно место у ликовно-графичком уређењу уџбеника припада и основним елементима дизајна (електронског интерактивног) уџбеника, које чине: *заглавље*, *подножје (футер)*, *навигациони елементи* и *одељци са различитим садржајима*. Заглавље и подножје (футер) представљају, наизглед, безначајне елементе дизајна. Међутим, у савременим уџбеницима ова два елемента имају пресудну важност за остваривање функције оријентације, односно за обликовање апаратуре оријентације. И у штампаним и у електронским интерактивним уџбеницима, заглавље представља простор на врху стране који се користи за означавање

лекције, њеног броја, па, често, и за истицање вештина које би ученици требало да усаврше савладавањем градива из наведене лекције. Уколико се погледају уџбеници за учење страног језика, да се приметити да су заглавља у функцији представљања одређене лекције – свака лекција у уџбенику има заглавље различитог колорита, што директно утиче на оријентисање ученика у уџбенику и у мноштву лекција које уџбеник садржи. Са друге стране, подножје (футер) садржи податак о броју стране, а неретко преузима функцију заглавља у представљању назива лекције коју ученик (тренутно) савладава.

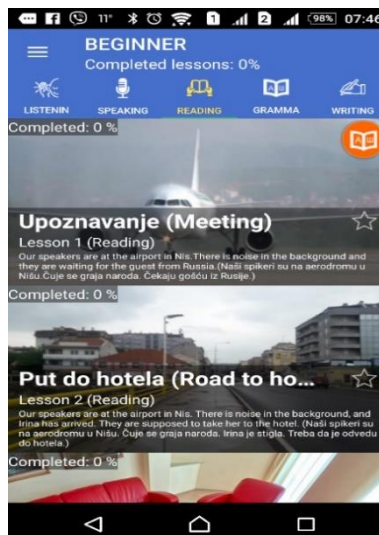
Слика 4. Примери заглавља у штампаном и електронском интерактивном уџбенику

Одељци са садржајем заузимају централни део стране (електронског интерактивног) уџбеника. То су одељци, како им само име каже, који садрже основне и помоћне текстове (о којима ће касније бити речи). Илустратори уџбеника посебну пажњу усмеравају на дизајнирање ових одељака, при чему се пажња фокусира на примену унифициране форме за основне текстове, односно помоћне текстове. Посебно се инсистира на томе да одељци са садржајем исте или сличне тематике имају идентичне форме. Тако се одељци „Обавезно запамтите”, „Занимљивости” у двама или више лекција представљају коришћењем истог облика (круга, правоугаоника или квадрата). Као што је био случај са заглављима, тако су и одељци са садржајима у лекцијама често другачије обојени не би ли се направила кључна разлика међу њима и на тај начин омогућило визуелно памћење и разграничавање појмова у свести ученика.

Слика 5. Одељак са садржајем у електронском интерактивном уџбенику

Навигациони елементи уносе битну разлику између штампаних и електронских интерактивних уџбеника. Док се у штампаном уџбенику сведе на постојање ознаке броја стране и, евентуално, иконичко представљање броја лекције, односно поглавља, у електронском интерактивном уџбенику присутан је широк спектар ових елемената. Имајући у виду да без ових елемената апликација не би могла да се користи, закључује се у којој су мери навигациони елементи битни за „кретање” ученика кроз електронски интерактивни уџбеник. У зависности од концепције уџбеника и начина на који је програмиран, навигациони елементи могу бити различити – од тастера за отварање изборника/менија, преко дугмета за претрагу садржаја и њихов избор, до пуштања, премотавања и прилагођавања аудио и видео материјала присутних у електронском интерактивном уџбенику. Најчешће се навигациони елементи у уџбенику представљају уз помоћ иконичких представа (иконица) и то само оних које су добро познате просечним корисницима на најпознатијим рачунарским и мобилним оперативним системима (*Windows, Linux, Android, iOS*).

Слика 6. Иконичко представљање садржаја

Фотографија и њена функционалност у уџбеницима за учење језика

Визуелна средства имају важну улогу у настави језика. Фотографије представљају кључно мерило квалитета дизајна уџбеника, односно самог уџбеника и представљају аутентичне материјале у настави језика. Осим што учествују у постизању визуелне допадљивости и интересантности наставе, вишеструке су користи примене фотографија у уџбеницима за учење страног језика, посебно из разлога што је визуелни тип учења доминантан међу дигиталним урођеницима. Иако је човек од давнина осетио потребу да користи визуелна средства ради преношења важних информација, потреба за тим данас је израженија него икада. Наставници страног језика најчешће користе визуелна наставна средства ради пружања подршке усменом изражавању. Иако „слика говори хиљаду речи”, она помаже у учењу хиљаду нових.³¹ Водећи се поменутом крилатицом, велики број аутора је истраживао и писао о употреби фотографија у настави, слажући се у једном – да фотографије помажу бољем памћењу и учењу (Ајнсдотир 2005; Гуд 2005; Њуман-Хиндс 2007). Когнитивна истраживања показала су да људски мозак брже обрађује фотографије, него речи, као и да фотографије дуже остају у нашој дугорочној меморији (Леви, Ленц 1982: 195–232; Бејкер 2015: 2). Развој савремених информационо-комуникационих технологија за собом повлачи потребу коришћења фотографија у наставне сврхе, јер модерна учионица захтева њихову имплементацију у наставни процес. Дигитални урођеници³² су од рођена изложени утицају фотографије³³, често прво виде фотографију него текст, те је незамисливо изводити наставу без визуелних средстава. Ученици свакодневно баратају пиктограмима на својим мобилним телефонима, интерпретирајући њихово значење пре него што прочитају текст. Према речима неуроллингвиста, највећи део информација обрадимо захваљујући коришћењу чула вида (Јањић 2015: 77–88), док Мукрје и Рој (2003: 10), захваљујући спроведеном истраживању, тврде да ученици науче за 30% више захваљујући коришћењу фотографија. Другим речима, фотографије мотивишуће делују на ученике, повећавају њихову пажњу и креативност, али и појашњавају и објашњавају текстове који су у вези са њима. Оне су у директној вези са педагошком психологијом и потребама ученика у процесу учења.

Комуникативна језичка учионица идеална је локација за примену фотографије, јер се фотографије могу користити ради једноставног представљања све четири језичке вештине: слушања, говора, читања и писања. Фотографије се у настави језика најчешће користе ради

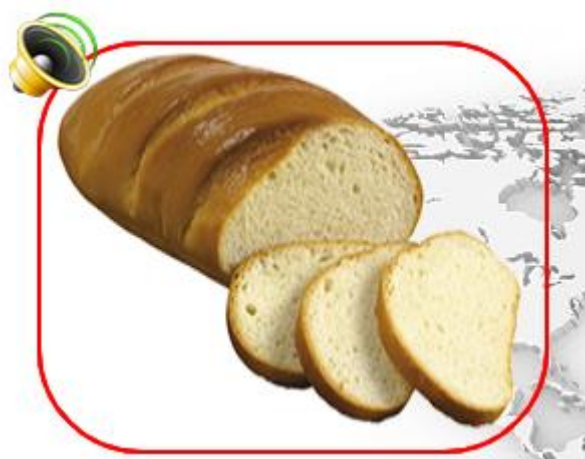
³¹ Фотографија данас представља уједно и науку и уметност којој се посвећује посебна пажња, с обзиром на убрзани развој савремених информационо-комуникационих технологија.

³² Пренски је у свом раду „Дигитални урођеници, дигитални досељеници” користи израз *дигитални урођеници* за генерације студената и ученика који су одрасли уз нову технологију (Пренски 2001).

³³ Како Пренски закључује, дигитални урођеници читав свој живот проводе користећи компјутере, видео-игрице и користећи мобилне телефоне (Пренски 2001: 10).

визуелизације непознатих речи³⁴ (Бек и сар. 2002: 25), али се користе и ради објашњавања комплексне употребе језика и предузимања различитих активности, а све у циљу ефективног учења језика. Обезбеђују потребну интерактивност између наставника и ученика, али и ученика међусобно, зато што наводе ученике на изражавање осећања допадања или негодовања кроз говорни чин. Такође, фотографије обезбеђују сагледавање језичког феномена са другачијих становишта.³⁵

Више је функција које фотографија остварује у уџбеницима: функција појашњавања, објашњавања, илустровања и активирања ученика да предузимају одређене активности. Фотографије обезбеђују неговање интеркултуралности, јер могу представљати реалије из живота неког другог народа и њихове културе. Међутим, да би оствариле своје номиналне функције, фотографије морају испунити захтеве у погледу квалитета обраде и штампе, што зависи од уређаја који се користи за њихово снимање и обраду. Говорећи о електронским интерактивним уџбеницима, фотографије представљају неизоставан део њиховог дизајна, али и дидактичко-методичког обликовања, јер употреба рачунара и мобилних телефона захтева рад са већим бројем фотографија (и илустрација).

Слика 7. Пример употребе фотографије ради увећања речника у уџбенику *Serbian For Beginners*

Експанзија савремених технологија и визуелних медија омогућила је брже и лакше дељење фотографија кроз свега неколико кликова. Сваки појединац свакодневно се сусретне са већим бројем фотографија, које могу, или да му привуку пажњу, или не. Бекер (2015: 2) сматра да постајемо пасивни конзументи фотографија у медијима, пропуштајући прилику да пронађемо скривену поруку коју њихови дизајнери шаљу. Из тог разлога у настави језика

³⁴ Ученици страног језика брже уче речи кроз фотографије, него ли превођењем на свој матерњи језик (Арнолд и сар. 2007: 11).

³⁵ У методичким приручницима (Николић 1999; Илић 2006) наглашава се да фотографија има улогу представљања оних животних реалија са којима се ученици не могу директно упознати и уживо их видети (или осетити).

свака фотографија има своју дидактичку вредност, уколико се искористи на прави начин. Пажљиво припремање фотографија у уџбеницима императив је који се поставља пред његове ауторе. Другим речима, фотографије у уџбеницима морају бити употребљиве, како би ученицима биле корисне и функционалне и како би оствариле свој педагошки циљ; свака фотографија која се налази у уџбенику требало би да има своју улогу у представљању (и појашњавању) садржаја. У супротном, фотографије могу имати само декоративну улогу у уџбеницима (Пик 1993: 227–238).

Илустрације у уџбеницима³⁶

Почетак ХХИ века поставља нове изазове пред наставнике страног језика, јер се креативност почиње схватати као лична и друштвена потреба. У вези са тим, а приликом дидактичко-методичког обликовања уџбеника, битно место заузимају илустрације, које су усмерене ка подизању ефикасности учења. У педагошко-психолошкој литератури под илустрацијом се мисли на визуелни приказ и на комуникацију путем слике (Гашић Павишић 2001: 172). Мићић (2013: 142) у својој докторској дисертацији разликује илустрацију у ужем смислу речи и под њом подразумева визуелну конкретизацију садржаја, док под илустрацијом у ширем смислу речи подразумева и илустративну функцију примера.

Наставна средства представљају посредника у комуникацији између наставника и ученика. Николић (2009: 673) истиче да су визуелна средства, односно цртежи, графикони и слике, нарочито потребна оним наставним подручјима „која су по садржају рационална и по природи вербална те изискују посебну мисаону концентрацију и брзо замарају ученике”.³⁷ Под тим подразумева наставу језика и књижевности. Општа и апстрактна правила у овим областима се илустровањем могу конкретизовати, поједноставити или приказати на ученику близак начин. Зув (1988: 137) каже да илустрације могу имати троструку улогу: 1) могу бити у функцији самосталног извора информације; 2) могу се користити у својству допуне, којом се проширује или систематизује знање представљено у линеарном тексту, и 3) могу се употребљавати за приказивање и конкретизовање правила и односа који су исказани у линеарном тексту.

Настава страног језика представља праву непознаницу ученицима. Не може се замислити без коришћења илустрација чија је функција да апстрактне и непознате садржаје

³⁶ Ликовна опремљеност уџбеника ствара први утисак о књизи (Гашић Павишић 2001: 171). Зато би се илустрације могле сврстати и међу структурне елементе дизајна, али и међу елементе садржаја. Међутим, испред мотивационе и декоративне улоге илустрација, ваља нагласити да ликовна средства имају улогу преношења дидактичке поруке, те би их из тог разлога ваљало уврстити међу елементе садржаја.

³⁷ Петровачки и Савић (2012: 12) сматрају да градиво из синтаксе захтева укључивање визуелних средстава, јер осим што је најзаступљенија у школским програмима, синтаксу не би ваљало учити ван контекста и одређених комуникативних ситуација.

приближе ученицима. Ученици се први пут сусрећу са садржајима који су им непознати и неразумљиви. Зато је потребно наставну праксу обогатити употребом таквих помоћних средстава и инвентивним илустровањем градива које ће бити у функцији тумачења језичких појава. Говорећи о настави језика, Јањић (2015: 78) истиче да илустрације представљају тип визуелне мнемотехнике. У илустративно представљање градива убрајају се: слике, схеме, мапе, цртежи, графикони и стрипови.

Методичка пракса показује да комуникација уз помоћ слике помаже ученику да лакше разуме и усвоји градиво. Основна функција илустрација јесте конкретизовање апстрактних појмова и односа. Осим што се може користити у било којој етапи часа (уводном, оперативном или завршном делу часа), илустрација мотивационо делује на ученике, јер садрже елементе изненађења и побуђују код ученика интересовање за учење или обнављање градива, помаже представљању простих и сложених појава и односа и утиче на усмеравање пажње и мишљења ученика. Илустрације доприносе развоју визуелне писмености ученика, оспособљавајући их да одгонетну важне поруке којима смо данас окружени. Чињеницу да живимо у ери рачунара и мобилних телефона, односно у ери друштвених мрежа на којима су ученици свакодневно изложени већем броју фотографија, треба искористити и у настави (матерњег или страног) језика. Зато се данас не сме замислити било који час граматике без употребе илустративних средстава изражавања.

Уско су повезане са текстом уз који стоје, а у функцији су његовог сликовног представљања и допунског објашњавања, односно позитивно утичу на разумевање информација које су садржане у основном, линеарном тексту. Зуев (1988: 137–142) примећује да илустрације могу бити: *помоћне илустрације* – имају функцију допуне и конкретизације текста; *истозначне илустрације* – функцију приказивања истих информација које су садржане у тексту; *водеће илустрације* – представљају посебне изворе информација. Захваљујући оваквој подели, илустрација се не сме више схватати као мотивациони и декоративни елемент уџбеника.

Захваљујући својој бити, језик даје безграничне могућности за креативност. Символичност језика жива је и динамична. Имајући у виду наизглед апстрактну природу граматике коју треба представити очигледно, потребно је пажњу посветити изради и коришћењу илустрација. Настава граматике пружа могућност наставницима да се креативно искажу како би својим ученицима олакшали да разумеју језичку појаву. Другим речима, илустрације доприносе остваривању принципа очигледности у настави. Употреба илустрација у настави граматике као средстава демонстрације „добар је пример језичке креативности и

представља један вид остваривања корелације између наставних предмета Српски језик и књижевности и Ликовна култура” (Петровачки, Савић 2012: 26).

Захваљујући постојању рачунара, израда илустрација никада није била лакша. Једноставним претраживањем интернета може се наћи више рачунарских апликација захваљујући којима се могу израдити функционалне и допадљиве илустрације – *Adobe Illustrator, Adobe Photoshop* итд. Наведени програми пружају могућност коришћења 3D модела предмета који се једноставно могу распоредити у жељеном окружењу. Таква илустрација може се искористити за припрему уџбеника за штампу или, уколико се израђује електронски интерактивни уџбеник, за његово програмирање. Предност електронског интерактивног уџбеника је та што се такве илустрације могу складиштити на једном месту, а уз помоћ линкова и навигационих елемената погледати кад год за тим има потребе. Такође, квалитет илустрација у електронском интерактивном уџбенику не зависи од финансијских средстава – илустрације су увек истог квалитета, док то није случај код штампаних уџбеника код којих илустрација зависи од издавача и расположивог новца – више новца, боља штампа и обрнуто.

Оновни елементи графичког дизајна

Графички дизајн у себе укључује већи број елемената: *врсту и величину слова (фонт)* и *размаке између речи и редова*. Под термином *фонт* подразумева се алат који омогућава добијање специфичног облика, величине, боје и размака између слова и бројева коришћених у уџбенику или било ком другом електронски обликованом документу. У питању је структурни елемент дизајна који је у функцији представљања садржаја у уџбенику, те без њега не би постојао ни сам уџбеник. Представљати садржаје у уџбенику није лак посао, јер се такав посао граничи са уметношћу.

Дизајнери уџбеника своју пажњу усмеравају на избор одређене врсте фонта, његове величине и, наравно, боје. Рачунарски оперативни системи и апликације учинили су много лакшим рад са фонтовима, али је процес и даље прилично техничке природе. Приликом избора врсте фонта, дизајнерима је на располагању широк спектар различитих фонтова, који долазе заједно са оперативним системом и који се прилагођавају потребама самог корисника. Међутим, за специфичне потребе обликовања уџбеника, фонтови могу бити специјално направљени и инкорпорирани у програме за обраду текста. Најчешће се користе фонтови *Serif, Sans-Serif, Times New Roman, Cambria* и *Calibri*, зато што обезбеђују додатну прегледност читаоцима/ученицима – у питању су „ненападни”, јасни, прегледни и једноставни фонтови. Међутим, прегледом постојеће литературе може се уочити да нема много емпиријских истраживања о утицају који остварују фонтови различитих типова и величина (Прапамотрипонг 2010: 10). Но, опште је познато да одрасли и млади не реагују на исти начин

на исту врсту фонта (Гасер, Боеке, Хафернан, Тан 2005: 181–188). Комплексност фонтова у директној је вези са временом које је потребно читаоцима/ученицима да их декодирају. Као најбоље решење за ученике млађег узраста намеће се фонт *Sans-Serif*, јер облик овог фонта највише подсећа на она слова која наставник користи приликом писања по табли (Киз 1993: 638–654). У том смислу, ученици „троше” много мање времена на декодирање типографских јединица, а много више на разумевање значења текста у свом уџбенику.

Serif Families	Sans Serif Families
<ul style="list-style-type: none"> • Old Style <ul style="list-style-type: none"> – Times New Roman – Palatino Linotype • Slab Serif <ul style="list-style-type: none"> – GOUDY STOUT – Playbill • Modern <ul style="list-style-type: none"> – Bernard MT Condensed – Century Schoolbook 	<ul style="list-style-type: none"> • Sans Serif <ul style="list-style-type: none"> – Arial – Calibri • Script <ul style="list-style-type: none"> – Comic Sans – <i>Script Bold</i> • Decorative <ul style="list-style-type: none"> – STENCIL • Dingbats

Слика 8. Најчешће коришћени фонтови у уџбеницима

Величина фонта утиче на типографски тоналитет, који представља коришћену количину боје по квадратном инчу/центиметру. Величина фонтова је у вези са циљем који се жели постићи – на пример, са повећањем величине фонта побољшава се успешност и брзина читања (Киз 1993: 638–654). Хилдегард (1992: 10) предлаже коришћење украсног иницијалног слова, чак и величине неколико пута веће од обичног, како би се пажња ученика усмерила на почетак, на поглавље, на лекцију и слично. Спроведена истраживања показују да у уџбеницима за млађе разреде основне школе треба користити већи фонт, јер ученици на почетном нивоу учења језика преферирају већи фонт ради постизања оптималног читања (Маринели 2011: 10). Такође, у зависности од начина на који ће се уџбеник користити треба прилагођавати фонт: ако ученик уџбеник користи самостално или код куће, треба инсистирати на коришћењу већег фонта. Но, ако ученик уџбеник користи на часу, где наставник ради са учеником и помаже му, фонт може бити мањих димензија.

Заглавља и наслови обично су истакнути повећањем броја јединица, док се основни текст, најчешће, обликује уз помоћ фонта од 12 јединица. Савремени програми омогућавају његово додатно обликовање коришћењем опција подебљања, искошења, подвлачења слова, избора размака између слова и редова, као и избором одговарајуће боје. У постојећим уџбеницима за учење српског језика као страног, доминантна боја слова је црна, што је и разумљиво јер ова боја пружа највише прегледности читаоцу захваљујући контрасту који се прави њеном употребом. „Црна слова на белој позадини праве највећи контраст и на тај начин максимизују читљивост” (Хортон 1991: 25). Међутим, ваљало би да се у уџбеницима води

рачуна и о овом сегменту дизајна, тако да доминантни делови основног или помоћних текстова буду истакнути одређеном бојом, ради усмеравања ученикове пажње на битне делове текста.

Типографски тоналитет је у директној вези са размацима између слова и речи, који заједно утичу на читљивост текста. Другим речима, од врсте фонта, његове величине и размака између слова и речи зависи и успешност разумевања текста од стране ученика (Римерсма 2008: 20). Постојање размака између слова и речи утиче на повећање броја информација које ученици могу обрадити. Према истраживању Перее и сарадника (2012: 420–430), мало повећање размака између слова у речи обезбеђује бржу идентификацију речи (чак и код одраслих читалаца) – *х о т е л* vs. *хотел*. Такође, размак између наслова и текста, између илустрација и текста или између редова повећава ученикову способност да разуме причу/текст. Посебну пажњу треба ставити на успостављање хијерархије између саставних делова лекције. На пример, уколико је размак између наслова и поднаслова четири реда, тада размак између поднаслова и текста треба да буде два реда (Киз 2003: 638–654).

У циљу мобилизације читаочеве пажње, дизајнери користе различите технике истицања битних вредности у уџбенику. Фонтови из породице „прилагођујућих фонтова” (енг. *OpenType Fonts*) дозвољавају одређене измене у циљу испуњења захтева корисника. Најчешће се користе технике *курзивизације*, *болдирања*, *верзализације* и *маркирања текста*. *Курзивизација* текста подразумева искошење фонта, *верзализација* коришћење великих слова у целој речи/реченици, док се *техником маркирања* текст означава подвлачењем или променом боје његове позадине. Но, на почетним нивоима учења језика, када ученици усвајају писмо и основе читања, не би требало користити ове технике, јер би представљале нову информацију коју ученик мора да обради. Зато се препоручује њихова умерена употреба.

Равнање текста један је од основних захтева приликом прилагођавања дизајна. Пракса показује да се велика пажња посвећује таквом обликовању текста у коме ће се текст равнати од маргине до маргине употребом опције *justification*, коју има сваки бољи програм за обраду текста. Међутим, истраживања показују да текст који је равнан од маргине до маргине није најбоље решење за читаоце-почетнике, јер они који имају равнање уз леву или десну маргину омогућавају читаоцима да лакше уоче почетак и крај појединачних реченица за разлику од текстова који су поравнати од маргине до маргине (Киз 2003: 638–654).

У овом поглављу смо направили преглед најважнијих визуелних елемената који битно утичу на квалитет дидактичко-методичког обликовања уџбеника за учење страног језика. Избор и обликовање ових структурних елемената дизајна пресудно утиче на ефективност коришћења уџбеника, као и на остваривање циљева наставе страног језика. Прилагођавање

ових елемената мора се вршити у складу са потребама ученика на одређеном нивоу познавања језика, јер се неће на идентичан начин дизајнирати уџбеник за почетнике и уџбеник за искусније ученике.

Димензије уџбеника као битан структурни елемент ликовно-графичког уређења

Димензије уџбеника представљају круцијалан захтев у погледу дизајнирања. Директно утичу на распоред осталих елемената дизајна, а самим тим и на функционалност једног уџбеника. Ово је елемент који уноси битну разлику између штампаних и електронских интерактивних уџбеника, чије су димензије условљене величином екрана уређаја на коме се репродукује. Данас је пракса да се при дизајнирању електронских интерактивних уџбеника тежи ка „прилагодљивом дизајну” под којим се подразумева аутоматско прилагођавање величини екрана.

Штампани уџбеници за учење страног језика публикују се на формату А4, али се повремено користе и нешто мањи формати – А5 и Б5. Такве димензије пружају више могућности илустраторима и ауторима који учествују у обликовању уџбеника да остале структурне елементе дизајна правилно распореде, водећи рачуна о пропорцијама и хармонији елемената, јер дизајн у највећој мери утиче на промену начина на који се лекције перципирају, као и на промену метода које се користе ради презентовања уџбеничких садржаја.

За разлику од штампаних уџбеника, димензије електронског интерактивног уџбеника зависе од величине екрана уређаја на коме се покреће, те се у том смислу разликују димензије интерактивног уџбеника који се користи на рачунару и оног који се користи на мобилном телефону. Стандардне величине екрана рачунара су 15, односно 17 инча, што је приближно величинама папира формата А4, док су екрани савремених мобилних телефона 4 или 5 инча. У складу са тим се и врши распоред осталих структурних елемената дизајна. У литератури се као највећа замерка електронских интерактивних уџбеника креираних за мобилне телефоне наводе управо његове димензије, које за собом повлаче нечитљивост и нејасност презентованих садржаја. Такође, пред развојни тим електронског уџбеника се као посебан захтев ставља креирање такозваног *прилагодљивог дизајна* (енг. *responsive design*; Алмеида, Монтеиро 2017: 48), под којим се подразумева могућност да се један електронски интерактивни уџбеник користи истовремено и на рачунару и на мобилном телефону, тако што ће се димензије уџбеника самостално прилагодити величини екрана уређаја на коме се покреће.

5.2.1.2. Општи атрибути уџбеника

Важну улогу у доношењу суда о квалитету уџбеника имају општи атрибути у које се убрајају: квалитет штампе, ауторово искуство и доступност уџбеника (уџбеничког комплета) у продаји. Одређени квалитет уџбеника (и уџбеничког комплета) могуће је постићи само уколико се посебна пажња посвети доношењу правилних одлука у вези са квалитетом папира, његовим форматом и врстом штампе (црно-бела или у колору). Често су одлуке у вези са овим сегментом објављивања економски мотивисане – стицање одређене добити, што се директно одражава и на функционалност самог уџбеника. Са друге стране, аутор, захваљујући свом знању и искуству, директно утиче на дидактичко-методичко обликовање садржаја у уџбенику, што је још један од критеријума за доношење коначног суда о квалитету уџбеника. У вези са тим, аутори који имају вишегодишње искуство у раду са ученицима из иностранства, тачно ће знати којим садржајима (и местима) у уџбенику треба посветити додатну пажњу како би одговорили на потребе ученика који га користе.

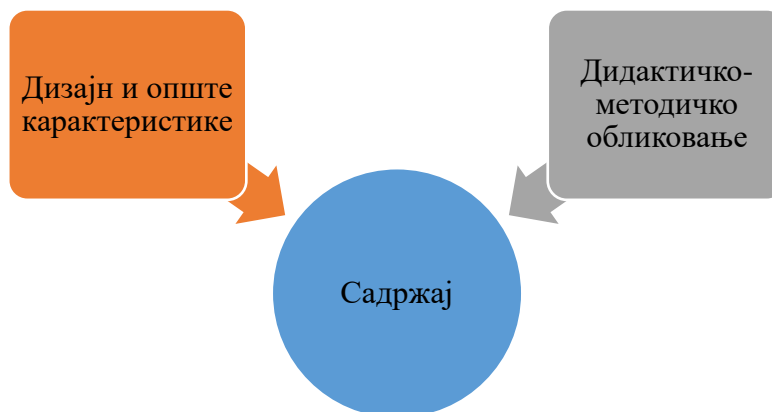
Електронски интерактивни уџбеници разликују се од штампаних уџбеника управо у медију путем кога се представљају. Не захтевају готово никакве трошкове и искључују једну страну приликом објављивања – издаваче, јер нема објективне потребе за њима. Појединац, наставник српског језика, или његов тим самостално развијају уџбеник и „предају” га на коришћење милионима ученика-корисника путем андроид или *iOS* продавница, при чему сав профит, који до њих долази на специфичне начине³⁸, аутор(и) присваја(ју) за себе и даље унапређење уџбеника. Другим речима, сви општи атрибути креирају се са циљем достизања жељеног и потребног квалитета електронског интерактивног уџбеника.

5.2.2. Садржај као критеријум процене квалитета уџбеника

Садржај представља битан елемент уџбеника који директно утиче на његов квалитет. Више је елемената који учествују у његовом обликовању, те се приликом евалуације овог сегмента квалитета уџбеника пажња усмерава ка следећим јединицама: структури садржаја, односно његовој подељености према темама и лекцијама, постојању ревизија и тестова за праћење напредовања ученика, аутентичности, актуелности и интересантности представљеног материјала, оријентисаности ка културним датостима језика који се учи, контексту учења, усмерности ка развоју одређене вештине, присуству речника, правописној коректности, језику који се користи (за представљање садржаја), постојању додатних материјала и њиховој повезаности (Вилијамс 1983; Шелдон 1988; Алптекин 1993; Браун 1995; Канингсворт 1995).

³⁸ О овоме неће бити посебно речи, јер није предмет овог докторског рада.

Садржај представља карику која повезује остале критеријуме за процену квалитета уџбеника – тачка на којој се сусрећу дизајн и његове техничке карактеристике са дидактичко-методичким обликовањем. Зато се посебна пажња усмерава ка начину структурисања и представљања садржаја у уџбенику.

Слика 9. Садржај као тачка обједињавања категорија за процену квалитета уџбеника

Наставна пракса показује да се у савременим уџбеницима за учење страног језика садржај организује према темама, односно модулима, а они даље према лекцијама. На тај начин испуњавају се препоруке у погледу садржаја представљене у *Заједничком европском оквиру за учење језика*³⁹. Структурирањем садржаја према темама и модулима омогућава се груписање потребних информација и постизање систематичности и поступности у савладавању садржаја. Свака тема или модул састоји се од једне или више лекција, што зависи од аутора уџбеничког комплета. Број лекција варира од уџбеника до уџбеника (креће се од 12 до преко 20). У директној је вези са нивоом усвајања језика, односно у вези са намером аутора да представи садржаје само једног нивоа или више нивоа.⁴⁰ Просечан број лекција за представљање садржаја на само једном нивоу је дванаест, али има и оних уџбеника који за представљање истог обима садржаја садрже и преко двадесет лекција. Као што се целокупан садржај дели према темама, модулима и лекцијама, тако се и свака појединачна лекција дели на више сегмената, укључујући сегменте за развој све четири језичке вештине, али и увећање граматичких знања. Повезаност основних елемената лекције у нераздвојну целину мора бити

³⁹ Доступан на веб-адреси: <https://rm.coe.int/1680459f97>.

⁴⁰ Овоме се придружује и време коришћења уџбеника. Оно зависи од намере аутора и трајања курса за који се уџбеник користи, али и обима представљених садржаја у уџбенику. Практика показује да аутори унапред предвиђају време потребно за савладавање градива из уџбеника, дајући информацију о очекиваном периоду током кога ће се уџбеник користити. Већина уџбеника за савладавање једног нивоа учења језика предвиђена је за употребу током једне школске године, што зависи од броја часова на недељном и месечном нивоу, односно типа курса (нормални, убрзани или интезивни), као и потреба и интересовања самих ученика, јер често су ученици/полазници курса ти који иницирају наставу и од којих зависи динамика рада. Такође, очекује се да уџбенички комплет ученика води до спознавања одређеног нивоа знања језика поступно и систематично, од оног што је познато ка оном што је непознато, од оног што је ближе ка оном што је ученицима даље, задржавајући развојну линију у савладавању садржаја представљених у уџбенику.

присутна и на микроплану, плану уџбеника, али и на макроплану, повезаности садржаја уџбеника са осталим наставним материјалима (радном свеском, озвученим уџбеником, књигом за наставнике итд.). Осим лекција, садржај уџбеника чине улазни тестови за проверу нивоа познавања језика (ово је карактеристика електронских интерактивних уџбеника)⁴¹, као и ревизије градива, речници и мини-граматике. Сви ови структурни елементи садржаја остварују своју функцију приликом активног коришћења уџбеника од стране ученика/полазника курса, јер пружају могућност за увежбавање савладаног садржаја и проверу сопственог напретка.

Од садржаја представљених у уџбенику очекује се да буду интересантни, аутентични и актуелни. О овим захтевима доста је писано у литератури (Хачинсон, Вотерс 1987; Томлинсон 1998), јер су у директној вези са постигнутим резултатима у учењу језика. Интересантност садржаја утиче на мотивисаност ученика да користе уџбеник и уче језик, док његова аутентичност и актуелност утичу на функционалност уџбеника. Под аутентичним материјалима подразумевају се они материјали који су репрезенти свакодневног живота (Ричард 2006: 20–21). Другим речима, једино актуелни и аутентични материјали могу бити камен темељац за напредак полазника курса у савладавању садржаја језика који се учи. Такви материјали могу утицати на развој језичких вештина, стварање позитивних утисака и пружање довољног броја корисних информација кроз учење језика у контексту (Ахмед 2017: 185). Учити језик на примерима који нису аутентични представља губљење времена и не пружа реални контекст у коме ће се језик употребљавати, што је главни аргумент онима који говоре о нефункционалности уџбеника у настави страног језика. У вези са тим је и представљање културних норми језика који се учи, јер без познавања културе народа у који се долази, не може се ни научити језик. Такође, од аутора уџбеника очекује се да све садржаје представи стандардним језиком, обезбеђујући потребну природност и аутентичност.

Целокупан представљени садржај усмерен је ка развоју комуникативних компетенција⁴² ученика, под чим се подразумева развој четири језичке вештине, али и усвајање граматичких знања и увећање вокабулара, без чега се не може очекивати напредак. Зато се од овог сегмента квалитета уџбеника очекује да обезбеди довољно материјала захваљујући којима се могу очекивати позитивни резултати у пракси. Мекграт (2013: 10) садржај види као стимулус за успостављање комуникативне интеракције између уџбеника и ученика. Довољан број информација о граматички језика који се учи, постојање питања, радних

⁴¹ Улазни тестови своју пуну функционалност остварују у оним уџбеницима чији садржаји обухватају више нивоа познавања страног језика, те постоји очигледна потреба за провером знања пре самог коришћења уџбеника.

⁴² „Под језичком или лингвистичком компетенцијом подразумевамо способност формулисања и интерпретирања граматички исправних исказа или реченица састављених од речи у свом уобичајеном значењу” (Маринковић 2004: 225).

налога и задатака битни су предуслови успешне наставе страног језика и квалитетног уџбеника.

5.2.2.1. Интеркултуралност као „пета вештина” у учењу језика

Циљ наставе страног језика јесте развој четири основне вештине – слушања, говорења, читања и писања. Све радње које се на часовима предузимају усмерене су ка стварању и усавршавању ових вештина. Међутим, у литератури се говори о постојању тзв. „пете вештине”. У великом броју радова аутори културу виде као пету вештину, од чијег познавања зависи успех у учењу страног језика (Ностранд 1989; Браун 1994; Крамш 1999). Под културом се подразумева начин на који једна друштвена група представља себе кроз продукте својих деловања, било да је реч о уметности, литератури, социјалним установама, репрезентима свакодневног живота, њиховим веровањима, начину мишљења, понашања и памћења (Ностранд 1989: 51).⁴³

Крамш (1999: 1) истиче да се статус пете вештине треба доделити управо култури, јер је она „увек у позадини, од првог дана”, спремна да испита способност ученика да разуме свет око себе. Култура и учење језика нераскидиво су повезани, зато што се култура манифестује кроз језик и језик на најбољи начин репрезентује њену промену (Браун 1994: 328). Још 1904. године у својој књизи *Како подучавати страни језик* Џесперсон (1904: 15) закључује да „највиши циљ у настави језика треба да буде разумевање начина размишљања и познавање институција друге нације, њене литературе, културе”⁴⁴, односно упознавање „духа нације у најширем смислу те речи”.

Упознавање са културним вредностима језика који се учи најчешће се представља употребом два термина: *интеркултуралност* и *мултикултуралност*. Термин *интеркултуралност* развио се почетком осамдесетих година прошлога века. Под њим се може подразумевати напор чланова различитих заједница да превазиђу међусобне баријере ради успешне сарадње и разумевања. Другим речима, представља усвајање нових информација о навикама, институцијама и историји заједнице која је у нечему различита од сопствене. У настави страног језика, концепт интеркултуралности настаје у светлу развоја комуникативних

⁴³ У литератури је уобичајен термин „*little c culture*”, под којим се подразумевају тековине свакодневног живљења. Другим речима, под овим термином се подразумева начин понашања, исхране, разговора, као и навике, веровања и вредности матерњих говорника са којима се ученик упознаје (Крамш 2013: 66). Брукс (1964: 10) издваја и термин „*big C*” који означава људска постигнућа у одређеној заједници (уметност, књижевност, технологију, филозофију, итд.).

⁴⁴ Према *Заједничком европском оквиру за усвајање језика* задатак наставника јесте да приближи страну културу ученику на начин који ће њему бити изазован и занимљив, водећи рачуна да не прави разлику између сопствене културе и културе језика који се учи. Ванг (2008: 4) сматра да је „наставник страног језика у ствари наставник стране културе, и обрнуто”.

компетенција (Крамш 2013: 70). Интеркултуралност помаже ученицима да прилагоде свој начин понашања и говора друштвеном окружењу у коме се налазе, повезујући различите културе. Ученици бивају оспособљени да разумеју друге и прихвате разлике које међу њима постоје.⁴⁵ У вези са тим, може се закључити да настава страног језика за циљ, између осталог, има и стварање осећаја језичке и социјалне толеранције међу ученицима, односно хуманизовање личности ученика. Учење страног језика без упознавања културе непрецизно је и непотпуно.

Важан задатак наставе страног језика јесте да се ученици који припадају једној култури и културном дискурсу упознају на одговарајући начин са другим културним датостима језика који уче. Ученици страног језика често се жале да, и поред огромног напора који улажу у развој вештине слушања, слабо разумеју када се сусретну са неким новим језичким материјалима. Разлози могу бити ограничен речник, недовољно познавање граматике и изговора, али се као доминантан јавља непознавање културе са којом је језик у вези. Слично је и са развојем вештине говорења и читања. Зато је потребно у настави користити материјале који садрже теме из свакодневног живота.

У циљу упознавања културе језика који се учи и социокултурне позадине, уџбеник је препознат као „амбасадор културних норми” одређене нације. Представља важан извор лекција, текстова и визуелних представа језика и културе која се упознаје.⁴⁶ Уџбеник, као део уџбеничког комплета, требало би да обезбеди двоструку перспективу у учењу, односно да истовремено сагледава матерњу културу ученика, али и страну, не правећи разлике међу њима. Заправо, само компаративним приступом изучавању културе могу се постићи жељени циљеви у настави страног језика. Дискусиони период на часу би требало да почиње представљањем одређеног елемента жељене културе који се разликује у матерњој, уз, ако је могуће, коришћење визуелних средстава за представљање разлика. На разлици између матерње и културе која се учи треба образовати проблем који ће бити илустрован лекцијом или темом у уџбенику. Потребно је да лекције у уџбеницима почињу дијалозима који ће осликавати уобичајене и свакодневне ситуације. Дијалози би требало да допринесу стварању осећаја да ученик припада новом окружењу. На тај начин, аутентичност материјала омогућава ученику да спозна језик у његовој целини. Заснивајући се на реалним животним ситуацијама, уџбеник

⁴⁵ Усвајање интеркултуралних компетенција никада не може бити потпуно и перфектно, зато што је немогуће усвојити све знање које настаје као последица промена у културним нормама.

⁴⁶ Скопинскаја (1992: 42) препознаје да постоје две врсте уџбеника за учење страног језика које се користе: интернационални или глобални уџбеници, који могу бити репрезенти одређене културе или културе уопште. Са друге стране, налазе се уџбеници настали у одређеном географском подручју од стране неизворних говорника, а који су у вези са националним курикулумима локално надлежног министарства, што утиче на начин на који се ученици упознају културним датостима – полази се од локалне културе и долази до стране (Скопинскаја 1992: 42).

омогућава коришћење и других техника рада на часу – сценског говора, корисних аудио и видео записа, фотографија, мапа и графика.

Постоје и аутори који критикују уџбеничке комплете, сматрајући да аутори у њима приступају вештачки у представљању садржаја одређене културе. Такође, аутори често наговештавају да уџбеници представљају примере полне, сексуалне неравноправности и стереотипне употребе језика (Порека 1984; Кларк, Кларк 1990; Карел, Корвиц 1994; Ренер 1997). Да би се недостаци у уџбеницима превазишли, неопходно је да уџбеници омогућавају израду пројектних задатака и других активности, које ће ученицима омогућити да разумеју одређени културни документ или да предузму етнографско истраживање ради идентификације културних вредности и садржаја.⁴⁷

5.2.3. Дидактичко-методичко обликовање као критеријум процене квалитета уџбеника

Захваљујући свом уделу у квалитету уџбеника, дидактичко-методичко обликовање представља категорију којој треба посветити посебну пажњу приликом евалуације уџбеника.⁴⁸ Представља „невидљиве” сегменте уџбеничког комплета који директно утичу на његову функционалност и корисност у настави. Према речима Ивића и сарадника, под дидактичко-методичким обликовањем подразумевају се „услови које један уџбеник мора задовољити да би садржај који преноси био организован и прилагођен ономе који учи, његовим потребама, знањима, узрасту, интелектуалним могућностима” (Ивић и сар. 2009: 92). Управо ова категорија уноси пресудну разлику између квалитетног и оног мање квалитетног уџбеника, али и диференцира електронски интерактивни уџбеник од обичне апликације за учење језика. Категорија дидактичко-методичког обликовања садржи велики број критеријума о којима треба водити рачуна приликом писања штампаних и развоја електронских интерактивних уџбеника и препознаје се у начину на који је изложен основни текст и постојању додатне дидактичке апаратуре. Ивић и сарадници их називају стандардима Д-групе квалитета уџбеника: постојање адекватне анализе стручних термина, повезаност елемената у уџбенику и самим лекцијама, подела лекције на одговарајуће секције, прилагођеност садржаја

⁴⁷ Још неке од могућих активности, популарне у савременој методици наставе страног језика, јесу *песме, плесови, фотографије, филмови, новине, форуми*, као и *позивање изворних говорника*. Препоручује се да елементи ученичке свакодневице нађу своје место на часовима. Певањем песама ученици имају прилику да уживају у активностима које су доступне изворним говорницима. Гледање филмова би требало да буде организовано у циљу упознавања са културним достигнућима нације чији се језик учи. Размена мишљења са изворним говорницима помоћи ће ученицима да склопе коцкице мозаика које им недостају.

⁴⁸ Првобитна замисао је била да категорију педагошко-психолошких поставки одвојимо од дидактичко-методичког обликовања. Но, током израде дисертације, на савет ментора, одустали смо од такве замисли. Наиме, није могуће да поставимо јасну границу између ове две групе критеријума за процену квалитета, јер се међусобно прожимају и зависе једни од других; критеријуми педагошко-психолошког обликовања уџбеника стоје раме уз раме са дидактичко-методичким обликовањем уџбеника, те их зато треба посматрати као нераздвојиву целину.

расположивом времену, логичка организација садржаја лекције, постојање адекватне припреме за учење, присуство унапред припремљених текстова одговарајуће дужине за учење језика, постојање јасних инструкција, постојање сликовних средстава изражавања, постојање специфичних метода за учење, коришћење табеларних приказа, постојање екстра секција у лекцијама, ефикасних начина презентовања садржаја, процењивање дидактичке вредности примера и њихова аутентичност, присутност питања, налога и задатака и њихова разноврсност, постојање јасних инструкције у уџбенику, подршка развоју стваралачког и критичког мишљења и понашања, постојање аудио и видео записа лекција које се уче, постојање онлајн пратећих материјала (Ивић и сар. 2009: 92).⁴⁹

Од уџбеника за учење страног језика очекује се да садржи адекватна објашњења граматичких садржаја, у складу са педагошко-психолошким захтевима (поштовање наставних начела, примена актуелне наставне методологије, односно остваривање педагошких циљева). Под адекватним објашњењима граматичких садржаја се подразумева њихова прилагођеност узрасту (поштовање начела примерености)⁵⁰, потребама и нивоу на коме се језик учи, јер стручни термини из области граматике представљају замајак читаве наставе. Такође се очекује да сви садржаји буду повезани један са другим, како на нивоу лекције, тако и на нивоу уџбеника, уз испуњење неопходног захтева о логичкој сегментацији лекције и њиховом логичком уједињењу. Једино се на тај начин обезбеђује континуираност у раду и повезаност у мислима ученика/полазника курсева. Још један критеријум дидактичко-методичког обликовања од кога зависи успешност у настави страног језика свакако је коришћење савремене наставне методологије у уџбенику, који се представља као надначело свим осталим. То је оно што разликује уџбенике штампане у различитим временским раздобљима, јер се очекује да у уџбенику буду примењене наставне методе карактеристичне за актуелни тренутак у коме се уџбеници штампају. Зато се данас, у XXI веку, претпоставља да *комуникативна метода* буде доминанта у уџбеницима за учење страног језика. Уз њу се појављују аудиолингвална метода, сугестопедија, директна метода итд. (Фриман 1990: 1–100) У директној вези са тим је и активност ученика. Уџбеници штампани пре десет и више година настојали су да нађу баланс између ангажовања ученика и наставника, а данашњи уџбеници настоје да у средиште процеса учења ставе ученика и његов самосталан рад и напредовање, уз повремену асистенцију наставника. Вајт (1988: 101) их је поделио у два типа: А и Б. А-тип уџбеника одређује позицију ученика у настави путем функција и садржаја, док Б-тип

⁴⁹ Већину ових критеријума процене дидактичко-методичког обликовања разрадили су Ивић и сарадници у својој књизи *Водич за добар уџбеник*, ЗУНС, 2009.

⁵⁰ Зато што уџбеник често не одговарају узрастним могућностима ученика, Хачинсон и Торес (1994: 315) су га дефинисали као „извор наде, могућности и фрустрације” у настави страног језика.

представља усмереност ка појединцу, ученику, при чему су садржаји прилагођени његовим потребама, интересима и узрасту. Такође се не може замислити уџбеник без постојања лингвометодичких предлогака, јасних инструкција, сликовних средстава изражавања, табеларних приказа⁵¹ и, посебно, ефикасних начина презентовања садржаја. Наставна пракса показује да се у том смислу највећи број уџбеника персонификује, односно у њима постоје „водичи” (два или три јунака уџбеника) који проводе ученике/полазнике курса кроз читав уџбеник и његове садржаје. Постојање додатних секција обезбеђује већи број информација и њихово визуелно памћење. Говорећи о електронском интерактивном уџбенику и ефикасним начинима презентовања вредности, пажња се усмерава ка примени анимација, визуелних елемената и многобројних функција савремених информационо-комуникационих технологија, а све у циљу представљања садржаја на ученицима занимљив (интерактиван) начин. Интерактивност представља неизоставан елемент наставе језика, јер директно предодређује успешност у развоју језичких вештина ученика. Наиме, сматра се да ученици уче језик када у конкретној говорној ситуацији примене стечена теоријска знања. Из то разлога Елис (1999: 20) учење језика дефинише као интерактивни процес, под којим се подразумева увежбавање научених образаца. Говорећи о уџбеницима, под интерактивношћу странице подразумева се размена информација између уџбеника, односно његовог аутора и ученика-полазника курса, која је омогућена захваљујући функционалности дизајна и дидактичко-методичком обликовању уџбеника. Каже се да је уџбеник интерактиван онда када су сви његови елементи представљени на занимљив и ученицима пријемчив начин. Другим речима, од уџбеника се очекује да буде тако конципиран да одржава пажњу и заинтересованост ученика за рад и учење.

Ипак, у зависности од медија којим се уџбеник представља – да ли је у питању папир или апликација – разликује се поимање термина *интерактивност странице*. Код штампаних уџбеника интерактивност стране обезбеђује се правилним распоредом елемената дизајна, садржаја и посебним дидактичко-методичким обликовањем, због чега постоји „пут” којим се ученик креће до сазнања. Код електронских интерактивних уџбеника, са друге стране, интерактивност се види као скуп анимација и специјалних ефеката који произилазе из могућности компјутерских или мобилних програма и њихових сложених алгоритама. Тако се под интерактивношћу стране подразумева све оно што утиче на начин представљања садржаја и међусобну комуникацију између ученика и рачунара, односно телефона (појављивање садржаја, анимиран текст, вишеструке функције, разноврсна питања, налози и задаци итд.).

⁵¹ Иконицка средства изражавања треба користити онда када се тим средствима порука може пренети ефикасније него вербалним.

Из тог разлога интерактивност представља неизоставан елемент модерних уџбеника, која обезбеђује додатну мотивацију за рад и учење.

У вези са претходним критеријумима за процену квалитета уџбеника стоје и захтеви у погледу прилагођености садржаја временском оквиру од једног или, евентуално, два школска часа. Другим речима, очекује се да садржаји једне лекције буду обликовани тако да се могу савладати у датом периоду, како би ученици стекли додатно самопоуздање за рад и учење. У супротном, може се десити да због предугих лекција мотивација за учење језика опадне и ученици одустану од даљег рада. Важну улогу у мотивацији ученика има и постојање адекватне припреме за рад на почетку сваке лекције, односно часа. Овај критеријум процене квалитета уџбеника има посебан значај у оним случајевима када изостаје конкретна мотивација ученика за учење једног страног језика. Ефикасност у настави зависи и од дидактичке вредности примера, од којих се очекује да на најбољи могући начин репрезентују животну свакодневицу народа чији се језик учи, али и од постојања разноврсних питања, радних налога и задатака, без чијег присуства нема ни увежбавања и бољег савладавања изложених лекција. Издвојене целине у уџбеницима у којима се сумира претходно поглавље или најављује ново имају функцију часова систематизације, ради отклањања опасности да се уџбеник претвори у скуп међусобно изолованих делова.

Захваљујући дидактичко-методичком обликовању уџбеника директно се утиче на развој стваралачког и критичког мишљења ученика, које су још 1994. године Томас и Смут (1994: 34–38) препознали као најважнију одлику савременог образовања. Водивши се изложеним захтевима у погледу дидактичко-методичког обликовања, аутори одлучују на који начин ће мисаоно активирати своје ученике, без чега му се не може доделити епитет квалитетног уџбеника. Такође, у складу са развојем ИКТ у последњих петнаестак година, пратећи аудио, видео и онлајн материјали представљају битне критеријуме у процени квалитета уџбеника. Посебно се везују за електронске интерактивне уџбенике, али део њих такође је неизоставан сегмент штампаног уџбеничког комплета.

5.2.3.1. Важност енглеског језика у уџбенику за учење српског језика као страног

Учење и подучавање српског језика као страног веома је захтеван и одговоран посао. Пракса показује да се српски језик често карактерише као један од језика који је тежак за учење због сложености синтаксичког и морфолошког система. Како би учење српског језика без употребе другог језика којим би се остварила комуникација са учеником/ученицима било неизводљиво, познавање страног језика први је предуслов за успешну наставу српског језика

као страног. У свету се данас говори више стотина језика, од којих се највише употребљавају, услед друштвено-историјских превирања, енглески, немачки, француски, шпански и кинески.

Енглески језик представља један од најзаступљенијих језика у свету и с разлогом носи епитет *lingua franca* језика. Најподеснији је за употребу на часовима српског језика, јер знање енглеског језика омогућава остваривање успешне комуникације са ученицима из иностранства. У вези са тим, енглески језик представља важно средство у савременој настави, омогућавајући интеракцију између говорника који имају различите матерње језике. На тај начин, енглески језик постаје медијум, односно језик за остваривање контаката (контакт-језик) између наставника и ученика.

Енглески језик у настави српског језика као страног налази широку примену. Долазак ученика из иностранства поставља нове захтеве у образовању и стручном усавршавању наставника. За успешно држање часова српског језика као страног захтев који се поставља пред наставника српског језика јесте одлично познавање енглеског језика, ради остваривања успешне комуникације са учеником. Потреба познавања енглеског језика посебно је уочљива на почетку курса, када треба увести ученике у наставу и, за њих, потпуно нову област. Са порастом ученичког знања о српском језику, смањује се потреба за коришћењем страног језика, али са напоменом да не изостаје и на вишим ступњевима познавања српског језика.

Енглески језик у (електронском интерактивном) уџбенику представља важно мерило његовог квалитета. Замислити уџбеник без енглеског језика на почетним нивоима учења жељеног језика, немогуће је у данашњем свету који постаје „глобално село”. Зато се посебна пажња приликом састављања и продукције уџбеника посвећује употреби страног језика. Таква тежња посебно је уочљива приликом формулисања питања, задатака и радних налога, који се дају, осим на језику који се учи, и на страном језику, најчешће енглеском. На тај начин, енглески језик постаје културни медијатор, упознајући ученика са представљеним садржајима, а уједно преузима ову улогу наставнику, коме је традиционално била додељена. У зависности од нивоа на коме се српски језик као страни изучава, варира и обим употребе енглеског језика. Свакако је најприсутнији на почетном нивоу, обрнуто пропорционално се смањујући са повећањем нивоа његовог познавања. Међутим, употреба енглеског језика не изостаје чак ни на вишим ступњевима познавања језика, јер се изнова и изнова појављују питања ученика из иностранства, на која се мора одговорити коришћењем објашњења на енглеском језику. Зато се препоручује да уџбеници, поред садржаја на језику који се учи, садрже и одређене делове лекција на страном, енглеском, језику у зависности од нивоа на коме се српски језик изучава.

5.2.3.2. Питања, задаци и радни налози као најоперативнији део дидактичко-методичког обликовања

Питања, задаци и радни налози представљају најважнији део било ког уџбеничког комплета. Могу се дефинисати као: 1) **активност у учионици или задатак** (која је намењена ученицима; механизам за структурирање и секвенционирање интеракције; активност усмерена ка размени мишљења), односно као 2) **настојање у учењу језика које захтева од ученика да схвате, манипулишу и произведу језик који учи док обављају одређени скуп радних планова** (Ли 2000: 32). Нуан (1989: 10) их дефинише као „део учионочког рада који укључује ученике у схватање, управљање и интеракцију приликом употребе жељеног језика”. Брин (1987: 23) задатак посматра као „опсег радних планова”. Другим речима, питања, налози и задаци помажу ученицима да користе језик, насупрот беспотребном учењу теорије. Представљају педагошко средство за структурирање знања о жељеном језику. Њихова важност огледа се у чињеници да без њих није могуће проверити и увежбати стечена знања. Они су моћна средства у учењу језика. Захваљујући таквој чињеници, питања, задаци и радни налози представљају најоперативнији део методичке апаратуре, те им се приликом дизајнирања уџбеника мора посветити посебна пажња. Да је њихова улога у учењу језика изузетна, говори чињеница да је једна од главних тема методичара наставе управо учење језика уз помоћ задатака („task-based language teaching”), које постаје значајна тема у учењу страног језика (енг. *L2 learning*).

Историја нам показује да се учење језика уз помоћ задатака развило под окриљем примењене лингвистике и педагогије током друге половине XX века. Лонг (1985: 377–393) примећује да се у многим школама језику прилази као систему елемената и правила који се експлицитно уче у деконтекстуализованом окружењу. Другим речима, ученици најпре усвајају експлицитну информацију о лингвистичком појму (на пример, речи или граматичком правилу), а затим увежбавају примену тог појма у изолованим реченицама, радећи то по аутоматизму. Зато се оваквом начину учења језика супротставило учење језика уз помоћ задатака, које сматра да је такво учење језика вештачко, при чему се продукују „безгрешне” напамет научене конструкције. Супротно таквом приступу је *природни приступ* (који се повезује са усвајањем језика од стране деце или учењем језика играњем игрица, радом итд.), током кога ученици не усвајају металингвистичке информације о језику, већ стварају смислене поруке ради остваривања одређеног животног циља (учење речи и конструкција потребних за проналажење тоалета, наручивање хране и пића...). Зато се од друге половине XX века инсистира на развоју учења језика уз помоћ задатака, јер је основна хипотеза овог приступа та да људи уче брже уколико не теже ка лингвистици, већ као остваривању одређеног практичног

циља. Управо је остваривање тог практичног циља и задатак који се поставља пред ученике. Из тог разлога у (електронском интерактивном) уџбенику треба инсистирати на стварању стварноживотних ситуација и остваривању реалних животних циљева. Зато се задатак најбоље може дефинисати као циљно оријентисана активност коју предузимају ученици ради смислене употребе језика.

Термин „задатак” широко се почиње употребљавати у примењеној лингвистици раних 80-тих година XX века. Како питања, налози и задаци симулирају услове реалне комуникације, потребно је нагласити да међу њима има оних који помажу, али и оних који могу одмоћи у учењу језика. Зато су Ивић и сарадници приликом дефинисања стандарда квалитета уџбеничког комплета чак пет стандарда посветили питањима, задацима и радним налозима:

- Д 7: постојање питања, налога и задатака у уџбенику;
- Д 8: смисленост питања, налога и задатака у уџбенику;
- Д 9: разноврсност питања, налога и задатака;
- Д 10: питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику;
- Д 11: питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу (Ивић и сар. 2009: 40).

Као што се може видети, сваки од ових стандарда дефинише једну особину која се очекује од овог дела методичке апаратуре. Наравно, да би уџбеник био оцењен као „квалитетан”, неопходно је да најпре садржи питања, налоге и задатке, затим да та питања, ти налози и радни задаци буду смислени, разноврсни, а затим да подржавају различите методе учења и да омогућавају проверу напредовања у учењу. Зато се у уџбеничким комплетима за учење језика срећу питања, налози и задаци различитих карактеристика, које потичу од начина на који се и формулишу. Начин на који су структурирани има великог утицаја на њихов успех у учионици. Ли (2000: 35–36) предлаже да се приликом њиховог састављања аутори воде следећим питањима:

1. Која информација треба да буде изведена из интеракције између ученика?
2. Које су релевантне супкомпоненте теме?
3. Које задатке ученици могу предузети ради истраживања поменуте подтеме (креирање листа, попуњавање дијаграма)?
4. Која је лингвистичка подршка потребна ученицима?

Такође, Сван (2005: 376–401) наглашава да мора постојати опште слагање у карактеристикама задатака:

1. Инструкције би требало да садрже природну употребу језика, као и да активности буду усмерене ка откривању значења, а не форме;

2. Треба да подржавају тежњу да настава буде оријентисана ка ученику, а не ка наставнику;
3. Треба да пружају могућност усвајања форме која ће ученике одвести до спознавања значења и комуникације.

Као што се из претходног може видети, питања, радни налози и задаци остварују вишеструке функције, јер наставник уз њихову помоћ води ученике до сазнања. Вилотијевић (2000: 245) сва питања класификује на следећи начин: „алтернативно, аперцептивно, апсолутно (категоричко), бесмислено, да-не питање, индиректно (посредно), једнозначно (одређено), погрешно, помоћно, развојно (дијалектичко) питање, реторичко, скраћено, сугестивно, сложено, вишезначно питање”. Како би остварили своје номиналне функције и активирала ученика, очекује се да питања буду продуктивна⁵²: истраживачка, стваралачка, проблемска, аналитичка, синтетичка, закључна (Николић 2000: 33), али и разноврсна у својим формама: есејска, са кратким одговором, питања вишеструког избора, спаривања, допуњавања и доцртавања (Мркаљ 2014). Маринковић (1994) истиче да постоје истраживачки задаци и питања за уочавање, одабирање, планирање, постављање хипотеза, прикупљање, распоређивање, закључивање, проверавање и извештавање. Сходно оваквим класификацијама, у настави страних језика се очекује постојање и продуктивних и репродуктивних питања, како би се језичке компетенције развиле и потврдиле (усавршиле). Као најчешће врсте појављују се сараднички императиви којима се од ученика очекује да: преслушају, уоче или запазе карактеристичну појаву (*Слушајте гласове српског језика по абecedном реду; Слушајте спикера и у радној свесци запишите следеће речи* итд.), допуне садржај кратким или дугим одговором (*Слушајте реченице и допуните реченице глаголом ЈЕСАМ.*), доцртају или повежу више јединица (*Напишите назив слике који је спикер прочитао; Повежите одговарајући појам из колоне А са одговарајућим појмом из колоне Б*), изабери тачан или нетачан одговор (*Слушајте следеће реченице и у радној свесци обележите јесу ли тачне или нетачне.*) и промене једну реч/синтагму/реченицу другом (*Замените именицу заменицом као у примеру.*). Другим речима, сви поменути типови питања, радних налога и задатака могу се поделити у три велике групе: питања, радни налози и задаци за *допуњавање* („*gap task*”), *заокруживање* и *повезивање* садржаја. Приликом стварања питања, налога и задатака за уџбенички комплет потребно је водити рачуна о: 1) лингвистичкој комплексности (речник, граматика), 2) комуникативном захтеву (број учесника, односи који се укључују међу

⁵² Маринковић посебно наглашава постојање оних питања, радних налога и задатака који имају репродуктивни карактер (Маринковић 1994).

њима), и 3) когнитивним захтевима (оправданост теме, захтеви у погледу меморије и процесни захтеви) (Нуан 1989).

У уџбеничким комплетима за учење страних језика, посебно на почетним нивоима, од изузетне је важности да осим формулације на језику који се учи, буду дати преводи на неки од страних светских језика. Пракса показује да је страни језик неопходан ученицима који тек почињу да уче језик, али и онима који језик уче на вишим нивоима. Посебан захтев се поставља у вези са преводом са српског језика на страни језик, јер и најмања грешка у формулацији питања може бити кобна по његово разумевање.

II МЕТОДОЛОГИЈА НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

1. ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Под утицајем друштвено-историјских прилика у свету у последњих двадесетак година створили су се услови за развој наставе српског језика као страног. Број странаца заинтересованих за учење српског језика повећава се свакодневно, а разлози су практичне природе. Наиме, развој програма Европске уније намењених финансирању пројеката, партнерстава, догађаја и мобилности у области образовања и обуке младих, отварање већег броја иностраних компанија у Србији, као и непрестане миграције утицали су да се јави већи број оних који би учили српски језик и на тај начин несметано обављали своје активности. Због свега наведеног, отварају се и устоличују центри при филолошким факултетима у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу. У наведеним центрима све већа пажња посвећује се теоријско-методолошким и практичним питањима наставе српског језика као страног, услед чега се као значајно питање истиче концепција садашњих и будућих уџбеничких комплеката. Наиме, учење страног језика повлачи за собом стварање нових и модернијих уџбеничких комплеката који ће у потпуности одговарати савременом концепту образовања, обезбеђујући наставницима и ученицима систематско остваривање наставног програма, односно усвајање предвиђеног градива.

Маројевић (1986: 34–37) је осамдесетих година прошлог века говорио о потреби писања уџбеника за српски језик као страни, сматрајући га самим средиштем наставног процеса. Од његовог писања, међутим, до дана данашњег није се много тога променило. „Нажалост, у настави српског као страног језика, за разлику од многих других језика, који нису нужно већи и значајнији од нашег, још увек постоји проблем са недовољним бројем и неодговарајућим квалитетом уџбеника” (Крајишник 2016: 17). Супротно појави великог броја издавача који публикују уџбенике за учење српског језика као матерњег, у Србији објективно нема много оних издавача који су своју пажњу усмерили на публикавање уџбеника за учење српског језика као страног. Разлози који су утицали на појаву оваквог чињеничног стања вишеструки су, а један од најважнијих јесте комплексност наставе српског језика као страног. Чак и они уџбеници који су штампани захтевају евалуацију и квалитативно унапређивање у складу са модерним теоријама глотодидактике, која се свакодневно развија. Станковић (2002: 228) указује на постојање застоја у писању нових и евалуацији постојећих уџбеника на српском говорном подручју, што сматра важном чињеницом која може утицати на квалитет наставе српског језика као страног, те се посебна пажња мора усмерити и на повећање њиховог броја. Такође, са развојем савремених информационо-комуникационих технологија, настава српског језика као страног нашла се пред новим изазовом – креирањем и публикавањем *електронских*

интерактивних уџбеника. Електронски интерактивни уџбеници у форми рачунарских и мобилних апликација за учење језика постају саставни део уџбеничких комплета у настави енглеског, француског, шпанског и италијанског језика, док је за учење српског језика као страног публикувано свега четири електронска интерактивна уџбеника (*Serbian for Beginners* ауторке Марине Јањић и три уџбеника из комплета *Српски – језик мога завичаја* истог аутора). Имајући у виду да је постојање квалитетног уџбеничког комплета главни предуслов успешне наставе језика, мора се тежити осавремењивању ове наставе, на тај начин што ће се у корак пратити развој наставе страних језика. Проблем овог истраживања постављен је кроз питање: *Да ли су постојећи уџбенички комплети за учење српског језика као страног (поли)функционална наставна средства која могу успешно одговорити на растуће захтеве савремене наставе?*

Од аутора уџбеничких комплета очекује се да прати/прате захтеве развијајућег образовног система, што говори о потреби постојања темељног и комплексног истраживања у циљу евалуације постојећих уџбеничких комплета. Само се на тај начин може обезбедити основа за писање и објављивање модерних уџбеничких комплета. Управо у нашем истраживању проверавамо у којој мери и на који начин уџбенички комплети за учење српског као страног језика одговарају на убрзани развој глотодидактике и поредимо њихову функционалност са функционалношћу уџбеника за учење енглеског језика као страног. Дакле, предмет овог истраживања усмерен је на испитивање *полифункционалности уџбеничког комплета у настави српског језика као страног*.

2. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

У складу са проблемом и предметом истраживања у раду смо поставили следеће циљеве:

1. Теоријски циљ истраживања – Полазећи од чињенице да уџбенички комплет представља незаобилазно наставно средство у настави језика, од чијег квалитета зависи њена успешност, у докторској дисертацији приступамо теоријском одређењу значења *полифункционалности уџбеничког комплета* и указујемо на битне одлике његових обавезних и помоћних јединица.
2. Сазнајни циљеви истраживања – Спроведено истраживање омогућиће нам стварање јасније слике о постојању полифункционалности уџбеничког комплета за учење српског као страног језика, као и извођење закључака о функционалности електронског интерактивног уџбеника.

3. Апликативни циљеви истраживања – Кроз компарацију уџбеничких комплекта за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног настојимо да утврдимо који све уџбенички комплекти у настави српског језика као страног испуњавају захтеве савремене глотодидактике. Такође, стварање првог електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног уз помоћ мобилног телефона представља још један апликативни циљ ове докторске дисертације.

3. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

У складу са описаним предметом и циљевима истраживања, као и на основу њихових битних садржаја и интеракције, издвојили смо следеће задатке истраживања:

1. Направити евалуациони образац за писање и процену квалитета штампаних и електронских интерактивних уџбеника и пропратних материјала (радне свеске и озвученог уџбеника) на основу поређења уџбеничких комплекта за учење српског језика као страног са уџбеничким комплетима за учење енглеског језика као страног.
2. Контрастирати уџбенике за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног како би се утврдиле њихове сличности и разлике, позитивне стране и недостаци.
3. Евалуирати радне свеске за учење српског језика као страног и радне свеске за учење енглеског језика као страног уз помоћ креираног обрасца за евалуацију.
4. Испитати квалитет електронских интерактивних уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног доступних на интернету.
5. Дефинисати термин *електронски интерактивни уџбеник*.
6. Развити електронски интерактивни уџбеник (*Про*)*Говори српски!*.
7. Испитати функционалност електронског интерактивног уџбеника *Serbian for Beginners* аутора Марине Јањић.
8. Испитати функционалност електронског интерактивног уџбеника (*Про*)*Говори српски!* кроз анализу ставова ученика-корисника.

4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

1. Претпостављамо да међу постојећим уџбеницима за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног има оних који су полифункционални.
2. Претпостављамо да ће компарација уџбеника показати да уџбеници за учење енглеског језика као страног испуњавају више стандарда квалитета него уџбеници за учење српског језика као страног.

3. Претпостављамо да ће компарација радних свезака показати да радне свеске за учење енглеског језика као страног испуњавају више стандарда квалитета.
4. Претпостављамо да електронски интерактивни уџбеници представљају функционална наставна средства.
5. Претпостављамо да не постоји једнозначно одређење термина *електронски интерактивни уџбеник*.
6. Претпостављамо да ће развој електронског интерактивног уџбеника (*Про*)*Говори српски!* бити успешна, али никада завршена активност која омогућава даље усавршавање уџбеника, наставе и науке.
7. Претпостављамо да уџбеник за учење српског као страног језика *Serbian for Beginners* представља функционално наставно средство на почетном нивоу учења језика.
8. Претпостављамо да први електронски интерактивни уџбеник за учење српског као страног језика уз помоћ мобилног телефона (*Про*)*Говори српски!* јесте полифункционално наставно средство, које ученици-корисници свакодневно користе.

5. УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

С обзиром на то да израда ове докторске дисертације подразумева спровођење теоријског и емпиријског истраживања, узорак смо поделили у три велике групе. За потребе спровођења теоријског истраживања узорак су чинили уџбенички комплети за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног, као и на интернету доступни електронски интерактивни уџбеници – уџбеници и радне свеске публиковани у последњих петнаестак година од стране реномираних издавача: *Oxford University Press*, *Cambridge University Press*, односно *Службени гласник*, *Азбукум*, *Корнет*, *Институт за стране језике*, *Међународни славистички центар*, *Чигоја штампа* итд. Анализирали смо укупно једанаест уџбеника и две радне свеске за учење српског језика као страног, односно шест уџбеника и шест радних свезака за учење енглеског језика као страног. Узорак су, поред штампаних уџбеника и радних свезака, чинили електронски интерактивни уџбеници (апликације) доступни на *GooglePlay* продавници, а који имају просечну оцену вишу од 4,5 (од 5). Анализирали смо шест електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног, односно девет електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног.

За потребе спровођења емпиријског истраживања формирали смо два узорка. Први узорак чинило је 50 ученика-корисника електронског интерактивног уџбеника *Serbian for Beginners* аутора Марине Јањић. Други узорак обухватио је 110 ученика-корисника

електронског интерактивног уџбеника *(Про)Говори српски! (Speak Serbian)*, од којих је у истраживању учествовало укупно 60 мушкараца и 50 жена.

6. МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИНСТРУМЕНТИ

Према дефинисаном предмету, циљу, постављеним задацима и хипотезама истраживања користили смо дескриптивну методу, методу теоријске анализе, методу емпиријског истраживања, методу опсервације, методу компарације, методу контрастирања, методу моделовања и технику анкетања са скалирањем. Захваљујући побројаним методама спровели смо детаљна квалитативна истраживања током евалуације уџбеника и радних свезака, односно квантитативна истраживања ради испитивања ставова студената у вези са функционалношћу електронских интерактивних уџбеника. Том приликом смо као инструмент користили онлајн упитнике са скалом процене: први, *Упитник за евалуацију електронског интерактивног уџбеника Serbian for Beginners*⁵³ (енг. *Questionnaire for Evaluation of E-book Serbian for Beginners*) (скр. УЕЕИУСБ) и, други, *Упитник за евалуацију електронског интерактивног уџбеника (Про)Говори српски!*⁵⁴ (енг. *Questionnaire for Evaluation of E-book Serbian for Beginners*) (скр. УЕЕИУПС), које смо специјално конструисали ради анализе функционалности електронских интерактивних уџбеника. Упитници су подељени на два сегмента. Први сегмент упитника обухвата по десет питања отвореног типа, путем којих је ученицима-корисницима пружена могућност да детаљно изнесу своја запажања у вези са функционалношћу електронских интерактивних уџбеника. Други део упитника садржи скалу процене. Скала процене у првом упитнику конструисана је у виду тростепене Ликертове скале са три честице: *Нисам сагласан/-на (Disagree)*, *Сагласан/-на сам (Agree)*, *У потпуности сам сагласан/-на (Strongly Agree)*, док је скала процене у другом упитнику представљена у виду седмостепене Ликертове скале са седам честица⁵⁵: *Уопште нисам сагласан/-на (Strongly Disagree)*, *Нисам сагласан/-на (Disagree)*, *Мање или више нисам сагласан/-на (More or Less Disagree)*, *Неодлучан/-на сам (Undecided)*, *Мање или више сам сагласан/-на (More or Less Disagree)*, *Сагласан/-на сам (Agree)*, *У потпуности сам сагласан/-на (Strongly Agree)*. Избором одговарајуће тврдње ученици-корисници изнели су своја запажања у вези са конкретним елементима електронских интерактивних уџбеника.

⁵³ Видети Прилог 1.

⁵⁴ Видети Прилог 2.

⁵⁵ Како су упитници коришћени у различитим фазама израде докторске дисертације, скала процене у другом упитнику садржи већи број честица од скале процене коришћене у првом упитнику, што је у директној вези са запажањима до којих смо дошли након првог обављеног истраживања. Употреба већег броја честица омогућава добијање прецизнијих информација у вези са функционалношћу електронских интерактивних уџбеника.

7. ОРГАНИЗАЦИЈА И ТОК ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање смо обавили током академске 2017/18. и 2018/19. године кроз више фаза, како бисмо остварили постављене задатке. Најпре смо предузели темељна теоријска истраживања која подразумевају преглед и анализу теорија о савременим уџбеницима. Том приликом створили смо и обрасце за евалуацију уџбеника и радних свезака.

За испитивање другог и трећег задатка (*Анализирати уџбенике за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног; Евалуирати радне свеске за учење српског језика као страног и енглеског језика као страног*) користили смо створене евалуационе обрасце.

За испитивање четвртог задатка (*Испитати квалитет електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног*) применили смо створени евалуациони образац ради утврђивања квалитета електронских интерактивних уџбеника. Са циљем проналажења одговарајућих уџбеника користили смо претрагу уз помоћ кључних речи: „speak English”, „speak Serbian”, „teach English” и „speak Serbian”.

Шести задатак подразумевао је развој електронског интерактивног уџбеника (*Про)Говори српски!*, што представља комплексан посао, описан у посебном поглављу ове докторске дисертације. За испитивање седмог и осмог задатка (*Испитати функционалност електронског интерактивног уџбеника Serbian for Beginners; Испитати функционалност електронског интерактивног уџбеника (Про)Говори српски!*) користили смо специјално конструисане упитнике са скалом процене. Истраживања смо спровели од краја августа 2018. године до фебруара 2019. године. Добијене резултате анализирали смо квантитативно, али и дескриптивно, како бисмо дали њихове подробније интерпретације.

III АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА

1. КРИТИЧКИ ОСВРТ НА АКТУЕЛНЕ ЕВАЛУАЦИОНЕ ОБРАСЦЕ

Анализа постојећих евалуационих образаца показује присуство већег броја становишта са којих аутори приступају њиховом обликовању, као и постојање разноликости у избору критеријума који се користе при квалитативној анализи појединачних јединица уџбеничког комплета. Неки од аутора своју пажњу усмеравају на само један критеријум, док има и оних који ентузијастично приступају стварању детаљног обрасца, при чему издвајају велики број критеријума (преко четрдесет) и често не праве јасну границу између њих. Долази до преплитања категорија за процену квалитета уџбеника и појединачних критеријума. Као последица таквог приступа долази или до поједностављених или до нефункционалних евалуација. Тако, на пример, Вилијамс (1983) издваја четири категорије (лингвистичке, педагошке, опште и техничке), Скијерсо (1991) пет категорија (библиографске забелешке, циљеви, предмет, речник и структура, изглед и физички атрибути, Канингсворт (1995) осам категорија (циљеви и приступ, дизајн и организација, садржај, вештине, теме, методологија, књига за наставника, практична примена), док Шелдон (1988) издваја чак седамнаест (сврха уџбеника, доступност, потребе корисника, графика, приступачност, повезивање, разлози за избор уџбеника, физичке карактеристике, прикладност, аутентичност, довољност, културна пристрасност, образована ваљаност, практичност решења, флексибилност, постојање упутства за коришћење и новчани захтеви), при чему се уочава да су од појединачних критеријума направљене категорије и од категорија појединачни критеријуми. Аутори који се одлучују за мањи број категорија и критеријума наглашавају да листа није коначна и да се увек може проширити, а аутори чији обрасци имају велики број категорија и критеријума да треба пажљиво приступити њиховом избору и прилагодити их конкретној јединици уџбеничког комплета, редуковати и прекатегоризовати.

Пракса нам, дакле, показује да аутори у основи имају слично виђење функције и потребног обликовања уџбеничког комплета, о чему нам говори одређени број категорија и критеријума који се подударају у различитим евалуационим обрасцима. Но, очигледно је да се приступа њиховом теоријском дефинисању са другачијих становишта, због чега долази до мешања категорија и критеријума, односно њиховог другачијег именовања. Наиме, покушавајући да логички организују садржај евалуационог обрасца, аутори користе другачије ознаке категорија због чега се често евалуациони обрасци формално не подударају иако су садржински веома уједначени и почивају на истим или сличним принципима. Тако један аутор технички дизајн уџбеника сврстава под опште атрибуте уџбеника, док га други аутор подводи под физичке атрибуте, те постаје јасно да је приступ одређењу критеријума за процену

квалитета врло често субјективан и зависи од становишта са кога његов творац приступа анализи уџбеника. Зато закључујемо да нема формуле коју бисмо могли користити ради стварања јединственог и увек актуелног евалуационог обрасца.

Имајући у виду претходно наведене обрасце за евалуацију, мишљења смо да се одређена листа критеријума не може применити приликом евалуације сваког појединачног уџбеника и у свим срединама без претходне модификације. Међутим, можемо настојати да створимо образац који ће одговарати актуелном тренутку развоја методичке мисли и користити оне (универзалне) критеријуме за које сматрамо да су најфункционалнији приликом процене квалитета уџбеника у настави одређеног предмета.

1.1. Образац за процену квалитета уџбеника у настави страних језика

Како смо у методологији истраживања објаснили, рад на формирању обрасца за евалуацију штампаних и електронских интерактивних уџбеника тече кроз више фаза. Према актуелној и релевантној литератури из области методике наставе страних језика, направили смо листу најзначајнијих критеријума о којима се води рачуна приликом евалуације уџбеника. Формирани образац смо искористили приликом евалуације уџбеничких комплета и, наравно, током развоја електронског интерактивног уџбеника. Користећи се евалуационим образцем различитих аутора (Шелдон 1987, 1988; Хармер 1991; Канингсворт 1995; Елис 1997; Литлџон 1997; Лиз 2005; Макдан, Нимешалем 2012), стандардима квалитета уџбеничког комплета групе аутора (Ивић и сар. 2004), али и сопственим претпоставкама о настави српског језика као страног, модификовали смо листу критеријума за евалуацију уџбеника, делећи је у три категорије: *дизајн и општи атрибути уџбеника (А)*, *садржај (Б)* и *дидактичко-методичко обликовање (В)* (в. слику 2). Узимајући у обзир постојање сличности и разлика између штампаних и електронских интерактивних уџбеника, као и процену њиховог односа, мишљења смо да разлике нису толико значајне да би требало користити различите обрасце за њихову евалуацију, већ користити истоветан који ће се само у одређеним сегментима прилагодити медију уџбеника (штампаном или електронском).

На основу претходно реченог, да се закључити да приликом евалуације штампаних и електронских интерактивних уџбеника без икаквих потешкоћа можемо применити унифицирани образац, који би начелно подразумевао евалуацију на три нивоа: евалуацију *дизајна уџбеника*, *садржаја* и, наравно, *дидактичко-методичког обликовања*.⁵⁶ Литература нам показује да досад не постоји јединствен образац који се примењује за евалуацију уџбеника.

⁵⁶ Вилијамс (1983: 251) је још 1983. године запазио да приликом евалуације уџбеника у обзир треба узети више фактора које сврстава у четири категорије: лингвистичке, педагошке, опште и техничке.

У оквиру сваког од три сегмента може се издвојити више критеријума које треба тражити и анализирати у уџбенику, а који даље садрже више евалуационих честица (ајтема).

Слика 10. Критеријуми за евалуацију уџбеника

Дизајн и општи атрибути уџбеника подразумевају идентификацију успешности креирања уџбеника ради давања одговора на питања: *Шта нам дизајн говори о уџбенику?* и *Шта он може учинити за нас?* Пажња је усмерена на његов технички дизајн⁵⁷, чија је функција навођење ученика на активност тиме што му преноси одређену поруку. Технички дизајн уџбеника темељи се на његовом изгледу – постојање заглавља и подножја, навигационих елемената, одељака са садржајима и њиховог распореда. Посебна пажња усмерава се на анализу коришћених боја, постојање иконица и фотографија, димензије и карактеристике фонта и његову читљивост. Овај сегмент евалуационог обрасца Макдан и Нимешалем (2012: 1132) називају *физичким атрибутима уџбеника*. Слично њима, Вилијамс (1983: 251–255) увиђа постојање *техничких критеријума* за процену квалитета уџбеника, у које убраја, квалитет штампе, издавача, трошкове, постојање фотографија и илустрација, што у овој докторској дисертацији подводимо под *опште атрибуте уџбеника*. Наведени критеријуми процене квалитета уџбеника у директној су вези са његовим дизајном, односно појавним обликом, те их сврставамо у ову категорију. Пажња усмерена ка дизајну посебно се огледа у ефективности презентовања садржаја.

У оквиру *Садржаја* испитују се његове основне карактеристике, структура, као и усмереност на постизање жељене вештине (слушање, читање, писање, говорење). У оквиру *Дидактичко-методичког обликовања* проучавају се стандарди квалитета уџбеника за учење

⁵⁷ У англоамеричкој литератури се користи израз „look and feel”.

страног језика. У зависности од постојања наведених фактора развија се и овај сегмент уџбеника, дајући уџбенику посебан квалитет уколико аутори направе баланс између захтева и потреба ученика. „Тичу се структурираности садржаја и примерености захтева упута и налога и њихову функционалну повезаност са садржајима у основном тексту уџбеника” (Стојановић 2017: 11). Категорија је формирана на основу стандарда за процењивање квалитета уџбеника које су развили Ивић и сарадници (2004). Обухвата следеће захтеве: функционална целовитост (лекције) и логичка организација садржаја (лекције).

Табела 1. *Образац за евалуацију уџбеника*

ДИЗАЈН И ОПШТИ АТРИБУТИ УЏБЕНИКА (А)	
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Ликовно-графичко уређење (А.1) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Коришћене боје (А.1.1) ▪ Постојање иконица, фотографија, илустрација и табеларних приказа (А.1.2) ▪ Доследност у примени визуелних елемената дизајна (заглавље, подножје, навагациони елементи, одељци/блокови са садржајем) (А.1.3) ▪ Фонт (А.1.4) ▪ Дужина реда и размаци између речи и редова (А.1.5) ▪ Димензије странице уџбеника (А.1.6) ▪ Начин представљања наслова и поднаслова (А.1.7) ▪ Препознатљив изглед странице (А.1.8) ✚ Општи атрибути уџбеника (А.2) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Економичност израде дизајна (А.2.1) ▪ Квалитет штампе (А.2.2) ▪ Постојање основних информација о аутору и издавачу (А.2.3) ▪ Доступност уџбеника у продаји или на интернету (А.2.4) 	
САДРЖАЈ (Б)	
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Избор тема и лекција (Б.1) ✚ Аутентичност и актуелност наставних материјала (Б.2) ✚ Усклађеност садржаја са Заједничким европским референтним оквиром за усвајање језика (Б.3) ✚ Оријентисаност ка културним датостима језика који се учи (Б.4) ✚ Повезаност садржаја уџбеника са садржајима осталих јединица уџбеничког комплета (Б.5) ✚ Језичко-стилска коректност садржаја (Б.6) 	
ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ (В)	
<ul style="list-style-type: none"> ✚ Функционална целовитост (лекције) (В.1) <ul style="list-style-type: none"> ▪ Постојање лингвометодичког предлошка (В.1.1) ▪ Постојање адекватне дидактичко-методичке апаратуре (В.1.2) <ul style="list-style-type: none"> • Присутност разноврсних питања, налога и задатака (В.1.2.1) <ul style="list-style-type: none"> – Подржавање актуелних метода у учењу (комуникативна, сугестопедија, аудиолингвална) 	

- Присуство речника и његова прилагођеност нивоу учења језика (В.1.2.2)
- Присуство граматичких садржаја (В.1.2.3)
- Постојање аудио и видео материјала за учење (В.1.2.4)
- Постојање онлајн пратећих материјала (В.1.2.5)
- Постојање додатних секција у лекцијама (неопходна објашњења и занимљивост) (В.1.2.6)
- Постојање ревизија и тестова за праћење напредовања ученика (В.1.2.7)
- Подршка развоју стваралачког и критичког мишљења и понашања ученика (В.1.3)

Логичка организација садржаја (лекције) (В.2)

- Ефикасни начини презентовања вредности (В.2.1)
- Постојање секвенци интеграције градива (В.2.2)

1.2. Образац за процену квалитета радних свезака у настави страних језика

Специфична природа радне свеске, као елемента уџбеничког комплета, у директној је вези са њеним статусом у настави страног језика. У зависности од аутора до аутора, придаје јој се различит значај, те за једне представља неизоставан елемент уџбеничког комплета, док је други не схватају функционалним наставним средством. Осим намером аутора, (не)постојање радне свеске као елемента уџбеничког комплета условљено је и актуелним тренутком, савременом методологијом, али и карактеристикама наставе језика који се учи. Уџбенички комплети за учење страних језика штампани пре петнаестак и више година неизоставно садрже радне свеске, док се последњих година инсистира на њиховом припајању уџбенику ради уштеде значајних финансијских средстава. Ипак, највећи утицај на њен статус свакако имају карактеристике наставе језика који се учи. Примера ради, поредећи наставу енглеског језика као страног и српског језика као страног, уочава се велики дисбаланс у писању и публикавању радних свезака као јединица уџбеничког комплета. Другим речима, нема уџбеничког комплета за учење енглеског језика без радне свеске, док су ретки они уџбенички комплети за учење српског језика као страног који садрже радну свеску.

Мишљења смо да радна свеска представља неизоставан елемент уџбеничког комплета за учење страног језика, без кога нема развоја и усавшавања језичких вештина, утврђивања пређеног градива, без обзира на квалитет уџбеника. Она је његова допуна, од чије правилне употребе зависи ефикасност наставе језика који се учи. Прегледом релевантне литературе се закључује да је мало аутора који су се посебно бавили функционалношћу радних свезака, али и да нема посебно утврђених образаца за њихову евалуацију. Разлог таквом чињеничном стању је сврставање радне свеске у помоћне материјале, чија се функција подразумева. Из тог

разлога потребно је формирати евалуациони образац који би био применљив у анализи постојећих радних свезака, али и који би служио као „водич” за писање и публикавање нових. Међутим, као што је речено у претходним поглављима, формирати евалуациони образац није једноставан задатак, посебно када нема оних који би могли да служе као модел.

Имајући у виду полифункционални карактер радних свезака и њихове основне карактеристике, потребно је направити почетну листу критеријума за процену квалитета, која ће се проширити захваљујући анализи радних свезака за учење енглеског и српског језика. Њена улога допунског наставног средства утиче на постојање истих или сличних елемената својствених уџбенику, те се модификовањем обрасца за процену квалитета уџбеника може направити онај који је погодан за анализу радних свезака. Зато ће *дизајн, садржај и дидактичко-методичко обликовање* бити доминанте категорије за процену квалитета радних свезака, с тим да ће садржати и неке нове критеријуме, који су карактеристични само за радну свеску и који се превасходно везују за дидактичко-методичко обликовање. Такви су: *врста штампе* (дизајн и општи атрибути уџбеника), *постојање разноврсних питања, налога и задатака, усклађеност структуре радне свеске са оном структуром у уџбенику, постојање објашњења граматичких појмова, присуство речника, дневника лекције, завршних задатака, постојање јасних инструкција и решења као вида ефикасних начина презентовања садржаја, односно постојање секвенци за повезивање садржаја радне свеске са уџбеником и аудио-материјалима, усклађеност садржаја са садржајима у уџбенику и пружање могућности за самостално коришћење* (дидактичко-методичко обликовање).

2. АНАЛИЗА АКТУЕЛНИХ УЏБЕНИКА У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА

Уџбеници несумњиво представљају важан сегмент наставе страног језика, од чијег квалитета зависе и резултати који ће бити постигнути. Имајући то у виду, може се рећи да настава страног језика почиње и пре него што ученици/полазници курса седну у своје клупе. Прецизније речено, креирање наставног процеса почиње оног тренутка када се наставник одлучи за одређени уџбеник, јер његов квалитет предодређује исход читавог наставног процеса, као и успешност у савладавању градива. Зато се пред наставнике, али и методичаре, поставља задатак евалуације уџбеника и процене њиховог квалитета.

Знајући да је методика наставе језика уједно и теоријска и практична дисциплина, која настоји да теоријске постулате провери у пракси, а затим их промени према добијеним резултатима, анализа уџбеника требало би да да одговор на питање *Који су уџбеници полифункционални?*. Стога су предмет анализе у овом поглављу уџбеници за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног. Први зато што представљају најтраженије и најпубликованије уџбенике за које се претпоставља да поседују одређени квалитет услед вишедеценијског искуства аутора и издавача, а други зато што су предмет анализе и рада у овој докторској дисертацији. Компарација уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног требало би да нам пружи одговор на питање где се по квалитету налазе уџбеници за учење српског језика као страног у односу на уџбенике за учење енглеског језика као страног, односно који од анализираних уџбеника јесу полифункционални и шта недостаје онима који то нису.

2.1. Анализа актуелних уџбеника у настави енглеског језика као страног

Енглески језик се данас користи у целој свету и процењује се да га говори више од билион и по становника (Кристал 2003: 5). Захваљујући тој распрострањености, људи га употребљавају свакодневно – за обављање послова, образовање, током путовања, али и у науци. Зато се као основни циљ поставља учење енглеског као другог или страног језика. Растућа потреба за енглеским језиком условила је повећану продукцију уџбеника за учење тог језика, тако да се данас на тржишту може наћи велики број уџбеника, штампаних у целом свету. Због повећане потребе за њима и свакодневне продукције, квалитет уџбеника за учење енглеског језика као страног се очигледно побољшава из године у годину (Ченг и сар. 2011: 91). Ипак, и дан-данас не постоји уџбеник који у потпуности одговара сваком наставном програму, наставнику, групи ученика или свакој наставној ситуацији (Гак 2011: 79).

Повећана продукција и бољи квалитет уџбеника за учење енглеског језика као страног никако за собом не повлачи олакшање процеса избора уџбеника, већ, напротив, умногоме га

отежава. Из тог разлога се избор одговарајућег уџбеника усмерава ка два екстрема – првом, у коме наставници постављају много питања приликом евалуације уџбеника, а на која не успеју да дају одговоре, и, другом, у коме се одлучују за конкретне уџбенике без њихове претходне евалуације (Ченг и сар. 2011: 91). Ради давања одговора на постављена истраживачка питања, у овом поглављу смо извршили процену квалитета уџбеника за учење енглеског језика као страног применом унапред припремљеног обрасца за евалуацију, и то из два разлога: ради проналажења елемената који одликују квалитетан уџбеник, а затим и ради поређења уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског као страног. Такво поређење би требало да допринесе уочавању примера добре наставне праксе, јер припремање и штампање уџбеника за учење енглеског језика има дужу традицију од оне која се везује за исту продукцију у области српског језика као страног.

Имајући у виду чињеницу да се уџбеници и уџбенички комплети за учење енглеског језика као страног публикују широм света, тачније, у свим оним земљама у којима се енглески говори као други или страни језик, треба наћи прави критеријум по коме ваља изабрати одговарајуће уџбенике и уџбеничке комплете који ће бити анализирани. Одлучили смо се за избор оних уџбеника за учење енглеског језика који су публиковани у земљама у којима је енглески језик матерњи⁵⁸, и то исте или приближне године када су штампани уџбеници за учење српског језика. Први критеријум, да уџбеници за учење енглеског језика буду штампани на територији/-ама на којима је енглески језик матерњи, изабран је из разлога што уџбеници за учење српског језика као страног готово да нису штампани ван територије Србије. Други критеријум, да буду публиковани исте или сличне године када и уџбеници за учење српског језика као страног, из разлога што се савремена наставна методологија мења врло брзо, те једне године изабране добре методе, не морају да уједно значе да ће и у наредне две бити на самом врху по својој функционалности. Другим речима, претпоставља се да ће уџбеник штампан 2018. године бити, у погледу коришћене методологије, савременији од уџбеника који је штампан 2008. године, без обзира да ли је реч о уџбенику за учење српског или енглеског језика као страног.⁵⁹ Међутим, ни два поменута критеријума не могу бити довољна приликом избора уџбеника, јер претрагом библиотечких каталога може се наћи на стотине уџбеника публикованих у Великој Британији, САД и Аустралији. Зато смо се одлучили и да изабрани уџбеници буду они који су објављени од стране реномираних издавачких кућа (на пример, Кембриџ, Лонгман и Оксфорд), чији се уџбенички комплети користе у српским основним и средњим школама. Такође, анализирали смо и уџбенике за изучавање језика на различитим

⁵⁸ На територији Уједињеног Краљевства, Сједињених Америчких Држава и у Аустралији.

⁵⁹ Управо је ово разлог због кога смо анализирали по два уџбеника истих аутора (наравно, у оним случајевима где је то било могуће).

нивоима истих аутора како бисмо утврдили да ли ниво изучавања језика утиче на њихово обликовање.

Имајући у виду претходно речено, у анализи су коришћени следећи уџбеници енглеског језика као страног⁶⁰:

1. ХАРИС, МУВЕР 2006: Harris, M., Mower, D. (2006). *New Opportunities Beginner*. United Kingdom: Pearson Longman.
2. ХАРИС И САР. 2008: Harris, M., Mower, D., Sikorzynska, A. (2008). *New Opportunities Elementary*. United Kingdom: Pearson Longman.
3. СОАРС, СОАРС 2010: Soars, L., Soars, J. (2010). *New Headway Beginner*. Oxford: Oxford University Press.
4. СОАРС, СОАРС 2009: Soars, L., Soars, J. (2009). *New Headway Upper-Intermediate*. Oxford: Oxford University Press.
5. ХОБС, СТАР-КЕДЛ 2012: Hobbs, M., Kedde Starr, J. (2012). *Your space 2*. London: Cambridge University Press.
6. БРУК-ХАРТ 2014: Brook-Hart, G. (2014). *Complete first (second edition)*. London: Cambridge University Press.

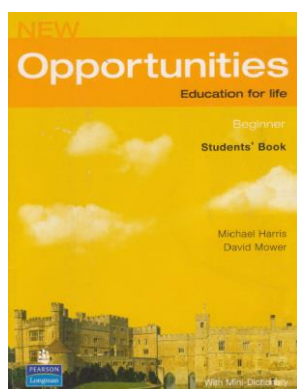
⁶⁰ Уџбенике за учење енглеског језика као страног анализирали смо према години издања, осим уколико логички след не би утицао на нешто другачији приступ (најпре смо анализирали уџбеник за учење језика на почетном нивоу, те на средњем или напредном).

2.1.1. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *New Opportunities Beginner*

New Opportunities Beginner уџбеник је Издавачке куће „Pearson Longman”, која је заједно са Издавачком кућом „Оксфорд” надалеко позната по корисним материјалима у настави енглеског језика као страног. Наслов уџбеника значи „нове могућности” и мотивационо делује на ученике који тек почињу да уче језик. Аутори уџбеника су Мајкл Харис и Давид Мувер (Michael Harris, David Mower), чији се уџбенички комплети у последње време све више користе у Србији, како у основним тако и у средњим школама. Уџбеник је први пут изашао из штампе 2002. године, а затим је доживео своја допуњена издања. Предмет анализе у овом поглављу је уџбеник штампан 2006.

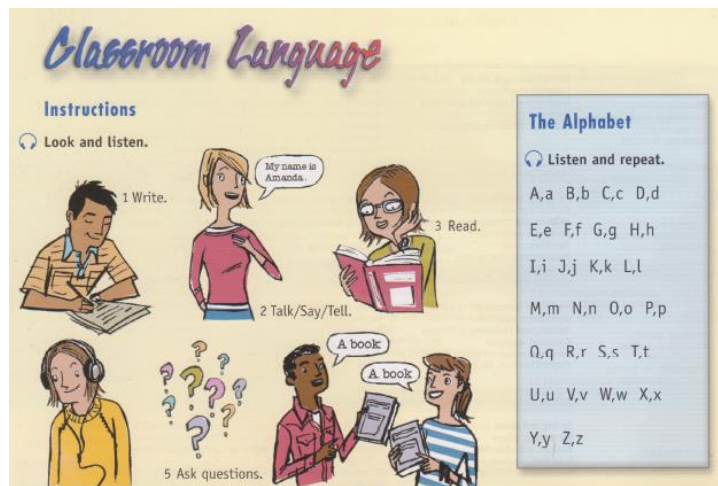
Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајнерски тим од чак двадесет чланова уложио је велики напор и труд у његово визуелно представљање, при чему сваки елемент добија своју функцију захваљујући садејству са другим елементима. Уџбеник је од прве до последње странице штампан на квалитетном папиру у колору, што представља његов посебан квалитет. На корицама овог уџбеника доминира жута боја са фотографијом замка Виндзор, којом се, већ при првом сусрету, ученици упознају са једним сегментом британске националне архитектуре и културе.

Слика 11. Изглед корице уџбеника *New Opportunities Beginner*

Коришћене боје у уџбенику имају вишеструку функцију. Најпре се употребљавају ради разграничавања појмова, односно стварања визуелно допадљивог окружења у коме је лако пронаћи жељену информацију, али и ради мотивишућег деловања на ученике који уџбеник користе. Захваљујући коришћењу разнобојних слова, садржаји уџбеника постају прегледни, јасни и диференцирани тако да ученик у сваком тренутку зна да одреди на које информације да се фокусира. Захваљујући величини стране (А4), садржаји су читљиви, јер је дизајнерски тим имао могућност да користи фонтове различитих величина, што представља важан критеријум квалитета ликовно-графичког уређења.

Слика 12. Део садржаја представљених у уџбенику

Фотографије и илустрације стварају пријатно и функционално окружење за учење. Њихова функција је да помогну у разумевању језичких односа који су текстуално представљени. Захваљујући дизајну, ученик и уџбеник успостављају невербалну комуникацију, при чему интерактивност стране постаје највећи његов квалитет, јер мотивишуће делују на ученике који га користе; такође, нема оних визуелних садржаја који могу бити „досадни” ученицима.

Елементи дизајна пажљиво су бирани и распоређени на свакој појединачној страници, при чему се уочава доследност у њиховој примени. Заглавље остварује номиналну функцију обележавања броја и наслова лекције, са једном новином у односу на остале анализираних уџбенике: фотографија предочена у заглављу илуструје тему обрађену у одређеној лекцији – девојка која маше симболизује упознавање, фотографија родитеља и деце представља породицу итд. Подножје носи основне информације о броју странице, док текстуални блок садржи текстове и радне налоге. Захваљујући изузетном планирању градива и детаљној разради наставне методологије, распоред ових елемената утиче на постизање потпуне аутономије у учењу, јер су сви садржаји међусобно повезани и представљени у циљу развоја основних језичких вештина. На самом почетку уџбеника дате су основне информације о аутору и издавачу, као и подаци о његовој доступности у продавницама и на интернету.

Садржај уџбеника

Садржаји у уџбенику пажљиво су бирани и у потпуности одговарају предложеним темама у *Заједничком европском оквиру*. Сви садржаји дати су у прегледној табели, при чему се на први поглед уочава да су подељени кроз више секција у оквиру појединачних лекција. Свака лекција обрађује једну тему, па се тако ученик упознаје са следећим темама: *Hello, Meet the Family, At home, At school, Going out, Playing Sport, Every day, Free Time, Excursions, Wildlife, Memories, At night, Accidents, Missing Home, Tests, Goodbye*. Свака од шеснаест представљених лекција подељена је на више одељака (*Речник, Читање и слушање, Граматика, Говорење*)

којима се обезбеђује развој све четири језичке вештине, али и стицање одређених комуникативних способности (*Кутак за комуникацију*). Лекције у уџбенику пролазе кроз више фаза и прате препоручену структуру часа у настави енглеског језика као страног: фазу загревања, усвајања новог вокабулара, увежбавања читања, писања, учења граматике, развоја говора и практичну примену стечених знања. Захваљујући доброј организацији садржаја, ученик нема проблема да садржаје прати и поступно усваја. Јасна организација садржаја постиже се представљањем лекције „по обрасцу”, што је видљиво у експлицитном истицању наставних циљева који се савладавањем дате лекције остварују, а чије се формулације из поглавља у поглавље понављају. Уочљиво је да аутори пажњу усмеравају ка развоју репродуктивних и продуктивних вештина: „У овој лекцији ћеш: разговарати о породици; читати, слушати и писати о породици, стећи знања о глаголу *бити* и члану *a/an*” (Харис, Мувер 2006: 11). Другим речима, на почетку сваке лекције даје се краће упознавање са лекцијом која ће се учити, где се у неколико реченица предочава њен садржај.

Садржаји су представљени путем аутентичних текстова, праћених квалитетним аудио-записима, али и радним налозима, питањима и задацима различитих форми (о чему ће нешто више бити речено у наредном потпоглављу). Постојање секције *Everyday English*, како јој само име каже, намењена је представљању аутентичних материјала, ради стварања посебне везе са реалним животним ситуацијама и ради оспособљавања ученика да у њима учествује. Посебном квалитету уџбеника доприноси постојање прегледа градива након сваке друге лекције. Прегледи су дати у виду краћег теста којим се проверава напредовање ученика после одређеног временског периода. Као битан сегмент учења енглеског језика као страног, аутори су препознали постојање секције *Culture Corner* ради упознавања са културним знаменитостима Велике Британије. Приметно је постојање језичко-стилске коректности у овом уџбенику. Пошто се обрађују садржаји прилагођени апсолутним почетницима, нема листе неправилних глагола, али, нажалост, ни краћег речника на крају овог уџбеника. Наведено утиче на смањење функционалности уџбеника, с обзиром на чињеницу да ученик основне информације о непознатом глаголу или речи мора потражити у другом извору.

Дидактичко-методичко обликовање

У преглед и објашњење дидактичко-методичког обликовања ваља кренути од последње стране уџбеника, на којој је јасно дата идеја водила његових аутора. Како су аутори написали, уџбеник је обликован захваљујући повратним информацијама наставника и ученика из целог света који су својим коментарима омогућили да се у уџбенику нађу нови елементи и компоненте ради стварања мотивишућег и успешног наставног окружења. Заправо, сви

елементи уџбеника обезбеђују квалитетно дидактичко-методичко обликовање, чији су главни квалитети, свакако, ефикасни начини презентовања садржаја.

Дизајн уџбеника, односно распоред основних елемената дизајна осмишљен је тако да омогућава лако кретање кроз лекције и уџбеник, обезбеђујући на тај начин повезаност између различитих сегмената. Граматички термини истумачени су на начин који је примерен ученицима на почетном нивоу усвајања језика; нема експлицитног објашњења, на пример, употребе предлога, али се едукативно делује на ученике захваљујући лингвометодичким предлошцима који предочавају њихову дистрибуцију у најфреквентнијим изразима. Ипак, као најефикаснији начин презентовања садржаја у уџбенику свакако је демонстративна метода, која своју потпуну функционалност остварује захваљујући коришћењу висококвалитетних фотографија и илустрација.

Слика 13. Коришћене илустрације у уџбенику

Ученик се води кроз лекцију захваљујући великом броју примера који остварују своју дидактичку и педагошку вредност у садејству са разноликим питањима, налозима и задацима. Осим оних основних типова задатака (заокруживање, допуњавање и избор одговарајуће речи), постоји низ других питања, налога и задатака. Тако се од ученика очекује да самостално користи речник ради проналажења значења одређене речи, да преслуша и изговори реч или реченицу, да комплетира дијалог на основу спикеровог читања, да разговара са другом из клупе, да самостално напише неколико реченица или текст итд. Сваки задатак има своју функцију, како би ученик решавањем сваког од њих могао да направи мали напредак у учењу језика. Посебно важан сегмент јесте постојање *Одељка за комуникацију* у коме се очекује да ученик сâм и на стваралачки начин примени стечена знања у очекиваним стварноживотним околностима: направи свој распоред часова, провери ортографију (велико и мало слово), прочита или каже нешто о свом распореду, те да разговара са друговима из разреда о заједничком распореду часова. Као што се може видети, тежи се усавршавању

комуникативних способности ученика. Из тог разлога, аудио-запис је пратећи елемент уџбеничког комплета, захваљујући коме се омогућава усвајање правилног и корекција неправилног изговора гласова, речи или реченица.

Како је реч о почетном нивоу учења енглеског језика, уџбеник не оставља простора за развој критичког мишљења, али не зато што је дат у виду шаблона, већ зато што нема довољно простора за таква поглавља у уџбенику. Аутори су се водили мишљу да је много значајније на овом ступњу учења језика упознати ученике са потребним садржајима и њих изучити, не би ли у каснијим фазама учења језика имали прилике да покажу стваралаштво и критички дух према представљеним садржајима и настави уопште.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

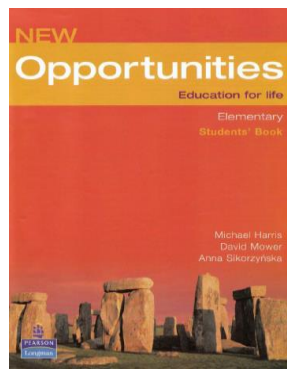
Анализирани уџбеник испуњава готово све критеријуме за процену квалитета у погледу дизајна и општих атрибута, садржаја и дидактичко-методичког обликовања, при чему изостаје постојање речника на крају уџбеника (B1.2.2), видео-материјала (B1.2.4) и онлајн пратећих материјала (B.1.2.5).

2.1.2. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *New Opportunities Elementary*

New Opportunities Elementary јесте познати уџбеник Издавачке куће „Pearson Longman”. Подаци доступни путем интернета показују да се овај уџбеник нашироко користи у готово свим земљама света. Као што му само име каже, намењен је почетницима у учењу енглеског језика и представља природни наставак претходно анализираних уџбеника. Објављен је 2008. године, а ауторима Мајклу Харису и Давиду Муверу се придружила Ана Сикозинска (Michael Harris, David Mower, Anna Sikorzynska).

Дизајн и општи атрибути уџбеника

У визуелном представљању овог уџбеника коришћена су готово идентична визуелна решења као и у свим осталим уџбеницима из серије *Opportunities*. Тако, на пример, на корицама величине А4 формата представљена је фотографија Стоунхенца, чија је функција да ученике, баш као и у претходном анализираним уџбенику, упозна са овим занимљивим географским локалитетом Велике Британије и њеним културним наслеђем. Такође, као што Стоунхенц хиљадама година голица машту посетилаца, фотографија сугерише да тако и овај уџбеник треба да заинтересује ученике и наведе их на промишљање о језичким обрасцима са којима ће се сусрести.

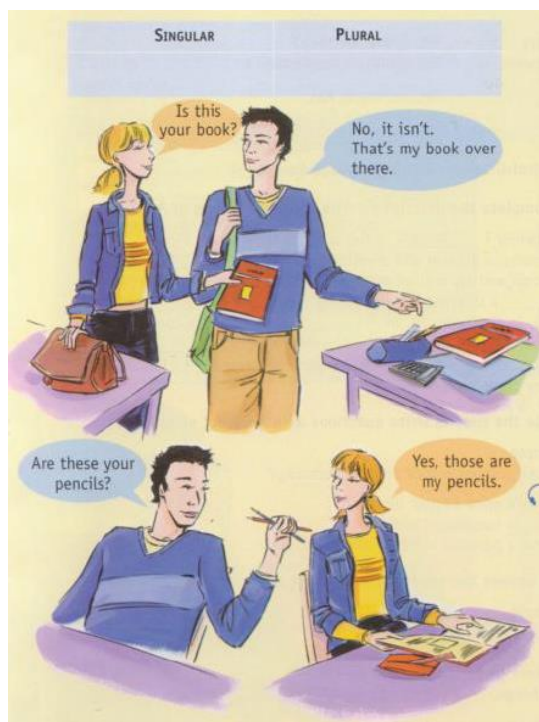
Слика 14. Изглед корице уџбеника *New Opportunities Elementary*

Боје у уџбенику се плански користе ради диференцирања садржаја између тема, лекција и модула, због чега се користе фонтови различитих облика и величина. Тако се, на пример, у самом садржају који следи за насловном страном сви модули и лекције разграничавају коришћењем боја, у циљу постизања пуне прегледности и читљивости.

CONTENTS		
Exam books and articles are highlighted in blue.		
Learning to Learn (p. 4-10)	Grammar notes	Skills focus
MODULE 1 Friends Warm-up (p. 14) Vocabulary: sports, hobbies Listening: personal information Speaking: describing family and friends	3 Neighbours (p. 14-21) Vocabulary: dates, routines Grammar: Present Simple (1), affirmative and negative Reading: TV show character profiles Listening: (1) interview Pronunciation: 3rd person 's' endings	2 Making friends (p. 11-17) Vocabulary: sports, hobbies, education Grammar: making plans Preparation: in pairs (14-16) Reading: emails Reading Strategies: prediction Listening: personal information Speaking: making (including personal information)
MODULE 2 Personality Warm-up (p. 18) Vocabulary: personality, hobbies, family relations Listening: descriptions of people Speaking: describing family and friends	4 Year Life (p. 22-27) Vocabulary: days of the week Grammar: Present Simple (2), questions, adverbs of frequency Reading: a questionnaire Preparation: interview with questions Listening: an interview (multiple choice)	5 Year Interests (p. 28-31) Vocabulary: hobbies and interests Grammar: verb forms Preparation: plan an, and an, interested in Reading: university website (True/False questions) Listening: a conversation (comprehension) Listening Strategies: prediction Speaking: sentences (using for and going information)
MODULE 3 Around town Warm-up (p. 37) Vocabulary: shops Listening: a shop (listening) Speaking: describing a shop Preparation: visit to a website	7 Edinburgh (p. 38-43) Vocabulary: places Grammar: there is/there are Reading: Edinburgh web page (comprehension) Pronunciation: contractions	8 London (p. 34-37) Vocabulary: travel, get Grammar: future information (present) Reading: tourist brochure (comprehension) Listening: tourist information Speaking: making (using for and going information)

Слика 15. Изглед дела садржаја

Такође, читљивости у овом уџбенику доприноси и фонт примерене величине, али и различите технике његовог представљања – пре свега, промена колорита и техника болдирања. Сви елементи дизајна доследно су распоређени тако да обезбеђују лако сналажење ученика који уџбеник користи. У заглављу је дат наслов лекције, у подножју број стране, док се одељци са садржајем деле на више група које чине текстови, фотографије и илустрације, радни налози, задаци и питања за праћење напредовања ученика. Фотографије и илустрације у боји користе се ради представљања садржаја и ради продубљивања ученикових знања у вези са лекцијом која се обрађује.

Слика 16. Функционална употреба сликовних средстава изражавања

Такође, у уџбенику се користе иконицка средства представљања садржаја, односно означавање оних садржаја који су праћени звучним записом представљеним у виду слушалица. Потребна интерактивност обезбеђује се представљањем садржаја у две колоне које захтевају праволинијско кретање ученика: сваки радни налог проистиче из претходног и наставља се следећим. На самом почетку уџбеника доступне су информације о аутору и издавачу, као и основни подаци о онлајн продавници уџбеника.

Садржај уџбеника

Садржаји у анализираном уџбенику прилагођени су потребама ученика на почетном нивоу учења језика, што се може утврдити компарацијом са препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*. Прегледно су дати у табеларном приказу који следи за насловном страном. За разлику од других анализираних уџбеника, подељени су на шеснаест насловљених модула или тема у којима се налазе по две лекције којима се дате теме разрађују: *Friends (Neighbours, Making friends)*, *Personality (Your life, Your interests)*, *Around Town (Edinburgh, London)*, *Going places (In the countryside, Lamma Treking)*, *History (Genius, Two Leaders)*, *Telling Stories (Big Cats, A love story)*, *Healthy Living (Food for Thought, Keep fit)*, *Sport (Crazy Sports, Sport in the UK)*, *Holidays (A Fantastic Time!, A Horrible Time!)*, *Cultures (Mali Music, Life in the UK)*, *Image (Looking Good, Appearance)*, *Celebrities (Hollywood Greats, Star Watching)*, *Volunteers (Voluntary Work, Raising Money)*, *Shopping (Joke and Party Shops, Real or Virtual Shopping)*, *Computers (Robotics, Computer Magic)*, *Space (Alien Life, True Stories)*. Занимљиво је да поред садржаја представљених по модулима/темама, има садржаја који

долазе између тема и лекција и представљају садржаје намењене побољшању комуникације (*Communication Workshops*), усвајању културе (*Culture Corner Review*) и решавању одређених језичких недоумица (*Language Problem Solving*), што показује да је уџбеник оријентисан ка представљању културних датости британског начина живота и обезбеђивању аутентичних и актуелних наставних материјала.

Модули су прецизно и јасно организовани и састоје се из више делова: загревања, током кога се ученици подсећају потребног вокабулара, вежбају слушање и причање, да би се затим прешло на појединачне лекције. Свака лекција се даље састоји из више-мање сличних делова: одељка за речник, грамматику, читање, изговор, писање, слушање итд.

MODULE 2 Personality	4 Your Life (p. 20-21)	5 Your Interests (p. 22-23)
Warm-up (p. 19) Vocabulary: personality; moods; family relations Listening: descriptions of people (matching) Speaking: describing family and friends	Vocabulary: days of the week Grammar: Present Simple (2), questions; adverbs of frequency Reading: a questionnaire Pronunciation: intonation with questions Listening: an interview (multiple choice)	Vocabulary: hobbies and interests Function: preferences Prepositions: good at, bad at, interested in Reading: personality analysis (true/false questions) Listening: a conversation (preferences) Listening Strategies: prediction Speaking: preferences (asking for and giving information)

Слика 17. Подељеност садржаја у оквиру уџбеника

Захваљујући таквом представљању садржаја, ученик у сваком тренутку зна на коју језичку вештину треба да се усредсреди ради њеног побољшања или развоја. Садржај уџбеника оживотворују и прегледи градива након сваке друге лекције, који помажу ученику да усвојене садржаје обнове и примене на занимљивим питањима, налозима и задацима, док се на крају уџбеника даје речник најважнијих речи и израза, али и објашњење граматичких садржаја.

Дидактичко-методичко обликовање уџбеника

Фокус аутора у овом уџбенику био је окренут ка стварању могућности за самосталан рад ученика. Мото овог уџбеника „образовање за живот” носи са собом поруку о важности енглеског језика у животу појединца. Сви садржаји осмишљени су тако да оставе довољно простора ученику да се несметано креће кроз модуле и лекције. Зато је све у уџбенику подређено постизању одређеног степена самосталности ученика. Доминантно место у ефикасном начину презентовања садржаја свакако припада мноштву различитих активности и великом броју одељака (*Пре него што почнеш, Речник, Презентација, Изговор, Вежбање*). Интересантно је да садржаји из граматике нису експлицитно означени речју/одељком „граматика”, већ се објашњавају у оквиру одељка *Презентација*. Ради постизања пуне самосталности ученика, питања, радни налози и задаци добијају своје примарно место у овом уџбенику, јер се уз њихову помоћ образују читаве лекције, а ученици директно укључују у наставни процес. Примера ради, у уџбенику се поред основних типова питања заокруживања, допуњавања или повезивања, појављује још низ типова задатака, као што су: слушање и

давање одговора, причање са другом из клупе, писање о одређеној теми, употреба одговарајућег облика речи, комплетирање датих текстова, подвлачење или предвиђање тачног одговора, игру по улогама итд. Интересантно је да се број питања, радних налога и задатака увећава употребом радне свеске, на коју аутори у свакој лекцији више пута упућују ученике. Сви садржаји су праћени висококвалитетним аудио-записом који помаже ученику у усвајању правилног и корекцији постојећег изговора.

Граматички термини истумачени су на пригодан и ученицима занимљив начин, поштујући начела представљена у граматикама за учење језика. Захваљујући правилној организацији елемената дизајна, ученику се омогућава несметано кретање кроз садржаје и визуелизација прочитаног, чиме се велика пажња посвећује демонстративним методама. Ефикасним начинима презентовања садржаја свакако доприноси и употреба фотографија и илустрација. На фотографијама се често приказују лица обичних, јавности непознатих људи који причају занимљиве приче, догађаје и дешавања. Сви садржаји представљени су кроз унапред припремљене текстове, који одговарају свакодневним животним темама, потребним ученицима који се привикавају на нове услове живота и нове културне норме. Коришћени примери имају своју дидактичку вредност, а одликује их репрезентативност.

Са друге стране, нажалост, уџбеник не пружа могућност развоја критичког мишљења, као што је то био случај са претходно анализираним уџбеником, јер не постоји ниједан одељак у уџбенику у коме би ученик могао да изнесе своје мишљење у вези са обрађеном темом или усвојеним садржајима. Међутим, то не умањује квалитет дидактичко-методичког обликовања уџбеника, с обзиром на то да су јасно истакнуте секвенце интеграције градива, где уџбеник постаје прави мали тезаурус најважнијих питања и садржаја из енглеског језика на почетном нивоу.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Коришћење креираног евалуационог обрасца омогућило нам је процену квалитета овог уџбеника, за који можемо тврдити да представља полифункционално наставно средство. Испуњени су готово сви критеријуми прописани евалуационим обрасцем, с тим што изостаје постојање видео-материјала за учење (В.1.2.4) и онлајн пратећих материјала (В.1.2.5), што у време објављивања ових уџбеника није био стандард.

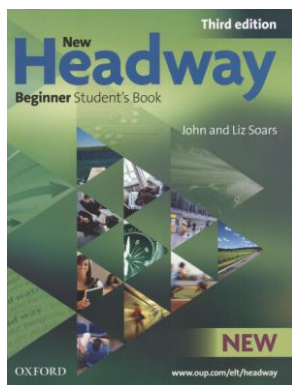
2.1.3. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *New Headway Beginner*

Аутори уџбеника *New Headway Beginner*, Лиз и Џон Соарс (Liz Soars и John Soars), користили су јединствену методологију за учење енглеског језика приликом обликовања овог

уџбеника, због чега се уџбеник делимично разликује од претходно анализираних. Како му само име каже, уџбеник је намењен одраслима који су већ учили језик, али који се не осећају сигурним да би наставили са његовим даљим изучавањем на вишем нивоу. Уџбеник користе наставници и ученици широм света, посебно у средњим школама. Објавила га је Издавачка кућа „Оксфорд” 2010. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајн анализираног уџбеника оставља посебан утисак на ученике, захваљујући употреби најсавременијих рачунара приликом његовог осмишљавања, почев од корица, преко садржаја, до обликовања лекција. На корицама доминира зелена боја са више фотографија које мотивишуће делују на ученике: десет фотографија троугластог облика учествује у формирању великог положеног троугла који представља данас популарно дугме за репродукцију садржаја (енг. „Play”), чиме се симболично означава почетак путовања кроз свет енглеског језика, културе и историје.

Слика 18. Изглед корице уџбеника *New Headway Beginner*

Уџбеник је у целости штампан у боји и на квалитетном папиру који одговара стандардима модерних уџбеника за учење језика. Основни елементи дизајна заузимају своје номиналне позиције са доследношћу у примени: заглавље за представљање наслова и кратког садржаја лекције, подножје за навигацију у уџбенику, а текстуални блокови за представљање садржаја. Битно је напоменути да се правилним распоредом ових елемената на страни обезбеђује лако сналажење и праћење садржаја. Захваљујући означавању поглавља и елемената у самој лекцији другачијим бојама, ученик у сваком тренутку зна колико још садржаја има до завршетка лекције. Такође, садржаји су представљени фонтом различитих боја и димензија, те се посебно истиче онај садржај који треба добро упамтити и коме треба посветити више времена приликом учења.

Фотографије и илустрације такође остварују своје номиналне функције представљања садржаја и његових битних карактеристика. Новина у односу на уџбенике ранијих година

Headway серије свакако је фотографија коришћена у заглављу уџбеника, али без посебно одређене функције, пошто се кроз све лекције провлачи иста фотографија – фотографија на којој је приказан пут.

Слика 19. Пример илустрације у уџбенику

Фонт је читљив и сасвим довољне величине за несметано праћење садржаја. Интерактивност стране постиже се садејством свих поменутих елемената, а највише захваљујући флуентности која се обезбеђује њиховим правилним распоредом, тако да се ученик води (праволинијски) од садржаја до садржаја. На почетку уџбеника представљене су најважније информације о аутору и издавачу, али и подаци о доступности уџбеника у продаји и на интернету.

Садржај уџбеника

Садржаји представљени у овом уџбенику обезбеђују континуирано и постепено напредовање ученика у развоју све четири језичке вештине. Теме су пажљиво бирани и поштују препоруке изнете у *Заједничком европском оквиру*. За разлику од претходних издања уџбеника, у овом су сви садржаји распоређени кроз четрнаест јасно насловљених лекција којима се представљају обрађене теме: *Hello, Your world, All about you, Family and friends, The way I live, Every day, My favourites, Where I live, Times past, We had a great time!, I can do that!, Please and thank you, Here and now, It's time to go!* Структура лекције прати етапе часа страног језика: загревање, текст нове лекције, вежбања, речник, развој вештина и њихова примена у замишљеним стварноживотним ситуацијама. Дакле, свака појединачна лекција даље се дели на више одељака, од којих су посебно упечатљиви: *граматика, речник, развој вештина и свакодневни енглески*. Што се тиче граматике и речника, све је и више него јасно, јер се у овим поглављима обрађују садржаји потребни почетнику, док се одељци *развој вештина и свакодневни енглески* фокусирају на развој, најпре, вештине говорења, а затим и слушања, читања и писања. Настоји се да ученици усвоје онај фонд речи који је неопходан за предузимање свакодневних животних активности, односно „преживљавање” у новом културном и социјалном окружењу. Нове речи уводе се у лекцију поштујући два критеријума: 1) у складу са граматичким инпутом – лексика за објашњавање свакодневних активности доводи се у везу са простим садашњим временом, 2) у складу са реалном животном потребом ученика за новим речима (на почетном нивоу је то следећа лексика: храна, спорт, бројеви,

датуми, путовања итд.). Лекције су праћене страницама са задацима за рад у пару, листом неправилних глагола и фонетским симболима за обележавање гласова.

Садржаји се употпуњују захваљујући постојању радне свеске, али и квалитетног звучног записа који прати све лекције и текстове у уџбенику. Текстова, који су у функцији, лингвометодичког предлошка, има у свакој појединачној лекцији, јер представљају полазну тачку у учењу језика. На текстове се наставља низ радних налога, питања и задатака, са посебним истицањем граматике и нових речи у лекцијама. Фотографије и илустрације пружају потребан колорит лекцијама и допуњују њихов садржај захваљујући имплементацији у сâм рад ученика приликом учења новог градива. Коришћење аутентичних материјала из животне свакодневнице представља посебан квалитет садржаја овог уџбеника – ученик усваја „живи” језик.

Дидактичко-методичко обликовање

Захваљујући дугогодишњој традицији у објављивању уџбеника за учење енглеског језика, Издавачка кућа „Оксфорд” публикује уџбенике са најсавременијим дидактичко-методичким обликовањем. Ништа није другачије ни са овим уџбеником, с обзиром да испуњава готово све критеријуме прописане евалуационим обрасцем. Коришћене су најсавременије наставне методе, уз прављење баланса са традиционалним приступима подучавању језика (на пример, хорско или индивидуално понављање одређених фраза), а посебна пажња усмерена је ка крајњем кориснику – ученику, који се укључује у наставни процес кроз својеврсни дијалог са уџбеником. Приступ назван „корак-по-корак” усмерава ученика да постепено и систематично долази до откривања језичких истина. Међутим, да би се омогућио самосталан рад ученика, неопходно је да сви његови елементи буду у садејству, односно да представљају целину усмерену ка остваривању само једног циља – развоју језичких компетенција ученика кроз логичну организацију садржаја.

Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику свакако су посебан квалитет уџбеника из ове серије. Коришћењем аутентичних наставних материјала и текстова, обично предочених у виду дијалога, обезбеђује се неопходан језички инпут, који се кроз многобројна вежбања, радне налоге и задатке увежбава, постајући део учениковог језичког инвентара. Они делови граматике (енг. *Grammar Spot*) који би „представљали велики залогај ученицима” разбијени су, често, на два дела. Аутори су посебно водили рачуна да сви примери буду у складу са *Заједничким европским оквиром* ради постизања пуне дидактичке вредности и ради остваривања основног циља – учења енглеског језика на почетном нивоу. Питања, радни налози и задаци садрже читав спектар форми: од оних на заокруживање, допуњавање и повезивање, преко оних који захтевају слушање, до оних који од ученика захтевају писање

краћих састава, есеја, при чему се као посебно функционална намећу она која имају персонализован карактер – ученици се навикавају да користе језик за остваривање својих потреба. Вежбе за развој говорења деле се на две групе: оне које претходне лекцији и чији је задатак да ученика заинтересују за надолazeћи садржај и оне који следе за лекцијом и који су дати у форми дискусије и кроз рад у пару (отвореног или затвореног типа). Илустративност садржаја, дизајн уџбеника и распоред основних елемената омогућавају несметану кретњу кроз уџбеник, обезбеђујући потребну самосталност и једноставност у савладавању садржаја. Висококвалитетне фотографије и специјално скициране илустрације омогућавају демонстрацију приликом учења и оживотворење самих садржаја. Променом колорита и типа фонта потенцирају се битнији садржаји у једној лекцији.

Слика 20. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

Постојање посебних одељака у самим лекцијама (слушање, говорење, писање, граматика, речник) и након њих (листа неправилних глагола и фонетских знакова) омогућавају темељно учење језика. У свим одељцима су пажљиво бирани и још пажљивије истумачени граматички термини који помажу ученику у решавању питања, налога и задатака. Међутим, приметно је да аутори не инсистирају на форми, већ на функционалности таквих садржаја. На пример, приликом обраде глагола *Can*, не потенцира се његова форма, већ начин на који се он може употребити ради поштовања форме учтивости. Важно место у дидактичко-методичком обликовању анализаног уџбеника има секција *Свакодневни енглески језик* у којој се предочавају садржаји „за преживљавање”: бројеви, датуми, алфавет, цене, попуњавање форми и постављање питања и поздрави, чиме се показује да су коришћени аутентични (и актуелни) наставни материјали. Аудио-записи су саставни делови сваке лекције, односно текстова у лекцијама, а видео-записи су доступни на интернету ради употпуњавања садржаја – шест епизода о људима који деле кућу у Оксфорду, при чему се први видео показује ученицима

након четвртог модула, а остали након шестог, осмог, десетог, дванаестог и четрнаестог. Захваљујући постојању секвенци интеграције градива, сваки део лекције је повезан са претходним или потоњим, а самим тим свака наредна лекција произилази из претходне, без обзира на другачију тему која се у њој обрађује. У уџбенику постоје четири теста за проверу напретка у учењу симболично названа *Стани и провери* (енг. *Stop and check*).

Нажалост, ретки су уџбеници који садрже посебне секције за развој критичког мишљења ученика. У овом се непостојање таквих одељака може правдати чињеницом да је у питању почетни ниво учења језика, те је некако разумљиво да ученици на том ступњу у учењу језика нису у могућности да доносе такве судове. Ипак, квалитет уџбеника је неоспоран, посебно његово дидактичко-методичко обликовање које је резултат вишегодишње праксе публиковања ових јединица уџбеничког комплета.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

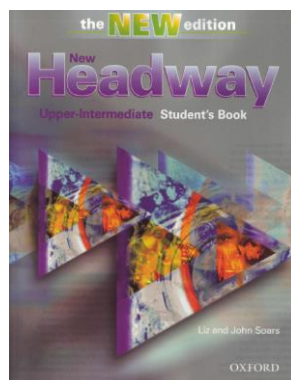
Анализирани уџбеник испуњава све критеријуме прописане евалуационим обрасцем креираним за потребем ове докторске дисертације. Оно по чему се овај уџбеник разликује у односу на претходно анализирани уџбеници јесте постојање видео-материјала (В.1.2.4) и онлајн пратећих материјала (В.1.2.5), који од 2010. године спорадично почињу да се користе при објављивању уџбеника за учење енглеског језика.

2.1.4. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *New Headway Upper-Intermediate*

Уџбеник *New Headway Upper-Intermediate* намењен је учењу енглеског језика на напредном нивоу. Аутори уџбеника су Лиз Соарс и Џон Соарс (Liz Soars и John Soars), а објавила га је Издавачка кућа „Оксфорд”. У Србији се овај уџбеник користи за извођење наставе енглеског језика у гимназијама и средњим стручним школама. Прво издање овог уџбеника појавило се 1998. године, а најновије измене унете су приликом обликовања текстова, презентација и активности за развој слушања, читања и писања.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник *New Headway Upper-Intermediate*, као и све друге уџбенике ове издавачке куће, одликује атрактивни дизајн. Доминира љубичаста боја, али, посматран у целости, уџбеник има посебан колорит: боје су коришћене на такав начин да у потпуности истакну најбитније информације у вези са лекцијама.

Слика 21. Изглед корице уџбеника *New Headway Upper-Intermediate*

Уџбеник је штампан на страни формата А4, обезбеђујући прегледност, јасност и читљивост садржаја, јер коришћени фонт, својим обликом и димензијама, подржава лако и разумљиво читање. Прегледности у уџбенику доприноси распоред елемената дизајна, тако да се сваки елемент представља у посебној целини. Примера ради, садржај је јасно подељен на више елемената: наставну тему, садржаје који су у фокусу, речник, читање, слушање, причање, свакодневни језик у употреби и писање. Такође, саме лекције су моделоване тако да омогућавају лако сналажење и проналажење потребних садржаја. Основни елементи дизајна су заглавље, одељци са садржајима и подножје, с тим да сваки од ових елемената остварује своју номиналну и још понеку додатну функцију; тако, на пример, у заглављу се помоћу стилизованог правоугаоника у кратким цртама истичу граматички садржаји са којима ће се ученик упознати изучавањем дате лекције.

Фотографије и илустрације коришћене у овом уџбенику доприносе његовом посебном квалитету. У питању су фотографије високе резолуције, а свака употребљена има функцију допуне садржаја или представљања доминантних делова лекције. Занимљива је употреба иконица којима се означавају одређени типови вежбања и задатака (в. наредну слику).

Слика 22. Употреба иконициких средстава у представљању садржаја

Интерактивност стране се обезбеђује правилним распоредом садржаја у лекцијама, тако да из једног одељка са садржајем природно проистиче други. На тај начин се постиже флуентност у настави, без прављења беспотребних пауза ради повезивања садржаја. На почетку уџбеника објашњен је најделотворнији начин његовог коришћења у настави и дати основни подаци о ауторима.

Садржај уџбеника

Садржаји представљени у овом уџбенику у потпуности одговарају захтевима постављеним у *Заједничком европском оквиру* на вишем средњем нивоу. Ученици се уводе у свет енглеског језика, културе и историје кроз садржаје који омогућавају изражавање и споразумевање у различитим социјалним контекстима. Сви садржаји су представљени на почетку уџбеника у табели, где су прегледно издвојене језичке вештине, граматика и речник. Лекције имају занимљиве и упечатљиве називе: *No place like home, Been there, done that!, What a story!, Nothing but the truth, An eye to the future, Making it big, Getting on together, Going to extremes, Forever friends, Risking life and limb, In your dreams, It's never to late*. У уџбенику је представљено дванаест лекција кроз које се провлаче разноврсни садржаји предвиђени поменути оквиром за усвајање језика, али у свакој лекцији се одређени потенцирају као садржаји посебне важности (секција *Language focus*). Занимљиво је да се са повећањем нивоа уочава и већи број тзв. „интернационалних садржаја” којима се описује живот не само у Великој Британији, него и у другим земљама Европе и Азије.

Лекције имају идентичну структуру у читавом уџбенику. Састоје се од више елемената, међу којима се истичу функционални текстови, граматички садржаји и занимљива вежбања за развој поменутих језичких вештина. Занимљиво је да уџбеник доноси садржаје из области говорног енглеског језика. Наиме, аутори су приметили да у претходним издањима овог уџбеника није било језика који се може чути „на улици”, те су у овом побољшаном издању одредили посебну секцију *Everyday English*, која доноси неформални језик, непрецизности и употребу карактеристичних речи, као што су: *the word thing (How are things?, The thing is...), the word like, the use of non-defining relative clause with which, to add a comment (He gave me some flowers, which was kind)*. Такође, ради увежбавања интонације и акцената аутори су понудили секцију *Music of English*, у којој су дати обрасци за поправљање изговора. Након одређеног броја лекција налазе се прегледи градива дати у виду тестова за праћење напредовања у учењу.

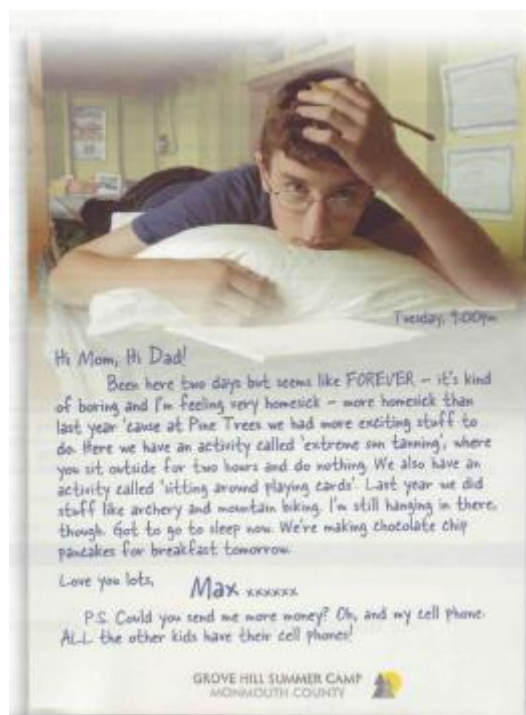
Уџбеник прати и одређени број садржаја за наставнике и ученике. Наставници са уџбеником добијају књигу за наставнике, пропратне материјале, аудио-записе свих лекција, дигиталне алате за виртуелне учионице, док ученици ди-ви-ди диск и дигиталну радну свеску.

Такође, новина у односу на претходно анализирани уџбенике за учење енглеског језика у погледу садржаја представљају они садржаји који су доступни на веб-сајту издавача на коме наставници могу пронаћи корисне материјале за наставу, а ученици додатна вежбања и игре.

Дидактичко-методичко обликовање уџбеника

Сваки сегмент анализираниог уџбеника осмишљен је ради постизања ефикасног начина презентовања садржаја, и то тако што своју пуну функционалност остварује тек у вези са претходним или потоњим елементом. Значи, у уџбенику нема елемената који „висе”, односно који су независни од других. Тако, на пример, ако лекција почиње прегледом прошлих времена у енглеском језику, следећа активност је организовање дискусије о разликама које постоје међу њима у конкретним животним ситуацијама. Дакле, ефикасни начини презентовања садржаја обезбеђују се логичном организацијом делова лекција, где сваки остварује своју специфичну функцију. Лекције почињу провером претходно научене граматике, како би се утврдило шта ученик може, а шта не може, након чега следи текст и демонстрација језика у контексту. Читајући текст, ученик се природно усмерава ка оним садржајима који су „у фокусу” дате лекције, да би се након тога пажња усмерила на граматичке садржаје, овога пута, експлицитно представљене у лекцији. Након увиђања карактеристика дате граматичке појаве, следе радни налози и задаци за увежбавање читања, слушања и говорења, уз, наравно, употребу озвученог уџбеника који прати уџбеник. Оно по чему се овај уџбеник разликује од већине јесте развој стваралачког и критичког мишљења ученика, захваљујући постојању секције *What do you think?*, у којој ученик треба да изнесе своје мишљење о представљеним садржајима, али и да уради одређени број занимљивих вежбања ради утврђивања садржаја. Ефикасан начин презентовања, односно усвајања градива јесте постојање и прегледа градива након сваке треће или четврте лекције. Комуникативна метода своју пуну функционалност добија са стилско-композицијским говорним вежбама, којима се инсистира на правилном обликовању говорног чина, при чему се настоји да ученик/странац „проговори” о својој земљи, о свом језику и о знаменитостима историје и културе свога завичаја.

Сликовна средства изражавања доминирају читавим уџбеником. Реч је о висококвалитетним фотографијама направљеним посебно за потребе представљања садржаја лекција. Функција ових фотографија јесте илустрација датих садржаја или организација посебног говорног догађаја – од ученика се очекује да опише фотографију, а затим напише краћи текст. Са друге стране се налазе илустрације чија је основна функција објашњење стручних термина који се у лекцијама посебно истичу употребом текста другачије боје.

Слика 23. Употреба фотографија ради илустровања садржаја

Сви примери у уџбенику имају своју дидактичку вредност, јер усмеравају ученика ка откривању научних и стручних истина у вези са употребом језика. Фокус се са форми пребацује све више на њихово значење, а увежбавање изговора ка усавршавању интонације и ритма. Посебном квалитету овог уџбеника доприносе разноврсна питања, налози и радни задаци који ученика воде до спознавања корисних садржаја. Осим стандардне форме питања (допуњавање, заокруживање и повезивање), појављују се питања избора праве од више понуђених речи, провере одговора датих на основу преслушавања озвученог уџбеника, разговора/писања о одређеном предмету, упоређивања значења и избора правог, избора тачног или нетачног одговора итд. Посебно је интересантна форма задатака, карактеристична за више ступеве учења језика, којом се од ученика очекује да у датим реченицама пронађе оне речи које недостају не би ли постале граматичне. Уџбеник прате аудио-материјали на пропратном це-де-у, односно видео-материјали у репозиторијуму доступном на веб-сајту издавачке куће.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

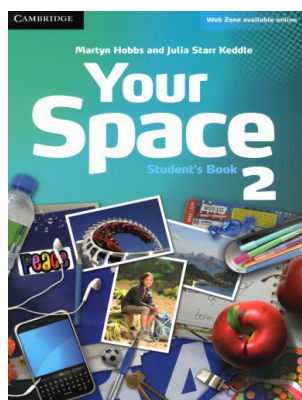
Имајући у виду све наведено, закључујемо да је реч о корисном наставном средству, које у потпуности одговара постулатима савремене наставне методологије и испуњава све захтеве постављене евалуационим обрасцем. Као посебан квалитет издваја се постојање могућности за развој стваралачког и критичког мишљења, чега нема у другим анализираним уџбеницима за учење страног језика, што се постиже постојањем посебних секција у којима ученици износе своје мишљење о савладаним садржајима.

2.1.5. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *Your space 2*

Уџбеник *Your space 2* представља део уџбеничког комплета који обухвата, поред ове, још два уџбеника за учење језика од нивоа А1 до нивоа Б1. Аутори уџбеника су Мартин Хобс и Јулија Стар Кедл (Martyn Hobbs, Julia Starr Keddle), а штампала га је позната Издавачка кућа „Cambridge University Press”. Уџбеник је објављен 2012. године, а пракса показује да је наишао на добар пријем од стране наставника енглеског језика и њихових ученика.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајнерска решења у овом уџбенику мотивишуће делују на ученика који га користи: свака појединачна страница, почев од корица, обликована је уз помоћ најсавременијих графичких софтвера. Сва три уџбеника која чине серију *Your space* имају корице другачије боје – први је црвен, други плав, а трећи зелен, чиме се садржаји диференцирају према нивоу – А1, А2, Б1. Како би се назив уџбеника могао на српски језик превести као *Твој простор*, на корицама анализираних уџбеника доминирају фотографије којима се представљају предмети које ученици свакодневно имају у свом окружењу: флашица са водом, мобилни телефон, оловка, књига, фотографије, јабука итд. Сваки од представљених предмета заправо на симболичан начин означава тему која се у уџбенику обрађује, а која је обележена другом бојом – прави се визуелно разграничење међу понуђеним садржајима.

Слика 24. Изглед корице уџбеника *Your space 2*

Основни елементи дизајна посебно су обликовани: заглавље, осим што носи информацију о броју и називу лекције, садржи кратак преглед граматике која је заступљена у одређеној лекцији, док се у подножју смештени подаци о броју стране, броју лекције и називу лекције, односно модула. Највећа промена у односу на претходно анализираних уџбеника јесте распоред одељака са садржајем, који се не дају у две или три колоне, већ су поређани један испод другог, чиме се омогућава праволинијско кретање ученика.

1A That's my life!

Grammar
 present simple • some / any • countable / uncountable • too much / too many

Functions
 talking about daily routines

Vocabulary • Daily life

1 **1.02** Listen and repeat the expressions. Then number the activities in the order you do them on a typical school day.

have breakfast get up 1 go to school have lunch go to bed get washed
 do my homework get dressed go home have dinner watch TV

2 Work in pairs. Talk about a typical school day.
 I get up at quarter to seven. I get washed and get dressed.
 I usually have cereal and coffee for breakfast.

3 Circle five activities that you do. Then try and guess your partner's activities.

play computer games surf the web go swimming play football collect things
 listen to music meet friends play a musical instrument go shopping read books
 play tennis send text messages play basketball

A I guess you play computer games.
 B You're right!

Слика 25. Пример текстуалне целине у лекцији

Фотографије су ретке, али функционалне, јер учествују у представљању и додатном појашњењу одређених садржаја. Међутим, са друге стране, илустрације су чешће него фотографије. Компјутерски су обрађене тако да ученик у било ком тренутку може пронаћи појашњење одређеног стручног термина. Према речима аутора, илустрацијама се речник смешта у животно окружење.

13 Present simple

1 Complete the cartoons with the correct form of the verbs. Use the table to help you.

read not eat go

We _____ to the same school.

Robopet dog food.

Zak _____ ten books every day.

subject	positive	negative
I / you / we / they	eat	don't eat
he / she / it	eats	doesn't eat

questions	short answers
Do they eat?	Yes, they do. No, they don't.
Does she eat?	Yes, she does. No, she doesn't.

Слика 26. Изглед илустрација

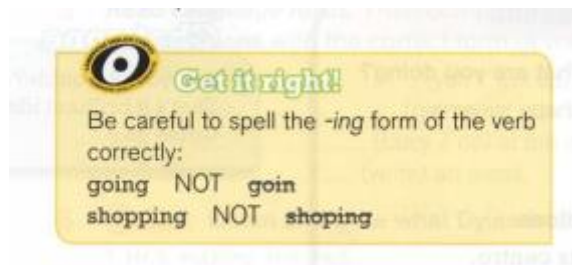
Иконице су ретке, али приметне. Везују се за појединачне задатке и радне налоге, па тако се њима означава *преслушавање озвученог уџбеника* (у виду це-де-а) или *писање* (у виду оловке) итд.

Величина стране омогућава коришћење нормалне величине слова, чиме се постиже јасност, прегледност и читљивост садржаја. Интерактивност овог уџбеника постиже се добрим распоредом горенаведених елемената дизајна, употребом фотографија и пажљиво браних радних налога и задатака. На почетним странама су дати основни подаци о ауторима и доступности уџбеника у веб-продавници.

Садржај уџбеника

Сви садржаји у уџбенику подељени су у десет модула у оквиру којих се обрађују теме занимљиве младима на А2 нивоу учења језика. Стављени су у оквир британске културе, историје и географије и одговарају оним темама које су представљене у *Заједничком оквиру за усвајање језика: People, Travel, Heroes, Nature, Outdoors*, при чему свака од тема садржи две или више лекција. Свака лекција је насловљена и јасно подељена на више секција: *граматику, речник, функције, вештине*, у оквиру којих се, наравно, развијају све четири језичке вештине. Према речима аутора, уџбеник обезбеђује око осамдесет сати материјала за стрпљиво учење, који се проширују на сто педесет сати употребом додатних наставних материјала који прате уџбеник: ди-ви-ди дискова, озвученог уџбеника, радне свеске и интерактивног материјала на интернету.

Лекције се састоје из следећих елемената: наслова, кратког прегледа граматике која ће се обрађивати, учења нових речи повезивањем речи и слика, мотивације, текста, питања, радних налога и задатака, као и додатних одељака за наглашавање битних елемената лекције (*Language Focus*), увежбавања комуникативних вештина (*Chat Zone*) и исправљање честих грешака (*Get it right*). На самом крају уџбеника налази се листа неправилних глагола, решења свих питања и задатака, односно стрип⁶¹ у више епизода којим се на занимљив начин представља „језик у употреби”.

Слика 27. Постојање додатних одељака у уџбенику

Што се тиче граматичких садржаја представљених у уџбенику, у потпуности одговарају поменутом оквиру, те се тако ученици упознају са глаголом *must, have to, should*, глаголским временима, члановима итд. Интересантно је да прегледи градива постоје, али не након две или три лекције, као што је то био случај у претходно анализираним уџбеницима, већ на самом крају, где су прегледи градива јасно разграничени поднасловом, тако да се сваки од тих делова односи на један модул, односно две или три лекције. Посебан квалитет јесте постојање секције за увежбавање комуникације *Communication*, у којој се ученик уз помоћ озвученог уџбеника и разноликих радних налога оспособљава да извршава свакодневне животне активности у

⁶¹ Крајишник истиче да употреба стрипа као наставног средства захтева виши ниво владања језиком (Крајишник 2016: 18).

условима часа. Садржаји су повезани са садржајима представљеним у радној свесци са којом чини уџбенички комплет, а одликује их језичко-стилска коректност у представљању.

Дидактичко-методичко обликовање

Уџбеник *Your space 2* се у погледу коришћене методологије не разликује од осталих уџбеника за учење енглеског језика. Као што је био случај са њима, и аутори овог уџбеника су посебну пажњу посветили ефикасним начинима презентовања садржаја, кроз коришћење различитих метода (комуникативне, демонстративне итд.). Захваљујући дизајнерским елементима и распореду одељака са садржајем, омогућава се једноставно „кретање” кроз уџбеник, а тиме и самосталан рад ученика.

Слика 28. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

Фотографије, илустрације и иконичко представљање садржаја имају важну улогу у уџбенику, зато што остварују вишеструке функције – објашњавања, појашњавања и мисаоног ангажовања ученика, али и помоћи у решавању одређених задатака. Сви стручни термини су представљени на одговарајући и примерен начин, с тим што су аутори водили рачуна да користе аутентичне примере, од којих сваки има посебну дидактичку и употребну вредност. На пример, приликом изучавања садашњег времена говори се о свакодневним животним активностима које појединац предузима током дана (умивање, туширање итд.). Систематичност и поступност се обезбеђује избором садржаја, тако да уџбеник почиње краћим текстовима или дијалозима, да би се завршио знатно дужим текстовима. Питања, налози и задаци заузимају доминантно место и захваљујући њима ученик увежбава стечена знања и

развија потребне комуникативне вештине – слушање интервјуа и његова допуна, описивање фотографија, дискусија, довршавање мапе ума, писање имејла, порука и краћих прича и сл. За разлику од свих анализираних уџбеника, овај нуди могућност развоја стваралачког и критичког мишљења. На више места у уџбенику, односно у свакој лекцији, постоји питање за проверу учениковог размишљања (*What do you think?*) којим се потенцира учениково размишљање о одређеној теми или о одређеном предмету разговора, било да је реч о животном или о језичком питању. Први пут током ове анализе примећујемо да се у уџбенику за учење енглеског језика користе стрип и постери. Епизоде у стрипу прате појединачне лекције и садржаје у њима, а постер уноси нови текстуални садржај у уџбеник. Оба се употребљавају ради контекстуализације научених граматичких правила, нових речи и израза, те усавршавања вештине читања. Уз то, постојање одељка *Тако треба*, креираног уз помоћ кембричког корпуса „својим саветима и упутствима” помаже ученицима да се изборе са карактеристичним проблемима до којих долази на датом нивоу учења језика. Такође, захваљујући различитим типовима питања, ученик се често измешта из свакодневице у имагинацију, а у циљу стварања позитивног окружења за рад и учење. Таквом окружењу свакако доприноси постојање квалитетних аудио и видео записа (у форми видео-дневника), књиге за наставнике са прилагођеним тестовима, али и бесплатни електронски материјали који се могу преузети са веб-сајта издавачке куће, обликовани употребом CLIL методе.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

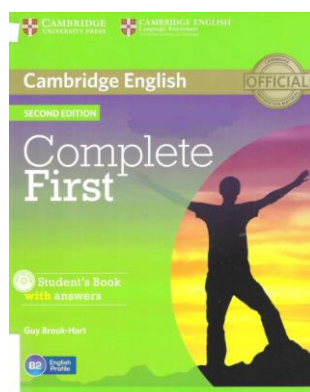
Анализирани уџбеник испуњава апсолутно све критеријуме из коришћеног евалуационог обрасца. Посебно је уочљиво да се након 2009. године видео и онлајн пратећи материјали појављују као норма у објављивању уџбеника за учење енглеског језика као страног.

2.1.6. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног *Complete First*

Уџбеник *Complete First* део је серије уџбеника за учење енглеског језика коју чини пет уџбеника различито насловљених за изучавање језика на свим нивоима: *Complete Key*, *Complete Pet*, *Complete First*, *Complete Advanced*, *Complete IELTS*. Аутор је Гај Брук Харт (Guy Brook-Hart), наставник веома цењен међу англистима због свог прегалаштва у унапређивању наставе. Намењен је учењу енглеског језика на нивоу Б2, а савладавање садржаја у овом уџбенику требало би да обезбеди довољно знања за полагање теста под називом *Cambridge English First*. Први пут је публикован 2008, а допуњено издање је објављено 2014. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајн уџбеника у потпуности одговара захтевима нет-генерације: живописност, илустративност и допадљивост његове су главне карактеристике. У целом уџбенику доминирају светлозелена и љубичаста боја, које у комбинацији са белим и црним словима омогућавају прегледност, јасност и читљивост садржаја. Осим истакнутог наслова, на корицама доминира силуета човека са раширеним рукама, захваљујући којој уџбеник преноси поруку добродошлице. За разлику од свих осталих анализираних уџбеника, на корицама нема оног садржаја који упућује на наслеђе културе, историје или географије британског народа.

Слика 29. Изглед корице уџбеника *Complete First*

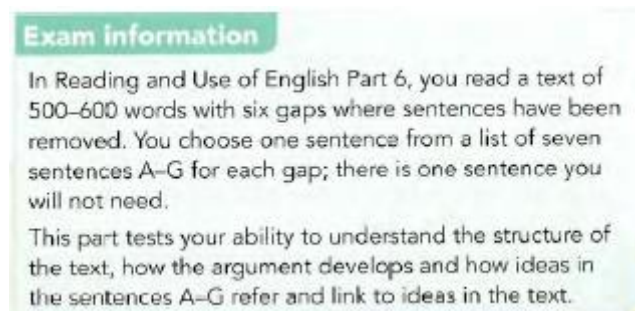
Говорећи о структури дизајна, посебну пажњу ваља усмерити на одељак са садржајем који је подељен на више елемената распоређених у две колоне – текстуални елементи су на прави начин укомпоновани са фотографијама и илустрацијама које оживотворују уџбеник, представљају садржаје и допуњују излагање наставника. Интересантно је да се текстуални садржај увек даје у правоугаоницима сиве боје, чиме се јасно диференцира у односу на остале делове одељка са садржајем. Фонт је читљив и стандардне величине за формат А4. Представљен је двема бојама: белом и црном. Захваљујући коришћењу технике промене боје слова или дебљине, аутори наглашавају садржаје изузетне важности и, посебно, појединачне одељке у оквиру лекција. Структурирање лекција и представљање ванлекцијских садржаја кроз табеларне приказе посебан су квалитет дизајна овог уџбеника.

Интерактивност странице се подиже на виши ступањ у означавању квалитета уџбеника тиме што омогућава самосталан рад и кретање ученика кроз лекције. Интерактивности стране свакако доприносе и иконичка средства чија је функција да усмеравају ученике приликом кретања од садржаја до садржаја. Како је уџбеник новијег датума, потпуно је разумљиво да испуњава последње стандарде у погледу дизајна, а који су постављени од стране реномираних издавача.

Садржај уџбеника

Сви садржаји представљени у уџбенику у складу су са захтевима постављеним у *Заједничком европском оквиру*. Представљени су кроз модуле, односно сваки модул чини једна лекција у којој се обрађује једна тема. Укупно је четрнаест лекција у уџбенику које су подељене на више сегмената: читање, писање, слушање, причање, изговор, речник и граматика. Захваљујући постојању садржаја датог у виду табеларног приказа, ученик може у сваком тренутку видети краћи преглед лекције и упознати се са садржајима који га у њој очекују. Фокус аутора уџбеника је на постизању прецизности и флуентности у употреби језика кроз садржаје из свакодневног живота и учење граматике у комуникативном контексту. Теме које се обрађују интересантне су тинејџерима, што се може видети из наслова самих лекција: *A family affair, Leisure and pleasure, Happy holidays?, Food, glorious food, Study time, My first job, High adventure, Dream of the stars, Secrets of the mind, Spend, spend, spend?, Medical matters, Animal kingdom, House space, Fiesta!*.

Уџбеник својим садржајима обезбеђује одговарајући језички инпут, развој вештина и стицање потребних знања за њихову примену у свакодневним животним изазовима. Свака лекција подељена је на више смислених целина у оквиру којих се таква знања и вештине стичу, односно развијају (*Читање, Писање, Слушање, Говорење, Речник*). Након почетне мотивације, ученик се упознаје са лингвометодичким предлошком, а затим и низом задатака који су осмишљени ради помоћи ученику да разуме језичке односе и примени их у конкретним ситуацијама. Интересантно је постојање одељка *Информације о испиту* у коме је наглашено шта ће се конкретно из сваке појединачне лекције очекивати од ученика да покаже на тесту.

Слика 30. Корисни одељци у анализираном уџбенику

Питања, налози и задаци су разноврсни и обезбеђују потпуну подршку ученику у његовом самосталном раду на часу или код куће. Фотографије и илустрације имају значајно место у структури самих лекција, јер помажу ученицима да разумеју представљене садржаје. Садржај у уџбенику се допуњује употребом два аудио-це-де-а, односно два озвучена уџбеника која у потпуности прате текстове представљене у уџбенику. Након сваке друге лекције налази се преглед градива, али и најважнијих речи и израза. На самом крају уџбеника даје се преглед

граматичких садржаја и упутстава за правилан изговор и писање. Интересантно је да овај уџбеник на самом крају садржи и кључ, односно решења за сва постављена питања у лекцијама.

Дидактичко-методичко обликовање

Уџбеник *Complete First* у потпуности испуњава захтеве који се постављају пред уџбеник у погледу дидактичко-методичког обликовања, с обзиром на то да испуњава више критеријума који се анализирају приликом евалуације уџбеника. Према речима аутора и издавача, уџбеник садржи материјале потребне за рад у трајању од 90 до 120 сати, уз, наравно, коришћење додатних материјала који долазе у склопу уџбеничког комплета: радна свеска, два аудио-диска, књига за наставнике и прилагодљиви тестови. Аутори су се приликом израде уџбеника водили логиком повезивања најбоље наставне праксе са најсавременијим наставним методологијама у учењу енглеског језика као страног.

Сви представљени садржаји и граматички термини истумачени су према најновијој језичкој литератури, при чему се ученицима експлицитно сугерише које су најчешће грешке са којима се могу сусрести приликом обраде одређеног садржаја. Садржаји су међусобно повезани, а секвенце интеграције градива омогућавају несметано кретање из лекције у лекцију, буквално бришући границе међу лекцијама, иако свака појединачна лекција обрађује другачију тему. Ефикасни начини презентовања садржаја посебан су квалитет дидактичко-методичког обликовања овог уџбеника. Дизајнерски елементи, односно њихов распоред, омогућавају самостално кретање ученика кроз лекције. Коришћење аутентичних материјала и текстова који су у директној вези са учениковом свакодневицом пружају могућност брзог и лаког развоја потребних језичких вештина. Захваљујући постојању разноврсних питања, радних налога и задатака, ученик долази до потребних закључака који се постојањем екстра одељака допуњавају или додатно увежбавају: допуна одговора, питања вишеструког избора, избор кључне речи, писање подсетника, чланка, поруке, извештаја, преслушавање интервјуа, монолога и дијалога, успостављање комуникације са саговорником. На тај начин, аутори су у потпуности применили учење по систему „корак-по-корак”, обезбеђујући довољно наставног материјала ученицима.

2 Complete these sentences by writing a phrasal verb from Exercise 1 in the correct form in each of the gaps.

- 1 I need to ~~finish~~ my homework project, otherwise I won't finish it for tomorrow.
- 2 Mari had a little sleep because she felt after spending all morning the mess in her room.

- 3 I got bored with the film because it for too long.
- 4 We'll need to some more pots of paint if we're going to your room this weekend.

Слика 31. Пример задатка у анализираном уџбенику

Захваљујући постојању краћих прегледа градива, ученик се оспособљава да стечена знања примени или коригује ради остваривања комуникативних циљева. Фотографије и илустрације потпуно су подређене учениковом напретку и његовом мотивисању за даљи рад и учење. Аудио и видео материјали такође представљају квалитет који се не сме скрајнути, јер захваљујући овом виду наставних материјала ученик увежбава и коригује свој изговор енглеског језика. Као и претходно анализирани уџбеник, и овај уџбеник, што је реткост, подржава развој стваралачког и критичког мишљења захваљујући постојању секција у којима се од ученика очекује да размисли о датом проблему и пронађе најбоље решење ради његове неутрализације.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу свега реченог, закључујемо да је реч о квалитетном уџбенику за учење енглеског језика који испуњава апсолутно све критеријуме постављене у коришћеном евалуационом обрасцу.

2.1.7. Закључак у вези са анализом актуелних уџбеника у настави енглеског језика као страног

Анализирани уџбеници за учење енглеског језика као страног успешно одговарају на већину захтева које пред њих поставља савремена настава, што се у пракси показује кроз остваривање постављених циљева у школама широм света. Објављени су у периоду од 2006. до 2014. године, а анализа нам показује да су, идући од године до године, аутори и издавачи прилагођавали коришћену методологију датом тренутку у развоју методичке мисли. Другим речима, поређењем издања уочава се постојање и примена нових поступака у њиховом обликовању: са сваким новим издањем квалитет уџбеника се побољшавао захваљујући повратној информацији великог броја наставника и ученика који су их у пракси користили.

Међу анализираним уџбеницима нема посебне разлике у погледу њиховог ликовно-графичког уређења – одликују се визуелно допадљивим и функционалним дизајном, у коме сваки елемент доприноси остваривању посебног задатка и захваљујући коме уџбеник успоставља својеврсну невербалну комуникацију са учеником. Сви анализирани уџбеници испуњавају критеријуме у погледу коришћења боја (А.1.1). Тако, на пример, корице свих анализираних уџбеника имају симболичан и мотивациони карактер – на њима се обично представљају садржаји који упућују на неки сегмент из британског културног наслеђа, географије и архитектуре (Стоунхенџ, Виндзор итд.). Пажљивим ликовно-графичким и техничким обликовањем, доследношћу у примени визуелних елемената дизајна (А.1.3), правилним избором фонтова (А.1.4), одговарајуће дужине реда и размака међу речима и редовима (А.1.5) обезбеђује се читљивост садржаја, интерактивност и препознатљив изглед странице. Приметно је да нема странице у уџбеницима на којима није приказана иконица, фотографија или илустрација (А.1.2) које, осим што објашњавају садржаје, учествују у формулисању питања, радних налога и задатака. Фотографије предочавају стварноживотни контекст у коме се енглески језик користи – на њима су обични, јавности непознати људи, предели и ствари које човек свакодневно користи. Штампани су у пуном колору на квалитетном папиру формата А4 (А.1.6 и А.2.2). Коришћена је троделна структура коју одликује постојање заглавља, одељка са садржајем и подножја; уочљиво је да се у заглављу, за разлику од старијих издања истих уџбеника, посебно (укратко) истичу граматички садржаји који се у лекцијама обрађују, док се одељци са садржајима представљају једном или двама колонама, чиме се обезбеђује праволинијско и једноставно кретање ученика кроз уџбеник (└┘ или ↓). Апсолутно сви уџбеници садрже основне информације о ауторима и издавачима (А.2.3) и о доступности уџбеника у продаји (А.2.4).

У погледу садржаја, сви анализирани уџбеници у потпуности одговарају на препоруке изнете *Заједничким европским оквиром* у погледу избора тема и лекција (Б.1), без обзира на ниво чијем развојку је уџбеник намењен (Б.3). Садржаји се, према правилу, представљају табеларно на почетку уџбеника, где се посебно издвајају језичке вештине које се развијају, односно граматички садржаји и лекције. Лекције имају занимљиве и упечатљиве називе, а њихов број се креће од дванаест до двадесет и четири. Састоје се из више сегмената: лингвометодичких предлогака, објашњења граматичких појмова и непознатих речи, интересантних вежбања за развој вештина и посебних одељака који су занимљиви са становишта дидактичко-методичког обликовања (*Комуникативне радионице, Свакодневни енглески, Требало би овако, Стани и провери* итд.). У лекцијама се користе аутентични наставни материјали (Б.2) којима се репрезентују стварноживотне ситуације и културне датости у којима се језик користи (Б.4). Нагласак је на померању са репродуктивних језичких вештина (слушања и читања) на продуктивне (говорење и писање). Интересантно је да се као неизоставан елемент ових уџбеника, након одређеног броја лекција, појављују ревизије намењене праћењу напредовања у учењу, односно речници непознатих речи и решења постављених питања и задатака. Уочљива је повезаност садржаја у оквиру самих уџбеника, али и између садржаја лекција и садржаја пропратних јединица уџбеничког комплета – озвученог уџбеника и радне свеске (Б.5), при чему су испоштоване норме у погледу језичко-стилске коректности садржаја (Б.6).

Посебан квалитет анализираних уџбеника за учење енглеског језика је у њиховом дидактичко-методичком обликовању које представља тачку обједињавања свих до сада поменутих критеријума за процену квалитета. Наиме, начин на који су уџбеници обликовани оставља довољно простора ученицима да се несметано крећу кроз модуле и лекције, као и њихово мисаоно ангажовање. Лекције се одликују функционалном целовитошћу (В.1) и логичком организацијом садржаја (В.2). Поштовање наставних начела у уџбеницима се не доводи у питање. Користи се најактуелнија наставна методологија, а доминантно место заузимају комуникативна и CLIL метода које се комбинују са традиционалним приступима у подучавању језика. Нагласак је на развоју комуникативних компетенција кроз примену стечених знања у конкретним говорним чиновима и облицима изражавања: давање одговора на постављена питања, причање са другом из клупе, игра по улогама, дискусија итд. У зависности од комплексности садржаја (према нивоу на коме се изучава језик) прилагођавају се текстови, радни налози, питања и задаци (В.1.2.1), као и речници на крају лекција и на крају самих уџбеника (В.1.2.2). У вези са тим, интересантно је да се граматички садржаји експлицитно објашњавају само у уџбеницима намењеним усвајању енглеског језика на вишим ступњевима, док се на нижим нивоима представљају имплицитно – кроз текстове, честе фразе

и питања, радне налоге и задатке (B.1.2.1 и B.1.2.3). Сви текстови су аутентични и на најприроднији начин репрезентују британско културно наслеђе (легенде о краљу Артуру и Робину Худу, приче о Дејвиду Бекаму, чају и сл.) (критеријум B.1.1). Ефикасни начини презентовања садржаја резултат су умешног дизајнирања и педагошког прилагођавања садржаја (B.2.1). Сваки сегмент уџбеника функционално је и логички организован, обезбеђујући довољно самосталности у учењу језика (B.1.2.6). Уз традиционалне јединице (озвучени уџбеник и радну свеску) које прате уџбеник, у уџбеницима објављеним након 2010. године (*Your Space 2*, *Complete First*) присутни су видео-материјали (у форми видео-дневника), стрипови и постери, као и мултимедијалне игре (B.1.2.4). Такође, са развојем информационо-комуникационих технологија садржаји уџбеника допуњују се и онлајн материјалима, обично доступним на веб-сајтовима издавачких кућа (B.1.2.5).

На основу свега реченог, можемо закључити да међу анализираним уџбеницима нема посебне разлике у квалитету – сви они испуњавају критеријуме у погледу примењених дизајнерских решења, обрађених садржаја и дидактичко-методичког обликовања. Разлика постоји једино у постојању видео-материјала и онлајн пратећих материјала међу уџбеницима објављеним пре и након 2010. године – друга група их садржи као неизоставан елемент. Уџбеници који се својим квалитетом истичу у односу на друге јесу уџбеници из серије *Headway*, зато што једини омогућавају паралелни развој стваралачког и критичког мишљења кроз постојање посебног одељка насловљеног *Како ти мислиш?*. Ипак, постојање ове врсте одељака директно је условљено нивоом на коме се језик изучава, те га услед слабијег познавања језика нема у уџбеницима намењеним учењу језика на почетном нивоу.

2.2. Анализа актуелних уџбеника у настави српског језика као страног

Српски језик као страни изучава се у истовремено у Србији и на бројним катедрама широм света. У Србији постоје четири центра – у Београду, у Новом Саду, у Крагујевцу и у Нишу. Са друге стране, лекторати у иностранству „не налазе се у баш завидном положају пре свега због незаинтересованости државе да материјално подржи изучавање српског језика и књижевности” (Пантић 2013: 303), те „опстанак српских лектората на иностраним универзитетима привлачи све већу пажњу” јер одржавање ових лектората зависи од ентузијазма наставника који су тамо запослени (Крајишник 2014: 217).

Међу многобројним обавезама са којима се сусрећу наставници и лектори српског језика у иностранству, а и наставници у Србији, једна је посебно актуелна – прибављање аутентичних наставних материјала. Настава српског језика као страног окупира пажњу бројних методичара јер су добре методе и квалитетна наставна средства предуслов ефектне наставе. Међутим, наставна пракса показује да наставници и лектори највише потешкоћа имају у прибављању квалитетних уџбеника уз помоћ којих би радили на својим часовима. Јасно је да ниједан уџбеник није идеалан, да има већих или мањих недостатака, те их је зато потребно изнова и изнова евалуирати, ради доношења правилних судова и, наравно, ради стварања обрасца за писање и публикавање нових. Тренутно је ситуација таква да се наставници српског језика довијају на различите начине, а најчешћи је комбиновање више уџбеника како би се из њих извукао максимум, а ученицима „приближила материја коју треба савладати” (Пантић 2013: 303).

У настави српског језика као страног, као што смо већ истакли, нема много (полифункционалних) уџбеника које наставници могу користити на својим часовима. У овом поглављу дат је преглед најчешће коришћених уџбеника, а у наредним поглављима извршена њихова детаљна анализа са посебним освртом на дидактичко-методичко обликовање, ради процењивања квалитета и стварних могућности да се њима у настави постигну ваљани резултати⁶².

1. СЕЛИМОВИЋ-МОМЧИЛОВИЋ, ЖИВАНИЋ 2012: Селимовић-Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2012). *Српски језик за странце – почетни курс*. Београд: Институт за стране језике.
2. ЗДРАВКОВИЋ И САР. 2012: Здравковић, С., Живанић, Љ., Путник, Б. (2012). *Српски за странце 2: Више од речи*, Београд: Институт за стране језике.

⁶² При евалуацији уџбеника за учење српског као страног језика најпре смо анализирали уџбенике домаћих аутора, а затим страних. Уџбенике од редног броја 12 до 18 нисмо подвргли евалуацији (због обимности поглавља).

3. БЈЕЛАКОВИЋ, ВОЈНОВИЋ 2004: Бјелаковић, И., Војновић, Ј. (2004). *Научимо српски*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
4. КИШ 2017: Kiš, J. (2017). *Step into Serbian*. Beograd: Službeni glasnik.
5. ДАНИЛОВИЋ 2014: Danilović, M. (2014). *Step by Step Serbian*. Beograd: Kornet.
6. МИЛИЋЕВИЋ-ДОБРОМИРОВ И САР. 2006: Милићевић-Добромиров, Н., Ћук, Ј., Радуловић, Н. (2006). *Учимо српски 2*. Нови Сад: Центар Азбукум и Љубитељи књиге.
7. МИЛИЋЕВИЋ ДОБРОМИРОВ, НОВКОВИЋ АЦАИП 2016: Милићевић Добромиров, Н., Новковић Ацаип, Б. (2016). *Супер српски – високи ниво*. Нови Сад: Азбукум.
8. РИБНИКАР, НОРИС 2003: Ribnikar, V., Norris, D. (2003). *Teach Yourself – Serbian*. Great Britain: Hodder Headline.
9. БАБИЋ 1991: Babić, S. (1991). *Serbo-Croatian for Foreigners, Book 1*. Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.
10. МАГНЕР 1998: Magner, T. (1998). *Introduction to the Croatian and Serbian Language*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
11. ИВАНОВА 2003: Иванова, И. Е. (2003). *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*. М.: Айриспресс.
12. АЛАНОВИЋ И САР. 2006: Алановић, М., Бјелаковић, И., Бугарски, Н., Дражић, Ј., Курешевић, М., Војновић Ј. (2006). *Научимо српски 2*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.⁶³
13. ЈАЊИЋ 2016: Janjić, M. (2016). *Serbian for Beginners*. Niš: Filozofski fakultet.⁶⁴
14. ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ, ЛОМПАР 2001: Јокановић-Михајлов, Ј., Ломпар, В. (2001). *Говоримо српски: уџбеник српског језика за странце*. Београд: Међународни славистички центар.
15. МИЛИЋЕВИЋ-ДОБРОМИРОВ, НОВКОВИЋ 2009: Милићевић-Добромиров, Н., Новковић, Б. (2009). *Учимо српски 1*. Нови Сад: Центар Азбукум.
16. ЋОРИЋ 1998: Ćorić, V. (1998). *Srpski jezik za strance*. Beograd: MSC.
17. ЋОРИЋ 2002: Ћорић, Б. (2002). *Српски језик за странце*. Београд: Чигоја штампа.
18. ЋОСИЋ 2004: Ћосић, П. (2004). *Приручник за лекторе и студенте српског као страног језика*. Познањ: WN UAM.

⁶³ Разлог због кога овај уџбеник нисмо анализирали је тај што се користе готово идентични поступци који су примењени приликом обликовања уџбеника за учење српског језика на почетном нивоу истог издавача.

⁶⁴ Анализирали смо електронско издање уџбеника *Serbian for Beginners* у одељку о електронским интерактивним уџбеницима.

Претпостављајући да међу наведеним уџбеницима има већих или мањих разлика, једно им је заједничко – написани су и обликовани да помогну учењу српског језика као страног и нису усмерени на посебну групу ученика, већ на све ученике из иностранства који би желели да науче српски језик. Већина наведених уџбеника фокусира се на савладавање почетног нивоа познавања српског језика.

До сада није било свеобухватне студије која се бавила анализом ових уџбеничких комплета и њиховог дидактичко-методичког обликовања. Пантић (2013: 30) сматра да би настава српског језика као страног „била квалитетнија и креативнија” и „са бољим резултатима” уколико би се изнедриле нове идеје за унапређивање наставе, а нове идеје могу настати једино уколико се евалуирају постојећа наставна средства. Без предузимања те активности не може се очекивати унапређење наставе. На пример, развој методичке мисли показује да се раније веровало да је основна функција уџбеника преношење (трансмисија) садржаја предвиђених наставним програмом. Међутим, савремена глотодидактика говори о томе да је у првом плану треба да буде развојно-формативна функција (в. Плут 2003):

„Од уџбеника се захтева да: (а) начином преношења садржаја обезбеди услове за активну изградњу стабилних и употребљивих знања, и то уз властити мисаони и радни напор ученика; (б) да помогне ученику у изграђивању конструкције знања и у формирању стратегије учења; (в) да помогне ученику да се самостално оспособљава да управља сопственим учењем (метакогнитивне стратегије)” (Николић, Петковић 2017: 253).

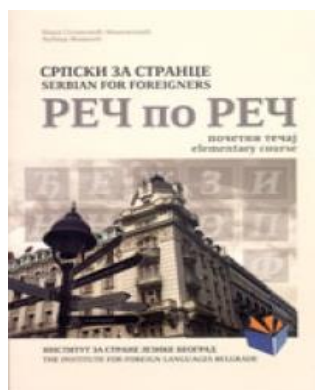
Стога ћемо у наредним поглављима представити детаљну анализу уџбеника и уџбеничких комплета спроведену путем евалуационог обрасца створеног за потребе писања ове дисертације. Анализу смо спровели ради припремања погодне основе за писање нових уџбеника и иновирање наставног процеса развојем електронских интерактивних уџбеника и, наравно, ради утврђивања који од анализираних уџбеника јесу полифункционални.

2.2.1. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Реч по реч*⁶⁵

Уџбеник *Реч по реч – почетни курс за странце* је намењен усвајању основних знања о српском језику и наставна пракса показује да је реч о најкоришћенијем уџбенику у настави српског језика као страног. Аутори су Маша Селимовић Момчиловић и Љубица Живанић, а објавио га је Институт за стране језике 2012. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник *Реч по реч* одликује сведен дизајн, како корица тако и унутрашњости, што се може видети на основу прегледа основних елемената дизајна. Као што су анализе уџбеника за учење енглеског језика показале, ликовно-графичко уређење корица би требало да на симболичан начин репрезентује културу, историју или архитектуру народа чији се језик учи. Тако на корицама овог уџбеника доминира светложута боја са фотографијом знамените грађевине у Београду и мноштво путоказа, што би могло да са собом носи следећу поруку: „Добро дошао, учениче. Помоћу овог уџбеника ћемо ти показати пут како да најлакше научиш српски језик и на занимљив начин упознаш наслеђе српске културе и историје”. Наслов је уочљив и исписан већим фонтом, при чему се, осим српског, употребљава и енглески *Serbian for Foreigners*. Од свих структурних елемената дизајна (заглавље, одељак са садржајем и подножје), највише пажње привлачи одељак са садржајима – приказан је једном или двама колонама са употребом великог броја подблокова: за представљање текста лекције, граматике, непознатих речи итд. На тај начин се пажња ученика усмерава на конкретне садржаје.

Слика 32. Изглед корице уџбеника *Реч по реч*

Садржаји су прегледни, јасни и уочљиви, чему доприноси величина коришћеног фонта, боја позадине и боја слова. У уџбенику не постоји иконичко представљање садржаја, али у лекцијама доминирају фотографије које имају две функције: илустровање наведених садржаја,

⁶⁵ Аутор ове докторске дисертације писао је о овом уџбенику у раду „Контрастивна анализа садржаја и дидактичке обликованости уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног (на примеру уџбеника *Реч по реч* и *New Headway Elementary*)”, објављеном у *Годишњаку за српски језик* Филозофског факултета у Нишу 2019. године.

али и посебни начини формулисања питања (допуна фотографије одређеним подацима, писање краће приче на основу прегледа више фотографија итд.). Доминантно место у представљању садржаја имају табеларни прикази који се појављују од лекције до лекције, али који нису посебно осликани. Доминирају две боје – светложута и светлонаранцаста, али се појављују и многе друге захваљујући поменутиим фотографијама. Од прве странице уџбеника до последње странице аутори и дизајнерски тим су се придржавали дате форме, те се уџбеник одликује доследношћу у примени визуелних елемената дизајна.

Ипак, приметно је да по дизајнерским решењима уџбеник заостаје за уџбеницима који се користе у настави енглеског као страног. Осим што има далеко мање ликовно-графичких елемената, често су садржаји представљени у визуелно нестилизованим облицима – правоугаонику или квадрату са јасно назначеним ивицама, а такође се примећује да добар део простора није функционално искоришћен, те се појављује много „празног простора” (белина).

Садржај уџбеника

Садржај је подељен на двадесет и четири поглавља, при чему је свако поглавље подељено на три мање лекције (А, В, С). На пример, прво поглавље састоји се од лекција: *Аеродром Никола Тесла, Први дан у Институту, Ко је ово? ... Шта је ово?*. Свака од лекција у вези је са темом препорученом у *Заједничком европском оквиру*, чијим изучавањем би ученик требало да на нивоу А1 буде у могућности да: представи себе; каже одакле је и укратко опише свој град; разговара о породици и пријатељима описујући њихов изглед и карактерне особине; разговара о одећи, омиљеној храни, свакодневним активностима и састанцима са пријатељима; опише свој дом и покаже способност разговора о своме кретању; обави основне административне дужности и дискутује о прозводима и куповини.

Након сваког поглавља постоји низ задатака који се ученицима дају као домаћи рад, док после сваког шестог долази ревизија наученог градива. Наведене садржаје прати одељак посвећен објашњењу појединих граматичких термина, листа глагола и абecedни речник. Сви представљени материјали су аутентични и актуелни, јер омогућавају стицање четири језичке вештине и функционалне писмености.

Табела 2. Пример организације садржаја књиге *Реч по реч*

<p>I A AERODROM NIKOLA TESLA</p>	<p>– Glagol JESAM, NOMINATIV imenica muškog, ženskog i srednjeg roda (singular)</p>
<p>B PRVI DAN U INSTITUTU</p>	<p>– lične i prisvojne zamenice (singular)</p>

С КО ЈЕ ОВО? ... ШТА ЈЕ ОВО?	<ul style="list-style-type: none"> – NOMINATIV imenica muškog, ženskog i srednjeg roda (plural) – lične i prisvojne zamenice (plural)
------------------------------	---

Добра страна уџбеника јесте да су поједини делови уџбеника писани двама језицима, српским и енглеским, те се апсолутни почетници, уколико познају енглески језик, лакше могу снаћи, чиме ова књига већ на први поглед омогућава самостално учење језика. Нажалост, нема упутства за коришћење уџбеника, ни пратеће књиге за наставнике у којој би се предвидели потенцијални проблеми у настави. Уџбеник обухвата најважније садржаје из области фонетике (и фонологије), морфологије, синтаксе и лексикологије; аутори су водили рачуна о проналажењу праве мере између захтева изнетих оквиром и реалних потреба ученика. Ипак, приметно је усмерење ка увећању речника, јер је предуслов за овладавање основним комуникативним способностима познавање лексике језика који се учи.⁶⁶ Стога аутори настоје да ученику омогуће разумевање ограниченог лексичког фонда, довољног за пружање основних информација о себи и окружењу. Тако, на самом почетку уџбеника постоји секција *Поздрави* у којој су представљени најважнији изрази које појединац може користити у току дана – *Добар дан, Добро вече, Добро јутро, Лаку ноћ, Како се зовете?, Шта радите?, Зovem се Педро Родригез, Мило ми је, Хвала* итд., да би се са сваком новом лекцијом лексички фонд увећавао могућим непознатим јединицама које су њихов саставни део. Речник након сваке лекције подељен је на два дела – *Речи* и *Изразе*, где свака реч има свој превод на енглески језик. Уџбеник обилује лексичким вежбањима којима се од ученика очекује да одређене речи (представљене у облику речника) ставе на одговарајуће место у реченицама датим у виду текста, дијалога или дијаграма и изаберу тачно значење или дефиницију речи. Постојање различитих начина изражавања знања доприноси успешности у савладавању лексике. Разноврсна вежбања доприносе учвршћивању новостечених знања, јер усвојене речи утичу на постојање потребе за њиховим понављањем у одговарајућим интервалима како би се знање задржало.

Уџбеник се може користити без аудио-материјала, зато што аудио-диск обухвата само читање лекција, не и рад на решавању задатака. Међутим, на садржаје представљене у уџбенику директно се наслања радна свеска, у којој је решавање задатака и одговарање на питања условљено савладавањем граматичких садржаја представљених у уџбенику.

⁶⁶ Јонки истиче да би уџбеник требало да ученика научи бар хиљаду речи, или што је могуће више (Јонки 2003: 10).

Дидактичко-методичко обликовање

Узимајући у обзир критеријуме за процену квалитета дидактичко-методичког обликовања, уџбеник *Реч по реч* испуњава део критеријума за процену квалитета уџбеника. Аутори су настојали да успоставе баланс између рада на прецизности и течности говора и стицања довољне количине граматичких знања; другим речима, потребно је изнаћи праву меру између традиционалног приступа и савремених комуникативних приступа изучавању језика – репродуктивне вежбе комбинују се са продуктивним којима се од ученика очекује да образује одређени говорни чин – приповеда о догађајима и знаменитостима своје земље, напише кратко упутство или рецепт, замисли ситуацију у ресторану итд.⁶⁷ Аутори помоћу мапа, дијаграма и шема мисаоно ангажују ученике, те су чести сараднички императиви типа: *Гледајте слику 1. Кога видите?* или *Look at the photographs. Which season is it? What colours do you see?* Сваки лингвометодички предлошак прати одговарајућа фотографија у боји која мотивише ученике за активно учешће у наставном процесу и доприноси трајнијем памћењу наученог.

Постојање разноврсних питања, налога и задатака представља квалитет овог уџбеника, где се разноврсност огледа у начину формулације питања – питања се крећу од оних која захтевају избор или дописивање одређене речи, преко састављања краћих дескриптивних одговора, до оних која од ученика захтевају стваралачки приступ и писање краћих текстова. При томе, све инструкције су јасне и ученици немају потешкоћа са разумевањем. У уџбенику *Реч по реч* ученицима је обично дат урађен пример, након чега се од њих очекује да дају одговор „као у (првом) примеру”. Постојање питања, налога и задатака за проверу напредовања у учењу посебан су квалитет уџбеника. Напред је већ било речи о постојању посебних секција након сваке шесте лекције у којима су концентрисани задаци за проверу ученикових знања. На тај начин се од ученика захтева да логички долази до закључака и повезује сазнања. Питања и задаци су конципирани тако да од ученика захтевају размишљање, апстраховање и синтезу свега наученог, чиме се постиже трансфер стеченог знања на нове садржаје.⁶⁸

Ефикасни начини презентовања садржаја омогућени су коришћењем лингвометодичког предлошка, фотографија, илустрација и табеларних приказа. Наведено се може најбоље видети на примеру обраде садашњег времена (*Презент*). Николић (1999: 635) и Ранали (2002: 12) говоре о важности коришћења лингвометодичког предлошка у изучавању наставне јединице

⁶⁷ Комбинација између традиционалних и комуникативних приступа кључ је филозофије аутора ових двају уџбеника. Ранали (2002) сматра да традиционални приступи изучавању језичких садржаја доприносе развоју формалних компетенција, док Ричардс и Роџерс (1986) комуникативни приступ сматрају централном тачком развоја комуникативних компетенција и језичких вештина.

⁶⁸ Постојање *радне свеске* омогућава рад на додатном материјалу у циљу утврђивања и проширивања градива (Ранали 2002: 16).

из језика; другим речима, приступ се темељи на чињеници да свака лекција почиње аутентичним текстом који обезбеђује контекст у коме ће се уочити одређена језичка јединица. У читавом уџбенику користе се аутентични лингвометодички предлошци којима се ученици упознају са граматичким садржајима (посебно осмишљени текстови, рецепти, карте јела и пића, мали огласи, лото листићи), али и тековинама културе, историје, географије и архитектуре српског народа (*ћирилица, Београдом, знаменитим трговима, календарима*). Приметно је да аутори посебну пажњу стављају на правописне нормe, тесно повезујући наставни, граматички и ситуациони (реални) контекст. Фотографије и илустрације остварују своје номиналне функције објашњавања и показивања, али формулације посебних типова задатака и радних налога.

Секвенце интеграције градива повезују делове у смислене целине, што се најбоље може видети у оним случајевима када се научено градиво доводи у везу са свакодневним животним ситуацијама ученика. Тако се, на пример, у уџбенику за учење српског језика као страног ученик „пита” да напише *шта ради кад је слободан* или да објасни *која годишња доба постоје у његовој земљи*. Ипак, уџбеници не пружају подршку развоју стваралачког и критичког мишљења. Према речима Марине Јањић и Александре Грубер (2015), ученик би требало да износи свој став у вези са одређеним проблемом, своје виђење и представу граматичке јединице, што у овим уџбеницима није присутно, али што се може правдати чињеницом да су уџбеници намењени учењу језика на nižем нивоу, те се од ученика не може очекивати да изнесе своја размишљања о одређеној ситуацији или проблему јер не поседује довољно језичких вештина да би тако поступио.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу свега реченог можемо закључити да уџбеник за учење српског језика као страног показује својеврстан квалитет који се огледа у поштовању више стандарда, али би аутори требало да се у наредним издањима фокусирају на развој стваралачког и критичког мишљења, као и имплементацију мултимедијалних садржаја. Наиме, изостају видео (В.1.2.6) и онлајн пратећи материјали (В.1.2.5).

2.2.2. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Више од речи*

Уџбеник *Више од речи* наставља се на уџбеник *Реч по реч* и намењен је учењу српског језика на средњем нивоу. Аутори су Смиља Здравковић, Љубица Живанић и Бранимир Путник, а објавио га је Институт за стране језике 2012. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Приликом ликовно-графичког уређења примењена су готово идентична решења коришћена у претходно анализираном уџбенику. Корице одликује једноставан дизајн: доминира зелена боја, са белим и наранџастим насловом, као и фотографија моста на Ади, једног од архитектонских обележја Београда, који на симболичан начин преноси поруку успостављања веза између људи различитих националности и различитих култура, али и везе између научених садржаја (на А нивоу) и оних које тек треба савладати (на Б и Ц нивоу).

Слика 33. Изглед корице уџбеника *Више од речи*

У уџбенику нема живописности која је била карактеристична одлика дизајна уџбеника за учење енглеског језика. Баш као и у уџбенику *Реч по реч*, користе се правоугаоници и квадрати за истицање различитих одељака: лингвометодичких предлогака и непознатих речи, док се за представљање других садржаја не користе посебни визуелни маркери. Посебно је интересантно да се у већем делу уџбеника уопште не води рачуна о поравнању текста, већ се уочава да се текст често „ломи” и онамо где за таквим поступком апсолутно нема потребе. Садржаји се обично представљају у једној колони; међутим, када је то потребно, аутори користе и другу колону ради истицања важних садржаја. Према неписаном правилу, друга колона користи се за имплементирање фотографија и илустрација. Фотографије и илустрације су штампане у колору. Приметан је добар квалитет штампе, на шта указује оштрина фотографија. Међутим, нема доследности у обликовању величине и облика визуелних елемената дизајна; тако, на пример, фотографије су често различите величине – на истом месту налазе се, без икаквог разлога и функције, четири фотографије различитих димензија.

Поређењем ликовно-графичког уређења двају анализираних уџбеника, може се закључити да уџбеник за учење српског језика на почетном нивоу односи превагу у овом сегменту процене квалитета уџбеника. Наиме, како се у уџбенику *Више од речи* обрађују комплекснији и обимнији садржаји, примена идентичних дизајнерских решења никако не може остварити свој пуни потенцијал, с обзиром на чињеницу да ученик нема могућност да

успостави сврсисходну и добру невербалну комуникацију са овим сегментом обликовања уџбеника.

Садржај уџбеника

Садржаји представљени у уџбенику *Више од речи* одговарају препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*. Подељени су на дванаест лекција које су насловљене тако да наслов у потпуности открива тему о којој се у лекцијама говори: *Породица, Становање, Образовање и језик, Посао, Куповина, Људи – карактери и осећања, Храна, Саобраћај и путовања, Туризам и екологија, Јавне службе, Глобални проблеми и медији, Култура*. Првих шест лекција одговара нивоу Б1, док наредних шест лекција одговара нивоу Б1+ (Б2), због чега уџбеник добија на својој функционалности у пракси. Свака од лекција састоји се из три сегмента, односно три подлекције. Тако се, на пример, прва лекција *Породица* дели на: *Из породичног албума, Рекли су: да!, Да ли знате*, а оквиром препоручена тема разрађује поступно и кроз више корака који се морају савладати.

Цео уџбеник посвећен изучавању српске културе и традиције кроз занимљиве, аутентичне и актуелне садржаје. Ученици се упознају са традиционалном српском кухињом и ношњом, географским знаменитостима (Златибором, Копаноиком, Дрином), јавним гласилима (РТС-ом, Политиком, Забавником, Блицом), познатим личностима итд. У свакој од подлекција заступљено је мноштво садржаја без њиховог распоређивања према одељцима, као што је то био случај у уџбеницима за учење енглеског језика. Наизменично се смењују фотографије, илустрације, текстови и, наравно, питања, налози и задаци, који се деле у две велике групе: прву чине они уз чију помоћ се савладавају садржаји, а другу чине она питања, налози и задаци захваљујући којима се обнавља и увежбава стечено знање, али и примењује у замишљеним стварноживотним ситуацијама. На крају сваке лекције постоји листа претпостављених непознатих речи са преводом на енглески и француски језик.

Осим лекција, уџбеник садржи и четири ревизије градива – након сваке треће лекције, парцијални речник уз сваки део лекције, граматички додатак за сваку лекцију и, наравно, озвучени уџбеник, тј. це-де са аудио-записима за извођење вежби слушања. Видео-материјали у овом уџбенику не постоје као пратећи елементи уџбеничког комплета, што делимично умањује његову функционалност.

Дидактичко-методичко обликовање

Основна карактеристика дидактичко-методичког обликовања уџбеника *Више од речи* је та да је усмерен ка самосталном раду ученика. Приметан је већи број оних питања, радних налога и задатака којима се „захтева” мисаоно ангажовање. Стваралачки рад образује се око

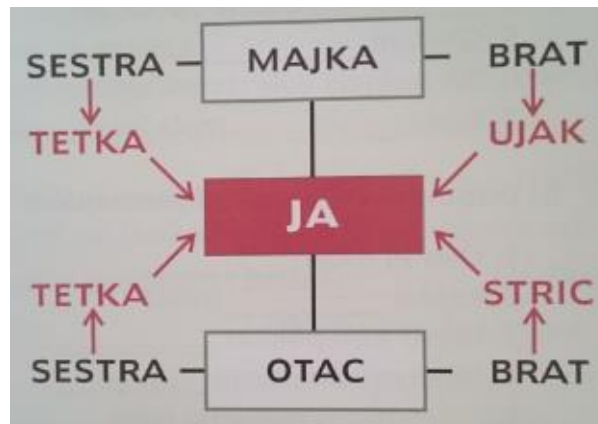
занимљивих текстова којима се продубљују ученикова знања о граматици српског језика и о тековинама културе српскога народа. Пажња је усмерена на развој продуктивних језичких вештина – говорења и писања, али се не запостављају ни репродуктивне (слушање и читање).

Иако скромног ликовно-графичког уређења, садржаји у уџбенику су представљени на ефикасан начин. Ученици се кроз садржаје воде поступно и систематично. Свака лекција у уџбенику представља „мали час” српског језика. Постојање мотивације, као битне етапе на часу, присутно је у свакој лекцији, чиме се ствара позитивна атмосфера за рад и учење. Лекције се отварају питањима која ученике уводе у тему која се у лекцији обрађује. Сви садржаји су истумачени на једноставан и ученицима разумљив начин – у уџбенику изостају компликоване дефиниције; појаве се дефинишу на основу многобројних пажљиво бираних примера, где сваки има дидактичку вредност, јер остварује унапред постављене циљеве наставе. На оним местима у уџбенику где постоји очигледна потреба да се одређена граматичка правила утврде, аутори дају објашњења, често и на читавој страници. Нема лекције (и подлекције) без аутентичног лингвометодичког предлошка којим се репрезентује живот у Србији, али и у коме се сагледавају глобални проблеми (загађеност воде и ваздуха, брза промена друштвених норми), описују знамените светске личности, њихова путовања и сл. Текстове прате пропратни материјали као што су исечци из новина, карте јела и пића из ресторана, разгледнице са путовања, проспекти из туристичких агенција. Међутим, осим упознавања са националним културним наслеђем, аутори сваку прилику користе да ученика наведу да каже или напише нешто о свом језику, о својој земљи и култури (*Кажите нешто о најчитанијем дневном листу у својој земљи.*).

Питања, налози и задаци су дефинисани према нивоима и тежини, тако да има оних који захтевају репродукцију, али и оних који очекују од ученика стваралачки рад и напредовање. Ученик се усмерава ка развоју вештине говорења и писања. Зато су посебно важни одељци *Реци* и *Писање* у којима се дају јасне инструкције ученицима на који начин да обликују свој говорни чин или писани састав. Често се од ученика очекује да учествује у дискусији или разговарају са својим другом из клупе. Како назив уџбеника (*Више од речи*) упућује на тежњу ка развоју способности за коришћење српског језика у предузимању сложенијих активности (какве су праћење масовних медија, читање књига, прављење шала), посебни задаци се образују у вези са проналажењем значења појединих речи и израза.

Фотографије и илустрације у потпуности остварују своју тројаку функцију – појашњавање, објашњавање и активирање ученика. Тако, на пример, да би ученик решио постављени задатак, мора најпре погледати приложени ТВ-програм или протумачити родбинске односе представљене у шематском приказу. Аудио-записи су саставни део це-де-а

који долази уз уџбеник; снимљени су од стране професионалних спикера, прате садржаје лекција, а често се користе као полазна основа за успешно решавање постављених задатака и извршавање радних налога (*Послушај спикера. На основу онога што чујеш одговори на постављена питања.*).

Слика 34. Пример илустрације у уџбенику

Пошто је уџбеник штампан 2012. године и у то време нису били популарни видео-записи, уџбеник нема посебних ди-ви-ди дискова који би поседовали садржаје такве врсте. Међутим, посебан квалитет уџбеника је инсистирање на развоју стваралачког и критичког мишљења, што кроз питања, налоге и задатке, што кроз активности у којима се очекује да ученици изнесу своје мишљење и своја запажања о наученом садржају. Овај уџбеник је усмерен ка ученику кога активира да свесно учествује у настави и схвата односе међу елементима језика.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

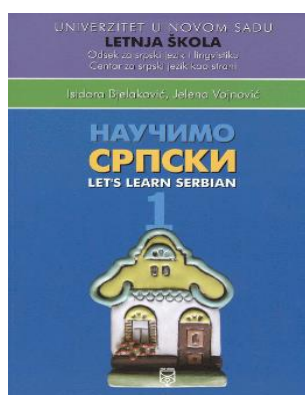
Анализа уџбеника је показала да уџбеник условно испуњава већину критеријума прописаних евалуационим обрасцем. Наиме, иако се одређени критеријуми могу пронаћи у самом уџбенику, квалитет њихове израде захтева посебне модификације како би у потпуности могао да оствари своју функцију. Такође, као што је већ речено, уџбеник не садржи видео (В.1.2.4) и пропратне онлајн материјале (В.1.2.5).

2.2.3. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Научимо српски 1*

Уџбеник *Научимо српски* је настао на Филозофском факултету у Новом Саду захваљујући вишегодишњем искуству аутора Исидоре Бјелаковић и Јелене Војновић. Намењен је апсолутним почетницима. Доживео је више издања, а последње, пето издање, које је предмет анализе у овом потпоглављу, објављено је 2015. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник одликује скромно ликовно-графичко уређење – једноставни облици (круг, правоугаоник и квадрат) и стандардни фонт *Times New Roman*. Невербална комуникација између уџбеника и ученика започиње при првом сусрету са корицама које активирају когнитивне процесе и преносе ауторову симболичну поруку. Осим основних информација о уџбенику, на корицама се у првом плану налази рустична кућица као симбол српске традиционалне архитектуре и уједно полазне тачке на путу стицања нових знања о српском језику и културном наслеђу. Притом, иако су у већем делу уџбеника садржаји исписивани латиницом, сâм назив је написан ћирилицом, чиме се још једном показује тежња аутора да у њему представе основна обележја српског језика.

Слика 35. Изглед корице уџбеника *Научимо српски 1*

Од визуелних елемената дизајна у уџбенику постоји само одељак са садржајем, што није био случај са претходно анализираним уџбеницима у којима су постојала, додуше, врло сведена заглавља и подножја. Одељци са садржајем немају устаљени редослед појављивања на свакој појединачној страни, него се појављују према потреби. Тако се одељак намењен задацима може појавити на почетку стране, али и њеном крају.

Стандардни типографски елементи у уџбенику обезбеђују читљивост и прегледност садржаја. Иконице за означавање појединачних делова садржаја не постоје. Текстуалне садржаје допуњују самостално израђене илустрације које се својим квалитетом не могу поредити са онима у претходно анализираним уџбеницима за учење енглеског језика као страног. Као што се може видети и у илустрацији која следи, често нису довољно демонстративне, те је свакако неопходна интервенција наставника у њиховом објашњавању (в. ознаке за периоде у току дана).

Koliko je sati?

Слика 36. Пример илустрације у уџбенику *Научимо српски 1*

Недостатак одељака са садржајем, живописности и иконичког представљања садржаја утиче на квалитет дизајна овог уџбеника. Уџбеник је очигледно настао у програму за свакодневну обраду текста, а не у оном за професионалну графичку обраду. Ипак, не може се рећи да уџбеник својом једноставношћу не омогућава ученику да лако пронађе и прати потребне садржаје.

Садржај уџбеника

Уџбеник *Научимо српски 1* састављен је из десет лекција, односно десет тема које прати исти број текстова, граматичких задатака и вежби. Обрађују се сви садржаји прописани *Заједничким европским оквиром*: 1) *Упознавање / Представљање*; 2) *Представљање / Занимања / Називи земаља*; 3) *Храна и пиће / Воће и поврће / Бројеви*; 4) *Бројеви / Колико је сати? / ТВ-програм*; 5) *Породица / Делови тела / Обућа и одећа*; 6) *Становање / Намештај*; 7) *Путовања*; 8) *Путовања*; 9) *Кућни љубимци / Лекар / Рецепти / Институције / Сналажење у граду / Интервју / Савети / Мали огласи*; 10) *Савети / Мали огласи*. На основу наслова лекција и обрађених тема закључује се да овај уџбеник намењен изучавању српског језика на нивоу А1. На крају сваког поглавља ауторски тим предвидео је постојање понављања до тада усвојеног знања у форми питања са слике или стављања бројева/речи из заграда у одговарајући облик. На самом крају уџбеника налази се прича о граду који је таман по мери човека (Нови Сад), као и систематски, табеларни преглед именица, заменица, придевске промене, времена и основних значења падежа.

Свака лекција је обликована тако да садржи довољно материјала за поступан напредак ученика, као и развој све четири језичке вештине, укључујући и граматичка знања и увећање речника. Лекције нису посебно насловљене, већ се деле на више тема које се посебно именују. Тако се, на пример, у трећој лекцији срећу следеће теме: *Храна и пиће, Воће и поврће, Бројеви*.

Садрже један или више текстова са пратећим граматичким садржајима: врстама речи и њиховим основним облицима, као и функцијама речи у реченици (именице, присвојне и показне заменице, бројеве, партитативни генитив, придеве, глаголске видове, предлоге, перфекат, потенцијал, футур, императив и кондиционал). Ауторски тим је посебну пажњу, пре самих лекција, посветио садржајима намењеним оним ученицима који не потичу са словенских говорних подручја, ради упознавања са писмима у српском језику – *ћирилицом* и *латиницом*, али и гласовним системом српског језика. У лекцијама доминирају три сегмента или целине – краћи текст, граматички „кутак” и задаци. Текстови у функцији лингвометодичких предлога појављују се након савладавања почетних лекција и усвајања оних речи и израза неопходних за успостављање најпростије комуникације. Текстови су аутентични (о дневним активностима, о путовањима, о одласку у фризерски салон, о избору кућних љубимаца и сл.), али је приметно да су ретки текстови који репрезентују српску традиционалну културу, историју, географију као што је то било „најављено” симболичним дизајном корица. Могу се издвојити текстови о Новом Саду и Војину Ћетковићу. Граматичким садржајима се посвећује највећа пажња, а представљају се уз помоћ одељака представљених уз помоћ геометријских облика (правоугаоника и квадрата), односно табеларних приказа. Такође, у уџбенику постоје четири теста (ревизија) за проверу напредовања у учењу, али нема посебних информација о ауторима и доступности уџбеника у продаји или на интернету.

Дидактичко-методичко обликовање

Поређењем анализираног уџбеника са уџбеницима за учење енглеског језика закључујемо да уџбеник одликује поједностављено дидактичко-методичко обликовање – реч је о скупу материјала које је неопходно на самим часовима „развијати”, што за собом повлачи и немогућност његовог самосталног коришћења ван учионице и без помоћи наставника. Ефикасни начини представљања садржаја спорадично се појављују у овом уџбенику. На пример, важне информације се не истичу уз помоћ посебних одељака, као што је то био случај у уџбеницима за учење енглеског језика, већ само подебљањем, верзализацијом или променом боје текста.

Уџбеник садржи детаљна објашњења граматичких термина. Граматички садржаји обрађују се на основу датих лингвометодичких текстова, а решавањем питања, налога и задатака омогућава се њихово боље разумевање. У текстовима се представља језик који се користи приликом обављања свакодневних активности (куповине, разговора телефоном, упознавања, у мењачници или у фризерском салону и сл.), али су ретки они садржаји који репрезентују српску културу, историју, географију и архитектуру. Аутентичности и актуелности материјала доприноси употреба ценовника из продавница, малих огласа,

упутстава за правилно вежбање, рецепата. Илустрације и фотографије се користе за објашњавање непознатих речи и израза, граматичких термина и комплетирање постављених питања. Корисни делови уџбеника јесу ревизије градива и табеларни прикази граматичких садржаја на крају уџбеника.

PRISVOJNE ZAMENICE

Ћиј? Ћија? Ћије?

Слика 37. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

Примери су пажљиво бирани, тако да на поступан и систематски начин доведу ученика до спознавања одређеног сегмента граматике српског језика – ученик се кроз садржаје креће праволинијски, „без прескакања”. Из самих текстова проистичу примери које треба сагледати са граматичке стране и разумети њихово појављивање у тексту.

Popunite praznine odgovarajućim oblikom imenice.

- Živim u _____ (Amerika).
- On radi na _____ (fakultet).
- Ona želi da živi u _____ (grad).
- Ona živi na _____ (more).
- Šta si ti po _____ (zanimanje)?
- Radimo u _____ (škola).

Gde živiš?

Živim u/na... + L

Gde radiš?

Radim u/na... + L

Слика 38. Посебно иштицање граматичких правила

Употреба комуникативне методе сведена је на организовање говорних вежби – причање о себи (често у виду монолога), успостављање дијалога са другом из групе, дискусију и игру по улогама. Посебно је интересантан и функционалан сликовни диктат – од ученика се очекује да нацртају слику према опису наставника или неког другог ученика. У уџбенику, такође, доминирају питања, налози и задаци којима се проверавају стечена знања, али и усвајају нова. У највећем делу уџбеника користе се форме допуне или преписивања краћих одговора, али има и оних захваљујући којима се од ученика очекује да напише краћи састав, повеже тачне информације, али и да размисли о одређеном проблему.

Пратећи елемент уџбеника је и аудио-запис снимљен у професионалном аранжману, док видео-материјали не постоје. Нажалост, уџбеник не пружа могућност развоја стваралачког и критичког мишљења. Постојање побројаних недостатака у погледу дизајна и дидактичко-методичког обликовања не дозвољавају да се уџбеник назове полифункционалним, али он, ипак, показује потенцијал да то постане уколико би се испунили захтеви које савремена настава поставља пред уџбенике за учење српског као страног језика.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Спроведена анализа уџбеника показала нам је да уџбеник не испуњава кључне критеријуме прописане у евалуационом обрасцу. Наиме, уџбенику недостаје живописност из разлога што нису коришћене боје за визуелно представљање основних елемената садржаја (А.1.1). Такође, коришћене илустрације нису израђене помоћу професионалних рачунарских програма (А.1.2), а нема ни доследности у представљању визуелних елемената дизајна (А.1.3). Што се тиче садржаја, уочили смо да већина материјала представља грађу која се на часовима мора „разрађивати” уз наставникову помоћ. Такође, нису испуњени ни захтеви у погледу коришћења видео (В.1.2.4) и онлајн пратећих материјала (В.1.2.5).

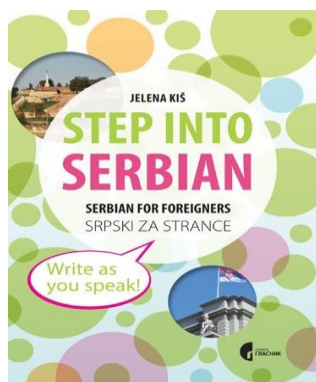
2.2.4. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Step into Serbian*

Уџбеник *Step into Serbian: Serbian for foreigners* представља најновији публиковани наставни материјал за извођење наставе српског језика као страног. Аутор је Јелена Киш, а издавач „Службени гласник”. Први пут је штампан 2015. године, а предмет наше анализе биће друго издање овог уџбеника из 2017. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Посебну пажњу уџбеника *Step into Serbian* привлачи атрактиван дизајн корице, али и читавог уџбеника. Живописне корице садрже основне податке о уџбенику (наслов, поднаслов и аутор), у чијем представљању су коришћене пастелне боје које су, са једне стране, пријатне за око, а са друге стране, омогућавају несметан пријем информација. На корицама су посебно истакнута два обележја Београда (Калемегдан и Народна скупштина)⁶⁹, али и вуковско правило на енглеском језику: „Write as you speak!”. Тиме је на симболичан начин изучавање српског језика стављено у оквире српског културног наслеђа.

⁶⁹ Важно је нагласити да су у уџбенику експлицитно наведени веб-сајтови са којих су фотографије преузете.

Слика 39. Изглед корице уџбеника *Step into Serbian: Serbian for foreigners*

Међутим, за разлику од других анализираних уџбеника за учење српског језика, у овом се водило рачуна о сваком сегменту дизајна. Основни елементи дизајна; заглавље, одељак са садржајем, подножје, остварују своје номиналне функције, при чему је интересантно је да у другој половини уџбеника подножје мења своју позицију и, уместо на крају стране, налази се на десној маргини, добијајући функцију истицања дела уџбеника посвећеном граматички српског језика; први пут се у уџбенику за учење српског језика (као страног) мења функција неког од основних елемената дизајна. У зависности од врсте садржаја који се презентује, одељак је представљен уз помоћ једне или две колоне, што представља стандард међу уџбеницима за учење енглеског језика као страног. Иако је величина стране свега двадесет центиметара, што је неуобичајено за уџбенике у настави страног језика, садржаји су читљиви и прегледни, чему доприноси правилан распоред основних елемената дизајна, као и прилагођена величина слова и размака између речи и редова.

Визуелни печат страници даје позадина која варира између светлоселене и беле, а на којој постоји доследност у примени визуелних елемената дизајна, при чему се боје користе за функционално диференцирање садржаја: вежбања су означена зеленом бојом, речник тамнозеленом, радни налози наранџастом. Такође се користе геометријски облици: правоугаоници за истицање текстуалног дела садржаја, а кругови за имплементирање фотографија. Уџбеник је штампан на квалитетном папиру, што долази до изражаја приликом његовог свакодневног коришћења. Захваљујући свим наведеним елементима, постиже се интерактивност стране и продуктивна комуникација између уџбеника и ученика.

Садржај уџбеника

Садржаји представљени у уџбенику у потпуности одговарају захтевима изнетим у *Заједничком европском оквиру за учење језика*. У уџбенику се налази чак четрдесет и девет краћих лекција, при чему свака лекција обрађује једну од понуђених тема: *Упознавање, Представљање, Другарство, Свакодневица, Продавница, Место становања* итд. Текстови се одликују аутентичношћу, актуелношћу и заправо представљају грађу ексцерпираних из

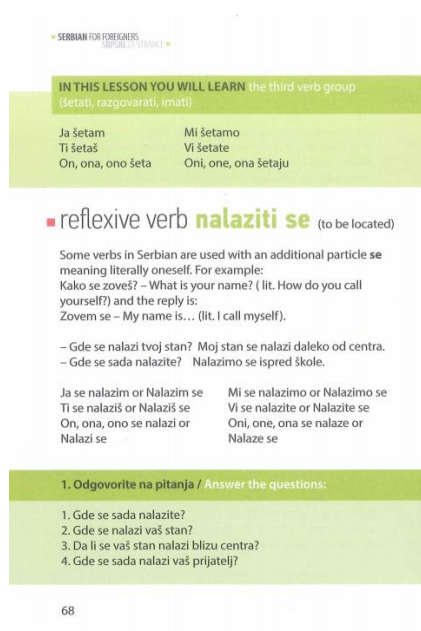
свакодневних животних дешавања и разговора. Свака лекција је прилагођена трајању једног школског часа, при чему све лекције имају идентичну структуру: лингвометодички предложак, речник мање познатих речи и израза, основни појмови из граматике, питања за проверу разумевања текста, вежбе за изговор и разговор, краћи преглед граматике и задаци за проверу напретка. Интересантно је да се у представљању лекције ауторка доследно држала принципа представљених у првој, где сваки сегмент носи свој печат у виду боје којом је представљен. Као што савремена методологија налаже, у уџбенику се налазе и додатни одељци у којима се нагласак ставља на оне садржаје које посебно треба упамтити (бројање, предлози, важне речи и изрази итд.). Лекције нису посебно насловљене, већ су обележене типски: *Лекција 1, Лекција 2*, али су зато посебно обележени делови лекције у којима се представљају граматички садржаји, и то тако што се осим коришћења технике болдирања и промене боје слова, користи и иконица у облику црвеног квадратића. Језик коришћен у уџбенику је стандардни, а правописна коректност обезбеђена ангажовањем лектора за српски језик. Саставни делови сваке лекције су фотографије, табеларни прикази, док илустрације не постоје. Непостојање илустрација није уобичајена пракса у међу уџбеницима за учење страног језика у XXI веку, због тога што директно утиче на смањење његове функционалности.

Осим лекција, уџбеник се одликује богатим садржајем који им претходи, али и који следи за њима. Тако се на почетку уџбеника за краћи преглед граматике српског језика, где се дају основни подаци о језику, врстама речи, падежима и временима. Уџбеник отвара фотографија Калемегдана и табеларни приказ алфабета, српске латинице и ћирилице са објашњењем вуковског правила. После сваке четврте лекције у уџбенику даје се преглед градива у виду питања, радних налога и задатака за проверу напретка у учењу, при чему их је укупно дванаест. Ревизије су посебно означене црвеном бојом, што се види и на бочној страни уџбеника. На готово двеста страна дају се граматичка вежбања за сваку од четрдесет и девет лекција са кључем. Такође, ауторка даје српско-енглески речник на крају овог уџбеника. За разлику од претходно анализираних уџбеника, овај уџбеник не носи са собом додатне аудио и видео материјале или радну свеску.

Дидактичко-методичко обликовање

При дидактичко-методичком обликовању садржаја водило се рачуна о поштовању начела систематичности и поступности. Ауторка је своје искуство у настави српског језика преточила у садржајан уџбеник, у коме се посебан квалитет уџбеника огледа у ефикасним начинима презентовања садржаја, почев од корица, преко насловне стране, до садржаја сваке појединачне лекције. Правилним распоредом визуелних елемената дизајна успоставља се невербални дијалог између уџбеника и ученика већ при првом сусрету. Захваљујући јасној

логичкој организацији садржаја, одговарајућој мотивацији у виду питања, као и поделом лекција на уочљиве сегменте, уџбеник испуњава основне захтеве у погледу свог дидактичко-методичког обликовања. Другим речима, структура лекције у уџбенику прати препоручену структуру часа у настави српског језика као страног. Истицање циљева сваке појединачне лекције доприноси јасности и разумљивости садржаја, али и обезбеђује претходну припрему ученика за рад и учење, али се као недостатак појављује неименовање појединачних лекција, већ њихово шематско означавање бројевима: *Лекција 1*, *Лекција 2* итд. Нема лекције без лингвометодичког предлошка, при чему су сви примери пажљиво бирани и имају своју дидактичку вредност, па чак и онда када не подучавају, омогућавају увежбавање наученог.

Слика 40. Посебни одељци у оквиру лекције

Савремена наставна методологија, посебно комуникативна метода, створила је могућност за самосталан рад ученика – коришћење аутентичних наставних материјала утиче на присуство читавог спектра стилско-композицијских говорних вежби, захваљујући којима се ученик оспособљава да у реалним животним ситуацијама примени стечена знања. Ученик се захваљујући пажљиво обликованом дизајну без по муке креће по разноврсним садржајима. Коришћене фотографије и табеларни прикази допринели су прегледности и истицању садржаја посебне дидактичке вредности (како граматичких садржаја тако и чињеница из српског културног наслеђа). Илустрације не постоје иако их према мерилима квалитета уџбеника не би требало изоставити у модерном уџбенику. Са друге стране, постојање икониких средстава представља квалитет уџбеника. Иконишка средства у виду црвених или плавих квадратића користе се за посебно истицање граматичких садржаја у лекцијама. Осим, истицања садржаја уз помоћ иконица, ауторка се определила за коришћење технике верзализације, болдирања и подвлачења наслова, не би ли били уочљиви у садржају. У

уџбенику се успоставља логички след међу лекцијама, при чему постоји нит која повезује делове сваке појединачне лекције, али и лекција међусобно.

Слика 41. Фотографије у функцији илустровања садржаја

Речник за странце представља одељак од посебне важности, а све речи су преведене на енглески језик. Јасноћа и прецизност инструктивног језика видљива је у начину формулације питања, налога и задатака, који су саставни су делови сваке појединачне лекције: одликују се разноврсношћу и функционалношћу, с обзиром на то да се захваљујући њиховом постојању ствара могућност развоја све четири језичке вештине. Питања се најчешће користе ради провере разумевања почетних текстова, радни налози за увежбавање изговора, а задаци за проверу граматичких знања. Посебно су корисни одељци *Преглед градива* и *Граматичка вежбања са кључем*, који заузимају више од половине уџбеника. Ипак, приметно је да недостају питања захваљујући којима би се развило критичко мишљење ученика, но то се може правдати тиме да је овај уџбеник намењен апсолутним почетницима, те се и не може од њих очекивати да на овом ступњу познавања језика изнесу своје критичко мишљење о наведеним садржајима. Непостојање додатне онлајн подршке представља недостатак овог уџбеника.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу свега реченог не можемо рећи да представља полифункционално наставно средство, али постоје реални изгледи да то постане уколико би се још мало порадило на дидактичко-методичком обликовању, односно додавању важних сегмената који су неизоставни у уџбеницима за учење енглеског језика као страног: аудио и видео материјала (В.1.2.4), односно пратећих онлајн материјала (В.1.2.5).

2.2.5. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Step by Step Serbian*

Уџбеник *Step by Step* Мире Даниловић спада у ред најновијих уџбеника за учење српског језика као страног на почетном нивоу, с обзиром на чињеницу да је штампан 2014. године. Својим називом и формом веома је сличан уџбенику *Реч по реч*.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Реч је о уџбенику који се не може похвалити допадљивошћу свога дизајна. Са једне стране, није упечатљив као дизајн претходно анализираних уџбеника, а са друге стране, има својих квалитета захваљујући којима се ученик једноставно креће од лекције до лекције. На пример, ту су корице на којима је назив уџбеника стилизован у ликовно-графичку представу степеница у бојама српске заставе и аватаром који се пење уз њих, симболично показујући напредак у учењу по моделу „корак-по-корак”. Такође, уџбеник садржи и насловну страну за сваку појединачну лекцију, на којој је исписан назив лекције (на српском и енглеском језику), као и илустрацију садржаја дате лекције, побољшавајући оријентацију ученика међу многобројним лекцијама.

Слика 42. Изглед корице уџбеника *Step by Step*

Уџбеник је штампан у боји на белој позадини, чиме се ствара врло добар контраст између ње и садржаја представљених текстом. Величина стране обезбеђује задовољавајућу величину слова од дванаест или четрнаест типографских јединица, што за собом повлачи прегледност и јасност. Све то утиче на стварање осећаја једноставности у изгледу странице, чиме се омогућава лакше сналажење ученика међу обиљем садржаја предоченим у овом уџбенику. Једноставности доприноси и распоред основних елемената дизајна, међу којима, нажалост, нема заглавља. Функцију заглавља преузима подножје које је идентично у читавом уџбенику – даје информације о називу уџбеника (не и лекција!) и броју стране. Постоје две врсте одељака са садржајем: прва врста подразумева представљање садржаја у једној колони, док друга врста подразумева додатне одељке у којима се садржаји представљају у две или чак три колоне.

Фотографије и илустрације присутне су у свакој лекцији у уџбенику. Компјутерски су обрађене и најчешће се користе ради илустровања садржаја и значења текстова.

Pasoška kontrola

- Dobro jutro!
- Dobro jutro! Vaš pasoš, molim.
- Izvolite.
- Vi ste gospodin Bond?
- Da, ja sam Stiv Bond.
- Vi ste turista?
- Ne, ja sam biznismen.
- Vaša adresa u Beogradu?
- Hotel 'Metropol'.
- Izvolite pasoš.
- Hvala.

Susret sa gospodom Jovanović

- Izvinite, da li ste vi gospodin Bond?
- Da, ja sam Stiv Bond.
- Ja sam Ljiljana Jovanović.
- Drago mi je.
- Vi ste Englez?
- Da, ja sam Englez.
- Dobro govorite srpski!
- Hvala.

Слика 43. Фотографије у функцији појашњавања садржаја

Осим фотографија и илустрација, ауторка се определила и за коришћење табеларних приказа ради прегледног представљања важних садржаја. Као и у већини других анализираних уџбеника, у овом уџбенику се користи материјал из свакодневног живота (понуде из ресторана, огласи итд.) ради аутентификације материјала, а такав садржај је унет у уџбеник у оригиналној форми.

Постојање додатних одељака је евидентно и уочљиво, захваљујући коришћењу правоугаоника различитих боја – у њима се представљају одређени садржаји (било да је реч о речнику мање познатих речи, питањима или честим изразима). Захваљујући таквој организацији основних елемената дизајна, интерактивност уџбеника је очигледна, те успоставља (доста) успешну комуникацију са учеником који га користи.

Садржај уџбеника

Садржај је, симболично, подељен у седам корака, при чему сваки корак садржи више лекција које одговарају препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*. Интересантно је да се први корак рачуна тек од једанаесте лекције, с обзиром на то да је ауторка у предговору нагласила да првих десет лекција спада у тзв. *српски за преживљавање* (енг. „survival Serbian”) – сналажење у најнепосреднијем окружењу приликом извршавања свакодневних животних активности. У тим лекцијама, фокус је на усвајању корисних израза и увећању речника, док се граматичким садржајима пажња посвећује у каснијим лекцијама. Осим што се садржаји деле према корацима, подељени су и према лекцијама, које својим насловима указују на тему и има их укупно двадесет и девет, са додатком граматичких садржаја: *На аеродрому, У кафеу, Како Стив Бонд учи српски?, Где је...?, У соби, Куповина хране, Дођите у госте, У ресторану,*

Типичан дан, Породица, Људи, Народи и језици, Како је било јуче?, Време, Како, с ким и када путујете?, Стивов нови стан, Телефонски разговор, Стив планира викенд, Срећан рођендан!, Биографија Јована Јовановића, Код лекара, Боје и одећа, Шта је боље?, Како изгледају?, Посета, Необичан дан, Изненађење, Шта ћеш радити сутра? Свака лекција се састоји из одређеног броја делова, међу којима су уочљиви следећи: речник мање познатих речи и израза, лингвометодички предложак, питања, радни налози и задаци за проверу разумевања и успостављање једноставније комуникације, дијалог, поједностављена граматичка објашњења, вежбе за разговор, граматичке вежбе и превод са енглеског на српски језик. Садржаји су представљени на српском и енглеском језику, али и на ћирилици и латиници. Нема много садржаја који су обојени духом српске културе, историје, географије – спорадично се помињу Шумадија и Оплепац, као и средњовековни манастири Раваница, Манасија и Студеница. Ауторка сматра да је латиница ближа ученицима из иностранства, али да им је ћирилица и те како потребна ради предузимања свакодневних животних активности.

Осим лекција, уџбеник има богат садржај који им претходи, али и који им следи. Пре самих лекција ауторка ученике упознаје са тим како да читају и пишу српски језик, истичући фонетски принцип и добро познато Вуково правило: „Пиши као што говориш, читај као што је и написано”. Захваљујући табеларном приказу, ученици се упознају са српском латиницом, изговором и читањем. Након лекција, у уџбенику је дат речник мање познатих речи и израза, као и решења постављених питања и задатака. Може се закључити да се правилном употребом уџбеника развијају све четири језичке вештине, с тим да непостојање аудио-материјала који прати уџбеник онемогућава ученика да учећи код куће развија правилан изговор и вештину слушања. Стога, уџбеник захтева одређену асистенцију наставника.

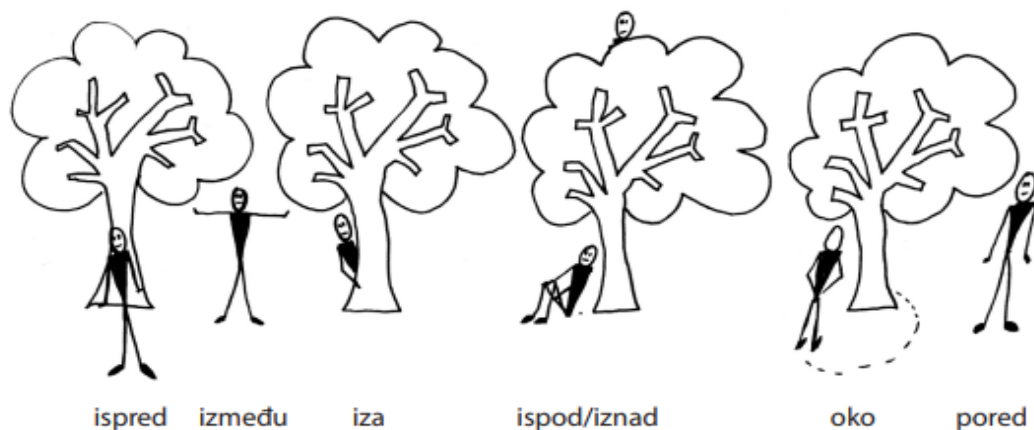
Дидактичко-методичко обликовање

Анализирајући критеријуме за процену квалитета дидактичко-методичког обликовања, закључује се да се уџбеник *Step by Step* може сврстати у категорију оних уџбеника који су на корак да постану полифункционални. Као и код других анализираних уџбеника, штампаних у Србији и од стране изворних говорника српског језика, и у овом уџбенику постоје одређени ефикасни начини презентовања садржаја. Најупечатљивији је свакако главни протагониста Стив Бонд, чије потребе, активности и свакодневна дешавања уџбеник, а са њим и ученици, прате, пресликавајући његову животну свакодневицу на живот било ког појединца који дође у Србију. Користе се аутентични наставни материјали – јеловници, дневници, извештаји, текстови порука, биографије и сл. Затим, свака појединачна лекција представља правилно истумачене граматичке и лексичке садржаје, при чему је ауторка поштовала начело систематичности и поступности, водећи рачуна да у првим лекцијама нагласак буде на

увећању лексике, а у потоњим на упознавању са неопходним граматичким садржајима. Такође, посебна пажња усмерена је на једноставност објашњења граматичких термина, уз, наравно, коришћење најсавременије лингвистичке литературе из области српског језика и културе изражавања.

Комуникативна метода се примењује кроз дијалоге и дискусије међу ученицима, читање по улогама, док граматичке и интерпретативне вежбе омогућавају развој четири језичке вештине. Питања, налози и задаци одликују се разноврсношћу тако да се, осим просте репродукције, од ученика очекује и стваралачки рад на решавању појединачних проблема у лекцијама. На више места у уџбенику дате су ревизије градива, симболично назване *кораџи* (енг. *Steps*), уз помоћ којих се тестира напредак ученика након одређеног броја лекција. Коришћењем енглеског језика странцима се омогућава лакше савладавање садржаја, а употребом оба писма, латинице и ћирилице, лакше прилагођавање животу у Србији, односно боље разумевање новог окружења.

Табеларни прикази, фотографије и илустрације доприносе постизању прегледности, јасности и читљивости садржаја. Ипак, фотографије често остају на нивоу илустрација, без коришћења посебних боја, што умањује њихов квалитет. У складу са савременим захтевима који се постављају пред уџбеник, постојање додатних одељака препознаје се као добра страна дидактичко-методичког обликовања овог уџбеника, јер управо ови одељци имају двоструку функцију – воде постизању поменуте прегледности, али и посебном истицању садржаја које треба упамтити (корисни изрази, дневници учења, игра по улогама, речник, увежбавање читања, запамти). Као велики недостатак дидактичко-методичког обликовања препознаје се непостојање аудио-материјала који би у потпуности омогућили усмеравање наставног процеса ка ученику и његовом самосталном раду на часу или код куће, уз повремену асистенцију наставника.

Слика 44. Коришћење илустрација у уџбенику

Иако се од ученика очекује развој стваралаштва кроз различита питања, радне налоге и задатке, уџбеник не пружа могућност развоја критичког мишљења. Наиме, почетни ниво учења језика и мноштво представљених садржаја ограничили су ауторку да омогући критичко поступање ученика кроз активности тога типа. Такође, нема видео или онлајн материјала који су карактеристични за новија издања уџбеника за учење енглеског језика као страног.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу спроведене анализе закључујемо да је у питању уџбеник који испуњава одређени број критеријума, али постојање одређених недостатака не дозвољава да се назове полифункционалним иако у појединим сегментима показује такву природу. Као највећи недостаци истичу се недовољан квалитет фотографија (А.1.2), као и непостојање аудио и видео материјала (В.1.2.4) и онлајн пратећих материјала (В.1.2.5).

2.2.6. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Учимо српски 2*

Уџбеник *Учимо српски 2* објавила је група аутора – Наташа Милићевић-Добромиров, Љиљана Ђук, Наташа Радуловић. Прво издање уџбеника је штампала Издавачка кућа „Азбукум” 2000. године, а затим допуњено издање 2006. До сада није спроведена евалуација овог уџбеника, који, на први поглед, захтева нашу посебну пажњу због своје дидактичко-методичке обликованости.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Иако је уџбеник публикован (сада већ) давне 2006. године, визуелна решења примењена у њему поклапају се са оним у уџбеницима за учење енглеског језика реномираних издавачких кућа. Цео уџбеник је штампан у колору и на квалитетном папиру. Дизајн мотивишуће делује на ученике и ствара погодно окружење за учење. Посебна пажња посвећена је корицама на којима се налазе основни подаци о уџбенику и ауторима, као и ликови Николе Тесле, Михајла Пупина, Доситеја Обрадовића, Милеве Марић, чиме се на симболичан ученик уводи у свет српског језика и културног наслеђа. Доминира светлољубичаста боја са зеленим прелазима и белим словима. Прелази између беле или жуте боје папира и црних слова омогућили су читљивост и прегледност садржаја. Од укупно сто седамдесет две стране, чак сто шездесет штампано је у пуном колору, што је реткост чак и у уџбеницима за учење енглеског језика као страног.

Слика 45. Изглед корице уџбеника *Учимо српски 2*

Штампан је на папиру величине двадесет и девет центиметара – у питању је техничко решење које не утиче на прегледност и читљивост садржаја. Нема непотребних белина и сваки део странице је функционално искоришћен; тако се, на пример, након насловне стране, на месту где је у већини уџбеника присутна белина, дат преглед слова азбуке и абецеде. У визуелном представљању основних елемената дизајна посебно је вођено рачуна, тако да је сваки од њих другачије обојен, са повременим или честим бордурама, чиме се постиже визуелна упечатљивост. Одељак са садржајем представљен је уз помоћ једне или две колоне, што представља праксу међу уџбеницима за учење страних језика.

Посебан квалитет уџбеника јесу фотографије и илустрације. У питању су висококвалитетни елементи дизајна који имају функцију појашњавања, објашњавања или илустровања садржаја које прате. Осим фотографија и илустрација, посебној визуелној допадљивости уџбеника доприносе табеларни прикази, али и додатни одељци: *квиз*, *шта мислите*, *пословице* итд. Сваки такав одељак представљен је у посебном квадрату и правоугаонику другачије боје.

Интерактивност је захваљујући свим елементима дизајна подигнута на један виши ниво када су у питању уџбеници за учење српског као страног језика. Обиље садржаја, систематичност и поступност у вођењу ученика до сазнања омогућавају стварање позитивног окружења за рад и учење. На почетку уџбеника дато је кратко упутство за његово коришћење и основне информације о ауторима.

Садржај уџбеника

Садржаји одговарају потребама ученика старости од дванаест до шеснаест година и предвиђени су учењу језика на средњем нивоу. Такође, испоштоване су све препоруке у погледу избора садржаја и тема изнете у *Заједничком европском оквиру*. Подељени су на три дела: у првом делу налази се шест лекција; други део је резервисан за преглед граматике, а трећи за граматичке вежбе. Садржаји су актуелни и говоре о темама које репрезентују живот у Србији, али и уводе ученике у културолошке и историјске чињенице о српском народу,

посебно захваљујући галерији знаменитих Срба, те кроз традиционалне и популарне српске песме, пословице, квизове и брзалице.

Садржаји су подељени према лекцијама, а саме лекције обрађују више тема, што није случај код других уџбеника за учење српског језика, где се садржаји разврставају према темама, а теме на више лекција. Иако на први поглед делује да шест пословично насловљених лекција није довољно за савладавање српског језика на средњем нивоу, анализом садржаја се таква претпоставка оповргава (с обзиром на садржајност сваке од лекција).

1. *Сто људи, сто ћуди* – мушко-женски односи, националности, језици, занимања, сат и време;
2. *Брак-мрак* – породични односи, породично стабло;
3. *Доме слатки доме* – ентеријер, кућа, хармоничан живот, осећања;
4. *Град* – екстеријер, јавна обавештења, идиоми, пословице, изражавање става, давање савета;
5. *Ситнице које живот значе* – посао, каријера, стрес, одмор, планови за будућност, рачунари и здравље, храна;
6. *Мали велики свет* – забава и хоби, путовања, одмор, туризам, игре на срећу.

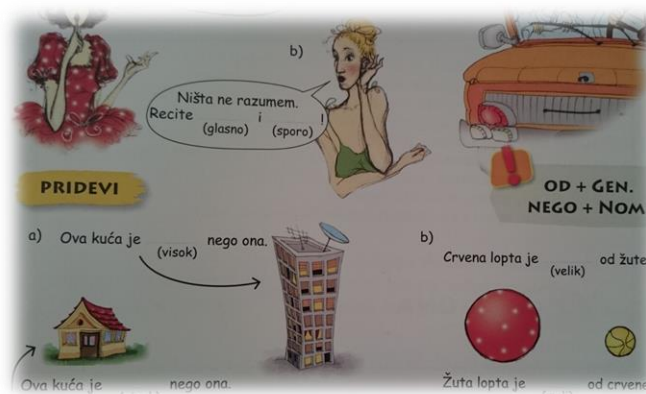
Занимљиво је да се уз наслов сваке лекције налази по један од знаменитих Срба са насловне стране. Такође, свака је подељена на четири дела: лексика, текстови, граматика, слушање/забава.

Аутори су на почетним странама уџбеника и прве лекције представили више странаца који имају позитивна искуства у учењу српског језика. Захваљујући постојању додатних одељака (*Да ли знате?*) садржаји добијају посебну ноту занимљивости и интерактивности са ученицима, наводећи их на размишљање. Текстови су занимљиви и актуелни, јер обрађују теме које ученицима могу бити интересантне: женски разговори, љубави, занимљиве дестинације, рачунари, професионални спортови итд. Граматички садржаји у другом делу уџбеника објашњавају се у сажетој форми. Трећи део уџбеника обилује разноврсним питањима, налозима и задацима за проверу напредовања ученика, али и усвајање нових законитости у српском језику. На самом крају уџбеника се налазе решења свих постављених питања, радних налога и задатака, али и „џеп” са озвученим уџбеником који прати текстове. Нажалост, како уз уџбеник не долази радна свеска, нема ни могућности за проверу усклађености садржаја уџбеника и садржаја радне свеске.

Дидактичко-методичко обликовање

Дугогодишње искуство ауторског тима читава се у дидактичко-методичком обликовању уџбеника. Уџбеник испуњава све стандарде за процену његовог дидактичко-методичког обликовања. Лекције у уџбенику су пажљиво осмишљаване и обликоване, тако да поштују захтеве који се тичу анализе стручних термина. Такође, ниједна лекција није самостална, већ се надовезује на претходну, али и следећу лекцију – уочљива је логична организација садржаја у читавом уџбенику. Питања, радни налози и задаци постоје и у самим лекцијама, али и у посебном (трећем) делу уџбеника. Разноврсни су и у потпуности одговарају савремених захтевима наставе страног језика: усмерени су на организовање говорних и писмених чинова како би се допринело увршћивању вештине говорења и писања. Лингвометодички предлошци су унапред припремљени и представљају полазну основу за рад и учење захваљујући томе што се све потоње активности у директној вези са самим текстом. Текстови одсликавају свакодневни живот човека у Србији и карактерише их природност у садржајима и у изразу. Сви текстови праћени су квалитетним аудио-записима који помажу у савладавању садржаја и корекцији изговора странаца.

Највише пажње усмерено је ка ефикасним начинима презентовања садржаја. Сваки елемент дизајна и визуелног представљања уџбеника усмерен је ка постизању ученикове самосталности, али и ка пружању потребних и довољних информација за савладавање садржаја. Иконичка средства представљања садржаја омогућавају лако сналажење ученика међу садржајима, јер се, на пример, уз помоћ иконице са картом упућује на игре и квизове, а уз помоћ иконице са знаком узвика на садржаје који захтевају посебну пажњу итд. Табеларни прикази представљају такође ефикасан и прегледан начин излагања садржаја, при чему се посебно истичу они табеларни прикази дати у додатним одељцима насловљеним као *Да ли знате?*, *Занимљивости*, *Упамтите!*. Први пут је у уџбенику за учење страног језика примећено да се у оквиру самих лекција ученици упућују на други део уџбеника или неко друго наставно средство: „ГраMATика: локатив именица и придева, стр. 98–100; Вежбе: 14–17, стр. 107, 108.”, што представља посебан квалитет дидактичко-методичког обликовања уџбеника. Фотографије и илустрације имају објашњавачку, упућивачку и појашњавајућу функцију. Коришћењем технике промене слова и верзализације, ауторски тим је настојао да истакне садржаје изузетне важности.

Слика 46. Користићење илустрација у уџбенику

Уџбеник у потпуности испуњава и последња два стандарда квалитета уџбеника, који се односе на развој стваралачког и критичког мишљења. Наиме, од ученика се очекује да користи своју машту и активно учествује у решавању постављених загонетки. Такође, уџбеник пружа могућност да ученик самостално донесе закључак у вези са изучаваном граматичком појавом, проверавајући научено правило у пракси.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу свега реченог, можемо рећи да је у питању квалитетан уџбеник за учење српског језика као страног, који је у време публикаовања био далеко испред свог времена. Стога заслужује да понесе титулу уџбеника који се може назвати полифункционалним. Како се категорија полифункционалности мења са развојем методичке мисли, наредно издање уџбеника, уколико га буде било, морало би да укључи постојање видео (В.1.2.4) и онлајн материјала (В.1.2.5), који су постали стандард међу уџбеницима за учење енглеског језика као страног.

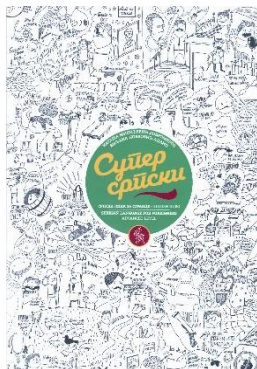
2.2.7. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Супер српски*

Уџбеник *Супер српски* једини је уџбеник за учење српског језика као страног на високом нивоу. Аутори уџбеника су Наташа Милићевић Добромиров и Биљана Новковић Ацаип. Издавач је „Азбукум – Центар за српски језик и културу”, а предмет анализе у овом поглављу је друго издање издање објављено 2016. године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник одликује атрактиван дизајн, чије је ликовно-графичко уређење обликовано помоћу најсавременијих рачунарских програма. Од прве до последње странице је штампан у колору (А.1.1). На предњој корици су илустроване најпознатије народне умотворине (изреке, пословице, загонетки) и фразеологизми, док су на задњој корици побројане основне карактеристике самог уџбеника на три језика, што доприноси стварању посебног визуелног

доживљаја самог уџбеника већ на први поглед. Визуелни елементи дизајна примењују се доследно у читавом уџбенику (А.1.3) – у заглављу се представља број лекције, њен назив и фотографија којом се илуструје садржај; садржајни блок обилује најразноврснијим наставним материјалима; у подножју се на парним бројевима страница исписује број и назив уџбеника, а на непарним и број лекције.

Слика 47. Изглед корице уџбеника *Супер српски*

У читавом уџбенику користе се висококвалитетне фотографије, илустрације и иконице (А.1.2), при чему се функционално инкорпорирају у текст лекције. Величина странице формата А4 омогућава прегледно представљање садржаја у једној или две колоне (А.1.6), при чему се користе фонт и проред пригодних величина за читање (А.1.4 и А.1.5). Не постоји доследност у начину представљања наслова и поднаслова, јер су се дизајнери одлучили да наслове усагласе са темом која се у лекцији обрађује; тако се, на пример, у лекцији *Прича без речи* наслов представља у облачићу (изнад главе), а у лекцији *Хералдика* у стилизованом правоугаонику. Тиме се ствара посебан визуелни печат уџбеника (А.1.8).

У погледу општих атрибута уџбеника *Супер српски* се одликује економичним дизајном (А.2.1) и квалитетном штампом у колору (А.2.2). Основне информације о аутору, издавачу и доступности уџбеника у продаји дате су у самом уџбенику (А.2.3 и А.2.4). По свом ликовно-графичком уређењу уџбеник *Супер српски* ни по чему не заостаје за полифункционалним уџбеницима за учење енглеског језика као страног.

Садржај уџбеника

Садржај уџбеника *Супер српски* подељен је на осам садржајних лекција и у потпуности испуњава препоруке изнете у *Заједничком европском оквиру* за учење страних језика на високом (Ц) нивоу (Б.3). Свих осам лекција је насловљено тако да се насловом илуструје њихов садржај (*Прича без речи*, *Као код куће*, *Симболи око нас*, *Стварни свет*, *Имати и немати*, *Хлеб наш насушни*, *Од немила до недрага*, *(Не)обични људи*), при чему је приметно да се свака лекција дели на више одељака: лексика, стилистика, текстови, граматика, слушање и

читанка, што открива намеру аутора да уџбеник буде основно средство у стицању свих језичких компетенција. За разлику од свих претходних анализираних уџбеника за учење српског језика као страног, теме су посебно представљене у табели поред назива сваке од лекција: невербална комуникација, учење језика, живот у иностранству, симбол, знак, гест, хералдика, нумерологија, церемонија венчања, виртуелни свет, новац, економија, добитак на лутрији, занимања, интервју за посао, стилови живота, превозна средства, незгоде, лице седам милијарди, јунаци некад и сад, легенде, митови, бајке. Материјали који се користе у читавом уџбенику су актуелни и аутентични (Б.2), јер дају одговоре на питања која интересују полазнике курса.

Поред садржаја који су општеживотни, у уџбенику *Супер српски* постоји велики део садржаја који су оријентисани ка културним датостима српског језика (Б.4). Тако се у уџбенику налазе текстови познатих српских песника и писаца (Срђана Ваљаревића, Милана Ракића, Чарлса Симића, Алексе Шантића, Бориса Миљковића, Драгослава Михаиловића, Владислава Бајца, Мома Капора, Душана Радовића, Давида Албахарија), епски текстови (предања, легенде и бајке) и народне умотворине. Садржаје одликује језичко-стилска коректност, те представља прави избор за странце који уче српски језик на високом нивоу. Уџбенички комплет поред уџбеника чине аудио-записи, тестови и вежбанка који долазе у електронском облику и доступни су на веб-сајту „Азбукума”. Већ на први поглед уочава се да садржаји ових уџбеничких јединица прате садржаје представљене у уџбенику (Б.5), чиме се задовољава и овај стандард његовог квалитета. На самом крају уџбеника предочени су текстови за читање из сваке лекције, основни биографски подаци њихових аутора, стилистичке напомене, преглед граматичких садржаја и текстуални изводи звучних записа.

Дидактичко-методичко обликовање

Применом новоформираног евалуационог обрасца може се приметити да уџбеник *Супер српски* испуњава више критеријума у погледу дидактичко-методичког обликовања. Примењени поступци у обликовању овог уџбеника сврставају га у најфункционалнија наставна средства за учење српског језика као страног. Посебан квалитет овог сегмента уџбеника је у постојању функционалне целовитости лекције (В.1), јер свака лекција почиње мотивационим разговором (који се иницира низом занимљивих питања), односно интересантним лингвометодичким текстом (В.1.1).

Слика 48. Пример дела лекције у анализираном уџбенику

Питања, радни налози и задаци су разноврсни (В.1.2.1): вишеструки избор, допуна одговора, стваралачко промишљање и поступање ученика, исправљање грешака у тексту, писање реченица коришћењем датих конструкција, повезивање садржаја двеју колона, проналажење речи у тексту, разумевање текстова итд. Како је уџбеник намењен учењу српског језика на напредном нивоу, у самом уџбенику нема речника (В.1.2.2). Ипак, чини се да су за потпуније разумевање одређених садржаја речник и објашњења на енглеском језику и те како потребна.

Граматички садржаји неизоставан су део сваке од осам лекција (В.1.2.3), при чему се први пут у уџбенику за учење српског језика као страног дају њихова експлицитна објашњења, што је у потпуности у сагласју са нивоом на коме се језик изучава. Уз уџбеник долазе висококвалитетни аудио-записи лекција и текстова који су у њему коришћени (В.1.2.4). Ово је први уџбеник код кога звучни материјали не долазе на це-де-у, већ се у самом уџбенику даје веза до веб-сајта на коме су похрањени. Нажалост, нема видео-материјала који долазе уз уџбеник. Такође, осим основних делова лекције, ретки су посебни одељци у којима су предочене занимљивости у вези са животом у Србији и у вези са српском културом (В.1.2.6). За разлику од свих претходно анализираних уџбеника за учење српског језика као страног, уз овај уџбеник долази већи број вежбања и тестова (доступних на датом веб-сајту) за проверу напретка у савладавању градива (В.1.2.7).

Уџбеником се подржава развој стваралачког и критичког мишљења ученика (В.1.3); користе се провокативна и занимљива питања којима се ученици мисаоно ангажују: *Саслушајте песму Милана Ракића. О чему се ради у песми? Шта мислите о јунаку песме?* Такође, ефикасни начини презентовања садржаја (В.2.1) представљају посебан квалитет овог уџбеника.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Спроведена анализа уџбеника показала нам је да уџбеник *Супер српски* представља функционално наставно средство које испуњава велики део критеријума за процену квалитета. Недостаци у погледу непостојања речника (В.1.2.2), видео-материјала (В.1.2.4) и већег броја додатних одељака у оквиру лекција (В.1.2.6) утичу на то да буде на корак до полифункционалности. Међутим, уџбеник и те како има могућност да већ у наредном издању понесе ову престижну титулу међу уџбеницима за учење српског језика као страног.

2.2.8. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Teach Yourself – Serbian*

Уџбеник *Teach Yourself – Serbian* један је од оних који су штампани ван територије Републике Србије, те је посебна пажња усмерена на анализу примењене методологије, са циљем контрастирања овог и оних уџбеника за учење српског језика који су штампани на српском говорном подручју. Аутори су Владислава Рибникар и Давид Норис, а објављен је 2003. године у Великој Британији од стране компаније „Hodder Headline”.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

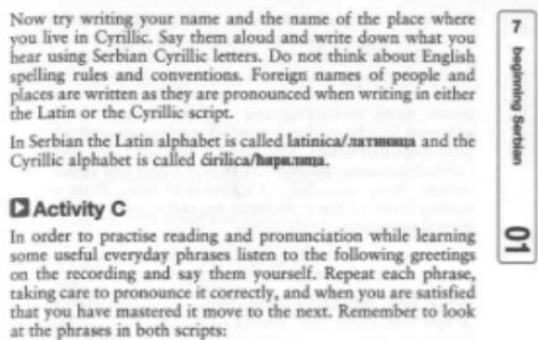
За разлику од других анализираних уџбеника за учење српског језика као страног, у којима је посебна пажња посвећена дизајну, у овом уџбенику ситуација је другачија. Ауторски тим фокусирао се на садржај, док је дизајн остао у другом плану. Корице, на којима је приказана разнобојна традиционална тканина, доносе битне информације о самом уџбенику, где се у табели приказују циљеви и кратак садржај, са изразито јаком мотивационом поруком: „Be where you want to be with **teach yourself**”, чиме се маркетиншки утиче и провлачи идеја о уџбенику који ће свуда пратити свога корисника.⁷⁰

Слика 49. Изглед корице уџбеника *Teach Yourself – Serbian*

⁷⁰ Већ на наредној страни, издавач даје још једну маркетиншку поруку, сугеришући да је током шездесет година постојања више од 40 милиона корисника постигло импресивне резултате користећи *Teach Yourself* серију уџбеника.

Основни елементи дизајна нису више заглавље, одељак са садржајем или подножје. У овом уџбенику заглавље се не налази на својој номиналној позицији, већ на десној или левој marginи (у зависности од стране), док одељак са садржајем заузима простор заглавља и подножја. Притом, заглавље представљено у облику правоугаоника заобљених ивица садржи број стране, назив теме која се обрађује и њен редни број.

Слика 50. Промена распореда основних елемената дизајна

Промене у распореду основних елемената дизајна омогућиле су да одељак са садржајима добије знатно више простора, те су садржаји видљиви и читљиви на свим страницама у уџбенику. Међутим, чак и промена у распореду елемената дизајна није битно допринела повећању величине слова која су остала стандардних димензија. Интересантно је само да је промена положаја заглавља утицала на промену фокуса читалаца, тако да подаци представљени у заглављу остају у другом плану, што често, након дужег коришћења уџбеника може представљати потешкоћу у оријентацији у уџбенику. Ствар донекле поправља постојање насловне стране сваке лекције на којој је исписан крупан назив лекције и кратак садржај. Фотографије и илустрације су ретке, док доминирају табеларни прикази ради постизања потребне прегледности. Због наведеног, можемо рећи да дизајн уџбеника више личи на дизајн граматике једног језика, него на дизајн модерног уџбеника. Кроз читав уџбеник користи се само једна иконица која треба да означи оне садржаје који су праћени аудио-материјалима.

Садржај уџбеника

Посебан квалитет овог уџбеника је у његовом садржају. Садржаји у потпуности одговарају и испуњавају захтеве *Заједничког европског оквира*. Подељени су на двадесет лекција у оквиру којих се срећу они садржаји за развој једне од поменутих вештина, са посебним фокусом на увећање граматичких знања. Лекције су једноставно насловљене, тако да илуструју сопствену садржину: *Beginning Serbian, Greetings and Introductions, Do you speak Serbian?, Ordering a drink, In town, Directions, Arriving in Belgrade, At home with the family, Daily routine, Free time, Celebrations, Health matters, Buying clothes, Meeting in Novi Sad, On the telephone, Accomodation*. Интересантно је да се свака од поменутих лекција дели на више сегмената. Тако се, на пример, прва лекција дели на следеће подлекције: *Reading and writing*

Serbian, Latin and Cyrilic alphabets, Pronunciations and spelling, Some useful first phrases. Осим садржаја представљених у лекцијама, уџбеник обилује додатним садржајима као што су: *решења постављених задатака, транскрипти, преглед граматике, српско-енглески и енглеско-српски речник, индекс граматичких појмова* итд.

Ово је први уџбеник у коме се на самом почетку дају основне информације о Србији, а ученик уводи у основе културе српског народа: историја развоја државе од Немањића до данашњих дана, географске одлике и запажања о српском језику. Са методичке стране гледишта, ово је одличан поступак, с обзиром на то да већина ученика који ће учити српски језик нема представу о Србији као европској земљи. Представљајући географски положај Србије, аутори констатују да Србија последњих година привлачи све више посетилаца захваљујући свом богатом историјском наслеђу (које је представљено у кратким цртама). Још један одличан методички поступак јесте да су сви садржаји представљени на енглеском језику, уз, наравно, коришћење примера на српском.

Међутим, саме лекције немају форму лекција из уџбеника за учење језика, већ форму краћих граматика, у којима се садржаји ређају поступно, пратећи предвиђени наставни програм. Интересантно је да постоје унапред припремљени лингвометодички предлошки који су полазна основа за упознавање са садржајима. Позитивна страна јесте постојање наративних сегмената у којима се аутори обраћају читаоцу објашњавајући представљене садржаје. Ипак, непостојање додатних секција (попут *Запамти!*, *Уочи!*, *Дефиниши!*) изазивају смањену перцепцију због мноштва представљених садржаја. Аутори су тежили ка подједнаком коришћењу српске ћирилице и латинице, тако да су текстови и примери наизменично писани латиницом, односно ћирилицом. Питања постоје у свакој лекцији и у директној су вези са претходним садржајима, али су махом репродуктивног карактера, но има и оних који инсистирају на провери разумевања прочитаног текста.

Дидактичко-методичког обликовање

Дидактичко-методичко обликовање овог уџбеника захтева посебну пажњу. За разлику од претходно анализираних уџбеника, овај уџбеник има класичнију структуру и распоред садржаја, што утиче на доношење посебног суда у погледу његовог дидактичко-методичког обликовања. Форма граматике српског језика утицала је на делимично постојање ефикасних начина презентовања вредности у уџбенику, што је била главна карактеристика већине анализираних уџбеника за учење српског језика као страног. Другим речима, форма граматике утицала је на промену методологије у представљању садржаја. Постојање лингвометодичког предлошка и окренутост осталих садржаја ка њему, основне су позитивне стране дидактичко-

методичког обликовања. Наиме, лингвометодички текст представља полазну основу у процесу кретања ка сазнању. Такође, у уџбенику своје место, додуше у виду допуне основних текстова, проналазе јеловници из ресторана, ценовници из пекаре, географске мапе Београда, рекламе за популарне хотеле на Копаонику, ред вожње аутобуса по Србији, репертоари позоришта и биоскопа, мали огласи. Користе се ради илустровања садржаја, али и ради представљања основних чињеница о српској култури и о географији, у оној мери у којој до сада није забележено ни у једном анализираном уџбенику (Нови Сад, Београд, Копаоник, Крушевац, Брус, Шумадија и др.). Сви садржаји представљени у виду питања, налога, задатака и наратива надовезују се на почетни текст, што је добар поступак, јер ученик има одређену дозу самосталности у раду – од ученика се очекује да допуни текстове, напише краћи састав или осмисли дијалог са својим другом из разреда. Такође, постојање одељака у којима се наглашавају важни садржаји позитивно се одражавају на рад и постигнућа ученика: *Како функционише?* и *Како кажемо?*. Међу њима се посебно истичу оне у којима се представља *ћирилица* у виду штампаног и руком писаног материјала. Аутентичност и актуелност материјала свакако иде у корист овог уџбеника, јер се ученици упознају са свим битним сегментима живота у Србији.

Handwritten Cyrillic
Handwritten, or cursive, forms of the Cyrillic alphabet differ from the printed forms.

print	capital	small	example
А	А	а	Ана
Б	Б	б	Баба
В	В	в	Вава
Г	Г	г	Гага
Д	Д	д	Дага
Ђ	Ђ	ђ	Ђађа
Е	Е	е	Еге
Ж	Ж	ж	Жажа

Слика 51. Сегмент лекције у анализираном уџбенику

Међутим, ако се ближе погледају критеријуми за процену квалитета дидактичко-методичког обликовања уџбеника, закључује се да уџбеник не испуњава већину. Основне секвенце интеграције градива су ретке или непостојеће. Фотографије и илустрације су такође ретке. Оне које постоје обично имају појашњавајућу функцију, али се никада не употребљавају као средстава за први сусрет ученика са новим садржајима. Непостојање додатних одељака одразило се на повећање обима главног текста, што негативно утиче на читљивост и распоред садржаја на страници, због чега ученик мора уложити додатни напор ради савладавања и праћења садржаја. Питања, налози и задаци нису разноврсни и обично се сведе на репродукцију наученог на основу почетног текста, али има и оних који од ученика захтевају

дозу размишљања, односно разумевања текста (пре свега се мисли на она питања, налоге и задатке који од ученика очекују да најпре разуме текст, а потом дâ тачан одговор).

Недостатак уџбеничког комплета коме припада овај уџбеник јесте непостојање радне свеске којом би ученик утврдио научене садржаје. Озвучени уџбеник потпуно остварује своју функцију јер прати ученика и његов рад из лекције у лекцију, омогућавајући му да усвоји правилан изговор или коригује погрешан.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

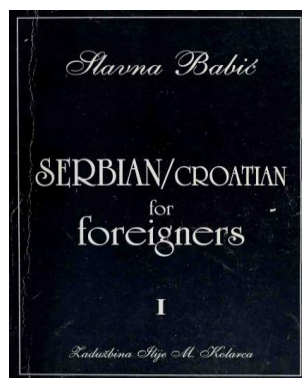
На основу свега реченог, можемо рећи да је реч о добром уџбенику, који има још простора за усавршавање, посебно у сегменту дизајна (А) и дидактичко-методичког обликовања (В). Без обзира што је штампан у иностранству, где се очекује примена поузданих страних методологија, уџбеник показује да се у погледу корисности налази иза оних који су штампани у Србији.

2.2.9. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Serbian/Croatian for foreigners*

Уџбеник *Serbian/Croatian for foreigners I* представља допуњено издање уџбеника који је први пут издат 1964. године. Аутор уџбеника је Славна Бабић, а издавач Задужбина Илије М. Коларца. Иако је анализирани уџбеник штампан 2001. године, део наслова 'српски/хрватски' није неуобичајен, јер је реч о допуњеном издању уџбеника који је настао у време када је идеја о заједништву два народа била актуелна. Анализа овог уџбеника би требало да помогне у доношењу процене да ли је и у којој мери настава српског језика као страног напредовала у односу на послератне године.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

За разлику од већине анализираних уџбеника, овај уџбеник не карактерише атрактиван дизајн. Визуелна решења су она која су у тренутку штампања била једино могућа и остварива. Уџбеник није штампан у колору, осим насловне стране на којој доминира тамноплава боја са белим латиничним насловом и стране на којој се налази фотографија Илије М. Коларца.

Слика 52. Изглед корице уџбеника *Serbian/Croatian for foreigners I*

Од основних елемената дизајна уџбеник поседује само одељак са садржајима, док је функција подножја једино обележавање броја стране. Фотографије не постоје, док су илустрације црно беле и цртане руком. Иако је уџбеник штампан на страни већег формата, слова нису читљива, с обзиром на то да је коришћен фонт величине 10 јединица. Табеларни прикази су ретки, али функционални. Садржаји се нижу један за другим, без истицања посебних делова. Наслови су истакнути применом технике болдирања. Интерактивност стране не постоји и уџбеник не делује мотивишуће на ученике, а садржаји често нису међусобно повезани. Велики недостатак је квалитет папира на коме је уџбеник штампан, јер се не постиже потребан контраст између боје позадине и текстуалних садржаја. Закључује се да без асистенције наставника нема самосталног рада ученика.

Садржај уџбеника

Посебан квалитет уџбеника јесте богат садржај. Подељен је на двадесет и пет лекција са пет додатних текстова. Лекције нису насловљене, већ су само означене бројем. За разлику од других анализираних уџбеника, у овом уџбенику садржаји нису подељени према темама, те ученик нема јасну представу о томе шта ће и како учити и радити. Ипак, прегледом садржаја уочава се да постоји делимична систематичност и поступност у представљању садржаја. Примећује се да је нагласак усмерен ка граматички српског језика, при чему учење нових речи остаје у другом плану.

На почетку уџбеника ауторка даје основне напомене о српском језику, ћирилици и латиници, акценту, вокалском и консонантском систему, правећи краћи увод у лекције које следе. Свака лекција састоји се из више сегмената: лингвометодичког предлошка, вежби, граматике и пропратног коментара у вези са граматичким садржајима. На почетку уџбеника лекције су кратке, али идући према крају пропорционално се продужавају, пружајући више материјала ученицима за рад и учење.

Осим лекција, на крају уџбеника се налазе решења постављених задатака, кратак преглед граматике, листа скраћеница и акцентовани енглеско-српски и српско-енглески речник најважнијих речи и израза. Ипак, велики недостатак уџбеника је непостојање посебних одељака којима би се истакли функционални садржаји. Уџбеник је намењен развоју све четири језичке вештине, при чему се вештина слушања запоставља услед непостојања пратећих аудио-материјала. Са друге стране, уџбеник захтева посебну асистенцију наставника на часу, чиме уџбеник постаје неупотребљив за самосталан рад ученика код куће. Такође, не постоје смернице о начину на који би га требало користити, као ни основни подаци о аутору.

Дидактичко-методичко обликовање

Анализирајући стандарде за процену дидактичко-методичког квалитета уџбеника, може се закључити да овај уџбеник не испуњава захтеве, с обзиром на чињеницу да је у питању уџбеник први пут штампан 1961. године. Поредећи дидактичко-методичко обликовање осталих уџбеника за учење српског језика као страног и овај уџбеник, уочава се велика разлика међу њима, посебно из разлога што анализирани уџбеник више подсећа на граматичку српског језика са елементима уџбеника.

Ефикасни начини представљања садржаја у уџбенику не постоје. Евидентан је недостатак савремене наставне методологије, те уџбеник својом формом подсећа на граматичку. Распоред основних елемената дизајна и садржаја не подстиче самосталан рад ученика и не делује мотивишуће на њих. Лекције нису међусобно повезане, а нема ни секвенца интеграције градива у оквиру самих лекција. Сликковна средства изражавања сведена су на најмању могућу меру, тиме што фотографије не постоје, а илустрације остварују само функцију представљања текстуалних садржаја.

Слика 53. Пример илустрације у уџбенику

Примери у уџбенику имају дидактичку вредност, а посебан квалитет јесу текстови који су пажљиво бирани и смишљани да на погодан начин уведу ученике у граматичке и лексичке садржаје. Наравно, оно што доприноси стварању форме уџбеника јесте постојање питања, радних налога и задатака, који помажу разумевању и увежбавању садржаја. Ипак, приметна је

неразноврсност, с обзиром на то да се сведе на класичне форме питања допуњавања, заокруживања и вишеструког избора. Уџбеник не прате аудио-материјали (наравно, ни видео-материјали), те се не пружа могућност за самосталан рад ученика. Од наставника се очекује да буде тај који ће демонстрирати правилан изговор гласова, речи и реченица. Такође, уџбеник не пружа могућност развоја стваралачког и критичког мишљења: не постоји одељак у уџбенику који би ученику омогућио да изрази своје мишљење и подстакне своју креативност.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

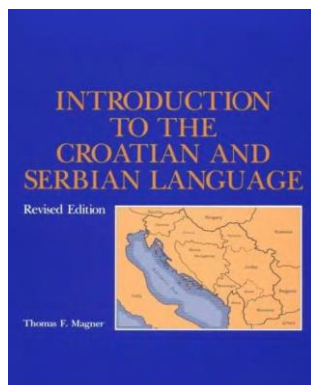
Спроведена анализа је показала да уџбеник не испуњава већину критеријума у погледу дизајна (А), садржаја (Б) и дидактичко-методичког обликовања (В). Овакав закључак је и више него очекиван с обзиром да је уџбеник први пут објављен у послератним годинама, али нам такође показује да се настава српског језика креће узлазном путањом у погледу обликовања уџбеника.

2.2.10. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Introduction to the Croatian and Serbian Language*

Уџбеник *Introduction to the Croatian and Serbian language* је настао на америчком говорном подручју и његов аутор је Томас Магнер (Thomas Magner). Први пут је публикован 1991. године, а предмет наше анализе у овом поглављу је пето издање уџбеника, штампано 1998. године, које, према речима аутора, садржи одређена побољшања.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник *Introduction to the Croatian and Serbian Language* одликује се једноставним дизајном: визуелна решења примењена у овом уџбенику карактеристична су за еру публикавања уџбеника пре појаве рачунара и графичких програма без којих се данас не може замислити објављивање било које публикације. Једино су корице уџбеника штампане у боји – доминира плава боја са мапом тадашње Југославије.

Слика 54. Изглед корице уџбеника *Introduction to the Croatian and Serbian Language*

Величина стране је двадесет и девет центиметара, што је аутор сматрао довољним за једну овакву уџбеничку јединицу. Фонт је упркос мањој величини стране читљив. Аутор се определио за технику верзализације и болдирања ради посебног истицања садржаја. Међутим, величина је директно утицала на распоред основних елемената дизајна, од којих се препознаје заглавље (у коме се на свакој другој страни даје назив уџбеника) и одељак са садржајем, у коме се представљају садржаји у једној или у две колоне. Интересантно је да нема ниједне стране у боји у осталом делу уџбеника, а фотографије не постоје. Присутно је само неколико илустрација, чија је функција представљање изгледа писане ћирилице, односно латинице. С обзиром на сиромашан број визуелних елемената, интерактивност стране и не постоји. Очигледно је да ради постизања интерактивности између уџбеника и ученика наставник мора преузети главну улогу на часу, те се због тога закључује да уџбеник не омогућава самосталан рад ученика.

Садржај уџбеника

Ретроактивно примењивање *Заједничког европског оквира за учење језика* показује да садржаји дати у овом уџбенику одговарају нивоима А и Б, при чему се стиче утисак да ниједан, ни други ниво нису у потпуности разрађени, јер се прави велики прелаз између лекција. Такође, имајући у виду поменути оквир, чини се да су лекције несрећно распоређене, с обзиром на то што је у редоследу лекција приметно да се смењују садржаји препоручени за А, односно Б ниво познавања језика.⁷¹ Подељени су у тридесет лекција, од којих само прве три нису насловљене, јер представљају увод у српски. Остале лекције обрађују једну тему, што се може видети из самих наслова: *First Day in School, Let's Talk about the Weather, The Introduction, Days of the Week, My Room, The Appointment, Occupations and Professions, Seasons of the Year, Schooling, Two Americans, The Human Body, An Interesting Experience, The Biology Exam, My day, Holidays, Yugoslavia, A visit to Yugoslavia, A visit to Yugolsavia (continued), In Yugoslavia, In a Restaurant, The Doctor's Examination, The Belgrade Station, Village Life in Yugoslavia, The Cities of Yugoslavia, The Cities of Yugoslavia (continued), One Day in the Life of a Zagreb/Belgrade Family, One Day in the Life of a Zagreb/Belgrade Family (continued)*. Добра страна садржаја овог уџбеника јесте инсистирање на културним датостима Срба (и Хрвата), јер је у готово свакој лекцији представљен садржај својствен култури српског народа: изрека (*Крв није вода*), разбрајалице, пословице, брзалице, народне песме, текстови о Ћирилу и Методију, о Југославији, о учтивом понашању у друштву и за столом итд. Аутор је водио рачуна да представљене садржаје подели у две колоне тако да у једној буду исписани хрватском

⁷¹ Аутор у предговору напомиње да је пуну помоћ у писању уџбеника добио од стране експерата за српски језик, при чему је ауторово искуство у настави страног језика било пресудно за писање овог уџбеника.

варијантом, а у другој српском варијантом, при чему аутор у уводу наглашава да је већа разлика између британске и америчке варијанте енглеског језика, него ли између српског и хрватског језика, приписујући ту поделу политичкој вољи појединаца.

Структура саме лекције је универзална и протеже се од прве до последње, тридесете лекције. Наиме, свака лекција садржи лингвометодички предлошак, писан латиницом и, повремено, ћирилицом. Након текста даје се једна изрека или пословица за којом следи објашњење одређеног граматичког појма или вежба за развој једне од поменуте четири вештине.⁷² Након тога, аутор је дао три или четири вежбе за утврђивање пређеног садржаја, што највише доприноси да се ова књига назове уџбеником. Осим основног текста и пропратних задатака, у уџбенику не постоје додатни одељци ради истицања садржаја посебне вредности, као ни поглавља за развој стваралачког или критичког мишљења ученика. Осим лекција, уџбеник садржи и *читанку* са додатним текстовима за вежбање, детаљни преглед граматике и двојезични речник са индексом најважнијих појмова.

Дидактичко-методичко обликовање

Дидактичко-методичко обликовање, као најважнији сегмент евалуације уџбеника, захтева посебан вид процене, с обзиром на то да је реч о уџбенику који је писан почетком деведесетих година. Поредиши уџбеник са другим уџбеницима за учење српског језика, публикованим почетком двадесет и првог века, уочава се очигледна разлика у овом сегменту анализе. Већи број критеријума није испуњен, али постоји одређени број који је заједнички и једној и другој генерацији уџбеника. Тако се као добра страна дидактичко-методичког обликовања уџбеника појављује коришћење лингвометодичког предлошка који је намењен увежбавању вештине слушања, читања, али и упознавања са граматичким садржајима који прате овај текст. Секвенце интеграције градива присутне су управо у овом сегменту обликовања уџбеника, док не постоје између самих лекција које често не прате логичан след у учењу страног језика.

За разлику од уџбеника штампаних почетком двадесет и првог века, у овом уџбенику готово да нема ефикасних начина презентовања садржаја, осим на почетку сваке лекције где се исти садржај представља два пута – латиницом и ћирилицом. Непостојање фотографија и квалитетних илустрација велики је недостатак у представљању садржаја, с обзиром на то да се ученику отежава праћење често сувишног садржаја. Другим речима, осим корисних објашњења граматичких појмова, има и оних објашњења која садрже сувишне и непотребне

⁷² Важно је напоменути да се у прве три лекције граматика даје имплицитно, док у каснијим лекцијама постоји посебно поглавље за њено представљање.

информације на почетном нивоу учења српског језика, попут учења дијалеката итд. Са дидактичко-методичког гледишта, интересантно је упућивање ученика од стране аутора на граматички део ради упознавања са садржајима потребним за савладавање одређене лекције, који у већем делу уџбеника нису саставни део саме лекције.

Питања, налози и задаци саставни су делови сваке лекције. Међутим, присутна су свега два или три типа, од којих су доминантни они који од ученика захтевају допуњавање, заокруживање или избора одговарајуће понуђене речи. Ипак, има и оних радних налога захваљујући којима се од ученика захтева одређена доза креативности, као на пример, писање краћег састава на задату тему (*Моја соба, Моја народност*), где се такође уочава једноличност у формулацији. Осим тога, нема питања, налога и задатака захваљујући којима би се утицало на развој стваралачког и критичког мишљења код ученика. Како је реч о публикацији из деведесетих година двадесетог века, озвучени уџбеник није саставни део уџбеника, те се од наставника очекује да буде доминантна фигура на часу.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу свега реченог, закључујемо да се овај уџбеник никако не може назвати полифункционалним наставним средством. Другим речима, на анализу ових уџбеника не можемо применити савремена наставна методологија, јер ће уџбеник увек заостајати за оним уџбеницима који су касније публиковани. Ипак, примећујемо да се у уџбенику користе неке од метода које су својствене уџбеницима штампаним почетком двадесет и првог века.

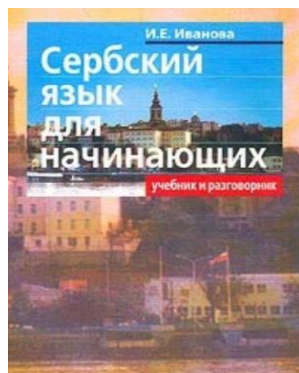
2.2.11. Анализа уџбеника за учење српског језика као страног *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*

Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник представља ретко издање уџбеника намењеног учењу српског језика као страног писано руским језиком. Штампан је 2003. године и, према речима ауторке И. Е. Ивановна, требало би да ученицима омогући усвајање српске фонетике и граматике, са стицањем основних комуникативних компетенција.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Година издавања овог уџбеника умногоме одређује и његову визуелну појаву. С обзиром на то да је реч о 2003. години, у уџбенику се у погледу дизајна срећу једноставна решења, карактеристична за тада актуелни ниво развоја технике и технологије. Најјучљивија карактеристика дизајна овог уџбеника је штампа у колору, при чему доминира плава боја, баш као и на корицама. На корицама доминира фотографија дела Београда са белим насловом у плавом оквиру. У остатку уџбеника нема много страна које су штампане у колору. Претежно

су у питању стране на којима се налазе табеларни прикази коришћени ради категоризовања садржаја.

Слика 55. Изглед корице уџбеника *Сербский язык для начинающих*

Велики недостатак овог сегмента квалитета уџбеника јесте непостојање основних елемената дизајна. Заглавље и подножје не постоје, а са њима ни основни подаци – број стране, назив лекције, поглавља итд. Одељак са садржајем представљен је кроз једну или две колоне, у зависности од садржаја који се презентују. Због недостатка основних елемената дизајна, велики проблем за ученика је непостојање навигационих елемената, јер се са садржаја на садржај прелази без посебног означавања, осим исписивања назива потпоглавља светлоплавом бојом.

Иконице, фотографије и илустрације не постоје. Доминантно место међу визуелним елементима имају табеларни прикази који остварују своју функцију појашњавања, објашњавања и истицања. Због свих наведених недостатака, интерактивност стране готово и да не постоји, те уџбеник никако не делује мотивишуће на ученике. Такође, нема ни основних информација о аутору и издавачку, као ни података о доступности уџбеника у књижарама.

Садржај уџбеника

Садржаји представљени у уџбенику у потпуности испуњавају захтеве постављене у *Заједничком европском оквиру*, који се при анализи овог уџбеника ретроактивно примењује. Подељени су у једанаест тема: *Упознавање, На тераси, Разговор са баком, Договор за рођендан, Излет, Сусрет у продавници, Рођендан, Моја породица, Радни дан, Портрети, Моја кућа*. У оквиру сваке теме разрађују се граматички и лексички садржаји, са нагласком на развој вештине говора. Прва част уџбеника посвећена је уводу у фонетику и фонологију српскога језика, у којој се ученик упознаје са ћирилицом и латиницом, сличностима и разликама међу њима, основним правописним правилима, али и акцентом и основним начелима правилног изговора. Интересантно је да целокупан материјал представљен у овом делу уџбеника акцентован.

Свака од једанаест лекција састоји се из идентичних делова: лингвометодичког предлошка, речника мање познатих речи, граматичких објашњења и задатака за развој комуникативних способности ученика. Лексички материјал је ограничен на хиљаду и двеста речи које су потребне ученику да савлада садржаје на нивоу А1, при чему се за сваку реч наводе одговарајуће категорије рода, броја и падежа, односно времена за глаголе. Обрађено је онолико граматичких садржаја потребних за успостављање основне комуникације: *глагол бити, именице – број и род, одрични облик глагола јесам, повратна заменица се, глагол имати/немати, глагол ићи, глагол моћи, основе падежног система, инфинитив, именице дете, браћа, множина именица мушког рода, садашње, прошло и будуће време* итд. За разлику од других анализираних уџбеника, у овом уџбенику нема речника, решења задатака и индекса појмова на самом крају.

Дидактичко-методичко обликовање

Дидактичко-методичко обликовање уџбеника не испуњава у потпуности захтеве који се постављају пред уџбеник за учење страног језика, чак и оне који су важили у време његовог публиковања. Разлог томе свакако јесте и тај да је уџбеник писао странац, те изостаје јединствена методологија карактеристична само за наставу српског језика. За разлику од осталих анализираних уџбеника, ефикасни начини презентовања садржаја у овом уџбенику нису његова карактеристика. Због недостатака у визуелној представи уџбеника, као и непостојању фотографија и илустрација, уџбеник губи на својој интерактивности, а самим тим остаје без мотивационог деловања на ученике.

Ипак, уџбеник испуњава неке важне критеријуме за евалуацију дидактичко-методичког обликовања. Постојање лингвометодичког предлошка добра је страна овог уџбеника, с обзиром на то да олакшава рад наставника и ученика. Веза лингвометодичког предлошка и аудио-материјала веома је битна за усвајање правилног изговора. Граматички садржаји истумачени су на прави начин, с поштовањем језичко-стилске норме. Иако штампан 2003. године, у погледу разноврсности питања, налога и задатака уџбеник поседује одређени квалитет. Тако се, на пример, ученик среће са питањима вишеструког избора, допуњавања, заокруживања, али и самосталног извођења закључака, јер се од ученика очекује да након прочитаног текста дâ своје виђење изнетог проблема. Такође, осим репродуктивних задатака, срећу се и задаци за стваралачки рад, па чак и једноставнији преводилачки задаци, карактеристични за оне уџбенике који су писани на страном језику. Веома важна група задатака је она којима се проверава разумевање текста.

Непостојање фотографија и илустрација ауторка је покушала да надомести коришћењем табеларних приказа који преузимају њихове функције. Определила се за

табеларне приказе ради постизања прегледности и читљивости садржаја, али и ради истицања садржаја од посебне важности за напредак ученика. Пошто је уџбеник штампан руском ћирилицом, ауторка ни у једном тренутку не користи латиницу за упознавање са српским језиком, већ искључиво употребљава српску ћирилицу, што се, са једне стране, може сматрати недостатком, а са друге, предношћу, у зависности од порекла ученика који ће уџбеник користити. Уколико је то неко ко перфектно познаје руски језик, овај поступак је користан, али уколико уџбеник користи неко ко делимично познаје руски језик, поступак се може окарактерисати као неодговарајући. Захваљујући горе поменути типова задатака, уџбеник подржава развој стваралачког, али не и критичког мишљења, јер не постоје додатни одељци у којима би ученик могао да изрази свој критички став према датим садржајима.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Имајући у виду све наведене карактеристике уџбеника, закључујемо да је реч о уџбенику који може помоћи ученику да делимично савлада садржаје на нивоу А1, али који се, нажалост, не може назвати полифункционалним услед неиспуњавања већине критеријума из трију анализираних категорија: дизајна и општих атрибута уџбеника (А), садржаја (Б) и дидактичко-методичког обликовања (В).

2.2.12. Закључак у вези са анализом актуелних уџбеника у настави српског језика као страног

Анализа уџбеника за учење српског језика као страног нам је показала да нема оних који би се могли назвати полифункционалним. Често су на корак до полифункционалности (*Реч по реч*, *Више од речи*, *Step into Serbian*, *Супер српски*) – испуњавају више критеријума квалитета према евалуационом обрасцу, али готово увек недостаје неки од кључних елемената дизајна или поступак дидактичко-методичког обликовања: доследност у примени визуелних елемената дизајна (А.1.3) и постојање аудио, видео (В.1.2.4) и онлајн (В.1.2.5) пратећих материјала. Такође, уочљиво је да нема доследности у квалитету обраде појединих елемената уџбеника – иако постоје, често нису функционални. Године објављивања показују дисконтинуитет који је постојао у њиховој продукцији на почетку XXI века, што се директно одразило и на квалитет касније публикованих уџбеника. Њихови аутори су махом изворни говорници српског језика, а већина је штампана на територији Републике Србије, но и има оних чији су аутори странци и који су објављени у Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама и Русији (на пример, *Teach Yourself – Serbian*, *Serbian/Croatian for foreigners I*, *Introduction to the Croatian and Serbian language*, *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*). Интересантно је да само неки од овде пописаних уџбеника имају своја допуњена издања.

У погледу дизајна уџбеници се могу поделити у две велике групе. Са једне стране налазе се они који имају компјутерски осмишљен дизајн (*Реч по реч*, *Више од речи*, *Step into Serbian*, *Учимо српски 2*, *Супер српски*), док се са друге стране налазе уџбеници који не испуњавају ни један захтев у погледу визуелног представљања садржаја (*Научимо српски 1*, *Step by Step*, *Teach Yourself – Serbian*, *Serbian/Croatian for foreigners I*, *Introduction to the Croatian and Serbian language*, *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*). Другонаведено се најбоље уочава у изостанку основних елемената дизајна (заглавља, одељка са садржајем и подножја, те често фотографија и илустрација) и у појави нестилизованих графичких решења. Тако, на пример, иконице, фотографије и илустрације (А.1.2) често нису резултат рачунарске обраде; нема ни препознатљивог изгледа страница у уџбеницима (А.1.8). Многи од анализираних уџбеника нису штампани у колору (А.1.1), нити имају посебно ликовно-графичко уређење, што за собом повлачи неинтерактивност ових јединица уџбеничког комплета, као и нечитљивост садржаја, што због неприлагођеног фонта и његове величине (А.1.4), што због непостојања потребног контраста између позадине и самог садржаја лекције. Димензије уџбеника су променљиве и крећу се од А5 и Б5 до А4 (А.1.6), а нема ни устаљеног начина представљања наслова и поднаслова (А.1.7). Међутим, уџбеници који су штампани у колору и обликовани уз помоћ посебних рачунарских софтвера одликују

се допадљивим ликовно-графичким уређењем: троделном структуром, умешним и функционалним распоредом елемената дизајна и коришћењем висококвалитетних фотографија, илустрација, мапа и дијаграма.

Уџбеници за учење српског језика као страног најчешће су намењени ученицима који се први пут сусрећу са српским језиком, док је врло мало оних који се користе ради развоја језичких вештина на средњем нивоу (*Више од речи*, *Учимо српски 2*), односно напредном (*Супер српски*). Садржаји који се представљају у уџбеницима одговарају препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру* (Б.3). Такође, честа је појава да уџбеник сâм чини уџбенички комплет (*Више од речи*, *Step into Serbian*, *Step by Step Serbian*, *Учимо српски 2*, *Teach Yourself – Serbian*, *Serbian/Croatian for foreigners*, *Introduction to the Croatian and Serbian language*, *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*), јер нема додатних јединица (радне свеске и озвученог уџбеника) које уз њега „долазе” (Б.5). У зависности од уџбеника који је предмет анализе, садржаји су подељени према модулима и лекцијама (Б.1), чији се број креће од десет до чак четрдесет девет. Већина уџбеника, осим лекција, садржи теоријске напомене о учењу и карактеристикама српског језика, као и речнике мање познатих речи и прегледе граматичких категорија. Наслови лекција на најбољи начин репрезентују њихов садржај, али има и оних уџбеника (*Step into Serbian*, *Serbian/Croatian for foreigners I*) у којима нема наслова (Б.1), већ се лекције обележавају типски – *Лекција 1*, *Лекција 2* итд. У свега неколико уџбеника⁷³ (*Реч по реч*, *Више од речи*, *Step into Serbian*, *Учимо српски 2*, *Introduction to the Croatian and Serbian language*) су садржаји одевени у рухо националне културе, историје и географије – коришћене су брзалице, пословице, текстови о Србији, разним пределима и знаменитим личностима (Б.4). Ипак, све анализиране уџбенике одликује језичко-стилска коректност у представљању садржаја (Б.6).

Како дидактичко-методичко обликовање директно зависи од осталих побројаних категорија, тако је и његов квалитет променљив од уџбеника до уџбеника. У уџбеницима *Реч по реч*, *Више од речи*, *Step into Serbian*, *Супер српски* је постигнута потпуна функционалност лекција (В.1) кроз логичку организацију свих елемената (В.2), али има и оних чије је дидактичко-методичко обликовање врло сиромашно – *Научимо српски 1*, *Step by Step*, *Teach Yourself – Serbian*, *Serbian/Croatian for foreigners I*, *Introduction to the Croatian and Serbian language*, *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*. Прва група се одликује ефикасним начинима презентовања садржаја (В.2.1), интерактивношћу и разноврсношћу, као и вишеструким могућностима развоја стваралачког и критичког мишљења. У таквим

⁷³ Иако слабијег квалитета, уџбеник Томаса Магнера *Introduction to the Croatian and Serbian Language* више од било ког уџбеника домаћих аутора пажњу посвећује културолошким садржајима.

уџбеницима доминантно место заузима комуникативна метода која се комбинује са традиционалним приступима у подучавању језика. Пажња аутора је усмерена на прелазак са репродуктивних вештина (читања и слушања) на продуктивне вештине (говорење и писање) уз помоћ великог броја говорних (и писаних) чинова осмишљених употребом стилско-композицијских и интерпретативних говорних вежби. У свим анализираним уџбеницима користе лингвометодички предлошци захваљујући којима се изучавају граматички садржаји (В.1.2.3). Саставни делови лекција су често јеловници из ресторана, ценовници из продавница, ТВ-програми, текстови о времену, редови возње ауто-превозника, као и граматички садржаји. Користе се разноврсна питања, радни налози и задаци којима се ученици мисаоно ангажују (В.1.2.1). Ревизије градива се спорадично јављају, често без одређене правилности (на пример, након сваке пете лекције) (В.1.2.6). Друга група уџбеника, услед непостојања овог вида обликовања, може се класификовати у граматике прилагођене настави на одређеном нивоу изучавања језика, због чега се често посматрају као „сиров” материјал који се тек на часовима треба разрађивати. Но, и у овим уџбеницима има елемената који би могли да буду јако корисни ученицима; тако се, на пример, појављују краћи прегледи градива на почетку сваке лекције и акцентовани речници на крају уџбеника (В.1.2.1 и В.1.2.6). Такође, приметно је да нема ниједног уџбеника који садржи видео или онлајн материјале (В.1.2.4 и В.1.2.5), што се полако почело појављивати као пракса у настави енглеског језика као страног. На основу свега реченог, закључујемо да тренутно не постоји апсолутно полифункционалан уџбеник, али има оних који би већ у својим наредним издањима врло лако могли да понесу ову (престижну) титулу.

2.3. Закључак у вези са спроведеним анализама уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног

Спроведена детаљна евалуација уџбеника за учење енглеског и српског језика као страних пружила нам је детаљан одговор на постављено питање какав треба да буде квалитетан уџбеник за учење српског језика као страног. Применом великог броја показатеља квалитета уџбеника, уочили смо да највеће разлике између две наведене групе уџбеника разлике постоје на сва три нивоа: на плану дизајна и општих атрибута уџбеника (категорија А), квалитету садржаја (категорија Б) и дидактичко-методичког обликовања (категорија В). Док уџбеници за учење енглеског језика испуњавају готово све критеријуме трију категорија, међу уџбеницима за учење српског као страног језика постоји недоследност и велике разлике у квалитету и испуњености критеријума из коришћеног евалуационог обрасца. Са једне стране налазе се уџбеници који испуњавају велики део критеријума (*Реч по реч, Више од речи, Step into Serbian, Супер српски*), а са друге стране они који често не испуњавају ни основне критеријуме (*Teach Yourself – Serbian, Serbian/Croatian for foreigners I, Introduction to the Croatian and Serbian language, Србски језик для начинајућих: Учебник и разговорник*). Притом, занимљиво је да и међу уџбеницима прве групе има оних који само делимично испуњавају одређени критеријум, а да квалитет њиховог обликовања није на задовољавајућем нивоу (о чему је писано у претходном поглављу). Посебно су се истакла три запажања:

1. Уџбеници за учење енглеског језика као страног, према коришћеном обрасцу за евалуацију, представљају квалитетнија наставна средства јер испуњавају више утврђених критеријума у погледу ликовно-графичког уређења (А.1) и општих карактеристика (А.2), избора садржаја (Б), функционалне целовитости (В.1) и логичке организације садржаја (В.2).
2. Утврдили смо да нема разлике у погледу дидактичко-методичког обликовања међу уџбеницима истог издавача и истих аутора намењених изучавању језика на различитим нивоима.
3. Међу уџбеницима за учење српског језика као страног има оних који квалитетом могу парирати уџбеницима за учење енглеског језика (*Реч по реч, Више од речи, Step into Serbian, Супер српски*), при чему се запажа да су њихови аутори искључиво матерњи говорници српског језика.

Другим речима, уџбеници за учење енглеског језика као страног испуњавају више постављених критеријума за процену квалитета уџбеника, при чему се доминантна разлика у односу на уџбенике за учење српског језика као страног успоставља на пољу поштовања

критеријума који одликују савремени уџбеник за потребе коришћења у XXI веку, у које спадају:

- квалитет коришћених иконица, илустрација и фотографија (А.1.2);
- формирање визуелног печата сваке појединачне лекције захваљујући рачунарској обради графике (А.1.8);
- постојање квалитетне штампе у колору (А.2.2);
- тематска организованост уџбеника на макро и на микро плану (Б.1);
- оријентисаност ка културним датостима језика који се учи (Б.4);
- постојање аудио и видео материјала за учење (В.1.2.4);
- постојање онлајн пратећих материјала (В.1.2.5);
- подршка развоју стваралачког и критичког мишљења (В.1.3);
- постојање додатних одељака (*Запамти!*, *Разликуј!*) (В.1.2.6);
- ефикасни начини презентовања садржаја (В.2.1);

Осим тога, анализа нам је омогућила увиђање слабости коришћеног евалуационог обрасца и његово непосредно усавршавање дефинисањем и додавањем нових критеријума које би ваљало користити приликом евалуација будућних уџбеника за учење српског језика као страног. Посебно се издвајају следећи⁷⁴:

- јасно истакнути циљеви и исходи учења у заглављу сваке лекције (Б.7);
- постојање евалуационих листова доступних на интернету (В.1.2.8);
- постојање превода сваке појединачне лекције (на почетном нивоу) (В.1.2.9);
- персонификација садржаја у уџбенику (В.2.1.1);

Више је разлога који утичу на то да уџбеници за учење енглеског језика испуњавају већи број критеријума. Пре свих, вишегодишње искуство у објављивању уџбеника које издавачке куће имају, на шта указује број издања која су анализирани уџбеници доживели, као и распрострањеност енглеског језика, због чега већи број издавачких кућа и аутора приступа објављивању уџбеника. У настави српског језика је приметан дисконтинуитет у објављивању уџбеника услед различитих друштвено-историјских збивања, али број уџбеника објављених након 2010. године добар је показатељ да се убрзано ради на овом пољу.

Ипак, иако уџбеници за учење енглеског језика односе превагу у односу на уџбенике за учење српског као страног, то никако не значи да међу овом другом групом нема уџбеника који врло мало заостају за најквалитетнијим у настави енглеског – „заостатак” је видљив у

⁷⁴ У загради након критеријума дајемо претпостављену ознаку којом би био означен у евалуационом обрасцу.

нецеловитости њиховог дидактичко-методичког обликовања и чињеници да се увек изоставља један од кључних елемената овог сегмента процене квалитета уџбеника: пре свих, постојање видео и онлајн пратећих материјала. У питању су уџбеници (*Реч по реч*, *Више од речи*, *Step into Serbian*, *Супер српски*) штампани у исто време када и уџбеници прве анализиране групе, при чему је уочљив недостатак искуства у њиховом објављивању, с обзиром на евидентне застоје у продукцији уџбеника за учење српског као страног. При томе, у оквиру ове групе уџбеника може се извршити сегментација на оне уџбенике који су писали изворни говорници српског језика и оне које су писали странци, где се посебан квалитет приписује онима из прве групе, а што је даље условљено специфичношћу наставе српског језика и, наравно, његове лингвистичке сложености која захтева посебне методичке приступе. Зато ваља још једном истакнути потребу писања и публикувања нових уџбеника, јер само се упорним радом у тој области и сталним детаљним евалуацијама може очекивати побољшање њиховог квалитета и тежња ка надилажењу оних за учење енглеског језика као страног (уколико уопште има смисла томе тежити).

3. АНАЛИЗА АКТУЕЛНИХ РАДНИХ СВЕЗАКА У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Радне свеске представљају средство за усавршавање језичких вештина решавањем одређеног броја задатака, при чему ученици усвајају граматичка правила, увећавају сопствени речник и развијају говорне компетенције; уз то, подстичу самостално учење и олакшавају рад наставника. Често садрже живописан и интересантан језички материјал, истичући на шта треба ставити посебну пажњу, што се јасно, према речима Залани и Петнеки (1997), рефлектује на рад наставника, као и на стилове и стратегије учења ученика (према: Сардози и сар. 2006). Евалуација радних свезака игра велику улогу у побољшању квалитета уџбеничких комплета. Стога је од важности спровођење константних анализа и евалуација постојећих радних свезака и указивање на могућности њиховог побољшања. Приликом истраживања у обзир се мора узети шири дијапазон мерила њиховог квалитета – од дизајна и општих атрибута радне свеске, преко садржаја, до препоручених активности које предузимају ученици и наставници.

Према Флишовим (2011: 488–504) речима, радна свеска је у блиској вези са уџбеником са којим чини основу уџбеничког комплета. Таква констатација за собом повлачи потребу њихове симултане евалуације. Како смо већ спровели детаљну анализу уџбеника, предмет овога поглавља биће компаративна анализа радних свезака за учење и увежбавање српског језика као страног, односно увежбавање енглеског језика као страног. Да спровођење контрастивног истраживања између радних свезака има своје дидактичко-методичко оправдање и значај, потврђује закључак до кога је дошао Флиш (2011). Поред ефикасности радне свеске и уџбеника у наставном процесу, Флиш (2011: 488–504) је открио да не постоји статистички значајна разлика у успеху који су ученици постигли када користили радну свеску као наставно средство и када су свој рад заснивали на уџбенику.

У претходним поглављима смо утврдили да постоји огроман дисбаланс у продукцији радних свезака у настави енглеског језика као страног и српског језика као страног. Готово да нема уџбеничког комплета за учење енглеског језика као страног који не укључује радну свеску, док су ретки уџбенички комплети за учење српског језика као страног који садрже радну свеску. Зато ће предмет овог поглавља бити анализа шест радних свезака за учење енглеског језика као страног, и то оних које прате анализиране уџбенике у поглављу 2.1, односно само две радне свеске за учење српског језика као страног.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

1. МАРИС 20066: Maris, A. (2006). *New Opportunities Beginner (Language Powerbook)*. United Kingdom: Pearson Longman.

2. ЦОНСТОН И САР. 2009: Johnston, O., Ruse, C., Mirozowska, H., Sikorzynska, A. (2009). *New Opportunities Elementary (Language Powerbook)*. United Kingdom: Pearson Longman.
3. СОАРС, СОАРС 2010б: Soars, L., Soars, J. (2010). *New Headway Beginner (Workbook)*. Oxford: Oxford University Press.
4. СОАРС И САР. 2009: Soars, L., Soars, J., Wheeldon, S. (2009). *New Headway Upper-Intermediate (Workbook)*. Oxford: Oxford University Press.
5. ХОБС, КЕДЛ 2012б: Hobbs, M., Starr Keddle J. (2012). *Your space 2 (Workbook)*. London: Cambridge University Press.
6. ТОМАС, ТОМАС 2014: Thomas, B., Thomas, A. (2014). *Complete first (Workbook)*. London: Cambridge University Press.

СРПСКИ ЈЕЗИК

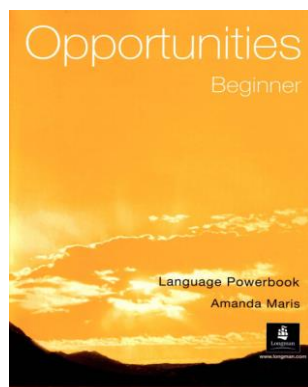
1. СЕЛИМОВИЋ-МОМЧИЛОВИЋ, ЖИВАНИЋ 2012б: Селимовић-Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2012). *Реч по реч – радна свеска*, Београд: Институт за стране језике.
2. АЈЦАНОВИЋ И САР. 2014: Ајцановић, М., Алановић, М., Бјелаковић, И., Дражић, Ј. Војновић, Ј., Звекић-Душановић, Д. (2014). *Научимо српски 1: радна свеска*, Нови Сад: Филозофски факултет.

3.1. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *New Opportunitites Beginner (Language Powerbook)*

Радна свеска *New Opportunities Beginner* део је уџбеничког комплета Издавачке куће „Pearson Longman”. Баш као и уџбеник, намењена је увежбавању и учењу енглеског језика на почетном нивоу. Аутори уџбеника и радне свеске нису исти, што је пракса у настави енглеског језика као страног. Ауторка анализираних радних свески је Аманда Марис (Amanda Maris).

Дизајн и општи атрибути радних свески

Радна свеска својим дизајном прати уџбеник са којим чини уџбенички комплет у погледу коришћених визуелних решења. На корицама доминира тамножута (готово наранџаста) боја, са крајичком неба које са собом носи поруку *нових могућности*, а што је у складу са насловом уџбеничког комплета. Као и уџбеник, штампана је на страни формата А4, али се од уџбеника разликује у квалитету штампе: коришћен је мањеграмски папир и није штампана у боји (изузев њених корица). Ипак, захваљујући контрасту између беле стране и црних слова, постиже се јасност и прегледност садржаја, разврстаних у неколико одељака. Сви елементи дизајна представљени су кроз заглавље, одељак са садржајем и подножје, уз приметну доследност у њиховом представљању.

Слика 56. Изглед корице радне свеске *New Opportunities Beginner*

Сви садржаји представљени су у две колоне, што представља уобичајен поступак примењен ради функционалне организације садржаја. Коришћени фонт је читљив, захваљујући величини од дванаест јединица. Ауторка је приликом представљања наслова водила рачуна о сегментацији садржаја истицањем његовог наслова техником верзализације слова. Осим информације о редном броју питања, налога и задатка, радна свеска садржи и иконичко представљање тежине питања, налога и задатака употребом звездица. Фотографије и илустрације саставни су делови појединачних лекција, а захваљујући довољном размаку између речи и редова постиже се потребна прегледност садржаја. Захваљујући таквом распореду елемената, интерактивност стране је очигледна, јер омогућава самосталан рад ученика и несметано кретање кроз садржаје.

Садржај радне свеске

Садржај радне свеске у потпуности се наслања на садржај уџбеника. Подељен је на шеснаест лекција у оквиру којих се обрађују теме предвиђене *Заједничким референтним оквиром* на нивоу A1: *Hello, Meet the Family, At home, At school, Going out, Playing Sport, Every day, Free Time, Excursions, Wildlife, Memories, At night, Accidents, Missing Home, Tests, Goodbye.* У оквиру датих лекција се развијају све четири језичке вештине, али усвајају потребна граматичка знања и увећава речник. Доминанта места у оквиру сваке појединачне лекције припада увежбавању граматике, учењу нових речи, али и развоју вештине читања и писања, изговора и слушања, захваљујући употреби озвученог уџбеника који прати радну свеску и уџбеник. Осим питања, налога и задатака који чине средиште радне свеске, она садржи минитестове за проверу напретка у учењу на крају сваке лекције, као и квиз ради провере броја научених речи, попис кључних речи по лекцијама, али и краћи преглед граматике обрађене у уџбенику и радној свесци.

The image shows the cover of a 'Beginner' workbook. The title 'Beginner' is at the top. Below it is a 'Contents' section with a list of 16 numbered items and their corresponding page numbers. The items are: 1 Hello (2), 2 Meet the family (8), 3 At home (14), 4 At school (20), 5 Going out (26), 6 Playing sport (32), 7 Every day (38), 8 Free time (44), 9 Excursions (50), 10 Wildlife (56), 11 Memories (62), 12 At night (68), 13 Accidents (74), 14 Missing home (80), 15 Tests (86), 16 Goodbye (92). Below the numbered list are four additional sections: Character Profiles (98), Dictionary Quiz (100), Key Word Bank (101), and Mini-Grammar (105).

Contents	
1	Hello 2
2	Meet the family 8
3	At home 14
4	At school 20
5	Going out 26
6	Playing sport 32
7	Every day 38
8	Free time 44
9	Excursions 50
10	Wildlife 56
11	Memories 62
12	At night 68
13	Accidents 74
14	Missing home 80
15	Tests 86
16	Goodbye 92
	Character Profiles 98
	Dictionary Quiz 100
	Key Word Bank 101
	Mini-Grammar 105

Слика 57. Садржај анализиране радне свеске

Радна свеска се одликује разноврсношћу питања, налога и задатака (о којима ће више речи бити у наредном поглављу), али и аутентичношћу материјала. Готово свако питање, радни налог или задатак може наћи своју примену у реалним животним ситуацијама. Тако се, на пример, већ у првој лекцији предочавају правила писања имејлова, уз усвајање потребних фраза и израза. Интересантно је да у овој радној свесци нема решења постављених питања, радних налога и задатака, што често онемогућава ученика да самостално користи радну свеску, јер се очекује помоћ наставника ради провере њихове тачности. Постојање кључних речи обезбеђује подршку приликом понављања новонаучених речи и израза. Радна свеска је, осим у вези са уџбеником, директно повезана са озвученим уџбеником на који се ослања и без кога се не би могао урадити већи број постављених задатака.

Дидактичко-методичко обликовање радне свеске

Радној свесци у настави енглеског језика као страног посвећује се посебна пажња, почев од наслова, преко дизајна и садржаја, до дидактичко-методичког обликовања. Последње заузима доминантно место у оцени квалитета радне свеске и у вези је са оним елементима који често нису видљиви. Тако се, на пример, уместо означавања радне свеске термином „Workbook”, користи термин „Language Powerbook”, чиме се симболично указује на њену моћ и значај у савладавању језика.

Захваљујући посебном обележавању тежине представљених питања, налога и задатака, радна свеска се приближава сваком појединачном ученику, прецизирајући комплексност датих питања. Систематичност и поступност у овој радној свесци обезбеђује се правилним распоредом питања и њихове тежине – од лакших ка тежим, од познатих ка мање познатим садржајима. Такође, захваљујући постојању модела одговора који се од ученика очекује, радна свеска омогућава самосталан рад ученика, уз повремену асистенцију наставника у вези са најсложенијим питањима у радној свесци. Прегледност у радној свесци обезбеђује се и посебним истицањем језичке вештине која се развија одређеним питањем или групом питања, радним налогом и задатком, што олакшава рад и напредак ученика, јер се ученик фокусира на развој одређене вештине. Најоперативнији део дидактичко-методичког обликовања чине питања, радни налози и задаци. Осим што на прави начин репрезентују реалне животне ситуације, одликује их и дидактичка вредност, јер помажу у усвајању језика животне свакодневице. Њихова разноврсност иде у прилог квалитету радне свеске. Кроз читаву радну свеску провлаче се питања и задаци најразличитијих типова: састављање реченице од датих речи, прављење потврдног, упитног или одричног облика реченица, давање краћих одговора, решавање осмосмерке, промена редоследа графема ради добијања речи, довршавање започетних реченица, избор тачног одговора, писање есеја, усвајање правилног изговора гласова, разумевање илустрација итд. Захваљујући томе, али и правилном и логичном распореду елемената и садржаја, посебан квалитет радној свесци доносе ефикасни начини презентовања садржаја. На пример, на њеном крају се налазе биографски подаци сваког од главних протагониста који воде ученика до сазнања – задатак ученика је да употпуни дате биографске податке на основу садржаја из читавог уџбеника. Када ученик у томе успе, јасно је да је савладао садржаје представљене у уџбенику. Све инструкције су јасне, прецизне и једноставне за разумевање, пошто је ауторка имала у виду почетни ниво познавања енглеског језика, те и чињеницу да се на том нивоу не може очекивати разумевање сложенијих радних налога, задатака и питања.

Adam Nowak

Adam is from _____ in _____.

Tomasz (.....) = Anna (.....)

Mirek (.....) Adam (.....)

FAMILY

- His father is an _____.
- His mother is a _____.
- His brother is a _____ at _____ in _____.

Complete the boxes:

Adam likes	☒	Adam doesn't like	☒	Adam doesn't say	☐
athletics	☐	football	☐	hockey	☐
art	☐	English	☐	science	☐
classical music	☐	heavy metal	☐	techno	☐

ON PAGE ...

10 Adam writes to _____.

14 He describes his _____.

36 He buys twenty _____.

40 He talks to _____ about _____.

54 He asks Gabriela to go to the _____.

64 He shows some _____ to the students.

90 He falls off his _____ and goes to the _____.

Слика 58. Пример задатка представљеног на крају радне свеске

Представљени садржаји у радној свесци надовезују се један на други, а уочљива је доследност у начинима њиховог представљања из лекције у лекцију. Такође, постоје сегменти у којима се ученици упућују на одређене стране у самој радној свесци, док таквих инструкција нема у вези са уџбеником, што представља недостатак у њеном дидактичко-методичком обликовању. Ипак, радна свеска је у директној вези са озвученим уџбеником и онлајн материјалима, који представљају њену допуну, за све оне који сматрају да су им потребна додатна вежбања и садржаји. Сlikовна средства изражавања су у потпуности функционална и често се употребљавају као доминантни елементи задатака (в. слику која следи).

7 Homes
Match the numbers in the picture with the words.

bedroom	☐	7	bath	☐
sofa	☐		cooker	☐
toilet	☐		bathroom	☐
sitting room	☐		carpet	☐
kitchen	☐		shower	☐
fridge	☐		bed	☐
table	☐		lamp	☐

10 Adjectives
Write the adjectives in the correct place in the sentences. Change *a* to *an* where necessary.

1 I've got a video. (interesting)
I've got an interesting video.

2 Have you got a computer? (new)

3 We've got a TV. (old)

Слика 59. Функционалност фотографија у радној свесци

Посебно је интересно да радна свеска пружа могућност за развој стваралачког и критичког мишљења ученика, захваљујући постојању питања отвореног типа, у којима се од ученика очекује да изнесе своје мишљење или став у вези са предметом разговора.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

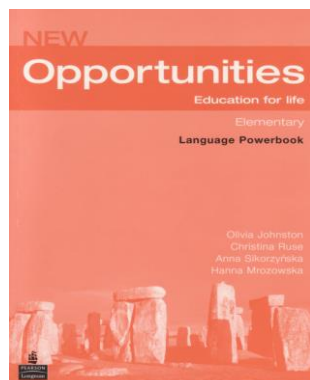
На основу свега реченог закључујемо да је реч о функционалном наставном средству, које је у директној вези са уџбеником који прати, али које се може користити и без њега, уз, наравно, коришћење озвученог уџбеника.

3.2. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *New Opportunities Elementary*

Радна свеска *New Opportunities Elementary* представља део уџбеничког комплета Издавачке куће „Pearson Longman” и први пут је објављена 2006, да би затим доживела више допуна. Предмет анализе у овом потпоглављу биће издање из 2009. године. Као што је то случај и са претходном радном свеском, ни ову радну свеску нису писали аутори уџбеника који прати: Оливија Џонстон, Кристин Руз, Хана Мирозовска и Ана Сикозинска (Olivia Johnston, Christina Ruse, Hanna Mirozowska и Anna Sikorzynska).

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Ликовно-графичко уређење радне свеске готово је идентично оном које се среће у уџбенику са којим чини комплет. И ова радна свеска носи епитет „моћне књиге” (енг. *Language Powerbook*) који је јасно истакнут на њеним корицама. Од основних елемената дизајна уочљива су заглавља, подножја и, наравно, одељци са садржајем, али је интересно да заглавље није везано за сваку страну, већ само за почетне стране лекција, док подножје има само једну функцију – представљање броја стране. Ипак, најоперативнији и најважнији сегмент свакако је одељак са садржајем представљен у две колоне.

Слика 60. Изглед корице радне свеске *New Opportunities Elementary*

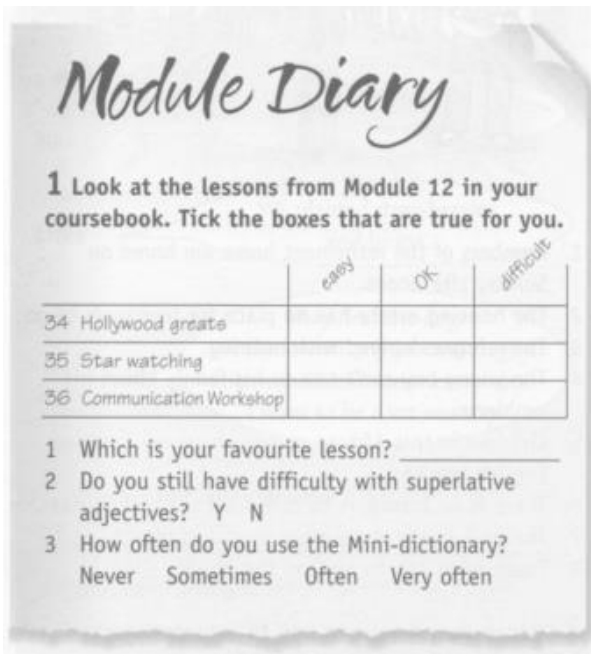
Прегледност и јасност садржаја постиже се прилагођеном употребом два фонта – оног који се користи за наслове и поднаслове и обичног „Serif Sans” за представљање питања, налога и задатака. Уз то, проред од две јединице обезбеђује континуитет у представљању садржаја. Такође, у оквиру две колоне питања, налози и задаци се представљају у групама: *Word corner, Introductions, Grammar, Tasks* итд., чиме се садржаји визуелно организују. Визуелној организацији доприноси употреба фотографија, илустрација и иконичког представљања садржаја у виду звездица за означавање степена тежине постављених питања, налога и задатака. Фотографије и илустрације, иако нису штампане у колору, своју функционалност остварују у оквиру појединачних задатака. Правилан и доследан распоред елемената на страни обезбеђује висок степен интерактивности између ученика и радне свеске, а интерактивност се повећава употребом озвученог уџбеника и осталих пропратних материјала.

Садржај радне свеске

Садржаји представљени у радној свесци у потпуности одговарају оним садржајима обрађеним у уџбенику. Идентична подела лекција према модулима обезбеђује паралелну употребу оба наставна средства. Сви садржаји су подељени на шеснаест насловљених модула или тема у којима се налазе по две лекције, којима се дате теме разрађују: *Friends (Neighbours, Making friends), Personality (Your life, Your interests), Around Town (Edinburgh, London), Going places (In the countryside, Lamma Treking), History (Genius, Two Leaders), Telling Stories (Big Cats, A love story), Healthy Living (Food for Thought, Keep fit), Sport (Crazy Sports, Sport in the UK), Holidays (A Fantastic Time!, A Horrible Time!), Cultures (Mali Music, Life in the UK), Image (Looking Good, Appearance), Celebrities (Hollywood Greats, Star Watching), Volunteers (Voluntary Work, Raising Money), Shopping (Joke and Party Shops, Real or Virtual Shopping), Computers (Robotics, Computer Magic), Space (Alien Life, True Stories)*. У сваком модулу/теми увежбавају се садржаји који обезбеђују: увећање речника, увежбавање граматике, функционалну употребу језика, развој одређене вештине и преглед наученог градива. Након сваке четврте теме налази се тест-зона намењена провери напредовања у учењу. Сви садржаји су аутентични и обезбеђују стицање функционалних знања, захваљујући разноврсним питањима, налозима и задацима.

Свака лекција подељена је на више сегмената насловљених словима абецеде, у оквиру којих се срећу различите секције: *Word Corner, Introductions, Grammar, Your Class, Your Classroom, Your Homework, Check your Learning, Skills Corner*. Уочава се доследност у развоју сваке од четири језичке вештине. Посебно је интересантно постојање одељка *Дневник модула* (енг. *Module Diary*), који је намењен оцени садржаја лекција чији је саставни део, као и секције

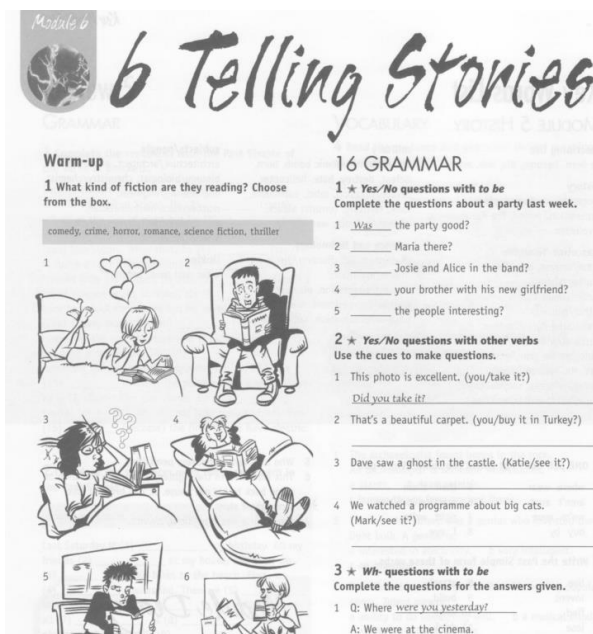
Кључне речи (енг. *Key Words List*), у којој су представљене најважније речи из датог модула. Из тог разлога изостаје речник на крају саме радне свеске, што представља праксу међу уџбеничким комплетима за учење енглеског језика. Корисни делови радне свеске су и *Индекс најважнијих граматичких појмова*, али и *Преглед граматичких садржаја*, представљени на крају радне свеске.

Слика 61. Дневник модула као новина у садржају радне свеске

Дидактичко-методичко обликовање

Према речима аутора, функција радне свеске је мотивисање ученика да говоре и размишљају на енглеском језику кроз занимљива вежбања која треба да развију њихово самопоуздање и потребне језичке вештине. Најважнији и најоперативнији сегмент процене квалитета дидактичко-методичког обликовања радне свеске представљају питања, радни налози и задаци. Одликују се посебном дидактичком вредношћу и, наравно, репрезентују специфичне методе за учење. Свако питање, радни налог или задатак има за циљ развој језичких компетенција код ученика. Присутна су питања отвореног и затвореног типа, али и она есејистичка. Усмерена су ка развоју вештине читања и разумевања прочитаног, јер од ученика захтевају читање краћег или дужег текста, а затим давање смисленог одговора на постављена питања. Иако је у питању увежбавање наученог градива, постоје јасне инструкције о томе шта се од ученика очекује у конкретном случају.

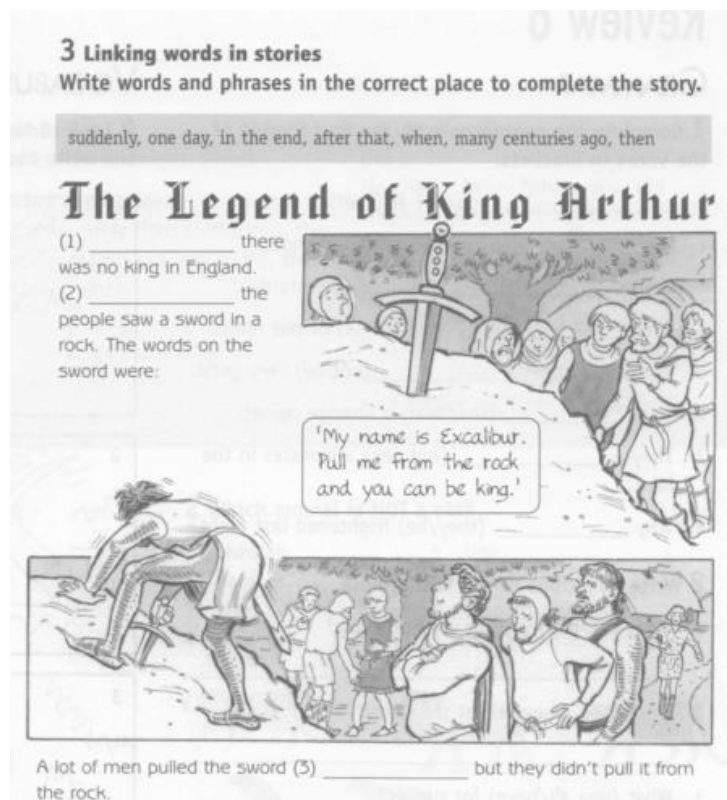

Слика 62. Разноврсност питања и задатака у радној свесци

Ефикасни начини презентовања садржаја доследно се примењују од прве до последње лекције, обезбеђујући јасне упуте и разумљива питања, налоге и задатке. Такође, рад на увежбавању лекција почиње загревањем у виду решавања занимљивог задатка. Постојање речника на крају сваке лекције обезбеђује напредак у савладавању градива.

Свако питање, радни налог и задатак посебно је објашњено и означено у погледу тежине решавања, тако да ученик/полазник курса у сваком тренутку зна шта може да очекује од појединих сегмената лекције. Нажалост, нема појединачних упућивања на делове лекција у уџбеницима, као што је то био случај у претходно анализираној радној свесци, али ни решења за постављена питања и задатке на крају радне свеске. Из тог разлога, радна свеска не обезбеђује потпуну самосталност у односу на уџбеник и рад наставника, јер се очекује његова помоћ при решавању комплекснијих садржаја.

Кроз читаву радну свеску примећује се логичка и доследна организација садржаја. Делови радне свеске обједињују се захваљујући постојању ревизија градива и тестова који обухватају по четири лекције. Радна свеска је у директној вези са озвученим уџбеником, али и онлајн материјалима доступним на веб-сајту издавачке куће. Фотографије, илустрације, табеларни прикази и стрипови функционално се употребљавају за представљање садржаја, али и њихово решавање. Развој стваралачког и критичког мишљења обезбеђује се поменутиим *дневником модула* који од ученика захтева мисаоно ангажовање приликом оцене и „критике” садржаја датог модула.

Слика 63. Функционална употреба сликовних средстава изражавања

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

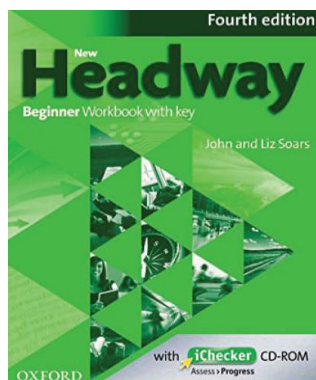
Анализа радне свеске је показала да је реч о функционалном наставном средству које испуњава све критеријуме предвиђене евалуационим обрасцем и које у потпуности прати уџбеник са којим чини уџбенички комплет.

3.3. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *New Headway Beginner*

Радна свеска *New Headway Beginner* намењена је увежбавању енглеског језика на почетном нивоу. Аутори уџбеника Џон и Лиз Соарс (John Soars, Liz Soares) уједно су и аутори радне свеске коју је публиковала Издавачка кућа „Оксфорд”. Има више издања, а предмет анализе у овом потпоглављу је радна свеска из 2010. године.

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Визуелно представљање радне свеске завређује посебну пажњу приликом њене анализе. Компјутерска обрада и висококвалитетна штампа обезбеђују функционалност у њеном коришћењу на часовима енглеског језика. Иако није штампана у колору, дизајн радне свеске је складан и функционалан. Осим корица и насловне стране које су штампане у боји, сви остали делови радне свеске сведени су на контраст између беле позадине и црних слова. Читљивост се обезбеђује употребом технике болдирања, верзализације и коришћењем стандардног фонта величине дванаест јединица са проредом од две јединице.

Слика 64. Изглед корице радне свеске *New Headway Beginner*

Читава серија *New Headway* дизајнирана је на исти начин. Основни елементи дизајна, заглавље, подножје и одељак са садржајем представљени су на уобичајен начин и остварују своје номиналне функције – заглављем се предочавају основне информације о лекцији, као и ближи циљеви; подножје означава назив лекције са којом се повезује и, наравно, број стране. Одељак са садржајем чине питања, налози и задаци представљени у једној или две колоне.

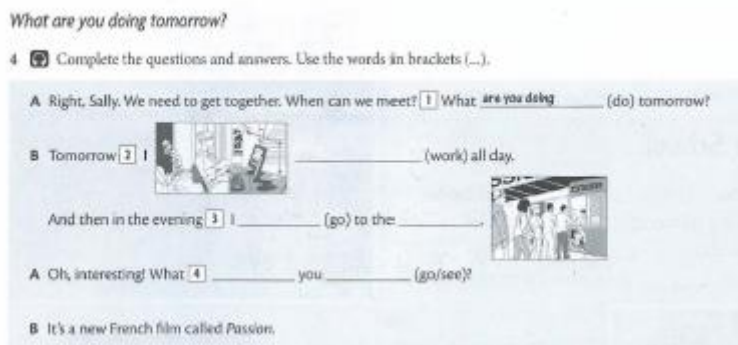
Фотографије и илустрације пружају живост радној свесци, а интерактивност се обезбеђује правилним распоредом осталих елемената дизајна и складног приказивања текстова, чиме се омогућава несметано кретање кроз садржајна питања, вежбе и налоге. Табеларни прикази подржавају једноставност у представљању садржаја, али и подспешују функционалност радне свеске. Кроз читаву радну свеску доследно се примењују визуелни елементи, било да је реч о тексту, фотографијама или одељцима са садржајем. Наслови и поднаслови увек се идентично приказују, повећањем типографских јединица или коришћењем технике болдирања и верзализације. Организација садржаја на страни и коришћење поменутих елемената дизајна остављају посебан визуелни печат, карактеристичан само за уџбенике из ове серије.

Садржај радне свеске

Четрнаест јасно насловљених лекција (*Hello, Your world, All about you, Family and friends, The way I live, Every day, My favourites, Where I live, Times past, We had a great time!, I can do that!, Please and thank you, Here and now, It's time to go!*) директно је повезано са уџбеником који долази у комплекту са радном свеском. Према правилу, важно место међу садржајима ове радне свеске припада питањима, радним налозима и задацима за увежбавање енглеског језика на почетном нивоу, при чему је евидентна усклађеност, не само са уџбеником, већ и са *Заједничким европским референтним оквиром*. Пажња се посвећује граматици, али и развоју основних језичких вештина – читања, писања, говора и слушања, што се обезбеђује постојањем разноврсних питања и задатака, као и директном повезаношћу са аудио и онлајн материјалима.

Осим питања, налога и задатака, ову радну свеску, као и све остале радне свеске из серије *New Headway*, карактерише функционалност у погледу допуне садржаја представљених у уџбенику. Другим речима, садржаји у радној свесци, захваљујући постојању експлицитних граматичких правила, допуњују правила представљена у уџбенику, омогућавајући ученику усвајање нових знања и стицање нових вештина, а не само увежбавање постојећих. Ипак, непостојање речника на крају радне свеске представља њен недостатак, јер се пажња не усмерава на усвајање нових речи, већ само на развој језичких вештина, што и јесте првенствена намена радне свеске. Ипак, решења на крају радне свеске пружају одређену самосталност њеном кориснику и дозу самосталности у односу на наставника.

Посебно место међу садржајима представљеним у радној свесци припада фотографијама, илустрацијама и табеларним приказима који на почетном нивоу усвајања језика остварују вишеструке функције – од појашњавања значења речи до учествовања у увежбавању новонаформираних језичких вештина. Ипак, као недостатак садржаја радне свеске истиче се непостојање секције за развој стваралачког и критичког мишљења.

Слика 65. Фотографије као битан сегмент садржаја радне свеске

Дидактичко-методичко обликовање

Дидактичко-методичко обликовање радне свеске *New Headway Beginner* идентично је дидактичко-методичком обликовању било које друге радне свеске из истоимене серије. Његов квалитет лежи у употреби разноврсних питања, радних налога и задатака, којима се обезбеђује систематичност и поступност у савладавању садржаја. У том смислу, посебно се истичу питања у којима се очекује разумевање датог текста, с обзиром на значај разумевања контекста на почетном нивоу учења језика. Актуелност питања и задатака посебно долази до изражаја након ближег упознавања са садржајима, пошто мотивишуће делују на ученика.

Ефикасни начини презентовања садржаја у вези су са представљањем садржаја, било да је реч о фотографијама, илустрацијама или табеларним приказима. Јасне инструкције и логичка организација садржаја обезбеђују несметано кретање кроз радну свеску и усвајање нових садржаја, јер радна свеска, не само да омогућава увежбавање наученог, већ и усвајање

новог градива, кроз постојање посебних граматичких секција у којима се представљају нови садржаји. Такође, адекватна анализа стручних термина доприноси квалитету дидактичко-методичког обликовања уџбеника. Иконичка средства искоришћена су ради указивања на повезаност садржаја са онлајн и аудио-материјалима који се налазе на це-де-у (на пример, слушалице сугеришу на повезаност садржаја са аудио-материјалима које треба преслушати).

Form filling
Questions and answers

9 Read the application form. Complete the questions and answers.

OLYMPIC EMPLOYMENT AGENCY	
APPLICATION FORM	
Mr / Mrs / Miss / Ms (please circle)	
First name	Jonathan
Surname	Kelly
Address	35 West End Lane London
Post code	NW5 7GH
Contact information	
Phone	07988 677432
email	j.kelly@westend.com
Personal information	
Age	25
Nationality	Irish
Marital status (please tick)	☒ single ☐ married ☐ divorced

Слика 66. Ефикасни начини представљања садржаја у радној свесци

Посебне секције у оквиру радне свеске обезбеђују прегледност, једноставност и функционалност питања, налога и задатака, али и боље памћење истакнутих садржаја. Ипак, непостојање секција за развој стваралачког и критичког мишљења утиче на неиспуњавање можда и најважнијег критеријума у процени квалитета савремене радне свеске. Кључне речи које су истакнуте при дну стране и на крају сваке појединачне лекције утичу на визуелно памћење и синтезу наученог градива, док постојање транскрипата аудио-материјала и решења постављених питања и задатака обезбеђују додатну функционалност радне свеске.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

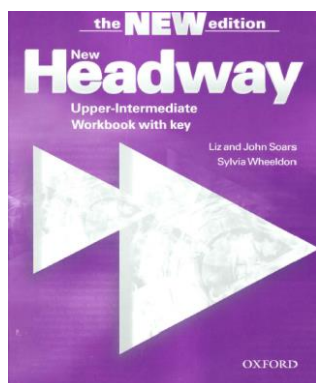
Анализирана радна свеска испуњава готово све критеријуме постављене у евалуационом обрасцу, због чега се може назвати функционалним наставним средством. Као највећи недостатак појављује се непостојање одељка за развој стваралачког и критичког мишљења о обрађеним садржајима.

3.4. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *New Headway Upper-Intermediate*

Радна свеска *New Headway Upper-Intermediate* представља део истоименог уџбеничког комплета за учење енглеског језика на напредном нивоу Издавачке куће „Оксфорд”. Публикована је 2009. године од стране Лиз Соарс и Џона Соарса (Liz Soars, John Soars), којима је помоћ пружила Силвија Вилдон (Sylvia Wheeldon).

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Као што је случај са претходно анализираним радним свескама, и ову радну свеску одликује препознатљив дизајн уџбеника који прати, почев од корице па до изгледа сваке појединачне лекције. На корицама доминира љубичаста боја са белим троугловима, који подсећају на дугме „play” (*reпродуку*), са симболичним значењем „учења енглеског језика кроз игру”. Радна свеска није штампана у боји, као што је случај са уџбеником, већ се заснива на контрасту црне и беле боје, при чему се читљивост и прегледност садржаја обезбеђују коришћењем фонта стандардне величине од дванаест јединица и проредом од две јединице. Наслови и поднаслови су истакнути техником болдирања и верзализацијом, а на исти начин се истичу битни сегменти лекције.

Слика 67. Изглед корице радне свеске *New Headway Upper-Intermediate*

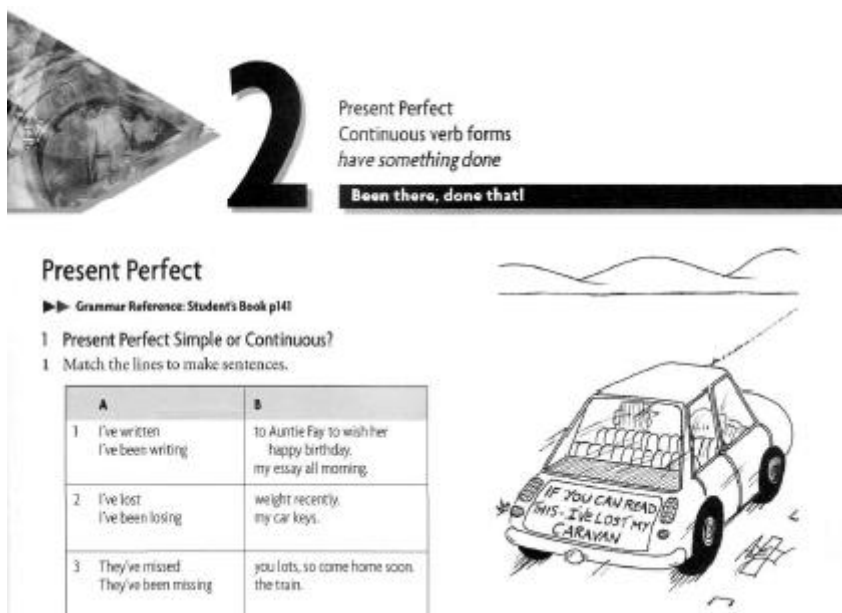
Сваки од основних елемената дизајна испуњава своју номиналну функцију, али на начин који је ефикаснији него у претходно анализираним радним свескама. Наиме, у заглављу су, осим имена лекције, исписани циљеви наставе, односно предмет рада на часу, као и мотивациона порука типа „Been there, done that!”. Подножје такође садржи информације о броју стране, лекције и мотивациону поруку која укратко „препричава” садржај читаве лекције. Одељак са садржајем је подељен у две колоне, у којима се садржаји даље групишу према врсти вежбе или задатка.

Битан сегмент визуелног представљања радне свеске чине фотографије, илустрације и табеларни прикази, који иако нису штампани у колору, остварују своје номиналне функције.

Често су саставни део питања и задатака, без којих би (питања и задаци) били непотпуни. Кроз читаву радну свеску уочава се доследност у примени визуелних елемената, што позитивно утиче на сналажење међу многобројним садржајима представљеним у лекцијама. Интерактивност стране се обезбеђује једноставном кретњом кроз садржаје, али и занимљивошћу која произилази из њиховог визуелног представљања.

Садржај радне свеске

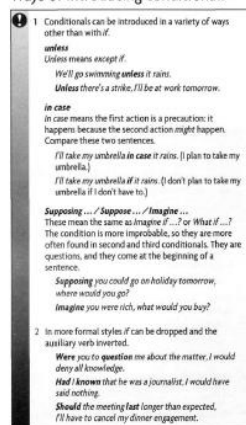
Садржаји представљени у радној свесци надовезују се на и допуњују оне садржаје који су представљени у уџбенику. Подељени су у дванаест лекција у којима се развијају четири језичке вештине, увећава речник и учи граматика. Насловљене су као и у уџбенику: *No place like home, Been there, done that!, What a story!, Nothing but the truth, An eye to the future, Making it big, Getting on together, Going to extremes, Forever friends, Risking life and limb, In your dreams, It's never to late.* Уска повезаност са уџбеником са којим чини уџбенички комплет очигледна је већ на почетку саме радне свеске, односно сваке лекције, где се јасно упућује на одређени садржај у уџбенику (погледати наредну слику).

Слика 68. Упућивање на одређени садржај у уџбенику

Лекције се деле на више сегмената у оквиру којих се увежбавају граматичка знања, али и усавршавају вештине читања, слушања, писања и (из)говора. Посебно су корисни садржаји који се односе на ревизију савладаног градива. Питања, радни налози и задаци који су коришћени за обликовање радне свеске одликују се разноврсношћу – од оних на заокруживање до оних у којима се очекује писање краћих есеја на задату тему. Квалитет садржаја радне свеске допуњује се постојањем секција за учење граматике, у којима се посебно објашњавају садржаји за које није било места у самом уџбенику.

Ways of introducing conditionals

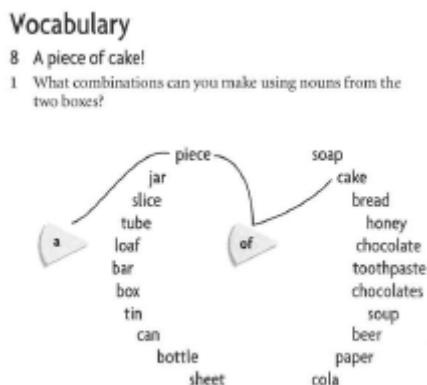
Слика 69. Радна свеска у функцији уџбеника

Коришћене фотографије и илустрације остварују своје номиналне функције, док се табеларни прикази користе за реализацију интерактивних вежбања. Садржаји су повезани са аудио-записима који долазе уз уџбеник и радну свеску, и без којих би радна свеска изгубила на својој функционалности. Такође, постојање транскрипата аудио-материјала на крају радне свеске обезбеђује додатне могућности за рад и учење енглеског језика. Постојање аутентичних садржаја у виду писама, имејлова, позивница и менија из ресторана, обезбеђује усвајање оног језика који се може користити у обављању свакодневних животних послова. На крају саме радне свеске налази се листа одговора на постављена питања и задатке, којом се обезбеђује самосталност ученика у раду и учењу енглеског језика. Ипак, у уџбенику не постоје секције *дневника лекција* за развој стваралачког и критичког мишљења.

Дидактичко-методичко обликовање

За разлику од већине претходно анализираних радних свезака, ова носи поднаслов *Радна свеска са кључем (решењем)* (енг. *Workbook with key*). Постојање решења омогућава њено коришћење у слободно време, односно без помоћи наставника. Обезбеђује повезивање садржаја унутар лекција, али и са уџбеником, захваљујући честим упутима који се налазе на почетку сваке лекције. Осим што је у вези са њим, радна свеска допуњује садржаје захваљујући постојању посебних граматичких секција у којима се објашњавају поједини термини и појаве у језику. Из тог разлога ефикасни начини презентовања садржаја добијају на значају, јер радна свеска на тренутак преузима функцију уџбеника. Циљеви наставе који се постижу њеним коришћењем јасно су истакнути на видљивом месту, те ученик увек зна на развој које језичке вештине треба да се фокусира. Питања, радни налози и задаци такође говоре у прилог квалитету дидактичко-методичког обликовања, јер се одликују разноврсношћу, дидактичком функционалношћу и, наравно, аутентичношћу. Често се у радној свесци посебне врсте задатака на специфичан начин обележавају. Тако се, на пример, задатак означен као *Мачји кашаљ* (енг. *A piece of cake*) визуелно представља у виду колача чиме се очекује састављање

граматички правилне синтагме. Осим оних која су намењена увежбавању, многобројна питања и задаци постоје ради уочавања нове, до тада, непоменуте карактеристике енглеске граматике.

Слика 70. Различити типови задатака у радној свесци

Инструкције су јасне, прецизне и разумљиве ученицима, док су садржаји логично подељени на целине, где свака целина остварује своју функцију у развоју жељене језичке вештине. Очигледност у настави обезбеђује се коришћењем функционалних фотографија, илустрација и табеларних приказа, а додатни одељци подршку бољем памћењу и савладавању садржаја кроз посебно наглашавање кључних речи. Аудио-материјали неизоставан су део радне свеске, од чије употребе зависи њена функционалност, при чему постојање решења обезбеђује самосталност у раду ученика и проверу напретка. Иако се циљеви јасно истичу на почетку сваке лекције, нема посебног упућивања на сложеност одређеног питања или задатка. Ипак, иако дидактичко-методички испуњава већину постављених захтева, радна свеска не развија стваралачко и критичко мишљење, услед непостојања посебних одељака у којима би се ученицима дозволило слободно изражавање мисли.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

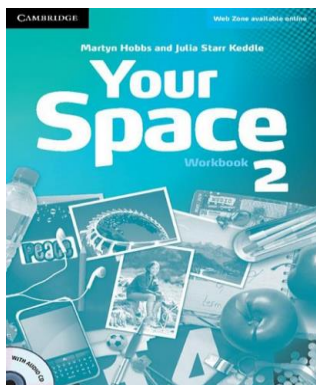
Имајући у виду ниво познавања језика и стандарде које радна свеска испуњава, закључујемо да је у питању функционално наставно средство које доприноси развоју језичких компетенција.

3.5. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *Your space 2*

Радна свеска *Your space 2* представља пратећи елемент уџбеника са истоименим насловом и идентичним ауторима (Martyn Hobbs, Julia Starr Keddle). Намењена је увежбавању језичких вештина на почетном нивоу. Објавила ју је Издавачка кућа „Cambridge”.

Дизајн и општи атрибути радне свеске

У визуелном представљању радне свеске примењена су идентична дизајнерска решења која су видљива у уџбенику који ова радна свеска прати. Иако није штампана у боји, визуелно представљање садржаја доминантан је квалитет ове радне свеске. Мноштво геометријских облика стилизованих ивица пружају посебан визуелни угођај, доприносећи читљивости, јасности и прегледности представљених садржаја.

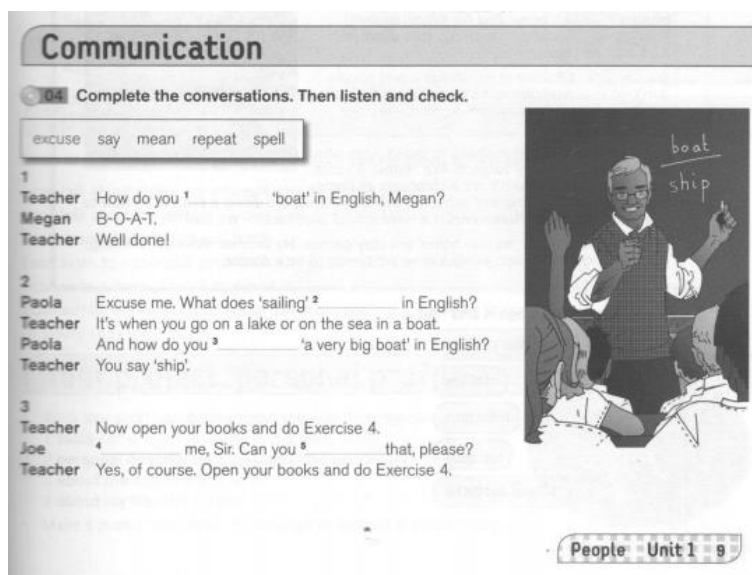
Слика 71. Изглед корице радне свеске *Your space 2*

У постизању те функције користи се и стандардни фонт *Cambria*, којим се обезбеђује додатна јасност изложених садржаја. Применом технике болдирања и верзализације, као и проредом од две јединице функционално се сегментира представљени садржај. За разлику од претходно анализираних радних свезака, у овој радној свесци се садржаји представљају у једној колони, са повременом употребом две колоне. Разноврсна питања, налози и задаци доприносе постизању пуне интерактивности између ученика и радне свеске, која се употпуњује употребом висококвалитетних и функционалних сликовних средстава изражавања. Доминирају она која упућују на рачунаре, стварајући интерактивно радно окружење.

Садржај радне свеске

Садржаји у радној свесци подељени су у десет модула који обрађују теме занимљиве младима. Такође, идентични су онима који су представљени у уџбенику (*People, Travel, Heroes, Nature, Outdoors...*), чиме се постиже садејство између уџбеника и радне свеске. Свака од тема садржи две или више лекција, у оквиру којих се пажња усмерава ка развоју четири језичке вештине, усвајање граматике и нових речи.

Доминантно место у радној свесци, као што се и очекује, припада задацима, радним налозима и вежбањима. Одликују се разноврсношћу, како у типовима тако и у погледу тежине, јер има оних лакших, али и тежих. Посебна карактеристика је њихова аутентичност, јер се решавањем увежбавају језичке вештине које се могу применити при обављању свакодневних животних активности. Ипак, нагласак се усмерава ка развоју комуникативних компетенција и постојању додатних секција за њихово побољшање (одељак *Communication*).

Слика 72. Функционални одељци у радној свесци

Иако је то уобичајена пракса у настави енглеског језика, у овој радној свесци нема објашњења граматичких појмова, већ само увежбавање оних који су представљени у уџбенику. Изостају и решења постављених питања и задатака, чиме се делимично радна свеска предодређује за рад на часу и смањује могућност самосталног рада ученика. Међутим, веома су корисна поглавља *Преглед граматике*, *Речник* и *Листа неправилних глагола*. Функционалности радне свеске доприносе и фотографије, илустрације и табеларни прикази којима се обезбеђује прегледност, недвосмисленост и разумљивост представљених садржаја.

Дидактичко-методичко обликовање

Радна свеска која је предмет анализе у овом потпоглављу испуњава већину критеријума за процену њеног квалитета, али доминантно место припада ефикасним начинима презентовања садржаја, почев од функционалног дизајна, преко разноврсних питања, радних налога и задатака, до постојања додатних онлајн материјала. Ауторски пар је настојао да пажњу посвети сваком елементу радне свеске. Креативни наслов сугерише ученицима на радно окружење у коме могу несметано да се крећу кроз садржаје. Наведено се обезбеђује и припремом дидактички функционалних примера, али и пажљивим одабиром питања, радних налога и задатака, међу којима доминирају она која ученика „увлаче” у игру са садржајима

наставе енглеског језика као страног.⁷⁵ Јасност инструкција, прилагођеност нивоу познавања језика и избор адекватних речи главне су карактеристике овог сегмента дидактичко-методичког обликовања. Посебно су интересантни упути аутора на маргинама, у којима се наглашавају садржаји на које треба обратити посебну пажњу (*Writing Focus*).

1 Write the names of the shops where you can buy:

1 (medicine and make-up) pharmacy

2 (books) _____

3 (meat) _____

4 (computer games) _____

5 (shoes) _____

6 (fruit and vegetables) _____

7 (sports clothes) _____

8 (magazines and newspapers) _____

2 Match the shopping lists with the shops.

a a TV and film magazine
a newspaper

b tennis balls
a football shirt
a sports bag

c a T-shirt
a skirt
a pair of jeans

d some tomatoes
some apples
a melon

Слика 73. Пример функционалног задатка у радној свесци

Постојање додатних секција обезбеђује трајније памћење и боље увежбавање језичких компетенција, а посебно се истичу секције *Your progress*, у којој се прати напредак ученика из лекције у лекцију, и *Your project*, у којима се од ученика очекује стваралачки рад на решавању одређеног „проблема”. Захваљујући таквим активностима, ученик развија своје стваралачко, али и критичко мишљење у вези са савладаним садржајима.

Квалитету дидактичко-методичког обликовања доприносе фотографије, илустрације и табеларни прикази. Осим што остављају визуелни печат, остварују своје номиналне функције илустровања, појашњавања и објашњавања представљених садржаја. Иконичка средства нису честа, али се функционално користе приликом решавања одређених задатака или упућивања на додатни аудио-материјал који прати уџбеник и радну свеску. Постојање горе поменутих додатних секција функционално се одражава на корисност и организацију садржаја.

⁷⁵ Нагласак је на примени савремених наставних метода које почивају на играликој настави.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

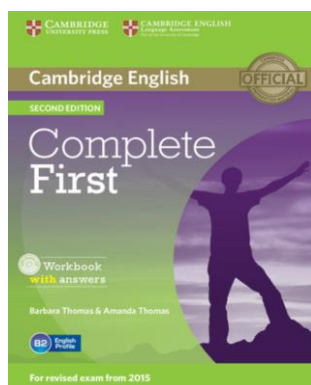
Анализа радне свеске показала нам је да у потпуности испуњава критеријуме постављене у евалуационом обрасцу, због чега говоримо о функционалном наставном средству у настави енглеског језика као страног.

3.6. Анализа радне свеске за учење енглеског језика као страног *Complete First*

Радна свеска *Complete First* представља наставно средство намењено увежбавању енглеског језика на нивоу Б2. Издавач је „Cambridge University Press” и публикована је 2014. године. За разлику од уџбеника који прати, други аутори су написали радну свеску – Барбара Томас и Аманда Томас (Barbara Thomas, Amanda Thomas).

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Визуелна допадљивост представља главну карактеристику дизајна ове радне свеске, који је идентичан оном у уџбенику. Црно-бела техника штампе није утицала на губитак квалитета у функционалности радне свеске, зато што су сви основни елементи дизајна складно распоређени, остварујући номиналне функције. Тако се у заглављу даје број лекције и њен назив, у подножју број стране, а у одељаку са садржајем представљају се многобројна питања, радни налози и задаци. На корицама доминирају зелена и љубичаста боја, са јасно истакнутим насловом и називом издавача.

Слика 74. Изглед корице радне свеске *Complete First*

Захваљујући посебном квалитету црно-беле штампе, али и коришћењу фонта стандардне величине од дванаест јединица и прореда од две јединице, представљени садржаји су разумљиви, читљиви и прегледни. Представљају се, према потреби, у једној или две колоне, при чему, осим секција намењених основним садржајима, постоји већи број додатних секција намењених бољем памћењу представљених садржаја у уџбенику, али и савети аутора о начину на који треба развити или побољшати одређену језичку вештину. Фотографије, илустрације и табеларни прикази доприносе атрактивности радне свеске, али и њеној функционалности,

пошто су директно повезане са представљеним садржајима, чиме се још једном доприноси интерактивности стране. Кроз читаву радну свеску користи се фонт исте врсте и димензија, при чему се посебним техникама истичу наслови, поднаслови и важни садржаји.

Садржај радне свеске

Специфична природа радне свеске као наставног материјала креира неписано правило да се садржаји представљени у уџбенику морају наћи и у радној свесци, што се поставља као један од критеријума процене квалитета радне свеске. Радна свеска *Complete First* садржи идентичан број лекција као и уџбеник: *A family affair, Leisure and pleasure, Happy holidays?, Food, glorious food, Study time, My first job, High adventure, Dream of the stars, Secrets of the mind, Spend, spend, spend?, Medical matters, Animal kingdom, House space, Fiesta!*, јер је првенствени циљ радне свеске увежбавање садржаја из уџбеника. Основни квалитет радне свеске представљају разноврсна питања, радни налози и задаци који варирају у облицима и типовима, али који одговарају савременим захтевима наставе страног језика.

Unit 7

2 EP Look at the phrasal verbs and their definitions. Then complete the sentences with the correct verb.

take sthg up	to start a new hobby or activity
take to sthg	to be good at, or enjoy something new
take after	to be similar to a member of your family
take off	to be a success, become established
take sthg on	to accept new challenges or responsibilities
take away	to remove

- 1 I take my father. He was scared of heights too.
- 2 I've been asked to take the role of group leader on the next climbing expedition.
- 3 Her career as an underwater photographer has really taken Her photos are always in different

Writing | Part 2 A report

Find ten spelling mistakes in this report.

Report on college trip to Brookwood Adventure Centre

Introduction

The aim of this report is to evaluate the recent college trip to Brookwood Adventure Centre and to make recommendations about future college visits to this centre.

College trip, 19–23 June

Brookwood is conveniently situated from the college (two hours by bus) near Bluewater Lake. 20 students from the college spent five days there and took part in a sailing course.

The facilities

Слика 75. Разноврсност питања, радних налога и задатака

Свих четрнаест лекција, колико их је у уџбенику и радној свесци, подељено је на више сегмената у оквиру којих се увежбавају граматички садржаји, увећава речник, усавршавају вештине писања, читања, говорења и слушања. Садржаји радне свеске допуњују се аудио-материјалима који се налазе на це-де-у и заједно са радном свеском и уџбеником чине уџбенички комплет за учење језика на Б2 нивоу. Садржаји су аутентични и представљају реални животни контекст у коме ће ученик моћи да их у конкретним ситуацијама примени. Радна свеска долази са решењима сваког постављеног питања или задатка, али је интересантно да не постоји речник мање познатих појмова или мини-прегледи граматике, секције које се налазе у готово свим радним свескама за учење енглеског језика. Такође, у радној свесци не

постоје граматичка објашњења појмова, већ се тај сегмент наставе енглеског језика првенствено везује за уџбенике, као ни дневник ученикових запажања о корисности лекције или читавог модула.

Дидактичко-методичко обликовање

Радна свеска *Complete First* у погледу дидактичко-методичког обликовања испуњава већину критеријума за процену квалитета, при чему се ефикасни начини презентовања садржаја појављују као њено доминантно обележје. Коришћење правилног распореда елемената дизајна и јасних инструкција потпомаже самосталан рад ученика и једноставно кретање кроз садржаје. Систематичност и поступност обезбеђују се прилагођеном употребом и распоредом задатака, уз постојање детаљних инструкција о начину рада и исходима сваке појединачне активности. Такође, у радној свесци се експлицитно наглашава која језичка вештина се првенствено развија давањем одговора на одређено питање или решавањем задатка. Посебно су интересантне додатне секције у којима се ученицима указује на садржаје, односно питања, налоге и задатке, на које ваља обратити пажњу. Сви садржаји су повезани са уџбеником који прате, али се садржаји међусобно повезују у оквиру саме лекције или међу лекцијама. Њихова логичка организација омогућава несметано кретање кроз лекцију и увежбавање језичких вештина.

Reading and Use of English | Part 7

You are going to read a newspaper article about people who have no brothers or sisters. For questions 1–10, choose from the people (A–E). The people may be chosen more than once.

Which person

realises that the positive relationship they had with their parents isn't shared by all only children?

1

Exam advice

Read the questions, then quickly read the texts. When you find the part of a text which matches the question, underline it.

Слика 76. Ефикасни начини презентовања садржаја у радној свесци

Основни квалитет дидактичко-методичког обликовања представља и разноврсност питања, радних налога и задатака, који се срећу у традиционалном облику, али и модерним видовима, где се од ученика очекује да реши укрштеницу, осмосмерку, преслуша аудио-запис и реши задатак, уради пројектни задатак или разговара са својим колегом/другом.

Listening | Part 2

▶08 You will hear part of a radio interview with Barry Helman, a cave-diving expert. For questions 1–10, complete the sentences with a word or short phrase.

CAVE DIVING

Barry says it is the incredible beauty and
(1) of the caves that attracts
him to diving.

Слика 77. Повезаност садржаја са пратећим аудио-материјалима

Најфункционалнији сегмент дидактичко-методичког обликовања је постојање решења на постављена питања и задатке (што је наглашено у поднаслову „Workbook with answers”), чиме се олакшава самосталан рад ученика. Фотографије, илустрације и табеларни прикази остварују своју функционалност приликом решавања задатака, зато што су директно укључени у процес учења и, осим што илуструју представљене садржаје, потпомажу решавање постављених задатака. Постојање аудио-материјала који прате радну свеску и уџбеник олакшава учење, док се непостојање речника, објашњења стручних термина и мини-граматика негативно одражава на квалитет модерног уџбеника штампаног 2014. године. Веома је интересантно да радна свеска не испуњава захтеве у погледу постојања ревизије градива након одређеног броја лекција и информација о тежини постављених питања и задатака. Непостојање дневника за оцену корисности лекције или модула ограничава развој стваралачког и критичког мишљења, чије установљење захтева питања, задатке и секције посебне намене.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

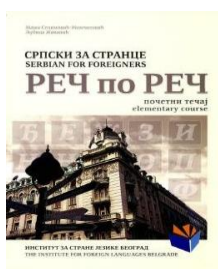
На основу спроведене анализе закључујемо да је реч о радној свесци традиционалног типа која омогућава увежбавање научених садржаја, али не обезбеђује прилику за развој стваралачког и критичког мишљења.

3.7. Анализа радне свеске за учење српског језика као страног *Реч по реч*⁷⁶

Радна свеска *Реч по реч* део је истоименог уџбеничког комплета за учење српског језика на почетном нивоу. Објављена је 2012. године од стране ауторског пара који је писао уџбеник – Маша Селимовић-Момчиловић и Љубица Живанић.

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Како се радна свеска директно ослања на уџбеник, логично је да од њега преузима и основне елементе дизајна. За разлику од радних свезака за увежбавање енглеског језика које нису штампане у колору, ова радна свеска делимично јесте. Захваљујући величини стране А4 формата обезбеђује се прегледност, читљивост и функционалан распоред елемената дизајна.

Слика 78. Изглед корице радне свеске *Реч по реч*

У радној свесци доминирају квалитетне црно-беле фотографије које имају вишеструку функцију: осим што илуструју садржај, често представљају неизоставни елемент за решавање одређеног броја задатака. Осим фотографија, у радној свесци доминирају иконицка средства представљања садржаја, чија је функција упућивање ученика на развој одређене језичке вештине. Тако се звучник употребљава за означавање слушања, парче папира са оловком за упућивање на развој вештине писања, а људска глава са облачићем за развој вештине говора. Поред фотографија и иконица, табеларни прикази су неизоставни елемент било које лекције у радној свесци, при чему се променом боје позадине табеле усмерава ученичка пажња на одређени број задатака у оквиру сваке лекције. У том погледу, аутори су били доследни у примени визуелних елемената дизајна, што практично значи да после упознавања са првом лекцијом, ученик зна шта може очекивати у наредним. Захваљујући правилној организацији и распореду питања, налога и задатака постиже се интерактивност стране.

Садржај радне свеске

Садржаји у радној свесци представљају допуну оних садржаја датих у уџбенику. Подељени су у двадесет и четири лекције, при чему се свака лекција дели на три подцелине –

⁷⁶ Више о дидактичко-методичком обликовању ове радне свеске може се прочитати у ауторовом раду „Контрастивни приступ дидактичко-методичком обликовању радне свеске за учење српског и енглеског језика као страног (на примеру радних свезака *Реч по реч* и *New Headway Elementary*)”, објављеног у *Годишњаку за српски језик* бр. 16 за 2018. годину.

А, Б и Ц. У свакој од тих подцелина јавља се по један нови текст који представља лингвометодички предлог за увежбавање садржаја из основних језичких подручја. За разлику од радних свезака за учење енглеског језика, у овој радној свесци нема ревизија и тестова за праћење напредовања ученика.

Питања, радни налози и задаци одликују се разноврсношћу. Крећу се од оних којима се од ученика очекује да дају тачан одговор на постављено питање, преко оних на допуњавање и заокруживање, до задатака који захтевају промишљање о датом проблему. Ипак, без постојања аудио-материјала који прати уџбеник и радну свеску, ова радна свеска би била неупотребљива. Узрок оваквог чињеничног стања јесте да се већина задатака фокусира на слушање спикера и њихово решавање. Осим тога, у радној свесци не постоје решења, речник, али ни објашњења већ научених или нових граматичких правила, због чега радна свеска представља искључиво јединицу уџбеничког комплета намењену увежбавању развијених језичких вештина.

Табела 3. Примери задатака за сваку од лингвистичких области

Радна свеска / Лингв. подручје	<i>Реч по реч</i>	<i>New Headway Elementary</i>
ФОНЕТИКА	Слушајте гласове српског језика по абecedном реду. /4/	Where's the stress? Put these two-syllable words into the correct columns, A or B. /7/
МОРФОЛОГИЈА	Слушајте реченице. Замените именицу заменицом као у примеру у радној свесци. /26/	Using pronouns in a text. Complete the sentences with the correct pronoun. /20/
СИНТАКСА	Направите питања са ШТА или КОГА у радној свесци. /17/	Making questions. Write questions for these answers. /10/
ЛЕКСИКОЛОГИЈА	Слушајте спикера и запишите речи које чујете. /47/	Opposite verbs. Complete the sentences with the opposite verb in the correct form. /24/

У радној свесци нисмо уочили ниједну грешку у погледу поштовања језичко-стилске норме. Коришћен је стандардни српски језик и латиница. Наравно, пошто је реч о уџбеничкој јединици намењеној увежбавању језичких вештина на почетном нивоу, питања, радни налози и задаци имају и превод на енглески, како би ученицима била олакшана припремна фаза рада. Но, у овој радној свесци нема дневника о корисности лекције/модула који представља добру наставну праксу у радним свескама за учење енглеског језика.

Дидактичко-методичко обликовање

Сви примери који се користе имају дидактичку вредност, посебно зашто што представљају аутентични наставни материјал. Функционалност ове радне свеске огледа се у примени најразноврснијих облика питања, радних налога и задатака, који омогућавају увежбавање наученог градива на практичним примерима⁷⁷ – јасност, прецизност, недвосмисленост и лакоћа разумевања карактеристике су које их красе. Ученици немају проблема да такве инструкције и захтеве разумеју, прате и без потешкоћа примењују (*Slušajte glasove srpskog jezika po abecednom redu; Slušajte i dopunite rečenice sa MOJ, MOJA, MOJE...*). У радној свесци, што се може видети из побројаних примера, аутори су водили рачуна да не упуте више од два (евентуално три) захтева. Сваки задатак има прецизну формулацију која омогућава ученику да разуме шта се од њега очекује.

„Но, како би ученицима било јасније шта треба урадити, аутори су посебно истакли решен пример користећи се различитим техникама – аутори радне свеске за српски језик су користили технику *промене колорита, подвлачења и заокруживања*, док су се аутори радне свеске за енглески језик одлучили за примену технике *курзивизације*. Овакав поступак представља основу за стварање посебне опасности у настави која се испољава у виду *копирања форме*” (Новаковић 2019: 84).

Табела 4. Примери решених задатака у анализираним радним свескама

<i>Реч по реч</i>	<i>New Headway Elementary</i>
Slušaj rečenice i stavite glagol u perfekat u radnoj svesci. Silvija i Nikola sede u lekarskoj sobi . / Silvija i Nikola su sedeli u lekarskoj sobi .	T 8.3 Make the positive verbs negative. Make the negative verb positive. She drove to work. <u>She didn't drive to work.</u>
Slušajte rečenice i zaokružite šta je tačno u radnoj svesci. Marko je otišao (b) u Italiju.	
Dopunite rečenice glagolom u perfektu u muškom rodu. Ja sam išao u bioskop.	

⁷⁷ Исти радни захтев може бити саопштен упитном и заповедном реченицом (Николић 1999: 34), која доминира у анализираним радним свескама и омогућава да се ученици на прави начин упуте на врсту и квалитет рада.

Међутим, у радној свесци нема анализе стручних термина, већ је тумачење ових термина предодређено уџбеником – показује зависност у односу на уџбеник. У радној свесци за учење српског језика као страног нема истицања циља задатка који се решава.

У потпуности се ослања на уџбеник, али и аудио-материјал (без кога би била неупотребљива). У овој радној свесци нема елемената којима се упућује на одређену лекцију и део лекције у уџбенику, што је устаљена наставна пракса у радним свескама за учење енглеског језика као страног. Такође, нема ни означавања тежине постављених питања и задатака, али ни њихових решења на крају радне свеске. Тиме се онемогућава самосталан рад ученика, а наставник представља централну фигуру на часу увежбавања садржаја. Из одређених разлога, други електронски материјали нису доступни уз овај уџбеник.

Без обзира на горенаведене недостатке, радна свеска се може окарактерисати као корисно наставно средство за учење српског језика као страног, зато што су лекције логички распоређене и још логичније сегментирани. Сликковна средства изражавања и табеларни прикази омогућавају једноставну оријентацију и савладавање садржаја, који су прилагођени почетном нивоу познавања српског језика. Ипак, радна свеска не пружа подршку развоју стваралачког мишљења, а узрок томе је непостојање додатних секција за усмеравање ученичке активности.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

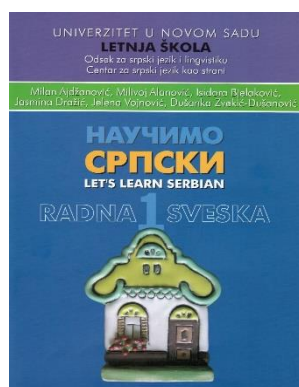
Спроведена анализа радне свеске омогућила нам је да закључимо да своју пуну функционалност остварује само у комбинацији са уџбеником и аудио-материјалима, као и да испуњава већину критеријума постављених у евалуационом обрасцу.

3.8. Анализа радне свеске за учење српског језика као страног *Научимо српски 1*

Радна свеска *Научимо српски 1* саставни је део уџбеничког комплета за учење српског језика као страног на почетном нивоу. Радну свеску је написала група аутора са Филозофског факултета у Новом Саду – Милан Ајџановић, Миливој Алановић, Јасмина Дражић, Душанка Звекић-Душановић, као и аутори истоименог уџбеника, Исидора Бјелаковић и Јелена Војновић. Тиме се показује да се и у настави српског језика као страног појављује пракса која годинама уназад постоји у настави енглеског језика као страног – ауторима уџбеника се прикључују колеге ради њеног квалитетнијег дидактичко-методичког обликовања.

Дизајн и општи атрибути радне свеске

Ликовно-графичко уређење анализиране радне свеске у потпуности се поклапа са решењима примењеним приликом дизајнирања уџбеника који ова радна свеска прати. Корице радне свеске се не разликују од корица уџбеника, с тим што се истиче одредница ове јединице уџбеничког комплета. Од основних елемената дизајна у радној свесци присутни су одељак са садржајем и подножје. Текстурални садржаји су читљиви и прегледни, чему доприносе два важна примењена поступка: распоређивање садржаја у више колона и коришћење „проверених” типографских карактеристика (величине и облика слова). Према неписаном правилу које важи при објављивању радних свезака и ова није штампана у колору.

Слика 79. Изглед корице радне свеске *Научимо српски 1*

У радној свесци преовладавају табеларни прикази чија је функција организовано представљање садржаја и текста питања, радних налога и задатака. Фотографије не постоје, а илустрације су ретке – присутне су само две (готово идентичне) скице стана (ради именовања просторија) и једна илустрација дланова. Интерактивност између радне свеске и ученика се успоставља једино захваљујући коришћењу озвученог уџбеника чији садржаји упућују на решавање питања, радних налога и задатака. Фокус аутора је био на квалитету представљених садржаја, а не на постизању визуелне допадљивости.

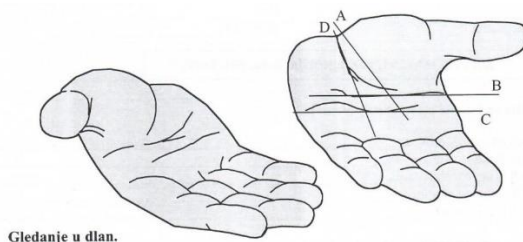
Садржај радне свеске

У погледу садржаја радна свеска прати уџбеник са којим чини уџбенички комплет. Садржај чине питања, радни налози и задаци сегментирани кроз десет лекција. Лекције нису насловљене, већ само обележене типски *Лекција 1*, *Лекција 2* итд. Занимљиво је да на њеном почетку (или крају) нема табеларног приказа садржаја, а ни вештина које се развијају „решавањем” конкретних задатака. Једино се код задатака чији је циљ развој вештине слушања појављује иконица којом се сугерише на потребу преслушавања аудио-материјала са пратећег це-де-а.

Садржаји нису културно оријентисани и не репрезентују тековине српског културног наслеђа. Такође, није реч о аутентичним и актуелним садржајима. У питању су она питања, радни налози и задаци којима се ученик усмерава ка увежбавању граматичких садржаја. Међутим, приметно је постојање оне групе захваљујући којој се иницира разговор међу ученицима и са наставником. Посебан сегмент представљају додатне *вежбе слушања* које се фокусирају на поједине лекције ради провере разумевања прочитаног, односно преслушаног текста. Но, у овој радној свесци нема решења, чиме самосталан ученички рад зависи од ангажовања наставника, а такође нема ни лингвометодичких предлога, објашњења граматичких појмова, ревизија градива, пропратних видео-материјала или додатних материјала за учење.

Дидактичко-методичко обликовање

Једноставан дизајн и не тако богати садржај утицали су да ова радна свеска има скромније дидактичко-методичко обликовање. Нажалост, већина елемената којима се одликују радне свеске у настави енглеског језика као страног (фотографије, илустрације, аутентични текстови) изостаје у радној свесци *Научимо српски 1*. Такође, у овој свесци нема додатних одељака за развијање језичких вештина, као ни означавања садржаја према тежини.

Gledanje u dlan.

Слика 80. Пример једине илустрације у радној свесци

У радној свесци не постоји сегментирање садржаја кроз посебне одељке. Сви садржаји представљени су један за другим у две или три колоне. Питања, радни налози и задаци усмерени су на увежбавање граматичких садржаја коришћењем традиционалних форми: преписивања, преслушавања, дописивања, повезивања и заокруживања. Спорадично се појављују они типови питања, радних налога и задатака којима се од ученика очекује да: исправи грешке у датој реченици, напише реченице на свој начин, састави питања од понуђених речи, упореди дате вредности, размисли о значењу речи и израза и прокоментарише са наставником, реши укрштеницу, преведе са матерњег језика на српски простије конструкције. Само у појединачним ситуацијама се са репродуктивних вежби прелази на продуктивне вежбе, док је фокус аутора све време на развоју вештине слушања, што потврђује и постојање додатка на крају радне свеске – „Вежбе слушања”. У овом додатку се од ученика очекује да преслуша дијалоге са аудио-материјала, те да заокружи тачне одговоре. Но, као велики недостатак дидактичко-методичког обликовања радне свеске истиче се непостојање

решења за постављена питања, радне налоге и задатке. Чини се да све време ученик предузима вежбе понављања, те да нема много простора да изрази себе и свој став у вези са одређеним питањима у српском језику.

Закључак у вези са спроведеном анализом радне свеске

На основу свега реченог не можемо тврдити да радна свеска, заједно са уџбеником, представља део полифункционалног уџбеничког комплета. Неиспуњавање горе побројаних критеријума захтева од аутора систематичан приступ додатном обликовању у циљу подизања њеног квалитета.

3.9. Закључак у вези са спроведеним анализама радних свезака за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног

Специфичности радне свеске као јединице уџбеничког комплета предодредили су коришћење релативно измењеног евалуационог обрасца (у односу на онај који је коришћен приликом анализе уџбеника), а у коме је нагласак стављен на њену усклађеност са уџбеником који прати, садржај и, наравно, дидактичко-методичко обликовање које директно утиче на њену функционалност у настави страног језика. У погледу ликовно-графичког уређења (А.1) и општих атрибута (А.2) нема посебне разлике међу анализираним свескама. Ниједна од њих није штампана у колору (А.1.1) и свака прати у погледу визуелног представљања уџбеник са којим чини уџбенички комплет. Садржаји који су представљени у радним свескама подразумевају усклађеност тема и лекција са *Заједничким европским референтним оквиром* (Б.1 и Б.3), аутентичност и актуелност материјала (Б.2), повезаност са садржајима у уџбенику (Б.5) и потребну језичко-стилску коректност. Највеће разлике између радних свезака за учење српског и енглеског језика као страних постоје у погледу дидактичко-методичког обликовања. „Лекције” у свим анализираним радним свескама за учење енглеског језика као страног одликује функционална целовитост (В.1) и логичка организација садржаја (В.2), при чему су испуњени сви појединачни критеријуми у оквиру ове две поткатегорије. Две анализирание радне свеске за учење српског језика као страног од представљених критеријума у евалуационом обрасцу испуњавају следеће: присутност разноврсних питања, налога и задатака (В.1.2.1), присуство речника и његова прилагођеност нивоу учења језика (В.1.2.2), постојање аудио материјала за учење (В.1.2.4) и логичка организација садржаја (В.2).

Поредећи радне свеске за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног, дошли смо до закључка да радне свеске за учење енглеског језика као страног имају посебан квалитет, док се у настави српског језика као страног тек мора радити на објављивању радних свезака које би пратиле уџбеник. Наиме, само два анализираниа уџбеничка комплета садрже радну свеску као своју неизоставну јединицу (у питању су уџбенички комплети *Реч по реч* Института за стране језике, и *Научимо српски 1* Филозофског факултета у Новом Саду⁷⁸, док су сви остали анализирани уџбеници долазили без пратеће радне свеске. Осим тога, анализирание радне свеске за учење српског језика као страног показује висок степен зависности у односу на аудио-материјал који долази на диску (као пропратна уџбеничка јединица) и без кога не би остварила своју функцију.

⁷⁸ Како уџбеник *Научимо српски 2* није анализиран у претходним поглављима, ни пратећа радна свеска није подвгнута евалуацији у овом.

Са друге стране, радне свеске за учење енглеског језика као страног неизоставни су део уџбеничког комплета коме припадају.⁷⁹ Искуство стечено током вишегодишњег коришћења у настави и повратне информације великог броја наставника и ученика широм света, утицали су да анализирани радне свеске постану модели квалитета и дидактичко-методичког обликовања. Сем што обезбеђују оперативну наставу, радне свеске нису намењене само репродукцији и увежбавању, већ и стицању нових знања и вештина у вези са одређеном граматичком партијом. Другим речима, осим питања, радних налога и задатака⁸⁰, који су саставни део дидактичко-методичке апаратуре, ове радне свеске садрже објашњења граматичких појмова неопходних за разумевање појединих језичких сегмената, чиме се у настави енглеског језика дешава супротна појава – уместо да се радне свеске интегришу у уџбеник, оне делимично преузимају функцију уџбеника обезбеђујући довољно граматичких информација за разумевање и решавање појединих језичких „проблема”, као и развој стваралачког и критичког мишљења. Зато се радним свескама (*New Opportunities Elementary, New Headway Upper-Intermediate, Complete First*) појављују тзв. „дневници модула” у којима се од ученика очекује да изнесе своје мишљење о функционалности лекција, односно „завршних задатака” који се могу комплетирати само ако су усвојени сви претходно изучавани садржаји. Такође, сва питања, налози и задаци поређани су од лакших ка тежим, уз пригодно обележавање њихове тежине звездицама. Присуство посебних одељака (*Writing Forms, Your project, Word Corner, Grammar, Answers*) обезбеђује примену најсавременијих наставних метода у учењу језика и самосталност у њеном коришћењу. Ипак, баш као и у настави српског језика као страног, радне свеске се могу користити само помоћу аудио-записа и уџбеника који прате, мада се у појединим радним свескама (*New Headway Beginner, New Headway Upper-Intermediate*) појављују транскрипти звучног материјала, чиме се делимично олакшава самосталан рад ученика. Приметно је да се само понекад упућује на уџбеник ради утврђивања знања и успешног решавања постављених задатака. Такође, само у новијим издањима радних свезака (*New Opportunities Beginner, New Opportunities Elementary, New Headway Beginner, Your space 2*) се њихов садржај допуњује онлајн садржајима.

Спроведене анализе су нам указале на смер у коме би се требало кретати ради унапређења наставе српског језика као страног, јер постојање квалитетне радне свеске јесте један од основних услова за остваривање постављених наставних циљева. Само константним

⁷⁹ Занимљиво је да се појављују три случаја када је реч о аутору радне свеске: 1) аутор уџбеника је и аутор радне свеске; 2) аутору се придружује коаутор; 3) аутор радне свеске није аутор уџбеника.

⁸⁰ Анализа нам је показала да се у радним свескама за увежбавање енглеског језика користе најразличитије форме: састављање реченице од датих речи, прављење потврдног, упитног или одричног облика, давање краћих одговора, решавање укрштеница и осмосмерки, промена редоследа речи, избор тачног одговора, писање есеја итд.

евалуацијама радних свезака за учење страних језика и писањем нових за учење српског се може очекивати стварање уџбеничког комплета који би успешно одговорио на савремене захтеве наставе српског језика као страног.

4. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА ЕЛЕКТРОНСКОГ ИНТЕРАКТИВНОГ УЏБЕНИКА

Употреба електронских интерактивних уџбеника у настави страног језика у последњих неколико година постаје незаобилазан сегмент наставног процеса, с обзиром на повећање производње и броја корисника рачунара и мобилних телефона. Дигитално доба утиче на промену начина и природе учења. Међутим, иако се јавља као нормална појава савремене наставе, не постоји јасна дефиниција термина *електронски интерактивни уџбеник*, посебно из разлога што долази до термилошке нејасности и непрецизности. Чак и они који свакодневно користе електронске интерактивне уџбенике нису у стању да их дефинишу, а посебно разликују од електронских књига (књига у електронској форми) и рачунарских и мобилних апликација, јер није свака апликација уједно и уџбеник. Зато би пажњу требало усмерити на дефинисање термина *електронски интерактивни уџбеник* и успостављање термилошке разлике са њему сличним појавама.

Прегледом релевантне литературе се може закључити да влада термилошка неуједначеност у дефинисању појма *електронски интерактивни уџбеник*.⁸¹ Од аутора до аутора дефиниције се разликују, а код многих нису најјасније. Тако, група наших аутора на челу са Ивићем, сада већ давне 2009. године, говори о стандардима квалитета електронских издања у својој књизи *Водич за добар уџбеник*. Аутори констатују да се „последњих година све чешће појављују уџбеници или поједине јединице уџбеничког комплета у електронској верзији”, омогућавајући посебан вид интеракције са уџбеником уз помоћ анимација (Ивић и сар. 2009: 128). Интересантно је да аутори уочавају разлику између електронских интерактивних уџбеника и уџбеника у електронској форми, констатујући да други поменути „пресликавају папирна решења”, не користећи предности електронике (Исто: 128). Међутим, аутори ни на једном месту у својој књизи не дају прецизну дефиницију електронског интерактивног уџбеника, већ само истичу да се захваљујући постојању анимација и симулација у њима омогућава очигледност у настави и конкретизација наставног садржаја, који се не би могао уврстити у класичне штампане уџбенике, као што су видео-прикази, дигиталне симулације и интерактивни прикази. До сличних запажања долазе и страни аутори који користе термин „дигитални уџбеник” сматрајући их електронском верзијом штампаних (Лам и сар. 2009; Ханг 2013; Чо 2016). Према њиховом мишљењу, ова врста уџбеника настаје дигитализацијом текста штампане верзије уџбеника, који могу бити читани посредством мреже, а чија предност лежи у повећању интерактивности између ученика и уџбеника захваљујући постојању већег броја мултимедијалних извора и материјала за учење. За ову

⁸¹ Интересантно је запажање Литлсона (1998) који је још 1998. године приликом дефинисања уџбеника изнео своју идеју о уџбенику као педагошком уређају (енг. „pedagogic device”). Иако је мислио на потпуно другу ствар, његове речи данас су добиле свој пуни смисао.

врсту наставних материјала среће се и енглески назив *e-textbook* – врста уџбеника која је представљена у дигиталној форми и која се може преузети са интернета на рачунаре и на мобилне телефоне ради читања. Термин настаје према моделу *e-book*, под којим се превасходно подразумева књига у електронском формату која се користи за читање на преносним читачима.

Ипак, има аутора који ову врсту књига деле у две велике групе: *fidelity e-textbooks* and *reflowable digital e-textbooks* (Џеонг 2012; Нелсон 2008; Василиј, Ровли 2008; Чесер 2011). Првим термином се означава електронска копија у виду слике штампаног уџбеника, уоквирена у пе-де-еф формату и без мултимедије, активних веза на вебу или могућности да се управља речима и сликама. Супротно овом термину, јавља се термин *reflowable digital e-textbook* под којим се подразумева онај уџбеник представљен у посебном формату који укључује мултимедију, омогућавајући кориснику да мења изглед и његове карактеристике (Чесер 2011: 28–40). Но, и таква дефиниција електронског уџбеника није потпуна, зато што се аутори фокусирају на начин представљања текста у њему и врсту медијума за његово представљање (е-читаче, рачунарске мониторе и екране мобилних телефона). Тиме се поново враћају на термин електронска или дигитална књига која претпоставља активно учествовање читатеља путем уграђених веза и која се може купити, не само у књижари, већ и на интернету, а која је превасходно намењена читању белетристике. Међутим, Бозкарт и Бозкаја истичу да се 2011. године појавила потреба за новом дефиницијом електронских интерактивних уџбеника, с обзиром на битне хардверске промене и појаву нових елеманата (Бозкарт, Бозкаја 2015: 61).⁸² Другим речима, у питању је еволуирана верзија дигиталних уџбеника, насталих пре 2011. године.

Имајући у виду све претходно речено, покушај дефинисања електронског интерактивног уџбеника би требало усмерити ка развоју хардверских и софтверских могућности савремених информационо-комуникационих технологија.⁸³ Говорећи о настави језика, под *електронским интерактивним уџбеником* би требало подразумевати компјутерску или мобилну апликацију посебног дидактичко-методичког обликовања која испуњава захтеве у погледу квалитета садржаја, психолошко-педагошких поставки и дизајнерских решења, усмерену ка постизању интерактивности са корисником. Могу се поделити у две велике групе у зависности од медијума уз помоћ кога се представљају: *електронски интерактивни уџбеници за рачунаре* и *електронски интерактивни уџбеници за мобилне телефоне*. Без обзира

⁸² Први уџбеник настао по узору на ту форму је Матасов интерактивни уџбеник *Our choice*, који је садржао креативне и иновативне елементе.

⁸³ Давне 1964. године Мек Лухан (1964: 174) је уџбенике означио „првим машинама за учење”.

на медијум којим се представљају, Ивић и сарадници износе основне стандарде (Е-групе) квалитета електронских интерактивних уџбеника под којима подразумевају:

- Е1. Оправданост прављења електронског издања;
- Е2. Баланс различитих врста записа у електронском издању и ефекти на процес учења;
- Е3. Мрежна структура електронских издања;
- Е4. Прилагодљивост електронског издања ученицима (Ивић и сарадници 2009).

Изнесени стандарди квалитета уџбеника фокусирају се на основне карактеристике електронских интерактивних уџбеника:

1. специфичност садржаја који се разликује у односу на штампане уџбенике;
2. постојање разнородних врста записа (текст, звук, анимација, видео-запис, симулације, тестови);
3. повезаност садржаја у разгранату мрежу, за разлику од штампаних у којима је структура линеарна;
4. интерактивност у односима са учеником.

Но, електронски интерактивни уџбеници, какве их данас познајемо, имају много више карактеристика од побројаних. Тако се за њих каже да:

5. поштују психолошко-педагошке захтеве који се пред њих постављају;
6. поседују мноштво садржаја;
7. **имају посебно дидактичко-методичко обликовање** у циљу развоја потребних и жељених компетенција;
8. одликује их атрактивни кориснички дизајн;
9. омогућавају вишесмерну комуникацију са корисником;
10. садрже сложене алгоритме који им омогућавају функционисање;
11. доступни су већем броју ученика;
12. почивају на постулатима програмиране наставе;
13. омогућавају учење на било ком месту и у било које време;
14. пружају потребну подршку ученику кроз постојање могућности за писање белешки, обележавање омиљених лекција или једноставну навигацију;
15. бесплатни су и јефтинији од штампаних уџбеника;
16. повезани са додатним материјалима на интернету;
17. једноставни за коришћење;
18. занимљиви ученицима;
19. немају ограничени век трајања;

20. једноставни за (само)објављивање;

21. омогућавају брзо уважавање добијених повратних критика простом променом линија кода.

Са друге стране, има аутора који сматрају да се коришћење ове врсте уџбеника може негативно одразити на квалитет наставе и здравље наставника и ученика, с обзиром на то да величина екрана и константно излагање њиховој вештачкој светлости лоше делује на вид, као и стварање болести зависности (Бозкарт, Бозкаја 2015: 63). Уз то, опасност од стварања нелегалних копија уџбеника, немогућност постизања тактилног доживљаја уџбеника и брзо засићење свакодневним коришћењем, бележи се на конто недостатака ове врсте уџбеника.

Развој компјутерских и мобилних технологија утицао је на промену схватања дефиниције интерактивне дигиталне књиге на тај начин што је дошло до брисања граница између појмова *електронски уџбеник* и *компјутерска (мобилна) апликација*. Зато се данас под *интерактивним дигиталним уџбеником* подразумева било која мултимедијална компјутерска или мобилна апликација која почива на темељима програмиране наставе уз помоћ које се остварују унапред постављени наставни циљеви. У том смислу, Алисон (2003: 5) разликује три врсте дигиталних књига/уџбеника: 1. *просте дигиталне књиге* које представљају електронску верзију штампаних књига/уџбеника; 2. *сложене дигиталне књиге* које се одликују постојањем хипертекстуалних веза; 3. *напредне дигиталне књиге/уџбенике* који се одликују аудио и видео материјалима, уз висок степен интерактивности. Стога ће се у овом раду под електронским интерактивним уџбеником подразумевати напредни дигитални уџбеник представљен у форми компјутерске апликације за учење језика.

Имајући у виду медиј путем кога остварује своју примарну функцију, природно нам се намеће питање *Да ли свака компјутерска или мобилна апликација може бити електронски интерактивни уџбеник?*, разумевајући њихове основне карактеристике и водећи рачуна о чињеници да садрже низове алгоритама и функција. Одговор је крајње једноставан. Не може свака апликација бити електронски интерактивни уџбеник, иако је првенствена намера аутора била стварање такве врсте уџбеника. Наиме, много је апликација које се одлукују атрактивним дизајном и богатим језичким садржајима, али то нису пресудни критеријуми које треба да испуне да би се назвале електронским интерактивним уџбеником, јер сам дизајн електронског интерактивног уџбеника садржи посебне елементе који нису присутни у обичним компјутерским и мобилним апликацијама⁸⁴. Електронским интерактивним уџбеником може се назвати само она апликација која се одликује специфичним психолошко-педагошким и

⁸⁴ Под термином *мобилна апликација* треба подразумевати апликацију која се инсталира на мобилне телефоне, а не њену карактеристику покретљивости (мобилности).

дидактичко-методичким обликовањем садржаја и која почива на постулатима програмиране наставе. Говорећи о настави страног језика, под електронским интерактивним уџбеником подразумева се компјутерска или мобилна апликација намењена учењу страног језика, а која испуњава све критеријуме предочене у евалуационом обрасцу створеном за потребе писања ове докторске дисертације.

Дигитална књига

Интерактивни електронски уџбеник

Графички приказ 4. Схематски приказ дигиталне књиге и интерактивног дигиталног уџбеника

4.1. Историјат развитка учења језика уз помоћ рачунара и мобилних телефона

4.1.1. Употреба рачунара у настави језика

Примена рачунара у настави језика, баш као што сам назив каже, представља њихову имплементацију у наставу језика са претпоставком да ће таква примена утицати на повећање успешности ученика у усвајању језика (Камерун 2002: 67–82). Термин представља превод енглеског израза *Computer Assisted Language Learning* (скраћен. CALL) и првенствено се односи на учење другог (страног) језика и употребу рачунара у том процесу.⁸⁵ Употребљавају га наставници и ученици да опишу начин коришћења рачунара током одређеног језичког курса (Хардисти, Виндет 1989: 10). Дефинисати и именовати ову дисциплину уопште није једноставно, зато што обухвата широко поље активности и нуди различите могућности за

⁸⁵ Велики је број термина и одредница које се користе за именовање ове дисциплине. Поред општепознатог назива 'учење језика путем рачунара', појављују се и њему сродни називи: 'интелигентно учење језика уз помоћ рачунара' (intelligent CALL), 'мрежом подржано учење језика' (Web-enhanced language learning, WELL), 'компјутерске апликације у усвајању другог језика' (Computer Application in Second Language Learning, CASL) и тако даље (Груба 2004: 623).

анализу. Много је елемената које треба узети у обзир, као и њену променљиву природу. Сходно томе, *учење језика путем рачунара* је било која активност током које ученик користи рачунар, а која за резултат има позитивне исходе на учениково знање (Леви 1997: 1; Бети 2013: 1–7). Дефиниција се односи на два аспекта: први, који се фокусира на примену технологија у настави, и, други, који се концентрише на процес учења који се одвија кроз технологију. Према традиционалном значењу, под овим појмом се подразумева низ активности у циљу усвајања језика: од представљања одређеног правила и примера, преко давања задатака, до добијања повратне информације и награде за њихово тачно решавање. Међутим, модерно значење овог термина, поред наведеног, подразумева и испуњење многобројних захтева у погледу креирања материјала, примене технологија, придржавања педагошких теорија. Ако се мало боље размисли, све поменуте дефиниције односе се на учење језика, а не подучавање језика, иако се у исто време врши прерасподела традиционалних улога у настави: ученика и наставника. Узрок таквом стању је чињеница да се социокогнитивни приступи учењу и подучавању првенствено окрећу ка педагошким поставкама у циљу разјашњења ученикове самосталности, колаборације и одговарајуће праксе. Са друге стране, истраживачи имају задатак да прате свакодневни напредак технологија, као и поваћање ученикове електронске писмености (Груба 2004: 624).

Учење језика путем рачунара релативно је млада грана примењене лингвистике и још увек се устоличава у различитим сегментима. Идеја учења језика путем рачунара је жива у данашњем окружењу које захтева свакодневна испитивања у многим сегментима примене рачунара у настави. Константан развој технологија омогућава ревизију старих и примену нових открића ради остваривања циљева наставе језика, али је као дисциплина још увек неструктурисана. У блиској је вези са најразличитијим дисциплинама: примењеном и компјутерском лингвистиком, психологијом и педагогијом, вештачком интелигенцијом и са науком о рачунарима. Шапел претпоставља да је утицај рачунара у усвајању језика далеко већи од утицаја људи (Шапел 2001: 27–43). Иако се потенцира њен убрзани раст и развој, постоје ограничења у њеној имплементацији која захтевају много истраживања и прилагођавања конкретној наставној пракси. Паралелно са тешкоћом да се нађе јединствена дефиниција којом би се објаснила, јавља се и проблем обиља акронима, од којих сваки указује на другачији вид њихове примене: *технолошки побољшано учење* (*Technology Enganced Language Learning*, TELL), *мрежом подржано учење језика* (*Web-enhanced Language Learning*, WELL), *учење језика уз помоћ мобилних телефона* (*Mobile-Assisted Language Learning*, MALL). Постојање последње области указује да *учење језика путем рачунара* није уско везано само за компјутер, већ се односи на широк дијапазон дигиталних технологија које могу бити примењене у настави језика (Торсани 2016: 2): од лаптоп и персоналних рачунара, преко

паметних табли и пројектора, до мобилних телефона и ем-пе-три плејера. Леви и Хабард (2005: 143–149) износе три разлога због кога би требало употребљавати појам *примена рачунара у настави језика*: први разлог је у директној вези са сложеностом природе учења језика, при чему она омогућава примену технологије током његовог изучавања; други се односи на позицију технологија између ученика и наставних циљева, а која би требало да обезбеди постизање бољих резултата; трећи разлог због кога би требало употребљавати овај појам је његова примена широм света.

Као што се види из претходног прегледа, *учење језика путем рачунара* сложено је подручје које садржи више домена. Да би се наставило на пољу његовог усавршавања, неопходно је сагледати вишегодишњу историју настанка ове дисциплине како би се откриле и искористиле смернице у њеном очигледном развоју. Срећом, постоје јасни докази који сведоче о брзини и начину на који се развијала, почев од педесетих година XX века до дана данашњег. Стога је наредно потпоглавље ове дисертације посвећено управо анализи развоја учења језика путем рачунара ради разумевања даље еволуције ове комплексне дисциплине.

4.1.1.1. Историјат употребе рачунара у учењу језика

Иако су први рачунари развијени половином XX века, њихово коришћење у наставне сврхе отпочело је касних шездесетих година. О употреби рачунара у учењу језика (енг. *Computer Assisted Language Learning*) највише је писано на енглеском говорном подручју. Иако нема монографије која за предмет има историју развитка ове дисциплине, готово све постојеће студије пажњу посвећују овом аспекту, јер представља битан део слагалице у њеном дефинисању. Методичари наставе језика и наставници врло су рано приметили могућности и позитивне стране њихове имплементације у наставу језика, те прве студије датирају у време појаве персоналних рачунара – средином шездесетих година прошлога века. Како су у то време рачунари били доступни само мањем броју наставника (и специјалиста), није било ни много студија. Међутим, развој и усавршавање персоналних рачунара, те повећање њихове доступности, довело је до умножавања студија научника који су се бавили и који се баве овом, данас, важном и занимљивом темом.

Леви (1997: 10–95) четрдесетак година дугу историју употребе рачунара приликом учења језика дели у три временска интервала: учење језика уз помоћ рачунара током шездесетих и седамдесетих година XX века, осамдесетих година XX века и деведесетих година XX века. Имајући у виду претходну поделу, Варшаур и Хејли (1998: 57) уочавају и именују три фазе у њеном развоју: *бихејвиористичку*, *комуникативну* и *удружувачку* (интегративну) *фазу*. Према речима аутора, *бихејвиористичка фаза* представља први облик

учења језика уз помоћ рачунара. Овај модел учења језика осмишљен је педесетих година, а први пут примењен шездесетих и седамдесетих година XX века. Заснована на бихејвиористичком приступу учењу, тежи ка предузимању репетитивних језичких вежби, при чему је рачунар постајао механички „наставник”, који никада није могао бити уморан, а студентима омогућавао да раде индивидуално. Другим речима, ученици усвајају језик кроз понављање и имитацију одређених образаца извучених из дијалога (Леви 1997: 14). Такође, Скинерова програмирана настава имала је велику улогу у настанку ове фазе у усвајању језика путем рачунара, а која се састојала у постојању програмских инструкција, одговора ученика и повратних информација. Ахмад, Корбет, Роџерс и Сусек (1985: 10) истичу да је први познати бихејвиористички систем учења уз помоћ рачунара назван ПЛАТО (енг. *PLATO*) и састојао се од централног рачунара и више терминала, приказујући ученицима граматичка објашњења и тестове превођења у различитим интервалима. У време настанка овог система учења у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији развијен је самоинструктивни материјал за учење словенских језика. Међутим, висока цена је онемогућила њихову ширу примену у настави. У овој фази се посебна пажња ставља на граматику једног језика и коришћења рачунара ради помоћи студентима у развоју прецизности у употреби језика. Програмиране инструкције, изнедрене у фази бихејвиоризма, главна су њена одлика. Ученици су учени да понављају чињенице и правила до изнемоглости, док их рачунар „надгледа” слањем програмираних инструкција (Груба 2008: 628), тако што шаље повратну информацију о тачности одговора. Међутим, Крок (1994: 13–16) испитује турску улогу рачунара и популарност ових вежби, констатујући да рачунар никада није био „интелигентан” због немогућности конструкције алгоритама који би били осетљиви на ученикове потребе. У то време, развијенији хардвер био је доступан само војсци и индустријској производњи. Ричмонд (1999: 295–314) наглашава да комплексност софтвера и његова цена, као и технички проблеми, онемогућавају ширу примену рачунара у пракси, за коју верује да ће доћи тек када рачунари буду умрежени. Упркос томе, примена турских вежби била је примамљива за наставнике из два разлога: прво, оваква примена представља релативно лако решење у подучавању језика и, друго, многи наставници сматрају да поновно излагање одређеним вежбањима и структурама може бити корисно за ученике. Са друге стране, Деко и Кулперт (1999: 56) инсистирају на реевалуацији улоге рачунара у вежбањима сматрајући понављања чистим губљењем времена.

Фаза *комуникативног* приступа⁸⁶ (CLT, *Communicative Language Teaching*) учења језика уз помоћ рачунара развијена је касних седамдесетих и почетком осамдесетих година баш у тренутку када је бихејвиористички модел наишао на неприхватање у теорији и пракси (Гундуз

⁸⁶ Ричардс и Роџерс за ову фазу користе термин *приступ*, а не *метод* (Ричард, Роџер 1986: 66).

2005: 199), односно у време када долази до енормног развоја микрокомпјутера. Присталице ове фазе у развоју учења језика уз помоћ рачунара одбацили су поставке бихејвиористичког модела. Развој персоналних рачунара омогућавао је индивидуални рад ученика – 1973. године настаје први микрокомпјутер, који се у каснијим годинама све више усавршавао, да би се 1977. године појавила прва едукативна апликација (Хофместер, Магс 1984: 1–17). Све ове новине утицале су на драматично повећање интереса за учењем језика уз помоћ рачунара, али, тада, без дефинисане теорије у погледу структуре и садржаја. Суштина новог модела је у тежњи да ученици употребљавају форме, а не да их уче напамет, затим да граматику уче имплицитно пре него експлицитно, као и да охрабрује ученике да раде на језичкој грађи свакодневице, а не на префабрикованом језику (Џоунс, Су 1987: 20; Филипс 1987: 25–97). Ова фаза у развоју учења језика уско је повезана са когнитивном теоријом учења којом се потенцира да би учење требало да буде процес откривања, изражавања и развоја. Пракса у овој фази показује изразито интересовање за примену рачунара ради развоја ученикових менталних модела кроз употребу одређеног језика. Вежбања су усмерена ка постизању вршњачких интеракција и ка постизању флуентности говора. Тако у овој фази настају једноставне апликације (софтвер) усмерене на појединачне активности као што су: реконструкција текста (омогућава ученицима самосталан или групни рад ради проналажења значења одговарајућих речи до којих се долази променом њиховог редоследа), попуњавање празнина, брзо читање и игре речима (Леви 1997: 23).⁸⁷ Еслинг (1997: 111–131) формира читав низ задатака заснованих на размени имејлова између студената који уче енглески језик као страни. Од ученика се очекује да опишу одређене фотографије и изразе своје мишљење. Улога рачунарског софтвера је да обезбеди визуелне материјале за описивање, процесуирање текста или да омогући постојање интеракције међу ученицима. За многе представнике ове фазе у развоју учења језика помоћу рачунара занимање није било на томе шта ученици раде са рачунаром, већ како једни на друге утичу приликом рада на рачунару (Варшауер, Хејли 1998: 57). Тако Абрахам и Ли (1991: 85–109) откривају да рачунари не представљају сигуран подстицај за развој бољих говорних вештина ученика који их користе од вештина оних говорника који их не користе. Занимљиво је да су се у овој фази наставници-програмери одлучивали за коришћење програмског језика BASIC и програма за учење језика под називом STORYBOARD. Леви (1997: 23) посебну пажњу посвећује управо њима јер започињу своју сопствену праксу у примени рачунара, омогућавајући реконструкцију текста, попуњавање празнина, брзо читање, као и игре речима. Међутим, њихова улога није била само у развоју материјала, већ у њиховом ефективном коришћењу на часу, тако да се посебно наглашавала важност пажљивог увођења учења језика уз помоћ

⁸⁷ Према Левијевим (1997: 22–23) речима, осадмесетих година се јављају први мотивисани наставници-програмери који стварају једноставне програме за учење језика.

рачунара у програме. Педагошка начела била су под будним оком наставника-програмера. Другим речима, наставник је и даље имао централну улогу приликом избора материјала које ће унети у програм, као и приликом предузимања активности на компјутеру на самом часу, те се наглашава не сâм програм, већ шта ће се и како радити са њим, односно како ће се комбиновати са осталим видовима наставног рада (Џоунс 1986: 179–186).

Међутим, касних осадмесетих година комуникативни модел учења језика уз помоћ рачунара наилази на прве критике. Критике су биле усмерене на чињеницу да се рачунари користе искључиво као помоћна средства (Кенин, Кенин 1990: 90), што је у директној вези са преоријентацијом наставника са когнитивног модела учења језика на социокогнитивни модел, који акценат ставља на потребу учења језика у аутентичним друштвеним контекстима. Оријентација ка задацима, пројектима и садржајима довела је до треће фазе у учењу језика уз помоћ технологија – *интегративне фазе* (Варшауер 1996b: 10). У интегративној фази тежи се употреби рачунара повезаних на мрежи ради охрабривања ученика да учествују у различитим колаборативним активностима (Дебски 2000: 307–332; Варшауер, Керн 2000). Разлика у односу на претходну фазу је та што се у овој фази развоја употребе рачунара у настави језика рачунар користио за „развијање све четири језичке вештине: читања, слушања, говорења и писања” (Кристал 1987: 377). Кључна разлика између комуникативне фазе и интегративне фазе је да се, у првој, избор ученика и предузимање активности заснива на унапред формираним задацима у складу са наставним програмима, док, у интегративној фази наставни програм представља „динамичан план” који се формира кроз „случајности” у раду на самом пројекту (Груба 2008: 629). Наставници доводе у нераскидиву везу наставни процес, циљеве наставе и ученичку активност у постизању резултата. Заснована на тежњи да интегрише стицање различитих вештина (слушања, причања, читања и писања) уз помоћ технологија, у интегративној фази ученици се навикавају да користе информационо-комуникациона средства свакодневно, а не да, као што је био случај са претходним моделима, једном недељно посећују специјализоване учионице ради предузимања изолованих вежби, било да је реч о бихејвиористичким или комуникативним (Варшауер, Хејли 1998: 58). Примарни циљ ове фазе у примени рачунара је „предузимање значајне акције и анализа њених резултата као последице сопствених одлука и избора” (Мари 1997: 126; Варшауер 2000: 524).

Важно је нагласити да је развој технологија, као и економске и друштвене промене, директно утицао на развој поменутих фаза у учењу језика. Посебан утицај на развој треће фазе у учењу језика имао је развој интернета почетком деведесетих година, тако да рачунари омогућавају интеграцију текста, аудио и видео записа. Тако је у бихејвиористичкој фази главну улогу имао централни компјутер, у комуникативној персонални рачунар, а у

интегративној фази мултимедијални рачунар са приступом мрежи, који данас представља битан чинилац живота модерног човека. Повећани приступ наставним материјалима, људима и новој средини учења утицао је на стварање већег броја сервиса које су наставници користили за учење језика. Користећи имејл систем, ученици су користили конструкције које већ имају у сопственом речнику, биле оне правилне или не. Интересантна је стратегија наставника који није директно кориговао грешке, већ је одговорима на имејлове ученика користио исте изразе у различитим контекстима и у правилном облику. Међутим, у пракси реализација ових активности често је условљена недостатком ресурса, наставних средстава и постојањем многобројних одељења. На тај начин ученици су упућени да самостално приступају материјалима на интернету, а наставници врло често нису у могућности да мењају наставни план заснован на установљеним смерницама програма.

Међутим, ниједна од претходних фаза није нестала након појаве потоње. Начин употребе рачунара у данашње време у вези је са све три поменуте фазе учења језика. Интересантно је да се у последње време дешава права експлозија интереса за коришћењем рачунара у настави (страних) језика. Шапел (2001: 10) запажа да интернет не омогућава само приступ већем броју информација, већ и повећање мотивације за учење и подучавање језика, јер наставници креирају визуелно допадљиве материјале.

Табела 5. *Кључни аспекти фаза у развоју учења језика путем рачунара*
(према Груба 2008: 627)

	Бихејвиористичка фаза (седамдесетих и осамдесетих година XX века)	Комуникативна фаза (осамдесетих и деведесетих година XX века)	Интегративна фаза (XXI век)
Улога рачунара	Информативна; ментор (тутор)	Радна станица; као ученик	Унифицирани систем управљања информацијама; наставно средство
Усмереност технологија	Обезбеђивање материјала	Когнитивно усмеравање	Међусобна сарадња
Теорија учења	Бихејвиористичка	Теорија обраде информација; когнитивно и конструктивистичко учење	Социокултурне теорије учења
Модел и процеси давања инструкција	Програмирано упутство	Интерактивно учење, интеракција	Колаборативно учење
Поглед на усвајање другог језика	Структурални (формални систем)	Когнитивни (ментално усмерен систем)	Социокогнитивни (у друштвеном оркужењу)

Доминантни приступ учењу другог језика	Граматика, превод и изговор	Комуникативни приступ	Садржајно оријентисан; за специфичне употребе
Улога ученика	Зависан	Независан	Сарадња
Главни начин употребе рачунара у настави	Вежбање кроз понављање	Комуникативне вежбе	Аутентични дискурс
Главни циљеви наставе	Тачност	Флуентност	Умешност у коришћењу језика
Примарни истраживачки проблем	Инструкциона тачност и компетенције	Трансфер знања, ученикова способност	Упутство као примењена пракса, тимски рад

4.1.2. Употреба мобилних телефона у настави страног језика

Применом савремених информационо-комуникационих технологија значајно се доприноси квалитету образовања. Убрзани развој рачунара током деведесетих година полако и постепено је отворио врата преносним технологијама и развоју мобилних технологија које брзо привлаче нове кориснике, обезбеђујући безброј могућности коришћења. Тако се користе и у настави, за формално или неформално учење. Кукулска Хулме (2006: 295–310) примећује да корист од развоја мобилних технологија има и учење језика као посебна дисциплина. Захваљујући таквој употреби, развија се дисциплина *учење језика уз помоћ мобилних телефона* (*Mobile Assisted Language Learning; MALL*). Описује се као процес коришћења мобилних телефона ради обезбеђивања наставних материјала, али и комуникације са ученицима и наставником. Међутим, ова дисциплина нема устаљени назив, јер се технологије развијају из дана у дан и не постоји термин који би их обухватио у целости.

Популарност и практичност мобилних уређаја (лаптоп рачунара, таблета и телефона) обезбедили су им важно место у учењу језика и настави уопште. Језик се не учи само у учионици, већ приликом свакодневних активности које ученици предузимају – приликом играња игрица, коришћења социјалних мрежа и „сурофовања” интернетом. Мобилни уређаји су се наметнули као омиљено наставно средство ученика, при чему су очигледне предности употребе мобилних технологија у настави: флексибилне су, релативно јефтине, малих димензија и занимљиве ученицима.

Тешко је негирати утицај мобилних уређаја. Њихов развој утицао је на промену начина живљења и животне навике сваког појединца. Са развојем савремене информационо-комуникационе технологије је дошло до промена у начину учења. Коришћење мобилних технологија директно се одразило на учење језика, и то пре свега на начин на који се учи, затим, на могућности, потребе и циљеве учења. Иако је данас широко заступљен појам *учења*

уз помоћ мобилних уређаја, нема јединствене дефиниције којом би се објаснио. Такво чињенично стање последица је његове убрзане еволуције и развоја нових и префињенијих уређаја. Аутори су сагласни да учење језика уз помоћ мобилних уређаја (*Mobile assisted language learning*; MALL) представља укључивање мобилних уређаја у наставни процес чији резултат треба да буде усвајање одређеног језика (Берзицоглу 2016; Најсмит и др. 2004; Кукулска-Хулме и др. 2008). Занимљиво је да Јанг (2013) учење језика уз помоћ мобилних телефона види као фазу у развоју *CALL* (*Computer-Assisted Language Learning*).

Ова дисциплина се не односи само на употребу мобилних телефона, већ и на све мобилне технологије – таблете, паметне телефоне, преносне рачунаре, еп-пе-3 плејере итд. Ово је растућа дисциплина која ће се тек развијати. Основне карактеристике учења језика путем мобилних телефона јесу: доступност материјала, могућност учења на било ком месту и у било које време и интерактивност (Огата, Јано 2005: 435–449). Такође, мобилни телефони географски измештају учионице захваљујући употреби бежичних мрежа, тако да се сваки ученик на свету може укључити у наставни процес. Захваљујући развоју софтвера за мобилне телефоне, на тржишту се може наћи више корисних апликација (или уџбеника) за учење страних језика.

Основне карактеристике учења језика уз помоћ мобилних телефона јесу:

1. повећање мотивације код ученика;
2. омогућавају развој четири језичке вештине – читања, писања, причања и слушања;
3. стварање могућности за самоистраживање – претраживање, анализу, откривање и избор активности;
4. повећана интеракција између стварног и виртуелног света;
5. промовисање самосталног учења, при чему ученик преузима већи део одговорности за сопствени развој;
6. индивидуализација наставе (Кукулска-Хулме и сар. 2010: 435–449).

Вишеструки су начини употребе мобилних телефона у настави: од примене ес-ем-ес порука и имејла, преко прегледа аудио и видео записа, до употребе електронских интерактивних уџбеника, специјално развијених за мобилне телефоне. Са друге стране, у литератури се често истиче да употреба мобилних телефона у учењу језика има и својих недостатака: ограниченост података који се могу приказати на екрану, ограниченост меморије, батерије које се брзо троше итд. Међутим, сви ови недостаци су развојем мобилних технологија, данас, превазиђени. Но, има оних који се јављају као последица убрзаног развоја, а то је постојање више (некомпатибилних) оперативних система (андроид и *iOS*), што практично значи да један

електронски интерактивни уџбеник неће моћи да се покрене на уређајима који имају различите оперативне системе.⁸⁸

Из свега наведеног, проистиче потреба стварања софтверских решења за учење језика. Велике иностране издавачке куће препознале су могућности употребе мобилних телефона као корисних наставних средстава, тако да се данас на тржишту може наћи безброј апликација (или електронских интерактивних уџбеника) за учење енглеског, шпанског, немачког и других светских језика. Разлог због кога се одлучују да „развијају” и публикују електронске интерактивне уџбенике лежи у чињеници да мобилни уређаји, захваљујући свим својим карактеристикама, могу бити једноставна замена за читаве уџбеничке комплете, јер могу објединити уџбеник, радну свеску и звучну читанку, а притом трошкови њиховог публикаовања су изузетно ниски. Зато треба тежити развоју сличних електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног.

4.1.2.3. Историјат употребе мобилних телефона у настави језика

Већи број научника се у последњих десетак година бавио употребом мобилних уређаја у циљу развоја језичких вештина (Тронтон и Хусер 2005; Леви и Кенеди 2005; Али и сар. 2007; Фалкхер и др. 2007; Кукулска-Хулме и Шилд 2008; Гудвин-Џоунс 2011; Кети 2015). Аутори се баве проучавањем резултата употребе мобилних уређаја и апликација. Тако, Тронтон и Хусер (2005) анализирају употребу мобилних телефона ради усвајања речника енглеског језика, поредећи добијене резултате са резултатима оних који су учили уз помоћ уџбеника. Долазе до закључка да они који уче уз помоћ мобилних уређаја постижу боље резултате уз већу мотивисаност. До сличних резултата долазе Леви и Кенеди (2005) који укључују ес-ем-ес у учење италијанског језика – чак 94,4% ученика је прихватило такав вид наставе. Али и сарадници (2007) изричито наглашавају да мобилне апликације представљају помоћ у учењу страног језика. Предности употребе оваквих апликације виде у могућности учења језика у било које време, на било ком месту, уз добијање повратне информације о успешности учења (Кукулска-Хулме 2012). Перез и сар. (2014) закључују да је стицање знања уз помоћ мобилних телефона, захваљујући већој мобилности, супериорније у односу на учење уз помоћ рачунара. Самосталност и мотивација највеће су његове предности. Међутим, међу првима примећују да мобилне апликације имају одређене недостатке као што су величина екрана мобилних уређаја и често ограничена дужина вежбања. Уз то, Кети (2015) закључује да су мобилне апликације

⁸⁸ Колико брзо се развијају мобилне технологије најбоље показују подаци да се за пет година стигло од тешких и гломазних мобилних телефона до паметних мобилних телефона који преузимају улогу рачунара.

за учење језика још увек непознате ученицима – само један од деведесет и четворо испитаника ју је користио.

Са друге стране, има оних истраживача који анализирају функционалност мобилних апликација за учење страног језика. Препознајући растућу употребу мобилних телефона у свим сферама живота, Ким и Квон (2012) анализирају осамдесет и седам апликација за учење енглеског језика као страног. Своје истраживање заснивају на (првом) саморазвијеном евалуационом обрасцу званом *MALL (Mobile-Assisted Language Learning)* покушавајући да дају одговоре на питања: 1) Које су основне и дистинктивне карактеристике мобилних апликација? 2) Које су предности и недостаци коришћења мобилних апликација за ефективно учење језика? Аутори се баве проучавањем *садржаја и дизајна ових апликација, приступа учењу страном језику и коришћене технологије* и долазе до закључка да је највећи број апликација посвећен учењу нових речи, граматике и читања, док је далеко мањи број оних апликација које су посвећене слушању, говору или писању. Преко три четвртине апликација је намањено одраслим ученицима-корисницима са просечним нивоом познавања енглеског језика. Понуђени садржаји од ученика захтевају предузимање традиционалних активности ради понављања одређеног броја речи.

За разлику од Ким и Квон који анализирају *iOS* мобилне апликације, Гуо (2014) истражује теоријске и педагошке основе постојећих андроид мобилних апликација за учење енглеског језика. Аутор модификује претходно објашњени евалуациони образац Ким и Квон дајући му назив *MapALL (Mobile application Assisted Language Learning)*. Пажњу ставља на педагошке карактеристике изабраних мобилних апликација.⁸⁹ Образац коришћен за анализу мобилних апликација састоји се из четири главне категорије: 1) профил ученика; 2) садржај и циљ; 3) теоријске и педагошке поставке; 4) оцене. *Профил ученика* представља идентификацију броја година ученика, његовог интересовања и нивоа познавања страног језика. У оквиру *Садржаја и циља* испитују се материјали понуђени ученицима, њихова структура и усмереност на учење граматике у целости или само једног њеног дела. *Теоријске и педагошке поставке* обухватају три елемента: инструкције, индивидуалне задатке и дефиниције изучаваних граматичких појава. Категорија *Оцене* односи се на број преузимања дате апликације, као и на коментаре и оцене њихових корисника. Посебна пажња је усмерена на квалитативну анализу дидактичко-методичког обликовања ових апликација ради одговора на питање да ли ове апликације омогућавају учење и подучавање језика према методичким принципима и законитостима.

⁸⁹ Овај евалуациони образац је развијен на Хубардовим (1988, 2006, 2011) основама теоријског обрасца за учење језика помоћу рачунара.

Табела 6. Гуов (2014) образац за анализу и евалуацију мобилних апликација

ПРОФИЛ УЧЕНИКА	САДРЖАЈ И ЦИЉ УЧЕЊА	ТЕОРИЈСКЕ И ПЕДАГОШКЕ ПОСТАВКЕ	ОЦЕНЕ
Узраст	Теме	Теорије учења (бихејвиористичка, конструктивистичка, колаборативна, неформално и целоживотно учење, помоћ приликом учења)	Број преузимања
Интерес (говорни језик, писани језик, за специјалну употребу)	Структура лекција Број лекција	Инструкције	Просечна оцена
Ниво познавања језика	Циљ учења (граматика, побољшање језичких вештина, увећање речничког фонда)	Вежбања	Коментари корисника

Долази до закључка да су постојеће мобилне апликације намењене одраслим особама са просечним или нижим нивоом познавања енглеског говора. Већи број тема је обрађен у краћим лекцијама датим у виду реченица или дијалога. Као добру страну оваквих апликација аутор издваја вежбања за побољшање лингвистичких знања и практичних вештина, постојање секција за увежбавање изговора, разговор, праћење видео-лекција, упућивање на изворе и аутентичан садржај, уз доминантну бихејвиористичку теорију учења језика.

Заснивајући своје истраживање на поставкама теорије учења уз помоћ мобилних апликација, Чен (2016) развија оквир за процењивање вредности мобилних апликација. Врши евалуацију квалитета садржаја, педагошких циљева, постојања повратне информације, мотивације за учење, начина њене употребе, прилагодљивости кориснику и могућности дељења резултата. Применом свог евалуационог обрасца аутор закључује да не постоји апликација за учење језика која би обухватила све потребе корисника за учење страног језика. Другим речима, нема тако дизајниране апликације која може понудити ученицима-корисницима садржаје за стицање свих језичких вештина – од читања до писања. Уз наведено, Брстон (2014: 108) говори о томе да се у педагошком смислу ништа није променило у апликацијама за учење језика на паметним телефонима у односу на мобилне телефоније старије генерације.

О употреби мобилних телефона у настави језика нема истраживања на српском говорном подручју. Разлог таквог стања је неприхватање нових технологија од стране едукатора. Короши и Естелечки (2015) показују да 50% анкетираних наставника сматра да су мобилни телефони неприменљиви на часу. Како би се створила позитивна клима за имплементацију мобилних телефона у наставни процес, неопходно је спроводити сталне евалуације мобилних апликација за учење страних језика.

4.1.3. Примена рачунара и мобилних телефона у настави језика данас

Са становишта данашње ситуације у области развоја информационо-комуникационих технологија, одређивање њене улоге у учењу језика није тежак посао, јер су контуре лако уочљиве, као и циљ њихове имплементације у наставни процес. Варшауер је давне 1996. године нагласио две могуће путање у развоју ове области – мултимедијалност и развој интернета, при чему каже да примена рачунара, у свом примитивном облику, датира у шездесете године XX века, али наглашавајући да се последњих година чини напредак у примени рачунарских софтвера на учење језика. Овај облик примене рачунара у настави језика назива *компјутерска посредована комуникација (Computer Mediated Communication, СМС)* (Варшауер 1996: 11). Сведоци смо да се Варшауерова тврдња обистинила, јер се пракса и истраживања у овој области оријентишу ка примени интернета и персоналних рачунара. Од ограничене интернет-конекције средином деведесетих година, преко бежичног интернета раних година XXI века, дошло се до промене облика рачунара, односно појаве мобилних телефона, сопствених интернет конекција и социјалних мрежа. Развој апликација у блиској је вези са еволуцијом уређаја, те да се данас мултимедијални садржаји за учење „деле” путем мреже. На тај начин, интернет постаје главни ресурс који утиче на развој ове области у свим њеним сегментима.

Ловен и Рејндер (2011: 38) примећују да је важно подручје истраживања примена теорија и методологије *учења другог језика (Second Language Acquisition, SLA)* у овој области. Тако се спроводе истраживања карактеристика језика ученика из иностранства у онлајн окружењу, али и самог окружења и начина на који доприноси учењу другог језика. Торсани (2016: 8) предвиђа да се будућност *примене рачунара у настави језика* заснива на њиховој примени оријентисаној ка интернет комуникацији, те се данашња истраживања усмеравају на три стране, међусобно повезане:

1. Анализу окружења у којем се учи, са фокусом на његове могућности – интеракцију и комуникацију;
2. Анализу друштвеног и афективног елемента у онлајн комуникацији, при чему се пажња усмерава на „друштвене промене” у учењу језика (проучавање културних идентитета, испитивање мотивације за учење, изградња друштвених заједница). Такође, испитује се дидактички, педагошки и лингвистички аспект дигиталних медија и њихова корисност.
3. Испитивање наставног процеса, почев од његовог планирања до предузимања лингвистичких активности уз помоћ расположивих средстава.

Без обзира на различите истраживачке оријентације појединаца, важно је приметити да се све више пажње у овој области посвећује анализи педагошких аспеката, што сведочи о томе да се овај сектор одвојио од својих експерименталних услова и постао активни елемент који учествује у изучавању језика (Шапел 2001). Ова промена уско се везује за присуство технологија у свакодневном животу људи.

4.1.3.1. Положај ученика и наставника у учењу језика путем рачунара

Промене које захваљујући рачунарима настају у начину учења језика директно се одражавају на положај наставника и ученика током наставног процеса. Наставник постаје организатор тог процеса омогућавајући ученику да самостално ради на усавршавању сопствених језичких способности тако што ће користити погодности које нуди рачунар у настави. Зато се логично у методичкој науци и пракси поставља питање: *Који је најбољи начин да се применом рачунара развије ученикова самосталност?* Међутим, одговор на ово питање није једноставно дати. Шапел (2008: 587) примећује да, са једне стране, постојање делимичне аутономије приликом учења језика може имати позитивна дејства на рад ученика, али, са друге стране, врло често нису у могућности да у таквом раду дају најбоље од себе. Зато је ученицима потреба помоћ и адекватно вођење од стране наставника, као и дидактичко-методички обликовани материјали и уџбеници.

У измењеном друштвеном и наставном окружењу „e-” постаје водећи симбол и његова ознака. Подручје наставе прихвата концепт *e-учења*, што се директно одражава на начине подучавања језика, који се манифестују кроз два процеса – повећања ученикове одговорности у настави и померању наставника у супротном смеру. Међутим, ови процеси се често погрешно разумеју, те се може чути да наставник губи функцију коју је до сада имао. Но, *учење усмерено ка ученику* никако не ниподаштава наставника и његову улогу у настави, већ преиспитује традиционалне улоге наставника и тражи од наставника пуну посвећеност овом процесу ради остварења позитивних наставних резултата.

Ричард и Нуан (1990: 52–53) виде нове улоге наставника, које су захтевније јер траже веће умно и физичко ангажовање. Уместо традиционалне улоге наставника коју је могуће представити математичком формулом „наставник + ученик + уџбеник + креда (или пројектор)”, савремена настава захтева од наставника предузимање разноврсних активности у склопу припреме и извођења наставе, као и стални професионални развој и усавршавање. Наставник постаје главни архитекта наставног процеса и рада на часу, јер, иако се у први мах чини да је настава окренута ка ученику, наставник је тај који и даље има кључну улогу на часу (Ванг 2012: 225).

Наставник би требало да обавља различите функције: води час усмеравањем рада ка рачунару, припрема материјале у електронском облику, разговара са ученицима, истиче битне чињенице у вези са темом, објашњава, упућује их у литературу, решава проблеме и недоумице ученика. Из овога се може видети да се улога наставника није умногоме променила, већ само у сегменту да се од наставника очекује да на прави начин употребљава рачунар и разуме његово функционисање. Иако се на први поглед чини да је час језика на коме се примењује рачунар усмерен ка ученику, много више је окренут ка наставнику, јер наставник има улогу од круцијалне важности у учионици. Скоро сваки наставник има обавезу да „води” ученике до сазнања, организује рад на рачунару, показује, објашњава, обилази ученике и помаже им у решавању одређених задатака и радних налога. Све ово захтева да се наставник унапред припреми и осмисли рад у учионици, због чега многи наставници истичу да је ово уједно најтежи и најзахтевнији задатак у раду са странцима (Ванг 2012: 225).

Како већи број студија показује, наставници показују изразиту дозу незадовољства због нове, за њих „наметнуте”, улоге, што доводи до перцепције и генерализације наставникове промењене улоге у наставном процесу. Већи број студија открива да наставници, па чак и ученици, имају негативан став према употреби рачунара у настави језика. Ванг (2012: 225) истиче да се 40% ученика и 20% наставника не осећа сигурно приликом рада на рачунару, те им је потребна техничка подршка током часа. Разлог је недовољна обука и припрема пре саме имплементације рачунара, као и навика да се рачунар може користити за играње игрица, због чега се апликације за учење језика перципирају као досадне, бескрајне и нефункционалне. Са друге стране, и наставници не поседују потребна знања за превазилажење техничких проблема на часу, као и о начину на који их треба употребљавати.

Дакле, рачунари повлаче потребу за образовањем и усавршавањем наставног кадра ради омогућавања њихове имплементације. Потреба за усавршавањем наставника лежи у чињеници да се променила улога учесника наставног процеса. Наставник мора бити оспособљен да користи технолошка достигнућа у складу са учениковим потребама, задацима и жељеним циљевима. Хабард и Леви (2006: 143–149) истичу да наставници морају имати одређена знања у вези са тим, те да се курикулуми образовања наставника морају модификовати, јер је наша стварност таква да је употреба рачунара и технологија супротстављена многим другим обавезама наставника. Међутим, нови наставни контексти претпостављају да наставници не би требало да подучавају језик на исти онај начин како су га они учили (Груба 2008: 587). Зато је потребно иновирати наставну праксу увођењем нових наставних средстава и метода ради стварања иновативног окружења за рад и учење. Но, иновативна наставна средства ваља користити на прави начин, јер, у супротном, не би

остварила свој пуни потенцијал. Управо то ново окружење захтева наставника са основним знањима о технологији и вештинама у њеној примени. Другим речима, очекује се да наставник зна како да користи технологију, као и да разуме шта се њоме може постићи. Да би постигао жељене резултате у настави, наставника ваља добро обучити да користи наведена наставна средства.

Многи истраживачи у области примењене лингвистике слажу се са захтевом да наставници морају имати едукације које се директно везују за примену информационо-комуникационих технологија у образовању. Питање „зашто” користити технологију подједнако је комплексно за наставнике почетнике, као и за већину оних који већ годинама раде у учионици и који нису сигурни да ли заиста могу имати користи захваљујући њеној примени. Тако поменуто питање „зашто” повлачи за собом питања: *Како би требало искористити мултимедијални материјал на часу? Која је наставникова улога када ученици раде на рачунару? Које користи има ученик од коришћења мрежно повезаних рачунара? Како ученик може развити комуникативне способности?* Како би одговорили на ова и слична питања, наставници морају најпре да боље разумеју начин функционисања модерних технологија, као и зашто би их требало користити. Међутим, подстицај за усвајање потребних знања и вештина о начину примене рачунара мора доћи од самих наставника. Другим речима, потребно је да сами наставници препознају потребу стварања темеља за њихову успешну примену у настави језика. Овај корак се назива „критична семиотска свест” од које зависи да ли ће наставник стећи способност да прилагоди потенцијал информационо-комуникационих технологија ради остварења педагошких циљева.

Пракса показује да факултетски курикулуми не нуде потребна знања и вештине које су наставницима потребне за несметан рад у данашњим технолошким учионицама. Зато се наставници морају сналазити тражењем алтернативних извора знања, као што су семинари, веб-сајтови и самосталан истраживачки рад како би надокнадили овај недостатак/дефицит и како би имали представу о:

1. могућностима и ограничењима технологија у учењу језика;
2. тренутку када ће искористити информационе технологије;
3. начину на који их треба користити и решавати једноставне техничке проблеме;
4. могућностима њиховог коришћења изван учионице;
5. управљању временом и њиховим прилагођавањима наставном процесу.

Хампел и Стиклер (2005: 311–326) наведене вештине обликују у виду пирамиде и наглашавају да би наставници требало да разумеју информационо-комуникационе технологије, користе

њихове предности ради формирања језичких вештина и креирају сопствене стилове подучавања уз њихову помоћ. Пажња се усмерава на потребне педагошке потенцијале онлајн медија, као и на промењену улогу наставника. Наиме, наставник добија двоструку функцију – осим што проучава начин употребе информационо-комуникационих технологија, помаже унапређењу њене праксе самосагледавањем сопственог наставног процеса. Стога се предлаже да наставници буду укључени у процес дизајнирања, примене и евалуације активности усавршавања њиховог разумевања технологије, што је у директној вези са питањем да ли сами критички приступају анализирању своје праксе.

За реализацију образовних потенцијала рачунара у настави страног језика потребна је значајна подршка за прелазак са традиционалне наставе на модерни концепт образовања. Сталне и брзе промене информационо-комуникационих технологија захтевају континуирани процес развоја информатичких компетенција наставника, што за собом повлачи потребу за целоживотним учењем и адекватним педагошким обукама. Без таквих стручних усавршавања наставници ће наставити да дуплирају своју наставну праксу, те неће „профитирати” захваљујући употреби нових медија. Како би наставници били подржани у процесу измене сопствене улоге на часу језика, неопходно је посветити се следећим проблемима: прво, циљеви и наставна пракса се морају променити у контексту савремених образовних тенденција, а, друго, промене морају бити подржане дизајнирањем и инкорпорирањем технологија.

4.1.4. Потреба дидактичко-методичког обликовања софтвера

Још касних педесетих година XX века компјутери су нашли своје место у настави језика. Иако су у прво време били доступни само у развијенијим земљама, данашња ситуација показује драстичну промену. Разлог таквом стању је њихов убрзани развој, једноставност употребе, цена и практичност. Савремене информационо-комуникационе технологије пружају мноштво могућности за учење језика, те се често унапред претпостављају позитивни исходи њене примене у настави. Но, не сме се из вида изгубити чињеница да је компјутер настао радом човека и да без човека не може функционисати. Другим речима, рачунар нема урођену мудрост, као ни урођене способности да самостално учи и подучава. Гундуз (2005: 197) га назива „слугом свога корисника” и напомиње да не смемо заборавити да је рачунар само наставно средство, чија употреба и ефикасност зависи од самог наставника. Рачунар не одређује када ће бити употребљен на часу, а, такође, не може да осмисли наставне материјале, инструкције, радне налоге и задатке. Стога рад на компјутеру мора бити пажљиво испланиран. Зато се наставницима и програмерима природно и логично поставља питање у вези са

апликацијама и њиховом дидактичко-методичком обликованошћу која представља предуслов и изазов његове успешне примене на часу језика.

4.1.4.1. Дизајнирање курсева за учење страног језика

Знање страног језика једно је од најважнијих достигнућа и алата у модерном свету, али уједно и један од тежих задатака који се поставља пред појединца. Да би успео у намери да оствари свој циљ и научи страни језик, неопходно је да појединац буде укључен у курс који ће бити дизајниран у складу са захтевима савремене наставе страног језика. Наиме, знајући да је учење језика развијајућег карактера, ученицима треба обезбедити прилику да науче све врсте граматичких форми и структура, али и више нових речи током одређеног временског периода. Зато је потребно организовати курс тако да се за најмање утрошеног времена сазна што више у вези са језиком који се учи.

Ефективан начин организације курсева за учење страних језика јесте њихово дизајнирање према темама или лекцијама које су садржински оријентисане. Сваки од ових сценарија уводи ученике у елементе језика који су засновани на стварним животним догађајима. Важно је да све теме буду у вези са интересовањима и претходним знањем ученика, обезбеђујући на тај начин дозу самосталности у раду и у учењу. На пример, говорити *о времену* корисно је приликом усвајања одређених форми језика који се учи: *Какво је време данас?, Јуче је време било лоше, па ми кажи како си стигао у стан, Какво ће време бити сутра?* Ова тема се лако може пронаћи у било којим новинама или извештају о времену на интернету или телевизији. Интересантна је из још једног разлога – студенти могу вежбати употребу језика описивањем времена у својој земљи или говорити о омиљеном годишњем добу. Ова тема се природно наставља на тему *одећа*, јер ученици могу разговарати о одећи коју треба да понесу током боравка у одређеној земљи и региону. Тематски приступ и организација курса за учење страног језика омогућава интеграцију учења граматичких форми и њихове практичне примене кроз слушање, причање, читање и писање. Зато је важно изабрати тему која ће бити позната ученицима, али и потребна.

Без обзира на тип курса веома је важно да курс страног језика потенцира развој све четири језичке вештине: читања, писања, слушања и причања. Другим речима, од ученика никада не треба очекивати да прича о садржајима, а да не буде способан да то напише, и обрнуто. Ефективно учење је базирано на давању задатака који су повезани са свакодневним животним ситуацијама. Курсеви организовани око тема или лекција природно воде ка решавању задатака од стране ученика ради увежбавања научених садржаја. Истраживања показују да свако од ученика у групи треба да има део информације која је потребна за

увежбавање одређеног језичког материјала. Такође, од изузетне је важности повремено ставити теме или лекције које су изнад тренутних могућности ученика, како би се ученици упознали и са сложенијим формама језика у употреби.

Са друге стране, садржински оријентисани курсеви помало се разликују од оних који су организовани према темама. Они се фокусирају на учење нових информација. Заправо, усвајање нових информација је важно за учење језика у целости. Идеално је да садржински оријентисани курсеви буду изведени из садржаја других лекција које ученици уче у школи, што захтева од наставника да поседује одређена знања и опуштеност у раду са тим садржајима. Друштвене студије обезбеђују одличан садржај на коме треба изградити језички курс. Већина основних и средњих школа широм света имају програме који су у вези са културом, географијом и природним ресурсима. Ученицима се затим даје задатак да изврше поређење државе из које потичу са државом у којој уче језик, именујући животиње, подручја, градове.

4.1.4.2. Моделовање лекција за учење страног језика

Моделовање лекције за учење страног језика представља предуслов успешне наставе.⁹⁰ Оно обезбеђује наставу која се у потпуности подударе за наставним програмом и постављеним циљевима (Данкан, Мет 2010: 2). Учионица је место на коме се предузимају различите активности у исто време. Наставник има огроман задатак да испрати вишеструке активности у учионици, али и да истовремено ученицима пренесе одређена знања. Колико ће у томе успети зависи од начина на који је моделована лекција за час. Зато је моделовање лекције кључ за остваривање позитивних резултата. Аутор мора водити рачуна о потребама ученика, њиховом узрасту, културним нормама, жељеној језичкој вештини, активностима које ће се предузети, приступу који ће се користити, наставним средствима и, наравно, о циљевима који се желе постићи савладавањем лекције. Зато је од фундаменталног значаја давање одговора на питања: *Шта ученици треба да знају?* и *Шта наставник жели да ученици буду способни да ураде након ишчитавања лекције?* Међутим, лекција не треба да се односи само на испуњавање краткорочних циљева, већ она треба да буде у садејству са другим лекцијама ради остваривања дугорочних циљева.

Под добро осмишљеном лекцијом се подразумева она која до детаља узима у обзир потребе наставе и могућности ученика. Аутор лекције мора водити рачуна о активностима које се предузимају током обраде нове лекције, односно све активности морају бити логички

⁹⁰ Задатак моделовања лекције постаје сложенији када се у обзир узме настава српског језика – у питању је језик који говори око осам милиона изворних говорника, који је званичан у једној земљи и има ограничен број педагошких материјала.

распоређене и узрочно-последично везане. Другим речима, мора се дати одговор на питање: *Шта ученици треба да знају након лекције?* и *Којим редоследом треба да предузимају активности да би дошли до жељеног циља?*. Све садржаје треба уклопити у хомогену целину тако да се омогући несметан развој четири језичке вештине. Садржаји морају бити смислени, интересантни и аутентични, како би мотивишуће деловали на рад ученика. Наслови лекција би требало да буду илустративни, тако да се из наслова може наслутити садржина саме лекције. Такође, мора се водити рачуна и о дужини лекције, јер циљеви се не могу испунити уколико је лекција прекратка или предугачка. У првом случају неће бити представљено довољно садржаја, а у другом се наставник неће моћи фокусирати на истицање њених битних делова.

Структура лекције може варирати у зависности од теме која се обрађује, али постоји базична формула која је видљива на било ком часу изучавања страног језика (Естеир, Занон 1994; Ли 2000; Прабу 1987; Скихан 1996: 38–62; Вилис 1996).

1. *Преглед лекције* – Ученицима се даје преглед лекције јасним истицањем циља и плана активности. У питању је покретна фаза која се може реализовати и након загревања.
2. *Загревање или увод у нову лекцију* – Као што уметнички концерти најчешће почињу краћим перформансом ради стварања потребне атмосфере, тако и лекција треба да почне активношћу која је релативно жива. Главна функција такве активности јесте да створи добру атмосферу у учионици. Активности које се могу предузети варирају од оних којима се обнавља претходно научена лекција до оних којима се ученици уводе у нову лекцију. Ова фаза подразумева реалну комуникацију између наставника и ученика.
3. *Фаза главне активности или презентовања лекције* – Ова фаза подразумева извршавање различитих активности ради упознавања са лекцијом и садржајима.
4. *Фаза увежбавања* – У овој фази наставник предузима са ученицима активност ради утврђивања знања, уколико му време на часу то и дозволи.
5. *Евалуација* – Провера у којој мери су ученици усвојили садржаје обрађене на часу.
6. *Фаза резервне активности* – Уколико наставнику остане више времена него што је планирао, предузима се унапред спремљена активност ради испуњења преосталог времена.

Наставни материјали и лекције које буду испунили горенаведене захтеве могу направити кључну разлику између успешних и неуспешних часова страног језика. Тако, на пример, недостатак функционалних наставних материјала за учење српског језика као страног, повлачи потребу моделовања нових лекција ради остваривања циљева наставе. Зато наставници

српског језика као страног пред собом имају сложен и одговоран задатак, чијим испуњавањем отварају врата ка успешној и садржајнијој настави.

4.1.4.3. Тестирање електронског интерактивног уџбеника

Да би уџбеник био публикован и доступан за употребу, неопходно је да прође три фазе тестирања које предузима(ју) сам аутор, други наставници страног језика и странци који су се нашли у улози испитивача. Свака од ових фаза је независна једна од друге и циљ је да да потпуни увид у квалитет и функционалност уџбеника за учење страног језика.

Прва фаза је фаза у којој аутор са одређене временске дистанце анализира уџбеник користећи унапред припремљени образац за евалуацију електронских интерактивних уџбеника. У овој фази аутор даје сугестије програмеру ради побољшања квалитета уџбеника и отклањања евентуалних недостатака који нису примећени током израде уџбеника.

Друга фаза је фаза у којој наставници страног језика са позиције неутралних корисника испитују сваку компоненту електронског интерактивног уџбеника. Аутор нема увид у њихов рад и ни на који начин не утиче на доношење суда о уџбенику. Наставници у овој фази попуњавају унапред припремљени формулар, захваљујући коме аутор разматра наведене сугестије и, уколико има основа за одређене исправке, поштује сугестије тест-наставника.

Трећа фаза је и најбитнија за квалитет и функционалност уџбеника. Страни студенти, који су на одређеном нивоу познавања језика, испитују уџбеник и дају своје сугестије за његово побољшање. Ово је и најважнија фаза у испитивању функционалности уџбеника јер апликацију први пут користе они којима је она намењена. Ученици-корисници постају драгоцен извор информација које се могу искористити за унапређивање уџбеника, те се овој фази посвећује додатна пажња. Ученици-корисници анализирају сваки сегмент електронског интерактивног уџбеника, дајући своје виђење и своје сугестије за његово побољшање.

Захваљујући горепоменутиим фазама, у електронском интерактивном уџбенику проверава се следеће:

1. провера корисничког интерфејса, односно провера функционисања свих компоненти овог уџбеника;
2. провера садржаја у потрази за евентуалним грешчицама;
3. испитивање мере у којој уџбеник помаже у остваривању циљева наставе страног језика;
4. анализа дидактичко-методичког обликовања уџбеника.

Тестирање је незаобилазна фаза у развоју електронског интерактивног уџбеника.⁹¹ Захваљујући тестирању, аутори добијају правовремене информације за исправљање насталих грешака и побољшање функционисања и квалитета уџбеника. Зато ову фазу не треба схватити као фазу критиковања, већ упућивања основаних замерки у вези са проблемима са којима су се ученици-корисници, наставници страног језика и сами аутори сусрели приликом коришћења бета-верзије апликације. Само захваљујући основаним сугестијама аутори могу правовремено деловати и уџбеник учинити квалитетнијим пре него што он буде доступан свим заинтересованим ученицима на свету.

4.1.4.4. Када и на који начин користити електронски интерактивни уџбеник?

Развој савремене методичке мисли постаје видљив у променама које се свакодневно дешавају у школском окружењу, било да је реч о променама о унапређењу метода рада или наставних средстава. Револуција информационо-комуникационих технологија утицала је на експанзију употребе модерних наставних средстава – од аудио-записа, преко видео-записа, до стварања електронских интерактивних уџбеника. Сва ова наставна средства утичу на промену начина рада у учионици и ван ње, а промене су посебно видљиве у настави страних језика, као најспецифичније области подучавања језика.

Мишљења о употреби модерних наставних средстава су подељена. Док једни наставници негирају њихову употребу у модерним учионицама, сматрајући да отежавају, успоравају и ремете рад у учионици, други наставници препознају позитиван утицај на ученичка постигнућа у учионици, те се неминовно постављају питања: *Када их користити?*, *Како их користити?*, *Да ли их користити свакодневно?*. Осим тога, говорећи о уџбеничком комплету развила се читава полемика у вези са тим да ли електронски интерактивни уџбеници могу бити замена штампаним уџбеницима за учење страног језика, а затим и питања: *Да ли је електронски интерактивни уџбеник допуна и замена за штампани уџбеник?*, *Да ли електронски интерактивни уџбеник користити на часу или код куће?*

Веома је важно дати одговоре на постављена питања, тако што ће се спровести истраживања о њиховој ефикасности или неефикасности у настави. Како је реч о наставним средствима, потребно је бити опрезан приликом њихове употребе. Чак и најмања погрешка може бити кобна по постигнућа ученика и успешност наставе, због чега захтевају студиозност у коришћењу и детаљну припрему. Наставна средства, као што су аудио и видео записи, ваља користити у настави страног језика када се појави очигледна потреба за њима и то на онај

⁹¹ Није случајно што се на интернету могу наћи многобројне компаније чији је превасходни посао тестирање новопостављених апликација, било да је реч о едукативним, о пословним или о другим врстама апликација.

начин којим ће се уштедети време, а остварити позитивни ефекти. Иако на први поглед занимљива, иста наставна средства не би ваљало користити свакодневно. Чак и ултра занимљива наставна средства (различити *геџети*) могу постати ученицима досадна, односно уместо да делују мотивишуће на ученике, могу им „убити” сваку жељу да учествују активно на часу.

Што се тиче електронских интерактивних уџбеника, можемо закључити да се са развојем информационо-комуникационих технологија све више о њима прича. У многим европским земљама доносе се закони и правилници о квалитету електронских интерактивних уџбеника, те се такође јављају подвојена мишљења о њиховом статусу у будућности. Док једни негирају њихов опстанак, други сматрају да ће у потпуности заменити штампане уџбенике, те је потребно донети прави став о њиховом статусу и значају у настави страног језика. Сматрамо да електронски интерактивни уџбеник јесте наставно средство, као што су то озвучени уџбеник, пројектор итд., које може допринети остваривању позитивних наставних резултата. Међутим, иако постоје назнаке да ће електронски интерактивни уџбеник бити својеврсна замена штампаном уџбенику, не би требало инсистирати на њиховој замени. Чак и најсавременије дидактичко-методички обликован електронски интерактивни уџбеник не може бити права замена штампаном уџбенику, те их ваља користити тако да на прави начин допуњују и прате један другог. Такође, не би требало дозволити да се улога уџбеника унапред одреди и да се један, на пример, штампани, користи само у школи, а други, електронски, само код куће, већ да се користе на онај начин на који ће ученици остварити највећа постигнућа у учењу страног језика.

4.3. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног

Развој савремених информационо-комуникационих технологија утицао је на промену начина живљења, рада и учења. Са сваком новом генерацијом долази до малих револуција у њиховим могућностима, али и начинима коришћења. Врло брзо су се наметнули као наставна средства без којих се не може замислити рад у настави језика, било матерњег или страног, о чему сведочи велики број радова написаних у претходних десетак година, а у којима се аутори баве испитивањем њихове ефикасности у настави. Мишљења су подељена, од оних који их сматрају „свемоћним” до оних који ниподаштавају њихову вредност. Мишљења смо да треба избегавати оваква једнострана закључивања, било величања, било осуде, већ се усмерити ка оним добробитима који се њиховом применом могу остварити. Из тог разлога је потребно детаљно проучити постојећу литературу, применити ова наставна средства, евалуирати их и тек онда донети закључак о њиховом потенцијалу у настави.

Зато ћемо у овом поглављу посебну пажњу усмерити на анализу постојећих апликација за учење језика. Имајући у виду да је примена оваквих наставних средстава у настави српског језика као страног још увек у зачетку, одлучили смо се да извршимо евалуацију електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика, како бисмо проверили применљивост формираног евалуационог обрасца, али извукли потребне смернице за развој квалитетног електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног уз помоћ мобилних телефона.

4.3.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *English Listening*⁹²

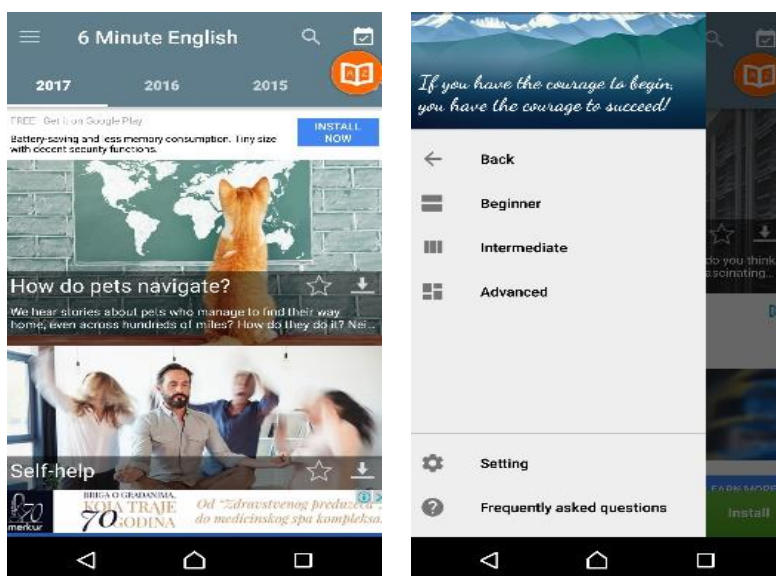
Иако уџбеник носи назив *English Listening*, не користи се само за увежбавање и стицање вештине слушања енглеског језика, већ и за усвајање граматике и увећање речничког фонда, што доводи до закључка да је намењена усвајању језика уопште, а не језика за специфичне потребе. Настао је као део пројекта британске новинске агенције Би-Би-Си – *BBC Learning English*, који је започет 1943. године. Циљ овог пројекта је подучавање енглеског језика помоћу бесплатних аудио, видео и текстуалних материјала широм света – од Бангладеша и Латинске Америке до Кине. Развијен је од стране седморо експерата за енглески језик, наставника енглеског језика и програмера. До сада је преузет са андроид и iOS продавнице више од милион пута и вреднован оценом 4,7 (од 5) од стране десетине хиљада корисника.

⁹² Евалуација електронског интерактивног уџбеника *English Listening* саставни је део ауторовог рада објављеног у зборнику са међународног скупа *Контексти 4* (2018): Новаковић, Александар. „Изазови времена пред уџбеничким комплетом за учење српског језика – компаративни приступ мобилним апликацијама за учење енглеског језика”. *Контексти 4* (2018), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 323–340.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Водећи се горенаведеним обрасцем за евалуацију мобилних апликација, може се приметити да је развојни тим велику пажњу посветио њеном појавном облику. Одликује га једноставан дизајн/кориснички интерфејс, који се састоји из неколико одељака са садржајима и навигационих елемената – картице за отварање главног менија (изборника) или речника, поља за претрагу садржаја, као и поља за избор године у којој је одређени материјал објављен. Приметно је постојање доследности у примени визуелних елемената дизајна, што ученику омогућава једноставно кретање кроз садржаје. Тако се, на пример, у централном делу екрана налазе се изабрани материјали из одређене године, који се могу преузети или снимити за каснију репродукцију кликом на одређену иконицу.

Отварањем менија (изборника) ученику нуди се могућност избора нивоа на коме ће учити енглески језик – понуђена су три: почетни, средњи и напредни, а затим и избор садржаја (о чему ће нешто касније бити више речи), као и подешавања саме апликације: укључивање обавештења о приспећу нових лекција, промена величине фонта и избор језика на који ће се речи преводити.⁹³

Слика 81. Приказ почетне стране и изборника

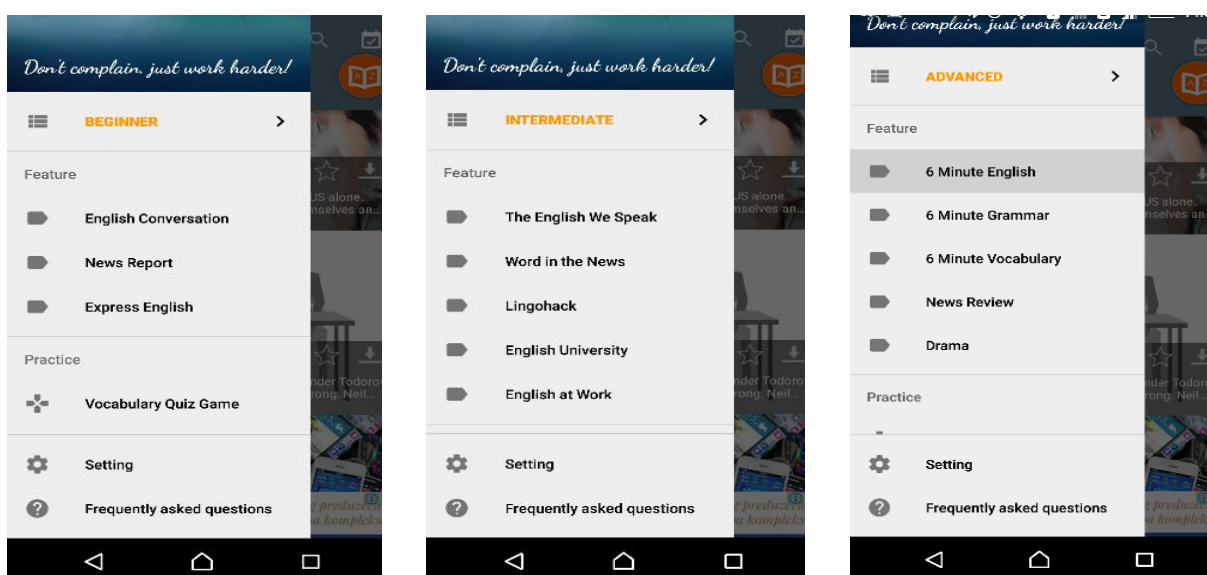
У зависности од величине екрана паметног телефона и изабраног подешавања, зависи и величина фонта, односно његова читљивост. На екрану величине 5 инча читљивост је више него задовољавајућа. Кроз читаву апликацију коришћене су идентичне иконице за означавање одређеног садржаја: на пример, за отварање речника приказана је књига; за преузимање лекције коришћена је добро позната стрелица са смером надоле итд. Допадљиве боје уз

⁹³ Уџбеник нуди могућност превођења на: арапски, кинески, немачки, француски, немачки, грчки, италијански, јапански, пољски, португалски, руски, шпански, турски и вијетнамски језик. Међу понуђеним језицима нема српског.

анимирани текст доприносе стварању „пријатељског односа” (енг. *user-friendly*) према ученицима-корисницима. Такође, ликовно-графичког уређење обезбеђује препознатљив изглед странице у овом електронском интерактивном уџбенику. У самој апликацији постоје основни подаци о аутору и програмерској компанији која је учествовала у њеној изради.

Садржај уџбеника

Садржај уџбеника чине материјали за учење енглеског језика који су распоређени према нивоу познавања језика, односно према години публикаовања. У зависности од нивоа на коме се учи језик, ученици могу бирати различите садржаје које ће усвајати. Тако се на почетном нивоу ученици могу одлучити за следеће: вођење разговора (*English Conversation*), преглед вести (*News Report*) или учење свакодневног енглеског језика (*Express English*). На средњем нивоу ученици се упознају са енглеским језиком који се свакодневно користи (*The English We Speak*), речима у вестима (*Word in the News*), језиком који се користи на енглеским универзитетима (*English University*) или енглеским језиком на послу (*English at Work*), док се тек на напредном нивоу ученици могу упознати са граматиком (*6 Minute Grammar*) и обогатити свој речнички фонд кроз појединачне лекције (*6 Minute Vocabulary*), извршити преглед вести и учити језик уз помоћ драмског метода.

Слика 82. Приказ садржаја према нивоима

Сваки ниво и свака област се састоји из одређеног броја лекција које су насловљене тако да привуку пажњу ученика: *Хајдемо на плажу!* (*Let's go to the beach!*), *Дан у председничковој кући!* (*A day at a president's house*), *Наручивање у ресторану* (*Ordering at a restaurant*), *Једимо роштиљ* (*Let's eat barbecue*), *Како се кућни љубимци оријентишу?* (*How do pets navigate?*) итд. Садржај лекција је прилагођен нивоу на коме се изучава језик и теме су у складу са документом *Заједнички европски оквир за учење језика*. Пре него што ученик изабере

одређену лекцију, може се упознати са њеним краћим садржајем који се налази испод наслова, што значи да сваки ученик може према сопственим интересовањима бирати лекције које ће изучавати. Осим према нивоу на коме се учи језик, лекције су подељене и према годинама када су публиковане – од 2008. до 2018. Лекције се свакодневно ажурирају тако да (стални) ученици непрестано могу усвајати нове садржаје из поменутих области. Просечно трајање лекција је 6 минута и представљене су у виду дијалога између спикера (Нила и Алис). Осим што утичу на развитак вештине слушања, лекције су конструисане тако да омогућавају усвајање нових речи, њиховог изговора и примене новонаученог градива у дописивању са осталим ученицима-корисницима путем форума (могућност дозвољена само регистрованим корисницима), као и упознавање са културним датостима језика који изучавају.

Садржај апликације, осим лекција, чине и вежбања која су присутна на сва три нивоа. Вежбања су дата у виду квиза (*Vocabulary Quiz Game*), флеш-картица (*Vocabulary Flash Card Game*) и учења изговора (*Pronunciation BBC*). Форма вежбања је идентична за садржаје свих нивоа. Занимљива су и не заснивају се на понављању датог, већ се њима проверава разумевање одслушаних текстова и различитих конструкција у енглеском језику. Апликација има и недостатак – нема могућности да се пре одабира одређеног курса/лекције провери ниво познавања језика како би се донела правилна одлука у вези са избором нивоа.

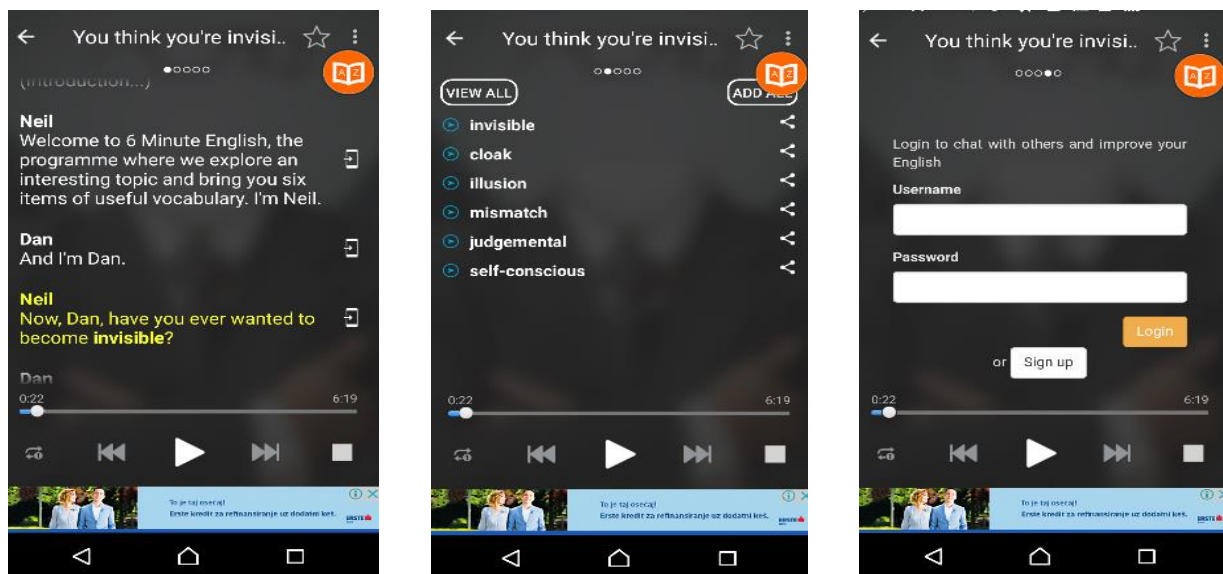
Након вежбања, апликација садржи листу омиљених лекција, као и могућност прегледања преузетих. Аутори су се потрудили да ученицима понуде и друге високооцењене апликације за учење енглеског језика, као што су: *Free English Course*, *English Speak and Vocabulary*, *Chat to learn English*. Сви они који имају финансијске могућности су у прилици да уџбеник надограде на професионалну верзију, оцене га и посете страницу на Фејсбуку.

Дидактичко-методичко обликовање

Приликом анализе педагошких поставки утврдили смо да уџбеник задовољава сва педагошка начела – научни садржаји који се презентују ученицима у складу су са начелима систематичности, поступности, односно начелом примерености. Са друге стране, посебна пажња је посвећена дидактичко-методичком обликовању уџбеника, односно начину на који је изложен основни текст и постојању дидактичке апаратуре која има функцију не само да информише ученике о одређеним језичким појавама, него да их води до њиховог спознавања и усвајања.

Развојни тим је посебну пажњу посветио ефикасним начинима представљања садржаја. Свака лекција је, независно од нивоа, представљена у виду дијалога између спикера (обично, Нила и Алис), чији је изговор у складу са ортоепском нормом британског енглеског језика.

Текстови лекција су у вези са темама које су занимљиве ученицима, односно дају одговоре на питања која појединци често постављају сами себи у вези са неком појавом из свакодневног живота. Текстови су прилагођени нивоу на коме се учи језик. Захваљујући постојању транскрипта разговора и технике промене боје слова, могуће је без проблема пратити дијалог између спикера. Ученик се у сваком тренутку може вратити на одређену реплику кликом на иконицу поред ње.

Слика 83. Ефикасни начини презентовања садржаја

Интересантан је начин на који се ученици уводе у лекцију. Након уобичајеног представљања, спикери отпочињу причу о теми која је предмет „данашњег” разговора постављајући ученицима „једноставно” питање вишеструког избора. Функција тог питања је мотивисање ученика за пажљивије праћење разговора како би сами дошли до тачног одговора. Након завршетка разговора, ученици добијају повратну информацију тако што водитељи дају тачан одговор. Како изгледа гореописани начин, може се видети у табели која следи.

Табела 7. Пример мотивационог разговора између водитеља

GLOBAL WARMING	
Alice	Hello and welcome to 6 Minute English. I'm Alice.
Neil	And I'm Neil. I'm feeling a bit chilly today, Alice.
Alice	

Yes, it is **unseasonably** cold today – which means not normal for the time of year.

But the weather is very unpredictable these days.

Neil

I know what you mean.

Alice

Well, global warming is the subject of today's show.

Neil

Is global warming really something to worry about?

...

Alice

But before we talk more about this, I have a question for you.

How much has the average temperature of the Earth's surface increased in the last hundred years?

Is it.

- a) 0,85°C?
- b) 1,85°C?, or
- c) 8,5°C?

Током читавог разговора ученици могу проверити значење одређене речи, тако што ће једноставним кликом отворити речник и погледати превод. Посебан квалитет речника и лекције уопште огледа се у течном, јасном изговору спикера и аудио-запису високог квалитета. Постојање навигационог изборника (менија) омогућава премотавање, паузирање или поновно пуштање аудио-записа (у било ком тренутку).

Простим превлачењем преко екрана (у смеру десно–лево) отварају се нове картице: претпостављене непознате речи са изговором, соба за дописивање са осталим корисницима ради увежбавања писања, као и одређени број фраза које би требало научити. Систем је идентичан за све лекције и на свим нивоима, тако да се ученик већ након првог коришћења уџбеника упознаје са начином на који би га требало користити.

Како је ауторски тим сачињен од стручњака из области енглеске лингвистике и наставника језика, граматички термини истумачени су на занимљив и примерен начин. Његова концепција не дозвољава постојање сликовних средстава изражавања – осим фотографија којима се илуструје садржај лекција, нема додатних у оквиру самих текстова. Такође, питања, налози и задаци нису заступљени приликом изучавања самих текстова, већ у одељку који се тиче вежбања. Међутим, форма самих вежбања (квиз, флеш-картице, изговор) утицала је на постојање једноличних питања, датих у виду избора једне од четири могућности, као и на непостојање видео-записа.

English Listening не пружа могућност развоја стваралачког и критичког мишљења, што је у директној вези са сложеним захтевима који би се поставили пред програмере. И са данашњим нивоом развијености технике би се могли створити модули за подспешивање стваралачког и критичког мишљења, али би зато порасли и хардверски захтеви, те би се апликација могла активирати само на паметним телефонима више класе.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Непостојање визуелних средстава изражавања, видео-материјала, онлајн пратећих материјала и одељака за развој стваралачког и критичког мишљења недостаци су овог уџбеника који се тренутно не може назвати полифункционалним, али који показује потенцијал да то постане уколико би био подвргнут одређеним модификацијама.

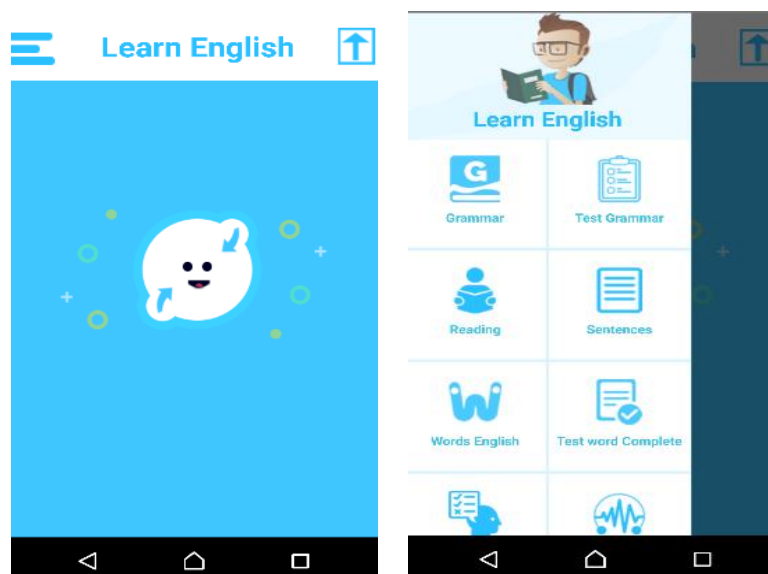
4.3.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Gem Learn English*

Уџбеник *Gem Learn English* намењена је свим ученицима-корисницима који желе да усвоје граматику енглеског језика и побољшају своје комуникативне способности. Према речима тима, апликација омогућава лакше учење енглеског језика, јер садржи преко десет хиљада речи и реченица чијим усвајањем ће ученицима бити лакше да науче енглески језик. Преузет је од стране десет хиљада корисника и има просечну оцену на андроид продавници 4,7.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник одликује изузетно једноставан кориснички интерфејс, што се огледа у примени једноставних ликовно-графичких елемената и облика (круга, правоугаоника и квадрата). Приметна је доследност у примени основних елемената дизајна у читавом уџбенику. Насловна страна садржи свега три елемента – позадинску фотографију, дугме за рекламирање апликације путем друштвених мрежа, као и дугме за отварање изборника (менија). Међутим, отварањем изборника ученик се упознаје са разноврсним могућностима

овог уџбеника. Илустративним, упечатљивим и пажљиво бираним иконицама представљају се садржаји које нуди својим корисницима: учење граматике и њена провера, читање, изговор реченица, провера и слушање изговора речи, разговор, читање кратких прича, дељење одређене речи путем Твитера, превод, изговор енглеских речи, коришћење мапа ума, додавање одређене речи и оцену уџбеника.

Слика 84. Изглед насловне стране и изборника

Доминантне боје су светлоплава и бела, те је читљивост на задовољавајућем нивоу. Аутори су пажњу посветили покретљивости стране и одзиву, те на телефону просечних хардверских могућности, уџбеник ради без икаквих проблема. Навигациони елементи (у виду иконица) јасно су предочени ученицима, а фонт је прилагодљив величини екрана на коме се уџбеник покреће.

Садржај уџбеника

Садржаји су груписани према различитим областима: учење граматике и њена провера, читање, изговор реченица, провера и слушање изговора речи, разговор, читање кратких прича, дељење одређене речи путем Твитера, превод, изговор енглеских речи, коришћење мапа ума, додавање одређене речи и оцена апликације, при чему не одговарају у потпуности препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*. Свака тема је подељена на одређени број лекција. Тако се у оквиру теме „Грамматика” ученик упознаје са: алфабетом, типовима реченица, глаголом *бити*, бројивим и небројивим именицама, правилима за изговор множине, типовима заменица, релативним заменицама, начином постављања питања, творењем негативних реченица, временима (*Present Simple Tense, Present Continuous Tense, Present Perfect Tense, Present Perfect Continuous Tense, Past Simple Tense, Past Continuous Tense, Past Perfect Tense, Past Perfect Continuous Tense, Future Simple Tense, Future Continuous Tense, Future*

Perfect Tense, Future Perfect Continuous Tense), модалним глаголима, придевима, прилозима, предлозима и кондиционалима. Одељак „Тест из граматике” има функцију провере усвојености граматике која је учена током коришћења електронског интерактивног уџбеника. Међутим, тест се заснива на простој репродукцији запамћених садржаја из граматике.

Што се тиче читања, ни овај одељак нема посебан квалитет. Заснива се на простом представљању објашњења одређеног појма и то без аудио-записа који би пратио такво објашњење. Са друге стране, одељак „Енглески кроз реченице” представља прави пример програмиране наставе. Низ реченица разврстаних према темама дат је ученицима – након преслушавања аудио-записа званичног спикера, ученици имају задатак да понове реченицу у циљу побољшања сопственог изговора. У случају да ученик погрешно изговори реченицу, алгоритам му не дозвољава напредовање и прелазак на следећу реченицу, остављајући му могућност поновног покушаја.

Уџбеник обезбеђује могућност увећања речничког фонда уз помоћ двеју картица: „Речи у енглеском”, „Писање тест-речи” и „Избор тачне речи”. Као што су аутори истакли у опису, уџбеник садржи на десетине хиљада речи, које у поменутим одељцима могу бити преслушане и објашњење са могућношћу увежбавања њиховог изговора од стране ученика. Одељци „Конверзација” и „Кратке приче” намењене су формирању вештине слушања и изговора, тако што ученици преслушавају дате дијалоге. Пажњу методичара наставе привлачи одељак „Мапе ума”, у коме су аутори покушали да демонстрирају разлику у изговору појединих речи (в. више у одељку Дидактичко-методичко обликовање уџбеника). Остали одељци („Помоћ”, „Лиценца” и „Оцена”) обавезни су део модерних апликација и представљају подршку у њеном даљем развоју.

Дидактичко-методичко обликовање

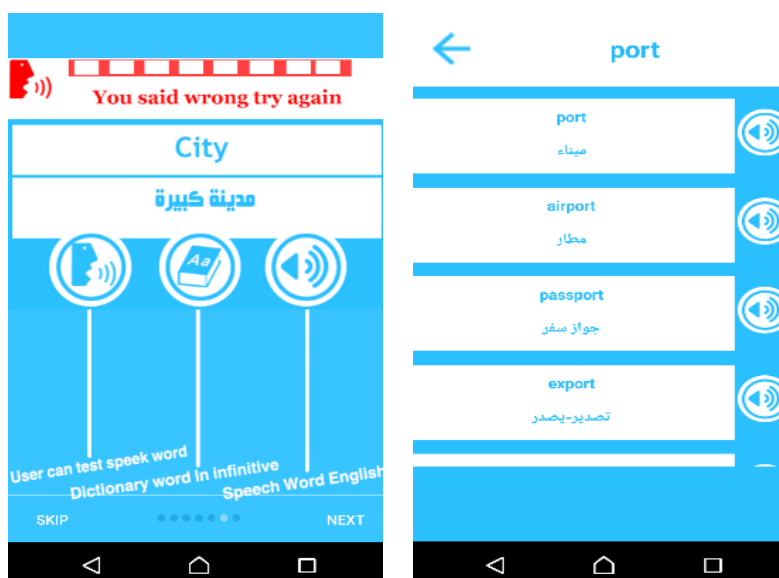
Анализом уџбеника *Gem Learning English* може се закључити да постоје одређени недостаци у погледу његовог дидактичко-методичког обликовања. Инструкције за употребу уџбеника сведене су на најмању могућу меру, а и оне које постоје нису правописно коректне – често се изостављају знаци интерпункције (*You said wrong try again*). Ученик без већег искуства у учењу језика путем апликација може имати видне проблеме у сналажењу приликом његовог коришћења. На пример, приликом изучавања граматичких јединица нема постављеног радног налога. У уџбенику су занемарени принципи научности, свесне активности, као и трајности знања, вештина и навика. Граматички термини (типа „именице”) нису адекватно објашњени. Наиме, након наслова дато је неколико примера. Они који се први пут сусрећу са наведеним појмом не могу бити задовољни начином на који су термини објашњени.

Слика 85. Пример изостанка инструкција за ученике-кориснике

За разлику од уџбеника *English Listening*, *Gem Learning English* нема ефикасних начина презентовања градива, осим у одељку „Реченице” који је обликован применом система програмиране наставе. Тако, на пример, дијалози у оквиру „Разговора (конверзације)” теку толико брзо да ученици не могу пратити изговор појединих речи и реченица. Видео-записи не постоје, а аудио-записи су изузетно лошег квалитета, пошто је реч о коришћењу аутоматског изговора робота, а не припремљеном и од стране људи забележеном снимку. Целокупна концепција учења граматике, речи и њиховог изговора почива на репродуктивном систему наставе. Питања, налози и задаци су једнолични и заснивају се на понављању оног градива које је претходно било читано.

Програмирана настава у одељку „Реченице” и постојање поглавља „Мапе ума” делимично утичу на поправљање утиска о овом уџбенику. Аутори су се потрудили да ученицима омогуће усвајање правилног изговора неколико стотина реченица. Након преслушавања начина на који би требало изговорити реченицу, ученицима је остављена могућност да сами изговоре реченицу, тако што ће телефон пратити њихов изговор. Само правилним изговором реченице ученици стичу могућност да напредују и оду корак даље у учењу. У супротном, уџбеник ће послати повратну информацију да реченица није добро изговорена и да се мора тачно изговорити пре наставка учења. Коришћење „Мапа ума” има за циљ диференцијацију у изговору речи са сличним изговором. Иако се у апликацији не користе сликовна средства изражавања, овај поступак се може узети као добар начин усвајања изговора речи страног језика и прављење разлике у изговору њима сличних речи.

Слика 86. Пример програмиране наставе и мапе ума

Аутори су водили рачуна о начелу систематичности и поступности. Уколико би ученик водио рачуна о редоследу избора садржаја, уџбеник би га „корак-по-корак” водио до спознања одређеног нивоа енглеског језика. Међутим, ово начело би могло бити нарушено тиме што ученици имају могућност избора оних лекција које ће учити, па се лако може десити да оне „теже” лекције, типа „Чланови у енглеском језику”, буду прескочене. Уџбеник не пружа могућност развоја стваралачког и критичког мишљења ученика.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

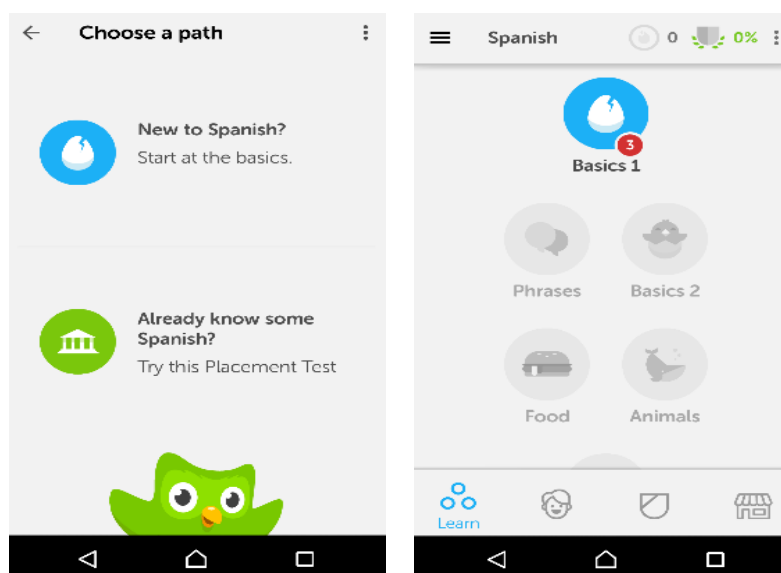
Осим једноставног и прегледног дизајна, не може се похвалити педагошким и дидактичко-методичким захтевима у погледу његовог обликовања, тако да можемо закључити да је просечна оцена 4,7 превисока и потребно је уложити много труда како би се прилагодио и на прави начин одговорио захтевима које пред њега поставља настава страног језика.

4.3.3. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Duolingo*

Duolingo представља бесплатан уџбеник за учење језика путем превођења. Намењен је учењу већег броја језика, као што су: румунски, немачки, португалски, руски, шпански, пољски, француски, арапски, грчки, кинески, мађарски, украјински, турски, италијански, чешки, енглески. Представља најпопуларнији уџбеник за учење језика судећи по броју преузимања – преузет је педесет милиона пута. Око пет милиона корисника је апликацији дало оцену 4,7.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајн је прилагођен потребама свих ученика – једноставан је, живописан и занимљив за употребу. До почетне стране се приликом отварања уџбеника стиже за свега неколико секунди – корисник је у обавези да изабере најпре језик који ће учити, а потом свој матерњи језик, као и да дефинише колико минута дневно планира да га користи, што представља добро решење ради његовог прилагођавања индивидуалним потребама корисника. На почетној страни доминирају две боје – плава и зелена, због чега уџбеник мотивишуће делује на ученике. Ученик се може одлучити за учење основа изабраног језика или, уколико има одређених знања, за попуњавање теста који ће одредити ниво на коме ће изучавати жељени језик. Навигациони елементи присутни су на свим нивоима и смештени у заглављу и подножју, при чему се примећује доследност у њиховој примени. У заглављу се захваљујући њиховом постојању прати напредак, а у подножју се налазе тастери за потврђивање одговора, куповину додатних садржаја из продавнице и улазак у јавно ћаскање. На траженим странама доминирају три целине са садржајима: навигациони елементи, инструкције и понуђени одговори. У свим етапама рада присутне су иконице и одређене фотографије које олакшавају учење. Коришћене боје (плава, зелена и црвена) мотивишуће делују на ученике. Фонт је читљив захваљујући својим већим димензијама. Посебан квалитет су присутне анимације и брзи одзив након унетог захтева.

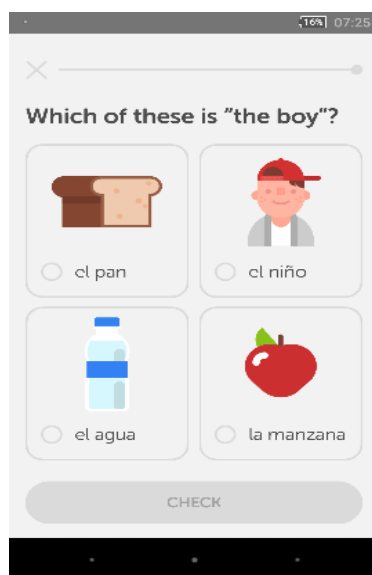

Слика 87. Дизајн почетне стране апликације Duolingo

Садржај уџбеника

Сви наставни материјали су подељени на два нивоа – основни, с једне стране, и средњи, односно напредни, с друге стране. Док се учење језика на основном нивоу заснива на погађању значења речи, учење језика на средњем и напредном нивоу систематично је и поступно. Дато

је у виду курса који ученик може завршити само уколико марљиво испуњава један по један задатак. На средњем и напредном нивоу материјали су подељени према областима (учење речи, учење граматике, учење израза), а области према лекцијама и темама (храна, животиње, одећа, храна 2, величине, породица, домаћинство, време, места, људи итд.). На основу наслова самих лекција може се закључити да је превентивно намењен усвајању речничког фонда и граматике, док се развоју вештине слушања, читања и говорења посвећује мање пажње. Представљени садржаји одговарају препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*, али се квантитативно не подударају, с обзиром на мањи обим садржаја представљених у уџбенику. Такође, у уџбенику нема аутентичних и актуелних наставних материјала. Саставни део свих апликација, налога и задатака јесте аудио-запис који прати рад у уџбенику – спикер(ка) течно изговара потребне садржаје на језику који се учи.

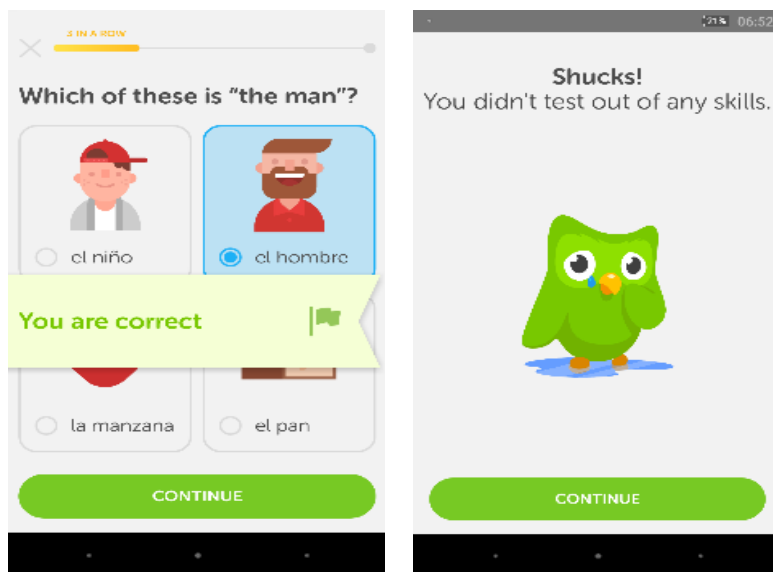

Слика 88. Пример питања на почетном нивоу учења шпанског језика

Дидактичко-методичко обликовање

Коришћење програмиране наставе посебан је квалитет уџбеника *Duolingo*. Захваљујући програмираној настави садржаји и материјали се на ефикасан начин презентују ученицима. Независно од нивоа на коме се језик усваја, ученик у сваком тренутку може пратити своје напредовање током курса или током изучавања лекције. Да би напредовао, ученик мора испунити све захтеве из претходне лекције. Постојање квалитетних аудио-записа потпомаже и олакшава усвајање изговора речи, израза и реченица језика који се учи. Ученици теже скупљању „искуствених поена” тако што предузимају различите активности. За сваки тачан одговор добијају један поен, али га такође могу изгубити пошто дају погрешан одговор – на изучавање наредне лекције прелази се након што се освоји десет поена. Живописне

фотографије и илустрације доприносе свеопштем позитивном утиску о програмираној настави.

Слика 89. Програмирана настава у уџбенику *Duolingo*

Питања, налози и задаци представљају инструкциони део уџбеника. Питања су јасна, прецизна и разноврсна, међутим, не потпомажу развој стваралачког и критичког мишљења ученика. Уколико ученик не зна неки од страних језика, а матерњег језика нема међу понуђеним језицима, учење ће бити отежано. Важан сегмент програмиране наставе јесте постојање повратне информације, као и исправљање грешака приликом њиховог решавања. У уџбенику нема видео-материјала, речника, ревизија и тестова за праћење напредовања у учењу.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

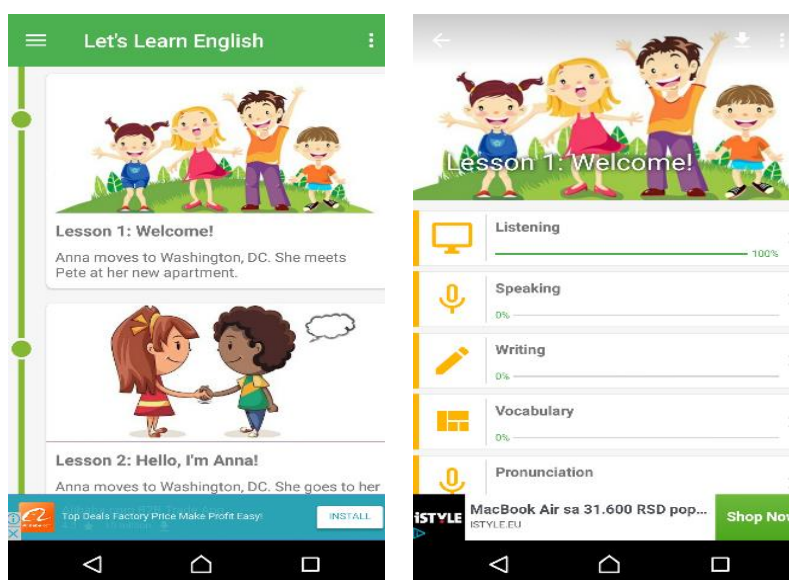
На основу свега реченог, закључујемо да је у питању уџбеник који захваљујући осмишљеном дизајну и делимично успешном дидактичко-методичком обликовању инспиративно делује на ученике да уче нове језике. Међутим, овде никако није реч о полифункционалном наставном средству, јер не испуњава већи број критеријума постављених изнетих у коришћеном евалуационом обрасцу.

4.3.4. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Learn American English Courses – VOA Spoken English*⁹⁴

Learn American English Courses је бесплатан уџбеник намењен учењу америчке варијанте енглеског језика. Представља резултат рада на пројекту *VOA Learning English*. У њеном дизајнирању учествовало је више лиценцираних наставника енглеског језика, који су акценат ставили на усвајање говорног језика кроз мноштво занимљивих садржаја. Преузело га је преко сто хиљада корисника и има просечну оцену 4,7.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Радно окружење уџбеника *Learn American English Courses* прилагођено је просечном кориснику мобилних телефона. У погледу ликовно-графичког уређења постоји очигледна доследност. Почетну страну одликује једноставност – низ одељака са лекцијама распоређених један испод другог и трака за праћење напретка, што представља једну од одлика програмиране наставе. У заглављу почетне стране налази се мени (изборник), чија је функција упућивање на сличне софтвере, као и пласирање повратне информације. Живописне фотографије, крупни наслови и поднаслови мотивишуће делују на ученике. На почетној страни доминира зелена боја, а у лекцијама наранџаста, чиме се ствара позитивно наставно окружење. Распоред елемената у самим лекцијама вешто је предочен ученицима, тако што су их аутори поделили према вештини која се учи (слушање, разговор, писање итд.).

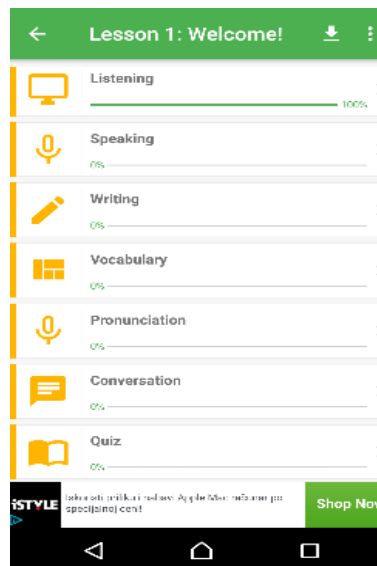
Слика 90. Изглед почетне стране и лекција

⁹⁴ Евалуација електронског интерактивног уџбеника *Learn American English Courses – voa Spoken English* саставни је део ауторовог рада објављеног у зборнику са међународног скупа *Контексти 4* (2018): Новаковић, Александар. „Изазови времена пред уџбеничким комплетом за учење српског језика – компаративни приступ мобилним апликацијама за учење енглеског језика”. *Контексти 4* (2018), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 323–340.

Садржај уџбеника

За разлику од претходно анализираних апликација, *Learn American English Courses* нема поделу садржаја према нивоима. Намењен је ученицима који тек почињу да усвајају енглески језик. Сви садржаји су подељени на педесет две нумерисане и обележене лекције. Садржаји систематично и поступно воде ученика до усвајања основних знања. Лекције су насловљене према темама и у складу су са горепоменутиим *Заједничким европским оквиром*. Намењене су стицању основних знања ради сналажења у свакодневним животним ситуацијама и нису фокусиране на усвајање теорије⁹⁵: *Добро дошли! (Welcome)*, *Здраво, ја сам Ана! (Hello, I'm Anna!)*, *Шта је ово? (What is it?)*, *Где је теретана? (Where is the Gym?)* (...) *Упознајте моју породицу (Meet My Family)* итд. Осим лекција, уџбеник садржи и *прегледе градива* након сваке десете, односно пете лекције, којима се потенцирају садржаји које би требало посебно запамтити и увежбати. Садржаји су аутентични и актуелни, с обзиром на то да описују свакодневне животне ситуације у којима се ученик може наћи.

Свака од педесет и две лекције подељена је на седам делова: слушање, причање, писање, увећање речника, изговор, разговор и испитивање путем квиза. Како је целокупан курс ограничен на педесет две недеље, „аутори” су лекције поделили на седам делова, тако да ученик сваког дана у току недеље има одређено задужење. Посебна пажња усмерена је на објашњење и формулацију радних налога који су саставни делови сваке од седам подлекција.

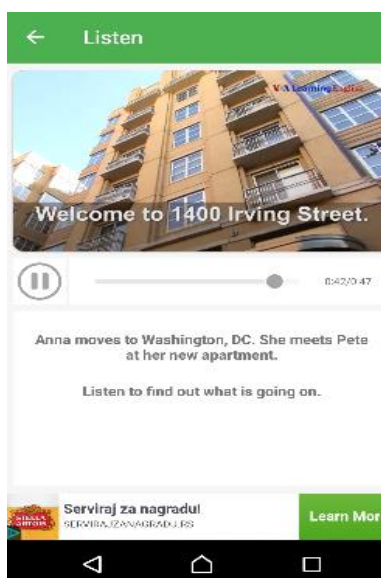

Слика 91. Садржај појединачних лекција

⁹⁵ Према мишљењу методичара наставе, учење енглеског језика најбоље се реализује кроз свакодневне животне ситуације (које су у апликацији предочене уз помоћ видео-записа) и самосталним радом ученика (који се обезбеђује коришћењем микрофона).

Дидактичко-методичко обликовање

У погледу дидактичко-методичког обликовања, најсличнији је већ анализираном *English Listening*. Креирала га је (иста) софтверска компанија *Yobimi* и почива на темељима програмиране наставе. Ефикасни начини презентовања садржаја главни су квалитет. Аудио и видео записи омогућавају стицање квалитетних и трајних знања, вештина и навика. Инструкције су кратке, прецизне и јасне.

Слика 92. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

Видно побољшање у концепту ефикасних начина презентовања садржаја представља коришћење микрофона ради увежбавања изговора америчке варијанте енглеског језика. Алгоритам омогућава ученику да изговори понуђене речи, а затим их упоређује са изговором матерњих говорника. Готово идентични систем примењује се приликом увежбавања писања, са разликом у томе да ученик треба да изговорену реч и напише.

Слика 93. Увежбавање изговора речи уз помоћ уџбеника

И у једном и у другом случају апликација „шаље” повратну информацију о тачности изговорене, односно написане речи. У складу са постулатима програмиране наставе само тачан одговор омогућава наставак учења. Оно у чему се разликује од свих осталих јесте постојање „видео-речника”. Циљ коришћења овог речника је увежбавање изговора одређене речи коју спикер у видео-запису правилно изговара, као и усвајање њеног значења (датог након видео-записа).

Примери су пажљиво бирани. У потпуности одговарају нивоу на коме се језик усваја и у вези су са свакодневним животним ситуацијама, чиме се обезбеђује додатна мотивација за учење језика. Док су радни налози саставни део лекција, питања и задаци су коришћени ради организације квиза, чија је функција провера напретка у формирању одређене вештине. Међутим, као недостатак овог дела уџбеника издваја се једноличност питања и задатака датих у форми: питање – четири понуђена одговора.

Слика 94. Начин формулације питања у квизу

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

На основу спроведене анализе можемо закључити да је реч о функционалном наставном средству чија употреба за собом повлачи коришћење мултимедијалних материјала у настави, захваљујући којима се директно утиче на ефикасност начина презентовања садржаја. Међутим, као озбиљан недостатак појављује се неразноврсност питања, радних налога и задатака. Само малим изменама у овом сегменту обликовања уџбеника може се вишеструко деловати на повећање његовог квалитета.

4.3.5. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Learn English: Grammar*

Британска интернационална организација „British Council” стоји иза великог пројекта стварања електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика – пет апликација/уџбеника: *Learn English: Grammar*, *Learn English: Podcasts*, *Learn English: Audio & Video*, *Learn English: Sounds Right*, *Johny Grammar’s Word Challenge*.⁹⁶ Узете заједно, представљају прави уџбенички комплет за учење језика. Циљ овог пројекта је стварање културних веза и целоживотних прилика за учење, као и пружање висококвалитетних материјала за учење ученицима и, наравно, наставницима. Апликације су преузете више од милион пута са андроид продавнице, што сведочи о својеврсном квалитету овог уџбеничког комплета.

Уџбеник *Learn English: Grammar* бесплатан је уџбеник за учење и увежбавање граматике енглеског језика. Омогућава усвајање граматике енглеског језика од почетног до напредног нивоа. Високо је оцењен и спада у домен најтраженијих електронских интерактивних уџбеника⁹⁷.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Почетна страна уџбеника *Learn English: Grammar* је допадљивог изгледа и на њој доминира застава Велике Британије, лого удружења „British Council” и сâм садржај. Коришћене су тамноплава боја, зелена и бела, доприносећи стварању позитивног наставног окружења већ при првом сусрету.

Слика 95. Изглед почетне стране уџбеника *Learn English: Grammar*

⁹⁶ Како је реч о истом уџбеничком комплету и више-мање сличним уџбеницима који га чине, анализу ћемо спровести над прве четири апликације, првенствено због њиховог бољег рејтина у Гугл-плеј продавници, а затим и коришћења идентичне наставне методологије.

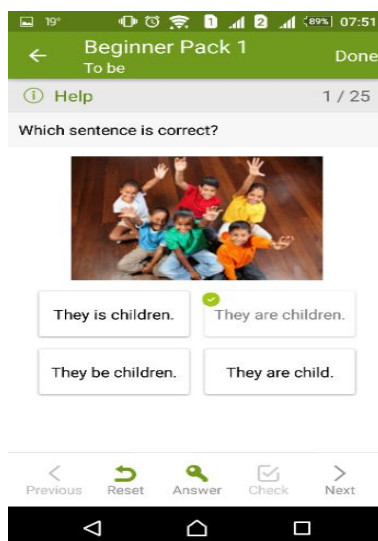
⁹⁷ Уџбеник заузима прво место у категорији едукативних апликација у више од сто пет земаља света.

Захваљујући постојању навигационих елемената, уџбеник омогућава лако сналажење чак и најмлађем ученику. Фонт и његова боја омогућавају читљивост садржаја, која је потпомогнута и високим контрастом између позадине и самог садржаја.

Елементи дизајна подељени су на заглавље, подножје и одељке са разноврсним садржајима и постоји очигледна доследност у њиховој организацији и примени. У заглављу се обично приказује изабрани ниво и назив лекције, у подножју навигациони елементи (претходна лекција, поништавање одговора, одговор, провера и следећа лекција), док се у текстуалним одељцима приказује граматички садржај дат кроз форму питања. Захваљујући примени добро осмишљеног обрасца, свака лекција је унифицирана и ученик ће већ при првом сусрету са уџбеником знати да се у њему снађе. Нажалост, у овом уџбенику готово да нема иконичког представљања садржаја. Повремено се појављује фотографија којом се илуструје садржај датог питања. Захваљујући чињеници да је уџбеник рађен од стране рачунарских експерата, интерактивност странице је на високом нивоу, а присутни су и ефекти транзиције међу странама.

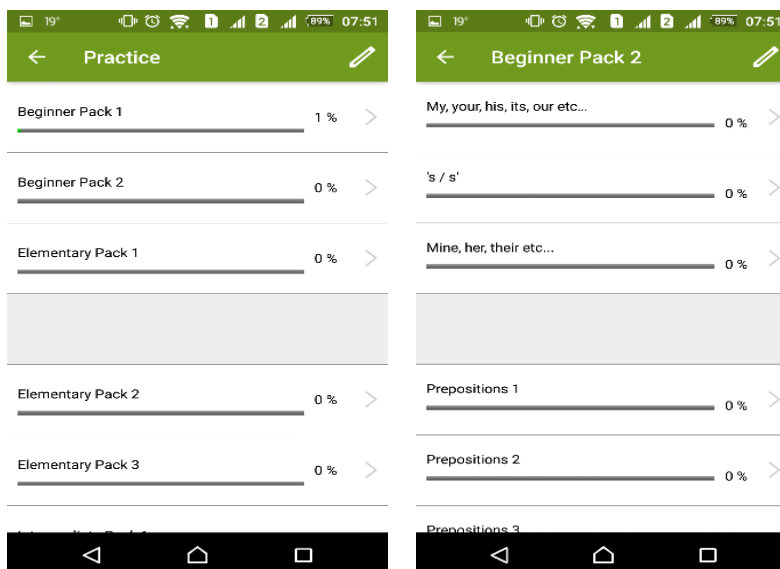
Садржај уџбеника

Садржаји представљени у уџбенику *Learn English: Grammar* пажљиво су бирани у складу са *Заједничким европским оквиром за усвајање језика*. Подељени су у две групе: *Вежбања* и *Тестови* на више нивоа: од почетног, преко елементарног и средњег, до напредног нивоа. Специфичан је по томе што нема теоретисања, већ се учење граматике омогућава кроз примере и питања дата у оквиру поглавља *Вежбања*. Сваки ниво познавања језика садржи преко шесто граматичких активности раздвојених у двадесет и пет тема као што су: *Simple past, Simple Continious, Question tags, Prepositions, Conditionals and Future perfect*. Учење кроз питања подразумева коришћење традиционалних врста питања као што су: допуњавања, вишеструки избор и поклапање.

Слика 96. Питања за учење граматике енглеског језика

Сва питања и радни налози распоређени су према нивоима, уз постојање траке за праћење напредовања у оквиру самих лекција. Сваки ниво садржи више лекција у оквиру којих је присутно више тема, које су обрађене кроз више корака (обично двадесет). Лекције нису посебно насловљене, већ имају унифициране називе: *Beginner Pack 1*, *Beginner Pack 2* итд. Свака лекција је подељена на више подлекција или тема које су насловљене именом граматичке појаве која се изучава: *To be*, *Have got*, *Imperatives* итд.

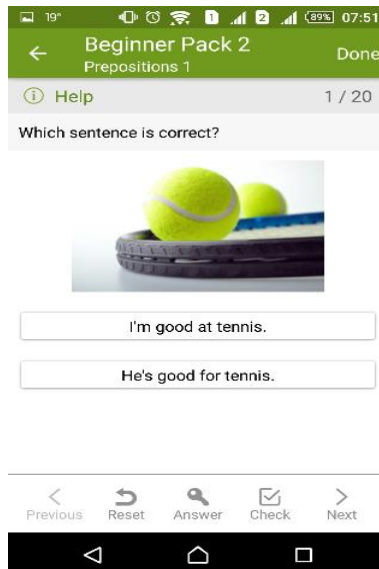

Слика 97. Начин означавања лекција и тема у уџбенику

У оквиру поглавља *Тестови* присутни су сви садржаји са којима се ученик упознао, али овога пута у форми задатака за проверу напредовања у учењу. Ауторски тим је користио традиционалне форме за постављање питања, задатака и радних налога, па се тако срећу питања вишеструког избора, допуњавања, повезивања и поклапања, промене реда речи, избора одговарајућих речи.

Дидактичко-методичко обликовање

Специфичност форме самог уџбеника и његова веза са осталим из истог уџбеничког комплета условила је и специфично дидактичко-методичко обликовање. У уџбенику је присутан модел учења граматике без коришћења дефиниције. Ефикасни начини презентовања садржаја посебан су квалитет овог уџбеника. Уџбеник у потпуности почива на програмираној настави, која се, за разлику од претходно анализираних уџбеника, манифестује не само кроз постојање траке за праћење напредовања у оквиру нивоа и појединачних лекција, већ у присуству могућности провере или добијања тачног одговора. Простим речима, ученик након избора одговора у самом питању добија повратну информацију о тачности свог одговора, а уколико је његов одговор био нетачан, уџбеник ће му дати одговор. Такође, ученик у сваком тренутку зна још колико корака мора да пређе до завршетка одређене теме, односно лекције.

Слика 98. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

Сликовна средства изражавања се периодично појављују у лекцијама и то обично ради илустрације садржаја реченица и питања.

Слика 99. Присуство фотографија у уџбенику

Сви примери коришћени у уџбенику пажљиво су бирани и у потпуности одговарају теми о којој се говори, пружајући могућност ученику да на једноставан начин дође до њеног спознавања.

Питања, налози и задаци нису разноврсни као што се очекује, а давање одговора је временски ограничено у тестовима за проверу знања. Нажалост, форма уџбеника дата кроз питања, налоге и задатке не омогућава развој стваралачког и критичког мишљења. Међутим, ако погледамо са друге стране, уџбеник доноси право освежење у начину учења граматике једног језика, јер се одступа од традиционалне наставе учења дефиниција напамет. Свака граматичка партија имплицитно се усваја кроз савладавање датих садржаја. У самом уџбенику

нема аудио и видео записа, јер уџбеник представља део уџбеничког комплета који садржи још два сегмента: учење енглеског језика кроз аудио, односно видео подршку.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Ефикасни начини презентовања садржаја у овом уџбенику представљају његов посебан квалитет. Међутим, замисао аутора да овај уџбеник буде само једна јединица комплексног уџбеничког комплета утицала је да одређени критеријуми квалитета не буду испуњени: неразноврсност питања, радних налога и задатака, непостојање подршке развоју стваралачког и критичког мишљења, те ни аудио и видео материјала; ово су уједно и разлози због којих се анализирани уџбеник не може назвати полифункционалним.

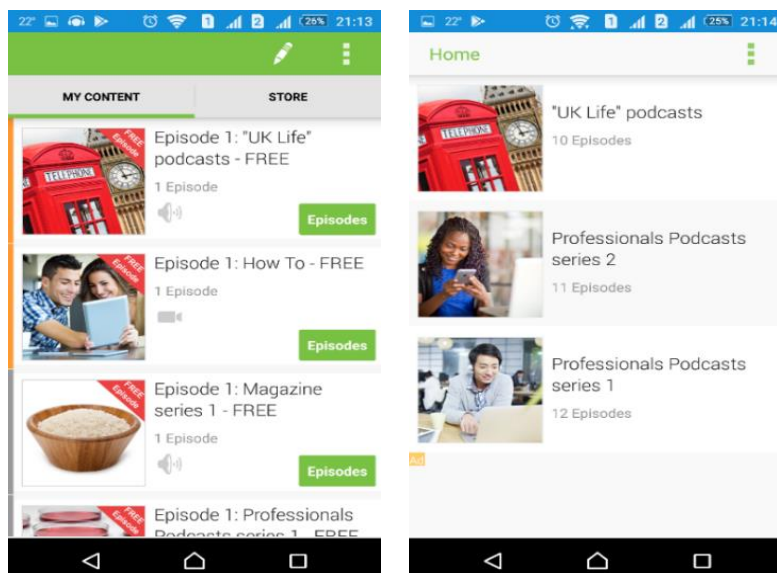
4.3.6. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Learn English: Podcasts* и *Learn English: Audio & Video*

Уџбеници *Learn English: Podcasts* и *Learn English: Audio & Video* представљају незаобилазне елементе уџбеничког комплета британске организације *British Council*. Реч је електронским интерактивним уџбеницима који у целини омогућавају усвајање енглеског језика на занимљив и савремен начин. Како им само име каже, оба уџбеника намењена су усвајању енглеског језика кроз праћење аудио, односно видео материјала, те нема суштинске разлике у начину на који су оба ова уџбеника развијена и ваља анализирати упоредо.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Развојни тим је велику пажњу посветио дизајнирању корисничког интерфејса у ове две апликације. Дизајн обе апликације одликује се атрактивношћу и привлачношћу и доследношћу у примени визуелних елемената, те мотивишуће делује на ученике. У оба уџбеника доминира светлозелена, сива и црна боја, правећи контраст који омогућава читљивост и прегледност у сналажењу приликом учења.

Сама апликација нема посебан изборник, већ се приликом отварања ученик одмах упознаје са садржајем и лекцијама које може бирати. Наслови и поднаслови посебно су истакнути, а фотографије искоришћене ради илустрације самог садржаја. Навигациони елементи су уочљиви, универзални, а самим тим и лаки за коришћење. У питању су иконишка средства свима добро позната (звучник, односно камера), те ученик нема потешкоћа приликом коришћења апликације.

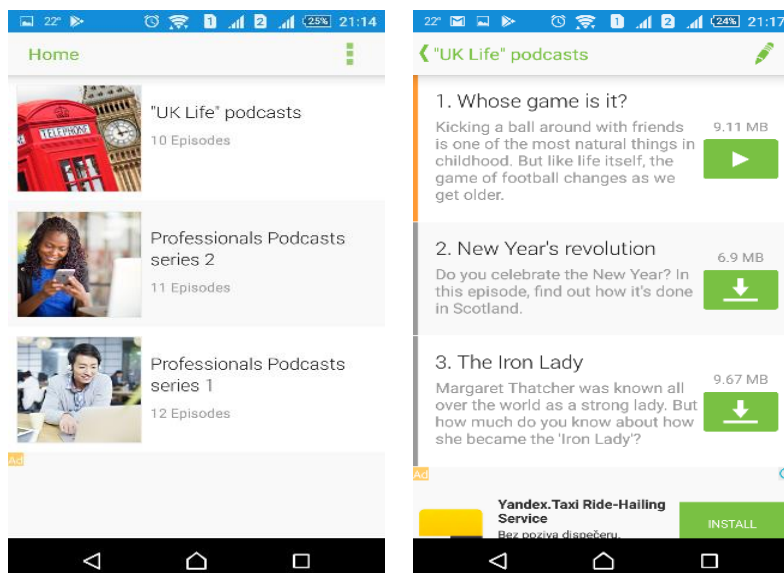
Слика 100. Дизајн апликација *Learn English: Podcasts* и *Learn English: Audio & Video*

Као и у сличним апликацијама овога типа, елементи дизајна су распоређени на класичан начин: на врху стране се налази заглавље у функцији именовања лекције/теме, затим одељак са садржајем и на самом дну подножје, у коме су представљене рекламе. Све наведено утиче на висок степен интерактивности стране и њену визуелну упечатљивост, уз коришћење савремених видова транзиције приликом преласка са стране на страну.

Садржај уџбеника

Садржај у обе апликације дат је на почетној страни. Садржаји нису подељени према нивоима, као што је то случај у апликацији за усвајање граматике, већ се деле према темама, а свака тема садржи више епизода. Тако су, на пример, у уџбенику *Learn English: Podcasts* сви садржаји распоређени према темама: *UK Life podcasts*, *Professionals Podcasts* итд. у оквиру којих се срећу јасно насловљене лекције: *Whose game is it?*, *New Year's revolution*, *The Iron Lady*. На први поглед би се могло учинити да садржаји нису у складу са *Заједничким европским оквиром*, међутим, након пажљивије анализе речи, израза, граматике која је присутна у лекцијама, уочава се да су све лекције и те како у вези са њим.

Лекције у оба уџбеника су насловљене, али да би се лекцијама приступило, неопходно је да се преузму са интернета. Наравно, ученику је остављена могућност да лекције бира према сопственом нахођењу, а развојни тим је ради олакшавања таквог избора након наслова дао краћи опис сваке лекције.

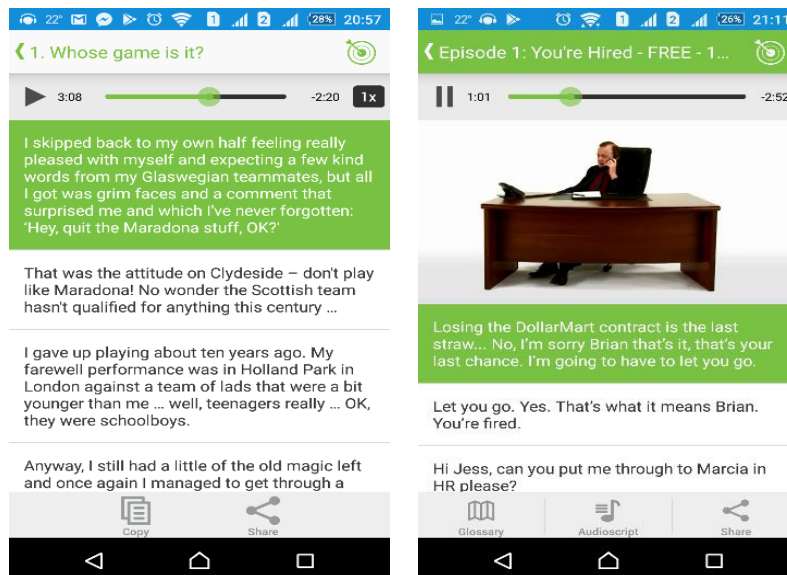

Слика 101. Преглед садржаја анализираних апликација

Пошто је уџбенички комплет састављен из више наставних средстава, других уџбеника, ова два уџбеника немају других садржаја осим представљања одређене лекције кроз коришћење аудио, односно видео материјала. Садржај сваке лекције одликује се квалитетним снимцима, као и детаљним подацима о лекцији – трајању лекције и њеној величини (израженој у мегабајтима). Док је уџбеник *Learn English: Podcasts* у потпуности бесплатан, уџбеник *Learn English: Audio & Video* садржи неколико бесплатних лекција, док све остале лекције треба „купити”.

Дидактичко-методичко обликовање

Два анализирана уџбеника представљају најсавременија наставна средства за учење једног страног језика. Оба уџбеника имају исту форму и њихова основна сврха је упознавање ученика са свакодневном комуникацијом на енглеском језику и, самим тим, развој вештине слушања. Специфичност форме уџбеника искључује постојање граматичких термина, чије је присуство обавезно у штампаним уџбеницима, већ се њихово представљање постиже на савременији и ученицима пријемчивији начин. Ефикасни начини презентовања садржаја главни су квалитети ова два уџбеника. Представљање садржаја путем аудио, односно видео материјала показује своју функционалност у настави из дана у дан. Наравно, овакав начин презентовања садржаја захтева професионалну обраду звука и видео-записа, у шта је развојни тим уложио велики напор. Такође, коришћење аудио и видео транскрипата разговора главних протагониста овог уџбеника добра је метода учења језика.

Слика 102. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбеницима

Аутори су посветили доста пажње дидактичко-методичком обликовању апликације. Тако, апликације садрже више елемената:

1. интерактивни текст који прати аудио-записе;
2. интерактивни речник кључних речи и израза за сваку епизоду;
3. могућност репродуковања садржаја на целом екрану;
4. означавање омиљених лекција.

У ефикасне начине презентовања садржаја спада и могућност копирања текста лекције у неки текст-едитор, као и коришћење електронских речника за превођење.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Иако поменути уџбеници не пружају могућност за стварање критичког и стваралачког мишљења код ученика, у комбинацији са осталим наставним материјалима из истог уџбеничког комплета, представљају корисна средства за учење енглеског језика. Међутим, поново примећујемо да овако дизајнирани електронски интерактивни уџбеници не могу бити полифункционални, јер не испуњавају већи број критеријума из евалуационог обрасца, а њихова специфична структура им не дозвољава да то постану.

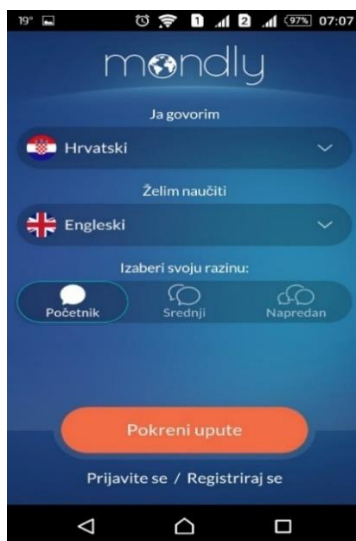
4.3.7. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Learn English. Speak English*

Уџбеник *Learn English. Speak English* намењен је, према речима ауторског тима, учењу енглеског језика на занимљив и ефективан начин. Осим енглеског, посебне верзије овог уџбеника омогућавају учење чак тридесет и три светска језика: од европских, преко америчких и азијских до афричких језика. Уџбеник је производ рада читавог ауторског тима и преузет је

са Гугл-плеј продавнице преко 1.000.000 пута од 26. септембра 2014. године када је постао доступан ученицима.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Дизајн је први квалитет са којим се ученик упознаје на почетку коришћења овог електронског интерактивног уџбеника. Због своје повећане интерактивности уџбеник постаје занимљивији ученицима који са нестрпљењем очекују сваку следећу страницу овог уџбеника. Приликом израде овог уџбеника ауторски тим је посебну пажњу посветио избору боја, илустрација и фотографија, при чему ваља нагласити да доминирају тамноплава, светлоплава и наранџаста боја, као и доследност у примени основних визуелних елемената дизајна.

Слика 103. *Дизајн уџбеника Learn English. Speak English*

Висок степен читљивости постиже се контрастирањем боја, али и захваљујући аутоматском подешавању фонта у зависности од величине екрана телефона. Почетна страна представља право мало уметничко дело обликовано уз помоћ најсавременијих програма за ликовно-графичко уређење уџбеника. У заглављу се налази назив уџбеника, затим подаци о профилу ученика, као и могућност куповине пуне верзије ове апликације. Одељак са садржајем, како му само име каже, садржи интерактивни списак лекција на изабраном нивоу, док се у подножју налазе прегледни навигациони елементи: преглед лекција према категорији (основно), табеларни приказ лекција, трака напредовања у учењу језика, али и табела најуспешнијих ученика. Захваљујући таквим навигационим елементима, ученик без тешкоћа успева да пронађе пут свог напретка. Уџбеник се одликује и фотографијама високог квалитета, али и специјално осмишљеним илустрацијама. Примера ради, на почетној страни се налази илустрована мапа света, а свака лекција смештена је у одређено географско окружење.

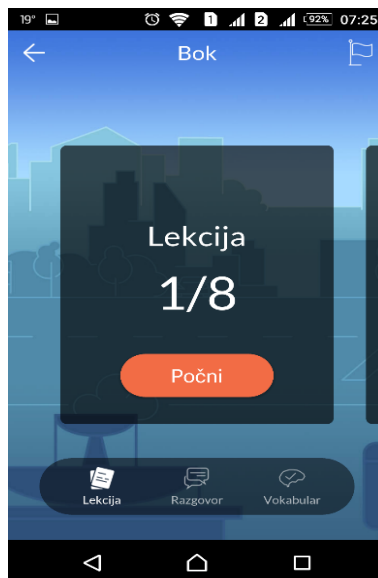

Слика 104. Изглед почетне стране

Садржај уџбеника

Садржаји који су присутни у уџбенику, како је већ речено, намењени су развоју све четири језичке вештине, али и учењу граматике енглеског језика. У потпуности су усклађени са *Заједничким европским оквиром*, што се на основу прегледа садржаја може и видети. Уџбеник садржи више од стотину лекција на сва три нивоа познавања језика и захваљујући овом уџбенику ученик може научити око пет хиљада најкориснијих речи и израза у енглеском језику. Сви садржаји су подељени према темама (категоријама, како их назива ауторски тим) у оквиру којих се налази више лекција. Теме које се срећу, у зависности од нивоа су: *Дневна лекција*, *Четбот (Разговор са компјутером)*, *Основни вокабулар*, *Породица*, *Земље и језици*, *Романтика*, *Годишња доба и време*, *Путовати*, *Припреме за пут*, *Јавни превоз*, *Храна и пиће*, *Спорт*, *Школа*, *Кућни љубимци*, *Разонода*, *У кући*, *Граматика 1*, *Граматика 2*, *Граматика 3* итд. Интересантно је да нема промене у називима лекција приликом избора одређеног нивоа, већ се на почетној страни налазе све лекције, а само постепеним напредовањем се долази до лекција на вишим нивоима. Међутим, само одређене лекције у уџбенику су доступне ученицима, ради основног упознавања са уџбеником. Да би се уџбеник користио, неопходно је платити ради откључавања одређеног броја лекција.

Свака лекција се састоји из одређеног броја корака које треба предузети, а три су доминантна дела: *сама лекција* (дата кроз питања и радне налоге), *разговор* и *речник* (вокабулар).

Слика 105. Основни елементи лекције

Садржаји су представљени на више светских језика, међу којима се налази и хрватски, а искоришћен је најсавременији начин представљања садржаја: кроз препознавање гласова, коришћење свакодневних речи и израза, учење кроз конверзацију и праћење напредовања.

Дидактичко-методичко обликовање

Уџбеник *Learn English. Speak English* у погледу дидактичко-методичког обликовања представља до сада најсавршенији уџбеник који постоји за учење енглеског језика као страног. Мноштво садржаја представљених на занимљив, интерактиван и савремен начин одговарају било ком узрасту – од најмлађих, па до најстаријих. Ауторски тим посебно истиче да сваки ученик учи на другачији начин, те је зато био потребан алгоритам који ће препознати основне навике, жеље и потребе ученика не би ли садржаје прилагодио њиховом узрасту и интелектуалним могућностима. Такође, уџбеник представља потпуно нову методологију учења језика, о чему сведоче речи аутора:

„Сећате се часова енглеског језика у школи? Започели сте са стотинама основних речи и израза, наставили са многобројним часовима енглеске граматике и на крају целосеместралног курса сте једва превели реченицу или рекли *Здраво!* странцу. То је традиционални начин учења језика. Мондли има другачији приступ који је супротан просечном курсу језика.”

Специјални алгоритам представљен је у виду девојке са именом Мондли (енг. Mondly) која је водич кроз уџбеник и помоћник у савладавању садржаја; њен задатак је да мотивишуће делује на ученике и прилагоди садржаје њиховом узрасту и интелектуалним могућностима.

Слика 106. *Mondly, асистент приликом учења језика*

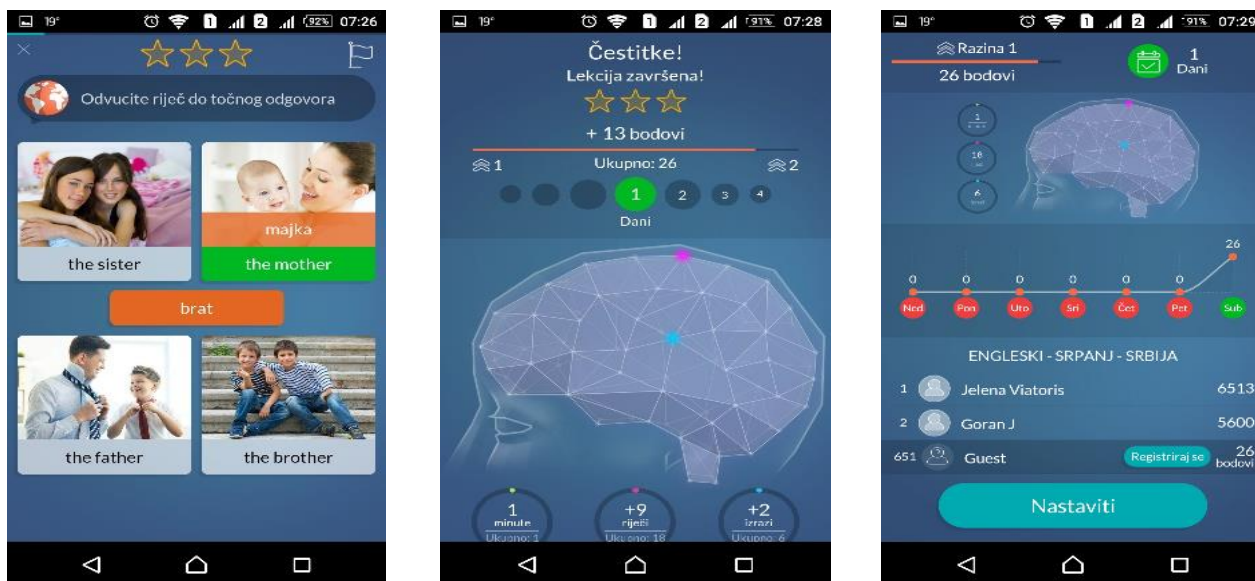
При првом сусрету са уџбеником, асистент Мондли омогућава постављање основних поставки уџбеника: матерњи језик и, наравно, језик који се учи.

Слика 107. *Основна подешавања уџбеника*

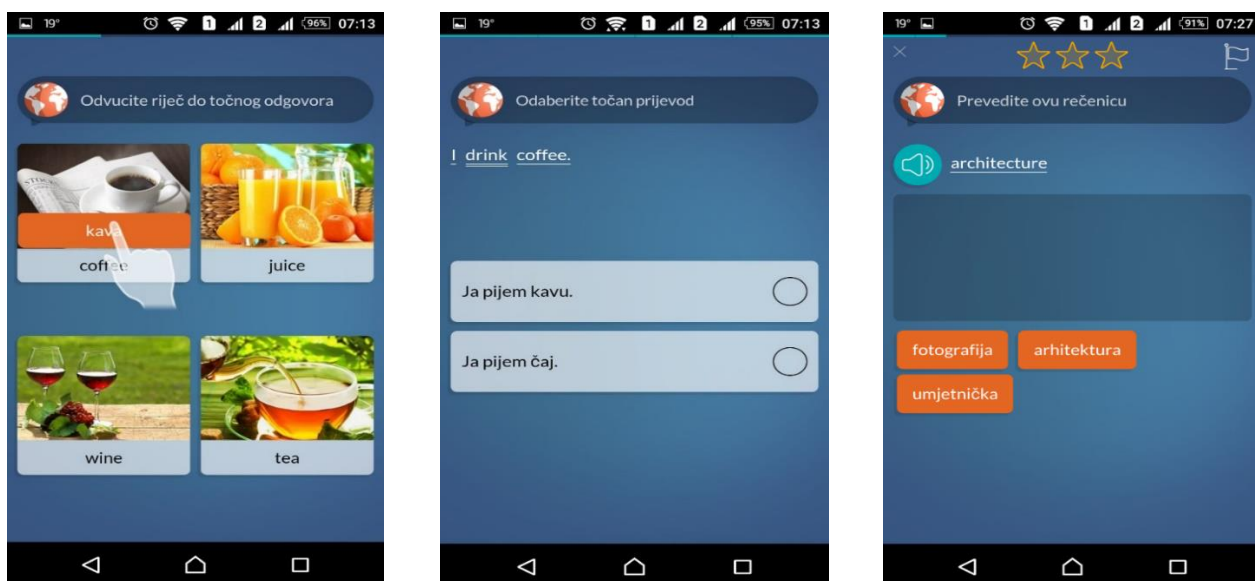
Осим тога, ауторски тим је у неколико корака објаснио како апликација функционише и које су њени основни елементи. Посебна пажња је посвећена начинима на који речи и текстови мењају редослед, не би ли се створило најбоље окружење за њихово меморисање. Такође, апликација у потпуности почива на постулатима програмиране наставе, те ученик након сваке лекције/теме добија детаљан извештај о успешности извршавања задатака, али и ранг-листу најуспешнијих ученика-корисника, чиме се подстиче такмичарски дух приликом учења. Ранг-листа садржи податке о дневном напретку, али и о напретку од првог коришћења уџбеника. Како се лекције састоје из одређеног броја корака, сваки успешно савладан садржај доноси

одређени број поена (процента) на коначној ранг-листи, а сваки неуспешан се бележи, при чему алгоритам ученику даје обавештење о тачном одговору.

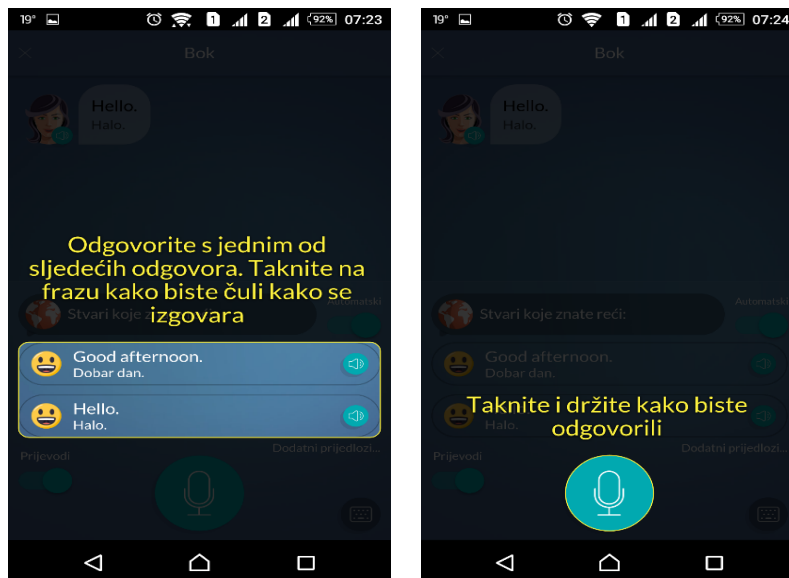
Слика 108. Повратна информација о успешности савладавања садржаја

Постојање разноврсних питања, налога и задатака представља посебан квалитет уџбеника.

Слика 109. Разноврсна питања, налози и задаци у уџбенику

Срећу се различити типови питања: допуњавање, избор тачног одговора, превлачење прстом у смеру горе-доле, поклапање са тачним одговором, дописивање и састављање реченице. За свако питање, радни налог и задатак дато је детаљно објашњење о начину на који га треба решити.

Слика 110. Упутство за решавање задатака

Осим разноврсности питања, налога и задатака, занимљиви су и други начини презентовања садржаја. Постојање секције *Четбот* потпуно је нов вид учења језика. *Четбот* представља „живи” разговор са асистенткињом Мондли, при чему се користе најсавременији алгоритми снимања и препознавања изговореног текста. На Мондлина питања и поздраве, ученик, захваљујући опцији снимања гласа, одговара користећи понуђене реченице и изразе. Тек када дâ тачан одговор, алгоритам му дозвољава да настави разговор са асистенткињом.

Слика 111. Принцип функционисања *Четбота*

Сви примери имају своју дидактичку вредност и постоји очигледан разлог зашто су баш они изабрани за учење одређене језичке вештине. Нажалост, осим висококвалитетних аудио-записа, нема видео-записа којим би се објаснили одређени садржаји. Са друге стране, програмирана настава и учење према шаблону не дозвољавају развој стваралачког и критичког мишљења ученика.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Без обзира на поменути недостатак, уџбеник *Learn English. Speak English* представља најсавременији електронски интерактивни уџбеник за учење страног језика. Обиље садржаја, атрактиван дизајн и посебно дидактичко-методичко обликовање сврставају га у сам врх корисних апликација за учење језика. Ученик све време има осећај да постоји наставник који стоји уз њега и објашњава му одређене садржаје, при чему остварује позитивно искуство учења уз помоћ електронског интерактивног уџбеника.

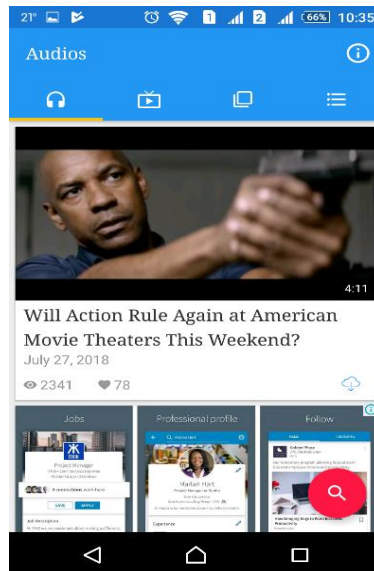
4.3.8. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *VOA Learning English – Practice Listening Everyday*

VOA Learning English је савремени електронски интерактивни уџбеник за учење кроз употребу аудио и видео материјала, односно кроз приче и новинске извештаје. У поднаслову *Practice Listening Everyday* јасно се наглашава да је уџбеник првенствено намењен развоју вештине слушања, али у увећању речничког фонда кроз упознавање са америчком културом. Иза овог уџбеника стоји читав тим агенције „Глас Америке” и публикован је 16. јула 2014. године⁹⁸. До сада је преузет више од петсто хиљада пута са Гугл-плеј продавнице.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник је дизајниран тако да пружи најбоље искуство приликом учења енглеског језика – једноставан дизајн треба да омогући лако сналажење у уџбенику. Захваљујући јасно истакнутим навигационим елементима, простим превлачењем прста у смеру лево–десно, десно–лево, ученик лако долази до жељених садржаја – аудио-лекција, видео-лекција, изабраних лекција и изборника (менија). Интересантно је да је ово прва апликација ове врсте у којој мени није дат у заглављу, већ у оквиру одељка са садржајем, што га делимично дисфункционализује.

⁹⁸ Садржаји се ажурирају свакодневно.

Слика 112. Изглед почетне стране уџбеника

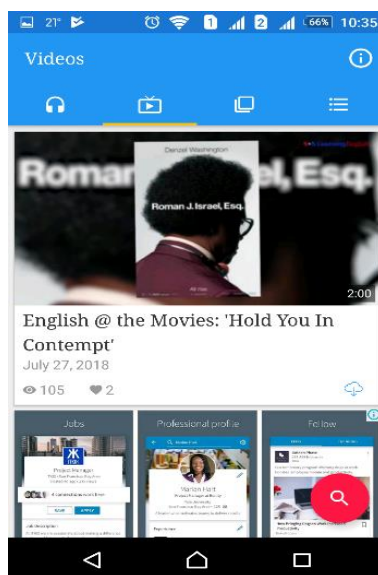
Атрактивности дизајна доприноси употреба потребног колорита – доминантне боје су плава и бела, али захваљујући постојању фотографија и навигационих елемената, уџбеник добија потребан колорит и постаје привлачан ученицима. Ипак, уколико се овај уџбеник упореди са претходно анализираним, јасно је да се његов дизајн не може мерити са њиховим дизајном и интерактивношћу.

Захваљујући постигнутом контрасту између позадинских боја и боје и величине фонта, сви садржаји су читљиви и јасно уочљиви. Димензије су прилагодљиве величини екрана мобилног уређаја, те остварују своју основну намену.

Садржај уџбеника

Сви садржаји су подељени на аудио и видео материјале, уз могућност означавања омиљених лекција. Иако су уочљиве само лекције, све лекције су привидно разврстане у више тема. Тако се аудио-лекције разврставају према осамнаест тема: *Као што је (As It Is)*, *Амерички национални паркови (America's National Parks)*, *Амерички мозаик (American Mosaic)*, *Америчке приче (American Stories)*, *На лицу места (In the News)*, *Посао (Business)*, *Образовање (Education)*, *Свакодневна граматика (Everyday Grammar)*, *Здравствени извештај (Health Report)*, *Наука у вестима (Science in the News)*, *Лична технологија (Personal Technology)*, *Људи у Америци (People in America)*, *Настанак нације (The Making of a Nation)*, *Ово је Америка (This is America)*, *Година на измаку (The Year in Review)*, *Речи и њихове приче (Words and Their Stories)*, *Актуелности (What's Trending?)*, *Вести Гласа Америке (VOA Newscast)*, док се видео-лекције разврставају према једанаест тема: *Образовни извештај (Education Report)*, *Технолошки извештај (Technology Report)*, *Економски извештај (Economics Report)*, *Агрокултуролошки извештај (Agriculture Report)*, *Начин живота (Lifestyles)*, *Здравље (Health*

Report), *Новости (News Words)*, *Енглески за минут (English in a Minute)*, *Енглески и филмови (English @ the Movies)*, *Свакодневна граматика (Everyday Grammar)*, *Разговарајте са нама (Talk2Us)*. Садржаји нису подељени према нивоима познавања језика. Такође, стиче се утисак да теме нису биране према *Заједничком европском оквиру за усвајање језика*, што представља крупан недостатак ове апликације и указује на то да наставници нису били укључени у њен развој.

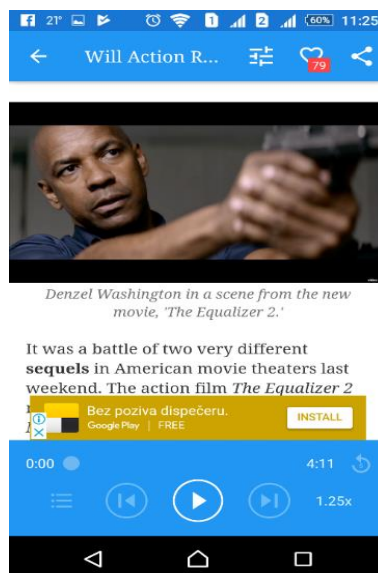
Слика 113. Садржај уџбеника

Свака лекција у уџбенику је насловљена и представљена у виду новинског наслова (*Will Action Rule Again at American Movie Theaters This Weekend?*, *Improve Your Writing with Inversion* итд.), чиме су аутори желели да заинтригирају ученике. Због постојања великог броја транскрипата, аудио и видео материјала, сви садржаји могу бити претражени уз помоћ опције за претраживање према кључним речима. Садржај сваке лекције представљен је насловом, односно фотографијом која га илуструје. Лекција су усмерене првенствено на развој вештине слушања енглеског језика, али се посредно утиче на увећање речничког фонда и учење граматичких партија кроз слушање унапред спремљених текстова.

Дидактичко-методичко обликовање

Дидактичко-методичко обликовање анализираног уџбеника испуњава већину захтева који се постављају пред електронски интерактивни уџбеник за учење језика. Форме лекција, какве су присутне у штампаним уџбеницима, не постоје, већ се све лекције представљају кроз квалитетне аудио и видео материјале. Материјали су посебно прављени за потребе овакве врсте уџбеника, али се допуњују оним који се могу наћи свуда око ученика: на телевизији, интернету или новинама.

Аудио-лекције садрже квалитетне аудио-записе са транскриптом, тако да ученик у сваком тренутку визуелно може пратити разговор између двоје спикера (метода која је постала стандард у обликовању овакве врсте уџбеника). Недостатак у дидактичко-методичком обликовању уџбеника јесте тај што су реченице предугачке, а праћење текста отежано, зато што се караоке-систем представљања лекције „цепа” између реченица које су смештене у истом реду. За разлику од сличних уџбеника, овај уџбеник има могућност убрзавања или успоравања читања, уз помоћ корисне опције представљене у навигационом менију. Са друге стране, видео-материјали професионално су обрађени, тако да представљају занимљиве садржаје кроз хиљаде покретних слика. Просечно трајање аудио и видео лекција је три минута. Занимљив је и начин представљања граматичких садржаја кроз искуствене приче спикера о грешкама које су им се дешавале у говору или разговору.

Слика 114. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбенику

У зависности од потреба корисника, уџбеник има корисне алате за повећање величине фонта, боје или укључивања вишеструког понављања лекција. Нажалост, дидактичко-методичко обликовање не испуњава све стандарде квалитета, те нема могућности коришћења онлајн речника или преузимања транскрипата за каснији самостални рад на тексту. Од корисних функција срећу се алати за дељење лекција путем мреже или означавања омиљених лекција, што представља корисне могућности ради касније утврђивања стеченог знања.

Питања, налози и радни задаци не постоје у овом уџбенику, што утиче на постављање питања да ли је ова апликација заиста уџбеник. Такође, сликовна средства изражавања немају посебну функцију да ученика науче нечему, већ само да илуструју садржај. Стваралачко и критичко мишљење се коришћењем овог уџбеника никако не развијају.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

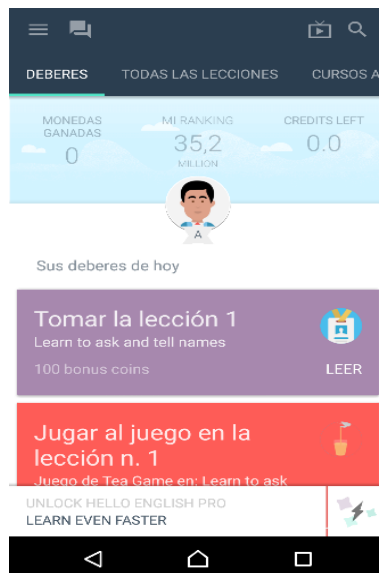
Спроведена анализа нам је показала да апликација *VOA Learning English* не испуњава потребне захтеве да би била названа уџбеником, а камоли полифункционалном уџбеничком јединицом с обзиром на то да теме нису биране у складу са препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*, да не постоји квалитетна дидактичко-методичка апаратура и подршка развоју стваралачког и критичког мишљења.

4.3.9. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење енглеског језика као страног *Hello English: Learn English*

Електронски интерактивни уџбеник *Hello English: Learn English* представља тренутно најпопуларнију мобилну апликацију за учење енглеског језика. Запослени у компанији Гугл издвојили су овај уџбеник као најбољи у 2017. години. Осим што користи најсавременије начине презентовања садржаја, уџбеник развија и вештину слушања, читања и писања. Преузет је више од десет милиона пута и оцењен од стране седамсто хиљада корисника оценом 4,6.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

У дизајнирању овог уџбеника коришћени су најсавременији професионални алати за појединачну обраду елемената дизајна, тако да овај електронски интерактивни уџбеник поседује најсавременије фотографије високе резолуције. У горњем делу заглавља навигациони елементи за отварање изборника (менија), слање поруке администратору, наставнику енглеског језика и претрагу садржаја, док је доњи део заглавља намењен избору жељеног садржаја. Одељак са садржајем обухвата визуелно упечатљиве лекције са читљивим насловом и иконицом за представљање његовог садржаја, али и за праћење напретка у савладавању градива кроз поене (кредите), који се добијају након сваке успешно научене лекције.

Слика 115. Дизајн уџбеника *Hello English: Learn English*

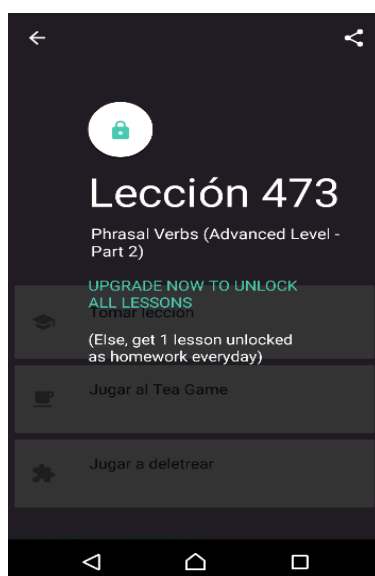
У уџбенику доминирају плава, зелена, љубичаста и црвена боја, што му даје посебну живописност. Све коришћене фотографије су у пуној резолуцији и у вези су са самим лекцијама. Захваљујући постојању опције за подешавање уџбеника, дизајн је прилагодљив свим величинама екрана, чиме се обезбеђује читљивост и видљивост свих садржаја у њему. Такође, дизајнерски тим је настојао да интерактивност стране буде у директној вези са корисношћу овог уџбеника, зато што је сваки сегмент дизајна функционалан и лако препознатљив. Захваљујући постојању иконица, а без познавања неког другог страног језика путем кога би се енглески језик учио, ученик ће се врло лако снаћи, зато што се иконицима представља суштина лекција и њихових делова.

Садржај уџбеника

Садржај уџбеника *Hello English: Learn English* представљен је кроз више категорија: лекције, будуће курсеве, речник и чет са наставником енглеског језика. Све лекције у уџбенику намењене су усвајању основних знања из области енглеског језика. Лекције су насловљене и нумерисане, тако да ученик у сваком тренутку зна њен кратак садржај. Прегледом наслова закључује се да садржаји у потпуности одговарају *Заједничком европском оквиру за усвајање језика* на нивоу А1⁹⁹. Све лекције су подељене на три одељка – краћу лекцију, „чајну” игру, игру чаролије или игру разговора. Међутим, ниједна лекција није представљена у класичној форми текста на основу кога се усваја језик, већ кроз више краћих игрица које се заснивају на изговору појединачних речи. Са методичке стране гледано, ово није најбоље и најефикасније решење за усвајање страног језика, без обзира на постојање очигледне интерактивности

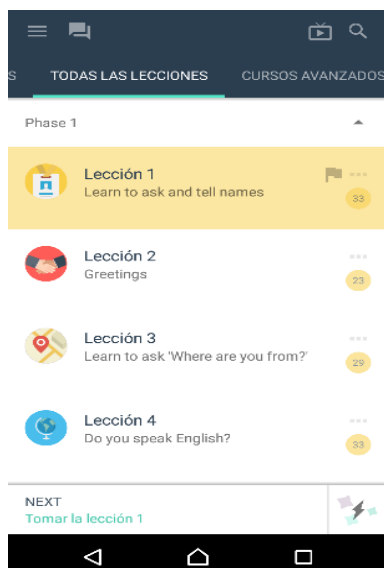
⁹⁹ Постојање тзв. „закључаних” лекција не дозвољава отварање лекција са средњег и напредног нивоа, којих такође има у овом уџбенику.

између мобилног телефона и ученика. Преостали делови сваке појединачне лекције су више-мање нефункционални и досадни, јер се из лекције у лекцију понављају. Ауторски тим је у опису навео да уџбеник садржи четиристо седамдсет и пет интерактивних лекција, при чему је у уџбенику, након инсталације, видљиво само двадесет и четири (*Learn to ask and tell names, Greetings, Learn to ask 'Where are you from?', Do you speak English?, Learn to ask 'Where do you live?', Pronouns, Simple Present Tense, Learn verb 'be', Learn verb 'be', Learn to say 'Thank you', Verbs, Simple Present Tense, Simple Present Tense (negative), Negations, Learn to count, Learn to ask and tell phone numbers, Adjectives, Possession, Learn forms of 'Have', Don't have, Colors as adjectives, Learn to describe your family, Sentence & Question structure, Learn Imperatives*), док се остале лекције морају „откључати” савладавањем претходних.

Слика 116. Постојање недоступних лекција у уџбенику

Категорија *Напредни курс* намењена је свим оним ученицима који имају могућност да плате додатне часове за рад са наставником путем видео-чета, док се под картицом *Вежбе* налазе занимљиви текстови из различитих области интересовања кроз које би ученик требало да усваја нове речи и изразе. Веома битан део уџбеника је постојање *речника* који садржи преко десет хиљада енглеских речи и израза.

Слика 117. Садржај уџбеника *Hello English: Learn English*

Дидактичко-методичко обликовање

Уџбеник *Hello English: Learn English* намењен је учењу енглеског језика кроз игру. Таква форма уџбеника ограничила је његово дидактичко-методичко обликовање тиме што изостају битни структурни елементи да би уџбеник поседовао одређен квалитет. Уџбеник поседује занимљиве начине презентовања садржаја, али то што су занимљиви не значи да су и ефикасни, јер се свде на прсте вежбице избора једне од понуђене две речи или избора тачног одговора од четири понуђена. Занимљивост проистиче из добро обављеног посла дизајнирања, али никако и од добро испланираних активности за учење језика. Иако уџбеник постоји на основама програмиране наставе, о чему нам говори постојање секције за праћење напредовања у учењу кроз добијање бодова, није реч о најефикаснијем наставном средству за учење језика.

Слика 118. Један од начина за презентовање садржаја

У уџбенику нема детаљне анализе граматичких термина, већ се садржај лекције презентује кроз неколико једноставних корака, током којих је основни задатак ученика да прати „искачући” садржај, који нема никакво посебно обликовање – коришћење технике болдирања или посебног истицања важних делова лекције. Питања, налози и задаци постоје у уџбенику, али никако нису разноврсни – свега четири типа задатака постоје у њему: чајна игра, игра чаролије, правилан изговор и повезивање речи у реченицу. Типови задатака и начини њиховог функционисања у уџбенику указују да је уџбеник првенствено намењен млађој узрасној популацији, зато што одраслом ученику ови садржаји никако неће бити занимљиви. У вези са тим, ваља истаћи постојање теста након одређеног броја лекција захваљујући коме ученици проверавају стечена знања.

Са друге стране, примери који су коришћени у уџбенику имају дидактичку вредност, јер доприносе разумевању одређених категорија у енглеском језику. Иако су сведени на најмању могућу меру, савладавањем више лекција дневно ученик може усвојити одређена знања. У уџбенику нема видео-лекција, али зато поседује квалитетне аудио-записе матерњих говорника енглеског језика, захваљујући чијем изговору ученици стичу знања о правилној дикцији и читању речи. Као ни остали електронски интерактивни уџбеници, ни овај уџбеник не пружа могућност за развој стваралачког и критичког мишљења, што је у директној вези учења према обрасцу и алгоритмима који су унапред учитани.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

И без постојања могућности развоја стваралачког и критичког мишљења, није реч о најефикаснијем наставном средству, будући да већи број критеријума процене квалитета уџбеника није испуњен: од непостојања видео-материјала, преко неразноврсних питања, радних налога и задатака, до непостојања корисних (додатних) одељака. Наиме, постоји више електронских уџбеника који на ефикаснији начин развијају потребне компетенције код ученика. Разлог због кога се уредништво Гугла одлучило да препоручи овај уџбеник може бити финансијске природе или одлично обављен дизајнерски део посла приликом његовог програмирања.

4.4. Закључак у вези са анализом актуелних електронских интерактивних уџбеника/апликација за учење енглеског језика као страног

Електронски интерактивни уџбеници који су предмет анализе у овом раду представљају више-мање корисна наставна средства за учење енглеског као страног језика. Делимично одговарају на захтеве постављене у разрађеном евалуационом обрасцу у погледу дизајна (категорија А), садржаја (категорија Б) и дидактичко-методичког обликовања (категорија В). Аутори су нагласили да апликације почивају на темељима програмиране наставе, што се јасно може видети у начину њихове организације и функционисања. Иако је крилатица развојних тимова „забавно и лако учење” (енг. *fun and easy*) језика, разлике у начинима презентовања садржаја и њиховом дидактичко-методичко обликовању играју битну улогу у оцени корисности ових апликација и у тим сегментима се прави битна разлика између њих.

Узимајући у обзир критеријуме за евалуацију, можемо закључити да свега три од девет уџбеника у великој мери испуњавају захтеве изнете у евалуационом обрасцу (*English Listening, Learn American English Courses, Learn English, Speak English*), али се не могу назвати полифункционалним наставним средствима. Утемељени су у програмираној настави, чије су погодности видљиве у:

- посебном ликовно-графичком уређењу (А.1), коришћењу боја (А.1.1), иконица, фотографија и илустрација (А.1.2), доследношћу у примени визуелних елемената дизајна (А.1.3), прилагодљивом фонту (А.1.4), величине странице (А.1.5) и њеном препознатљивом изгледу (А.1.8);
- избору тема и лекција (Б.1), аутентичним и актуелним наставним материјалима (Б.2) који одговарају препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру* (Б.3) и језичко-стилској коректности садржаја;
- функционалној целовитости лекције (В.1), постојању лингвометодичког предлошка (В.1.1), адекватне дидактичко-методичке апаратуре (В.1.2), логичке организације садржаја (В.2) и ефикасних начина презентовања садржаја (В.2.1).

Њихово дидактичко-методичко обликовање утицало је да постану саставни део уџбеничких комплета за учење страног језика. Међутим, примећујемо да међу анализираним нема уџбеника који би се могао назвати полифункционалним. Узрок лежи у чињеници да тренутно не постоји уџбеник који је комплетан и уз помоћ кога ће моћи да се стекну сва знања и развију све вештине које се стичу и развијају коришћењем штампаних уџбеника. Другим речима, овим уџбеницима увек недостаје неки од кључних показатеља квалитета, било у погледу дизајна, садржаја или дидактичко-методичког обликовања. На пример, материјали јесу аутентични, али нема оних садржаја којима се развија интеркултуралност (Б.5), као што

је то био случај у штампаним уџбеницима. Такође, често су форме питања, радних налога и задатака условљене хардверским и софтверским ограничењима, те се појављују традиционалне – заокруживање, допуњавање и повезивање (В.1.2.1). Међу њима има и оних електронских интерактивних уџбеника у којима се, са једне стране, садржаји представљају кроз питања и задатке, а, са друге стране, и оних у којима их уопште нема. Приметна је неуједначеност и чини се да аутори још увек траже „најбољу форму”, због чега ова врста уџбеника још увек представља само помоћно наставно средство.

Број апликација за учење енглеског језика на андроид продавници је велики и свакодневно расте. Зато је потребно спроводити стална истраживања и евалуације постојећих апликација за учење страног језика, не би ли се усавршили евалуациони обрасци који ће послужити у развоју апликација за учење српског језика као страног. Формирање тимова који би у скорије време предузели одређене кораке за покретање првих апликација за мобилне телефоне, не би ли се настава осавременила и подигла на виши ниво, представља приоритет институција и наставника српског језика као страног.

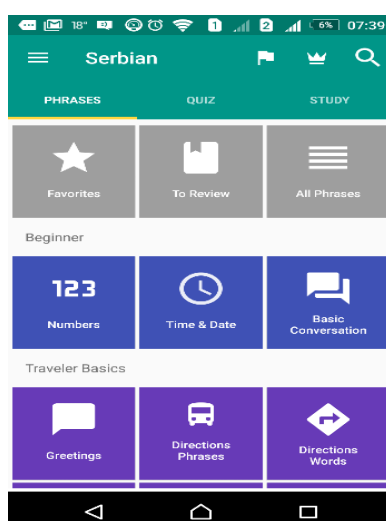
4.5. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног помоћу мобилних телефона

4.5.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног *Simply Learn Serbian*

Један од ретких уџбеника за учење српског као страног језика који се може пронаћи на Гугловој електронској продавници је уџбеник *Simply Learn Serbian* – у буквалном преводу *Учите српски једноставно*. Преузет је око десет хиљада пута и оцењен од стране сто деведесет и девет корисника. Део је великог пројекта софтверске компаније „Simya Solutions Ltd.” која је желела да развије апликацију за учење више од педесет језика. Објављен је 15. јула 2017. године. У кратком опису развојни тим је нагласио да је апликација намењена учењу вештине говорења српског језика¹⁰⁰ док се ученик налази на путовању у Србији: „Learn to speak language fast and with a free Serbia travel phrasebook app”. Реч је о бесплатној апликацији која представља помоћно средство за усвајање речника српског језика.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Сви елементи дизајна распоређени су према утврђеном стандарду за андроид апликације и садрже неопходне елементе. Тако се у заглављу налази изборник („мени”), иконица за слање повратне информације о апликацији, као и иконица за потенцијално надограђивање апликације на професионалну верзију (која се плаћа 8,40 америчких долара), као и дугме за претраживање садржаја. Дизајн овог уџбеника одликује доследност у примени визуелних елемената. Навигациони елементи јасно су истакнути тако да ученик у сваком тренутку може да се оријентише и настави са коришћењем апликације. Иконице су пажљиво бирани – свака репрезентује на прави начин садржај који се „иза ње крије”.

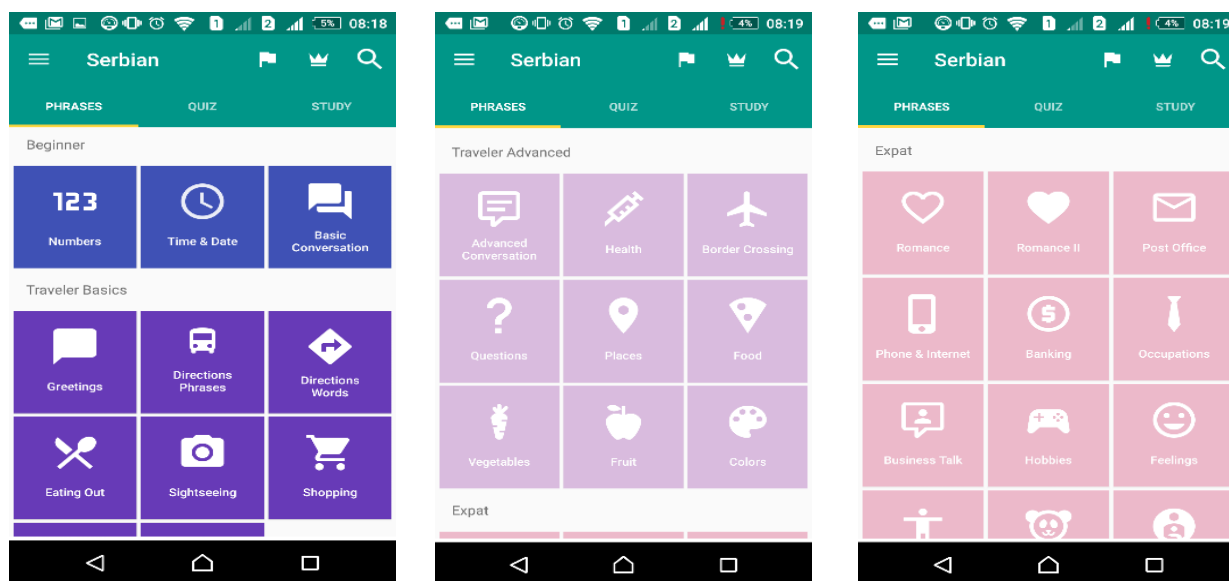
Слика 119. Дизајн апликације *Simply Learn Serbian*

¹⁰⁰ У питању је само маркетиншки трик.

Фонт који је развојни тим користио за израду овог уџбеника је стандардни фонт у андроид апликацијама, при чему се његова подебљана верзија врло лепо уклапа у дизајн уџбеника. Једном речју, сви елементи дизајна су складно уобличени у целину, омогућавајући висок степен интерактивности апликације са учеником.

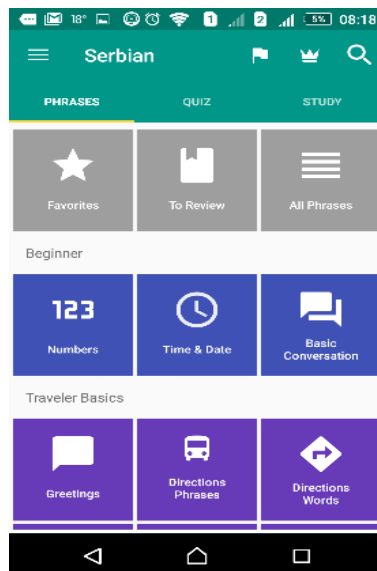
Садржај уџбеника

Како су аутори уџбеника нагласили у његовом опису, овај уџбеник је намењен свима онима који су на путовању у Србији и који би желели да га успешно „преживе” захваљујући познавању језика. Такав податак ученицима омогућава да и без отварања апликације закључе да ово није свеобухватна апликација која би омогућила усвајање српског језика у целости, већ се базира на усвајање његових основних израза и фраза ради сналажења у новом окружењу. Садржаји у уџбенику *Simple Learn Serbian* подељени су на четири нивоа: почетни (*Beginner*), основни (*Traveler Basics*), напредни (*Traveler Advanced*), напреднији (*Expat*), што представља новину уколико се у обзир узму препоруке из *Заједничког европског оквира* у коме се садржаји класификују према три нивоа. Сви садржаји су подељени на три дела: *Изразе (Phrases)*, *Квиз (Quiz)* и *Студије (Study)*, а сваки од делова на теме, при чему се исте теме могу срести у оквиру сва три дела.

Слика 120. Нивои у уџбенику *Simple Learn Serbian*

Одељци са садржајем су подељени према нивоу на коме се српски језик учи, при чему се као први одељак са садржајем појављује општи део уџбеника чија је функција да представи *омиљене лекције* које је ученик таквим означио, *лекције које тек треба радити* или *све изразе* који су заступљени у уџбенику.

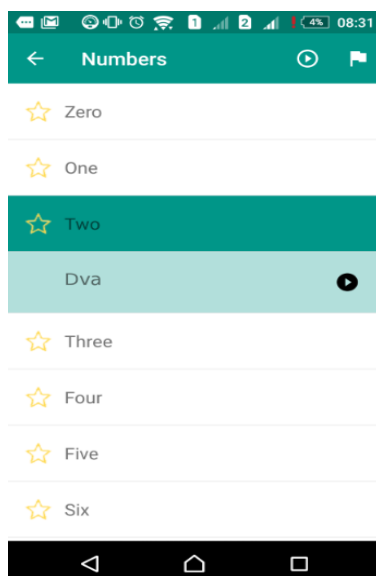
Слика 121. Део изборника у уџбенику *Simply Learn Serbian*

У овом уџбенику изостаје подела садржаја на лекције. Интересантно је да у зависности од тога да ли је реч о бесплатној верзији уџбеника или плаћеној, разликују се и лекције које су у њему похрањене. У бесплатној верзији уџбеника представљене су следеће теме: *Бројеви (Numbers)*, *Време и датум (Time & Date)*, *Основе конверзације (Basic conversation)*, *Поздраве (Greetings)*, *Изрази у вези са кретањем (Direction Phrases)*, *Речи у вези са кретањем (Direction Words)*, *Јело у Србији (Eating in Serbia)*, *Знаменитости у Србији (Sightseeing in Serbia)*, *Шопинг у Србији (Shopping in Serbia)*, *Хитне службе (Emergency)*, *Смештај (Accommodation)*, док су у плаћеној верзији представљене следеће теме: *Напредни разговор (Advanced Conversation)*, *Здравље (Health)*, *Прелазак границе (Border Crossing)*, *Питања (Questions)*, *Места (Places)*, *Храна (Food)*, *Поврће (Vegetables)*, *Воће (Fruits)*, *Боје (Colors)*, *Романса I (Romance I)*, *Романса 2 (Romance II)*, *Пошта (Post Office)*, *Телефон и интернет (Phone & Internet)*, *Банкарство (Banking)*, *Занимање (Occupations)*, *Пословна прича (Business Talk)*, *Хоби (Hobbies)*, *Осећања (Feelings)*, *Тело (Body)*, *Породица (Family)*, *Земље (Countries)*. Теме су биране према *Заједничком европском оквиру* и у потпуности одговарају нивоу на коме се срећу у апликацији. Све ове теме представљене су на такав начин да треба да омогуће увећање речничког фонда и усвајање правилног изговора српског језика, али не и развоја осталих вештина (*читања, писања и слушања*), при чему је дискутабилно питање метода који се користи (о чему ће бити речи у наредном потпоглављу).

Дидактичко-методичко обликовање

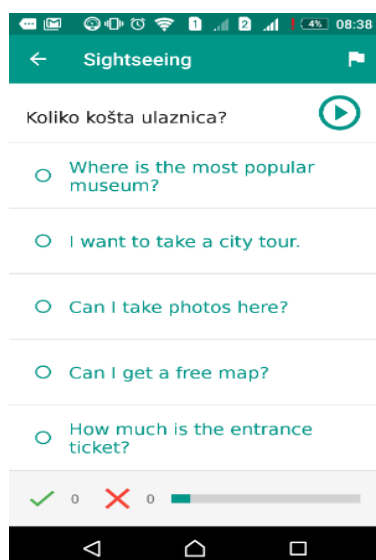
Анализа критеријума дидактичко-методичког обликовања показује да апликација *Simple Learn Serbian* не испуњава критеријуме да би се назвала уџбеником. Осим што се фокусира на само један сегмент учења језика – усвајање речи и израза, уџбеник нема ниједног

граматичког термина који је објашњен на занимљив и ученицима привлачан начин. Стога се поставља питање *да ли се ова апликација уопште може сматрати уџбеником*, јер за учење језика мора се узети у обзир шири дијапазон вештина које треба развити да би се њиме овладало. У овом уџбенику/апликацији све је подређено усвајању нових речи и израза, при чему нема ефикасних начина презентовања садржаја. Аутори су користили свега три начина за представљање садржаја. Тако се у оквиру дела *Изрази* појављује израз из српског језика са својим преводним еквивалентом на енглеском језику уз звучни запис снимљен од стране изворног говорника српског језика.

Слика 122. Начин представљања најзначајнијих израза у апликацију *Simply Learn Serbian*

Питања у одељку *Квиз* једнолична су и дата у форми тражења преводног еквивалента са српског на енглески језик: *израз на српском језику – израз на енглеском језику*, уз напомену да постоји назнака програмиране наставе у виду постојања траке за праћење напредовања у оквиру дате теме, односно нивоа.

Слика 123. Квиз у апликацију *Simply Learn Serbian*

Последњи одељак апликације, *Студије*, потпуно је нефункционалан и не помаже усвајању нових речи и израза, што је био примарни циљ ове апликације. Наиме, не садржи квалитетан, аутентичан и актуелан језички материјал на основу кога би ученик могао да увећа свој речник.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

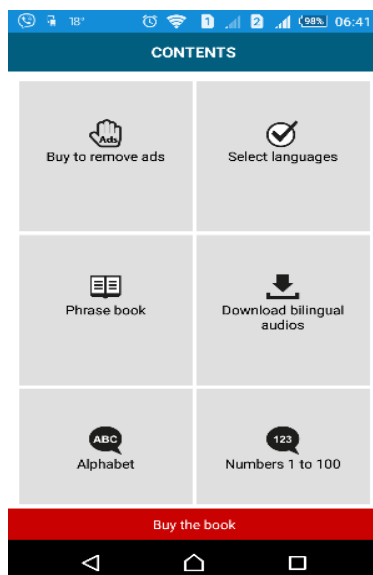
На основу свега реченог, закључујемо да апликација *Simply Learn Serbian* не може бити сматрана уџбеником за учење српског језика, већ само *књигом речи и израза*, ради евенуалног „преживљавања” током боравка у Србији. Наведени дидактичко-методички недостаци указују да апликације не развија стваралачко и критичко мишљење ученика, те да нема посебан квалитет у настави српског језика као страног, чиме се још једном показује важност израде апликације за учење српског језика као страног, чији би аутори били са српског говорног подручја. Имајући у виду да ова апликација представља део великог пројекта за учење више од педесет светских језика, као и сложеност израде свеобухватне апликације за учење српског језика, није се ни могао очекивати посебан квалитет.

4.5.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног *Learn Serbian – 50 Languages*

Уџбеник *Learn Serbian – 50 Languages* намењен је брзом и лако учеоу више језика, међу којима и српског. Резултат је пројекта софтверске компаније „50LANGUAGES LLC” (са седиштем у Сједињеним Америчким Државама), која је осмислила апликацију за учење основног вокабулара (речи и краћих израза) кроз сто лекција, и то: тридесет бесплатних и седамдесет плаћених лекција. Преузета је више од педесет хиљада пута, добивши оцену 4,4 од стране шесто двадесет девет ученика.

Дизајн и општи атрибути уџбеника

Уџбеник одликује једноставан дизајн. Отварањем уџбеника ученик се упознаје са корисничким интерфејсом. Због своје једноставности ученик нема много потешкоћа да пронађе жељени садржај, иако су навигациони елементи сведени на најмању могућу меру, односно на постојање иконица којима се представљају садржаји. Иконице су пажљиво дизајниране тако да на прави начин одсликавају садржај који се иза њих „крије”. Боје које доминирају су сива и црна, те нема живописности у овој апликацији.

Слика 124. Дизајн уџбеника *Learn Serbian – 50 Languages*

Сви елементи садржаја дати су у две колоне, при чему се, захваљујући величини иконица и фонта, лако читају и уочавају. Заглавље у овом уџбенику крајње је једноставно осмишљено и садржи само назив лекције, односно теме коју је ученик изабрао. Осим теме, у случају отварања одређеног задатка, у заглављу је дат и радни налог који треба извршити. У подножју овог уџбеника дата је напомена „Buy the book”, чиме се показује да овај уџбеник има и комерцијални карактер. Анализирајући све сегменте у уџбенику, уџбеник нема посебну интерактивност стране која би одржала пажњу ученика.

Садржај уџбеника

Ауторски тим је изричито нагласио да је уџбеник намењен апсолутним почетницима у учењу српског језика ради учења нових речи и краћих израза. Сви садржаји у уџбенику поклапају се са *Заједничким европским оквиром за усвајање језика* на нивоу А1 и А2. Уџбеник има богат садржај у погледу избора тема и лекција баш због тога што се фокусира на један сегмент учења језика – учење речи и израза. Целокупан садржај је подељен на следеће теме: *Речник израза (Phrase book)*, *Преузимање билингвалних аудио-материјала (Download bilingual audios)*, *Азбука и абецеда (Alphabet)*, *Бројеви од 1 до 100 (Numbers 1 to 100)*, *Речник (Vocabulary)*, *Игра речима (Vocabulary Game)*, *Тестови (Cloze Tests)*, *Језички и географски квиз (Language and Geo Quiz)*, *Превод (Translate)*, *Интересантна места (Place of interest)*, *План учења (Study Plan)*, *Резултат (Your score)*, *Хитне службе (Emergency Numbers)*, *Радиостанице (Radio Stations)*, *Остало (Other)*. Као што се може видети, теме су насловљене прецизно, јер се на основу сваког наслова лако може разумети њен садржај. Поједине теме у уџбенику доносе нове речи и изразе ученику, које су представљене на једноставан и не превише занимљив начин (о чему ће бити више речи у следећем потпоглављу). Међутим, нису

све теме посвећене директно учењу српског језика, већ и осталих језика. Осим *Речника израза*, *Азбуке* и *Бројева*, све остале теме пружају могућност стицања нових знања не само о српском језику, већ и о другим језицима и нацијама. Такође, већина ових садржаја није доступна у самој апликацији, већ се ученик мора повезати са интернетом, не би ли се упознао са њима.

Од теме до теме садржаји се даље деле на више насловљених лекција. Тако се у оквиру *Речника израза* ученик упознаје са следећим лекцијама: *Особе*, *Породица*, *Упознавање*, *У школи*, *Земље и језици*, *Читати и писати*, *Бројати*, *Време*, *Дани у недељи*, *Јуче – Данас – Сутра*, *Месеци*, *Пића*, *Занимања*, *Боје* итд. Речник израза садржи чак сто лекција, од чега је тридесет бесплатно, а седамдесет плаћено, те ученик, уколико му се апликација допадне, мора платити за учење осталих лекција.

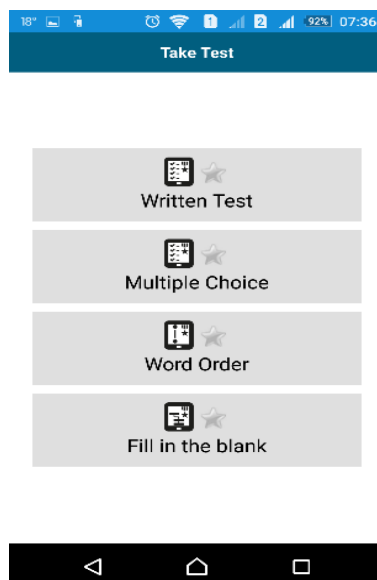
Слика 125. Лекције у уџбенику

Свака појединачна лекција састоји се из идентичних делова: *Листе речи (Word List)*, *Флеш-картица (Flash Card)*, *Покрени тест (Take Test)*, *Да ли знаш? (Did you know?)*. Лекције садрже и аудио-записе српских речи и израза које је снимео изворни говорник српског језика. Сâм садржај показује да је ова апликација намењена усвајању нових речи и израза, баш како су аутори нагласили у њеном опису.

Дидактичко-методичко обликовање

Специфична природа уџбеника *Learn Serbian – 50 Languages*, који је намењен усвајању нових речи и израза, оставила је видљив траг на његово дидактичко-методичко обликовање. Зато у овом уџбенику нема објашњења ниједног граматичког термина који би био користан ученицима, а учити језик без одређених теоријских начела никако није прави начин на који би учењу требало приступити. Оно што донекле поправља квалитет уџбеника јесте постојање различитих метода учења. Тако се у оквиру сваке појединачне лекције ученици упознају са

новим речима и изразима кроз аудио-листу, флеш-картице, тестове и занимљивости. У уџбенику не постоје видео-материјали, нити пратећи онлајн материјали. Оно што се види при првом покретању уџбеника јесте да нема везе између лекција, већ је свака лекција прича за себе. Тестови се не истичу својим квалитетом зато што садрже четири типа задатака: *Тест са писањем (Written Test)*, *Вишеструки избор (Multiple Choice)*, *Ред речи (Word Order)*, *Попуњавање празнина (Fill in the blank)*.

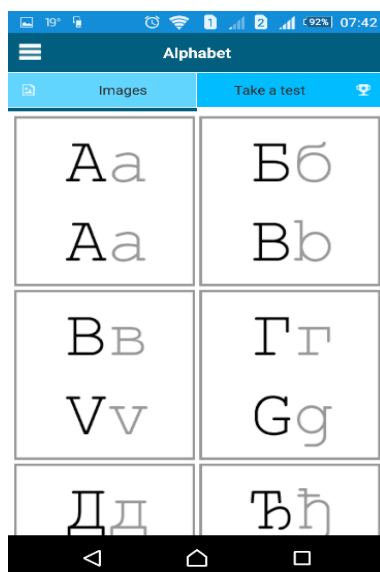
Слика 126. Типови задатака у тесту

Ауторски тим је пажњу посветио постојању основа програмиране наставе у виду постојања траке за праћење напретка, односно успешности решавања појединачног теста, што је представљено коришћењем броја тачних/нетачних одговора, при чему су тачни бројеви исписани зеленом бојом, а нетачни црвеном. Ипак, постављање истоветних питања из лекције у лекцију, исте форме и сличне садржине, води ка једноличности, безидејности и демотивацији ученика да настави са коришћењем апликације (уџбеника).

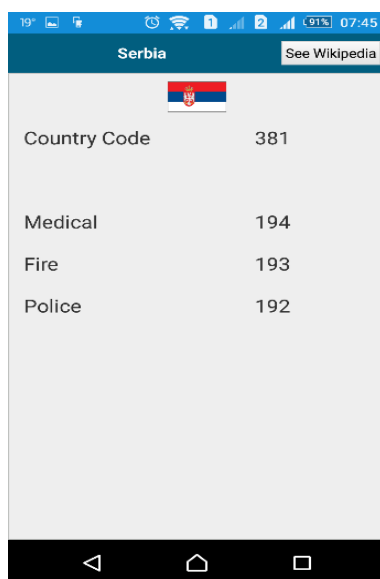
Слика 127. Присуство програмиране наставе у уџбенику

Као ефикасан начин презентовања садржаја истиче се учење азбуке. Наиме, ученицима дата је могућност да се упознају са целокупном азбуком кроз контрастирања на релацији азбука–абецеда, односно кроз аудио-запис правилног изговора гласова.

Слика 128. Начин учења азбуке у уџбенику

Постојање тема *Места интересовања* и *Хитне службе* представља користан вид упознавања ученика за свакодневним животом у Србији¹⁰¹.

Слика 129. Постојање додатних одељака у уџбенику

Шаблони према којима се ученик креће кроз уџбеник не омогућавају развој стваралачког и критичког мишљења, те се још једном може поставити питање да ли је апликација *Learn Serbian – 50 Languages* заиста уџбеник који се може користити на часу српског језика. Ни сами аутори нису били сигурни на који начин да дефинишу своју

¹⁰¹ Овај део апликације није у директној вези са Србијом, зато што корисник има могућност да изабере било коју земљу на свету и ближе се упозна са наведеним подацима.

апликацију – да ли као уџбеник или као наставно средство које само помаже у настави. Наиме, у самој апликацији аутори наглашавају да ученик може купити допуњену верзију уџбеника („Buy this book”), док у опису апликације стоји да је она помоћно наставно средство.

Закључак у вези са спроведеном анализом уџбеника

Спроведена анализа показала нам је да апликација *Learn Serbian – 50 Languages* нема предиспозиције да се назове уџбеником, с обзиром на чињеницу да већи део критеријума за процену квалитета дизајна, садржаја и дидактичко-методичког обликовања није испуњен. Такође, приметно је да у тиму који је развијао ову апликацију нема наставника српског језика, те се још једном постаје јасно колико је важно да он буде део таквог развојног тима, како би својим коментарима директно утицао на стварање функционалне јединице уџбеничког комплета.

4.6. Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног помоћу рачунара

4.6.1. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног *Serbian for Beginners*¹⁰²

Уџбеник проф. др Марине Јањић *Serbian for Beginners* први је електронски интерактивни уџбеник за учење српског језика као страног помоћу рачунара настао на тлу наше земље. Намењен је студентима на размени, апсолутним почетницима, који одређени период (од три до девет месеци) студирају у Србији. Настао је из потребе осавремењавања уџбеничког комплета, као и брзог учења основа српског језика ради сналажења странаца у свакодневним животним ситуацијама у Србији.

Како би се популаризовала продукција електронских интерактивних уџбеника на српском говорном тлу, неопходно је анализирати функционалност и дидактичко-методичко обликовање постојећег уџбеника. Стога је предмет овога потпоглавља анализа функционалности електронског интерактивног уџбеника *Serbian for Beginners* на основу одговора добијених од стране студената (ученика) који су га користили у настави. У складу са постављеним предметом истраживања издвојили смо следеће истраживачке задатке:

1. Испитати ставове ученика у вези са коришћењем електронског интерактивног уџбеника *Serbian for Beginners*.
2. Сагледати корисност уџбеника на основу њихових одговора.
3. Уочити предности и недостатке овог електронског уџбеника.
4. Изнети закључке о његовом квалитету.
5. Предложити мере за унапређење овог уџбеника.

Испитивање ставова ученика у вези са функционалношћу електронског уџбеника *Serbian for Beginners* извршили смо уз помоћ упитника креираног за потребе овог докторског рада. У истраживању је учествовало укупно педесеторо (50) ученика¹⁰³ српског језика као страног. Анализа добијених резултата нам је показала да су сви анкетирани ученици уживали на часовима српског језика, а као посебан разлог истакли су коришћење електронског уџбеника за учење језика. Занимљиво је да ниједан ученик никада раније није користио електронски уџбеник за учење језика, нити било ког другог предмета, што је у директној вези

¹⁰² Ово потпоглавље представља део излагања на конференцији *Српски језик као страни у наставној теорији и пракси IV*, одржаној од 26. до 28. октобра 2018. године на Филолошком факултету у Београду.

¹⁰³ У питању су студенти, апсолутни почетници, из Шпаније, Грчке, Бразила и Пољске који су путем пројекта *Еразмус +* дошли у Србију да усавршавају своја знања из области техничких наука.

са студијом и резултатима до којих је дошла Кети (2015), закључујући да апликације за учење језика још увек представљају непознаницу ученицима.

Резултати истраживања показују да уџбеник за учење српског језика као страног *Serbian for Beginners* има мотивациону улогу пошто су се сви ученици сложили да би желели да наставе да уче српски језик, као и да им је електронски уџбеник био главни извор садржаја и материјала за учење језика. Према њиховим речима, електронски уџбеник нису користили само на часу српског језика, већ и код својих кућа ради увежбавања „обрађених” и научених садржаја. У вези са тим су истакли и следеће карактеристике овог уџбеника: „има мотивациону улогу у учењу језика”, „лак је за коришћење”, „једноставан”, „(допада ми се) начин на који су садржаји представљени”, „доступан током читавог дана путем интернета”, „бесплатан”, „веома занимљив”, „користан за учење основа српског језика”, „интерактиван”, „садржи мноштво вежбања”, „користан за развој говорних компетенција”, „помаже приликом усвајања нових речи”, „садржи аудио-записе”, „представља најосновније информације о српском језику”, „(ово је прави) академски уџбеник”. Притом, већина ученика сматра да им је уџбеник у највећој мери користио за увећање речника, усвајање основних граматичких правила, као и увежбавање изговора речи, читање и разумевање текста, пошто садржи квалитетне аудио-записе матерњих говорника и професора српског језика. Ученици су имали подељена мишљења у погледу „најкориснијег одељка” у овом уџбенику – за неке је то *речник свакодневних израза*, за друге *вежбања*, за остале, пак, сами текстови представљени у виду дијалога између спикера. Захваљујући таквим подацима, закључујемо да је ауторка нашла праву меру у избору садржаја који ће бити укључени у овај уџбеник.

Са друге стране, ученици су као недостатке овог уџбеника навели постојање „неколико грешница”, „немогућност наставка учења лекције без претходно датог тачног одговора”, „глас спикера који је компликованији од наставниковог гласа”, као и непостојање више садржаја који би били захтевнији за усвајање. Међутим, све што су ученици навели као „недостатке” овог уџбеника може бити оправдано тиме што овај уџбеник представља својеврстан вид „уџбеника за преживљавање”, односно уџбеника који је намењен апсолутним почетницима ради сналажења у свакодневним животним околностима. Такође, немогућност наставка учења лекције без претходно датог тачног одговора главна је одлика програмиране наставе, на чијим постулатима је овај уџбеник и утемељен.

Други део упитника, представљен у виду Ликертове скале, коришћен је ради процене квалитета електронског уџбеника и његове корисности од стране ученика. Анализирали смо три категорије: *дизајн електронског уџбеника*, *садржај* и његово *дидактичко-методичко обликовање* (са *педагошко-психолошким поставкама*). Ученици су изузетно позитивно

одговарали на тврдње о појавном облику овог уџбеника, процењујући *изглед стране, распоред елемената, кретање кроз уџбеник, читљивост текстова, величину фонта*, као и *интерактивност стране*. Примера ради, сви ученици потврдно су одговорили на тврдњу да су информације на екрану адекватно распоређене и графички уређене¹⁰⁴, те лаке за читање и коришћење, као и да нема сувишних информација. Такође, важна ставка у примени електронског уџбеника јесте процена начина на који се подаци уносе, на шта је 83,4% ученика потврдно одговорило.

Анализа одговора који су у вези са педагошким поставкама овог уџбеника говори да су ученици препознали намеру аутора да створи уџбеник који омогућава да српски језик „уче у било које време и на било ком месту”, пружајући им „корисне материјале” за усвајање основа српског језика, при чему се 41,7% слаже, односно 16,7% у потпуности слаже са тврдњом да уџбеник не одговара њиховом узрасту, односно да су материјали намењени млађима од двадесет година¹⁰⁵. Са друге стране, чак 83,3% испитаника сматра да уџбеник омогућава учење српског језика корак-по-корак, што доказује да је аутор овог уџбеника водио рачуна о поштовању принципа систематичности и поступности. Но, иако уџбеник омогућава слободно кретање кроз садржаје и избор жељених лекција, сви ученици су се држали редоследа датог у уџбенику – крећући се од прве до последње лекције.

Став студената у погледу садржаја јесте да уџбеник садржи осам веома занимљивих и корисних лекција за учење српског језика, што одговори и потврђују. Наиме, 75% ученика је сагласно, односно 25% се у потпуности слаже са тврдњама да су „лекције занимљиве” и „корисне”, где се корисност лекција огледа у томе да омогућавају усвајање „основних граматичких структура српског језика”.

Постојање квалитетних аудио-записа, фотографија високе резолуције и интересантних начина презентовања садржаја у уџбенику, ученици су препознали као главне карактеристике његовог дидактичко-методичког обликовања, пошто су сви позитивно одговорили на тврдње: „фотографије (и аудио-записи) у уџбенику су корисне/и” и „начини презентовања садржаја занимљиви”. Такође, примери и разноврсни задаци у уџбенику су испунили очекивања ученика и омогућили усвајање основа српског језика, због чега би сви испитаници препоручили својим колегама из домовине да користе овај уџбеник за учење српског језика.

¹⁰⁴ Анализа података нам је показала да чак 91,7% испитаника сматра да је графика прилагођена потребама уџбеника, као и да омогућава лакше сналажење у уџбенику.

¹⁰⁵ Важно је поменути да су студенти који су похађали часове српског језика као страног узраста од 21 године до 26 година.

Ипак, већина студената сматра да укључивање видео-записа у овај уџбеник може утицати на побољшање његовог квалитета.

Да електронски уџбеник има мотивациону улогу у учењу српског језика, потврђују одговори ученика – 91,7% испитаних ученика жели да настави учење српског језика уз помоћ рачунара и мобилних телефона, зато што ученици сматрају да је коришћење ове апликације позитивно утицало на стварање и увећање знања о српском језику. Коначна оцена коју су ученици дали електронском интерактивном уџбенику *Serbian for Beginners* је 4,5.

Дискусија

Електронски уџбеник који је предмет анализе у овом потпоглављу представља функционално наставно средство за учење српског језика као страног. У потпуности одговара на захтеве који се пред њега постављају у погледу *дизајна, квалитета садржаја и дидактичко-методичког обликовања*. Начин његове организације и функционисања указује да уџбеник почива на темељима програмиране наставе, а ефикасни начини презентовања садржаја, разноврсни материјали и допадљив дизајн главне су карактеристике овог уџбеника.

Развојни тим је посебну пажњу посветио појавном изгледу који се одликује једноставношћу и визуелном допадљивошћу, због чега већина анкетираних ученика сматра да уџбеник има мотивациону улогу приликом учења српског језика. Приметивши разлику која постоји у начину подучавања језика између штампаних уџбеника и електронског интерактивног уџбеника, ученици су исказали јединствен став да би српски језик искључиво желели да уче уз помоћ електронског уџбеника.

Како је уџбеник намењен усвајању елементарних знања о српском језику и стицању основних комуникативних компетенција, може се закључити да су аутори нашли праву меру између довољних и потребних садржаја којим би се наведени циљеви испунили. Сви садржаји су распоређени у осам лекција, чије су теме у директној вези са захтевима датим у *Европском оквиру за усвајање језика*. Материјали похрањени у уџбенику доступни су двадесет и четири сата дневно, због чега га ученици могу и код својих кућа користити.

Дидактичко-методичко обликовање уџбеника мерило је према коме се овај електронски уџбеник може сврстати међу најбоље апликације за учење језика. Постојање аудио-записа, фотографија високе резолуције, пажљиво биране речи и представљање садржаја у виду дијалога главни су његови квалитети. Иако се на први поглед чини да наведене карактеристике захтевају поседовање најсавременијих рачунара и мобилних телефона, уџбеник се може покренути на било ком рачунару и мобилном телефону (који има инсталиран андроид

оперативни систем), јер је развојни тим направио баланс између квалитета уџбеника и захтева у погледу перформанси уређаја на коме ће се покретати.

Ако се електронски уџбеник *Serbian for Beginners* упореди са сличним апликацијама за учење страних језика, на основу добијених резултата, долазимо до закључка да ни у једном сегменту за њима не заостаје, већ их и надмашује. Имајући у виду да сличне апликације за учење страних језика развијају тимови од по неколико десетина људи, оцена 4,5 (од 5) више је него одличан резултат, с обзиром на то да је уџбеник настао као резултат рада аутора Марине Јањић, наставника српског језика у улози програмера, двају спикера и једног лектора.

4.6.2. Анализа електронског интерактивног уџбеника за учење српског језика као страног *Српски – језик мога завичаја*¹⁰⁶

Методика наставе српског као завичајног језика представља релативно младу научну дисциплину за коју се последњих година показује повећано интересовање кроз објављивање научних радова и организовање научних скупова. У средишту њене пажње налази се реализација наставе српског језика у иностранству коју похађају потомци српских исељеника не би ли на тај начин остали у контакту са језиком свог завичаја и са српским културним наслеђем. Баш као и у Методици наставе српског језика као страног, и у овој дисциплини има много теоријско-методолошких питања на која тек треба дати одговор. Најпотпуније интересовање показала је Марина Јањић, која је, најпре, објавила уџбеник *Методика наставе српског као завичајног језика*, а затим и електронски интерактивни уџбенички комплет *Српски – језик мога завичаја*. Како се ова дисциплина једним делом наслања на Методику наставе српског као страног језика, иновативна решења примењена у овом уџбеничком комплету захтевају спровођење детаљне анализе према унапред утврђеном евалуационом обрасцу ради стварања потпуније слике о томе како би требало да изгледа електронски интерактивни уџбеник у XXI веку.

Уџбенички комплет *Српски – језик мога завичаја* садржи чак три уџбеника поетских назива – *Кад си срећан!* (почетни ниво), *О, радосне вести!* (средњи ниво), *Подигни глас!* (напредни ниво). Намењен је ученицима основношколског узраста. Његова основна карактеристика је та што не садржи пропратне јединице уџбеничког комплета (радна свеска, озвучени уџбеник, флеш-картице), већ су оне саставни део трију поменутих уџбеника, захваљујући чему показују своју полифункционалну природу. У развоју и објављивању овог уџбеника аутор је имао помоћ професионалног дизајнера, др Јефимије Лакић, и софтверске

¹⁰⁶ У вези са електронским интерактивним уџбеничким комплетом *Српски – језик мога завичаја* аутор је објавио приказ „Уџбеник који помера границе наставе српског језика” у часопису *Philologia Mediana* 12/2020.

компаније ИТЦ из Ниша, чијим је радом руководио др Славимир Стошовић, професор Високе техничке школе из Ниша. Уџбенички комплет је објавила Академска српска асоцијација 2020. године и доступан је на интернету.

Дизајн и општи атрибути анализираних уџбеника

Уџбенике карактерише атрактиван дизајн чије су основне карактеристике живописност и колорит. Дизајнер је посебну пажњу усмерио на функционално коришћење боја, не би ли мотивишуће деловале на ученике, односно активирали сва њихова чула. Захваљујући бојама, диференцирају се садржаји према нивоима; доминантна боја насловне стране првог уџбеника је жута, другог зелена, а трећег црвена. На њима су, осим наслова уџбеника, представљени Милица и Милан, другарски пар из школске клупе, који не носе без разлога типична српска имена. Они су својеврсни „водичи” кроз уџбеник – дају објашњења, постављају питања или износе своје ставове у вези са темама које се обрађују. Упечатљиво је то да „одрастају” од деце до тинејџера заједно са напредовањем у усвајању градива, што на симболичан начин показује образовно и емоционално сазревање ученика.

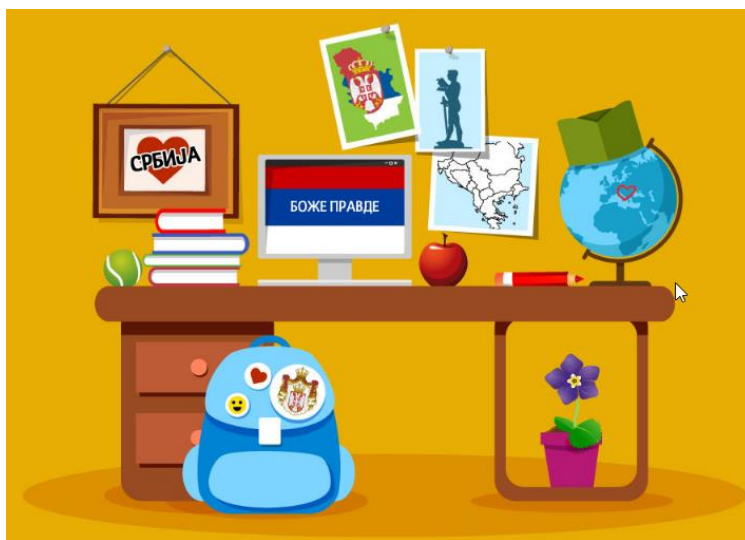

Слика 130. Изглед насловне стране трију анализираних уџбеника

Притом, приметно је да су у дизајнирању коришћени најсавременији графички софтвери. Кроз читав уџбеник уочава се доследност у представљању визуелних елемената дизајна. Одељак са садржајем и трака са алатима остварују своје номиналне функције: представљање садржаја кроз различите одељке и олакшавање оријентације у уџбенику. У зависности од комплексности садржаја лекције са којима се ученик сусреће, број одељака се повећава: *лингвометодички предлогачак, граматика, речник, говорна вежба, писмена вежба, слушање, занимљивости, белешке, питања, радни налози, задаци*, али и видео-спотови песама, инсерти из позоришних представа, тв-емисија и филмова за децу и младе. Коришћени фонтови одговарајуће величине, тако да се обезбеђује прегледност свих изложених садржаја. Наслови и појединачни одељци у оквиру лекција посебно су истакнути иконициким средствима представљања садржаја. Важно место у оријентацији ученика имају и навигациони елементи

смештени на десној страни сваког уџбеника, омогућавајући ученицима једноставну праволинијску кретњу кроз садржаје.

Важан сегмент дизајна анализираних уџбеника представљају висококвалитетне фотографије, илустрације, анимације и специјални ефекти који оживотворују уџбеник. Њима се придружују табеларни прикази и иконишка средства за представљање садржаја: *књига* симболизује речник, *узвичник* садржаје које треба посебно запамтити, *звучник* радни налог којим се од ученика очекује да преслуша садржај итд. Другим речима, сви ови елементи дизајна користе се ради визуелизације садржаја, објашњења стручних термина, односно формулисања питања, радних налога и задатака. Анимацијама и специјалним графичким ефектима градиво се представља на прегледан, динамичан, атрактиван и занимљив начин: прикази се покрећу, текстови лебде, цртани карактери трепћу.

Слика 131. Пример илустрације у уџбенику *Кад си срећан*

Захваљујући пажљивом дизајнирању, анализирани уџбеници мотивишуће делују на ученика, обезбеђујући довољно простора за самосталан рад кроз активирање чула – уџбеници се чују, гледају, „додирују” (захваљујући техничким могућностима да се на виртуелним страницама може писати, цртати, бојити, спајати, повезивати).

Садржај анализираних уџбеника

У анализираном уџбеничком комплету садржаји су диференцирани према нивоу на коме се језик изучава. У првом уџбенику, *Кад си срећан!*, обрађени су садржаји почетног нивоа учења српског језика; у другом, *О радосне вести!*, садржаји средњег нивоа, а у трећем, *Подигни глас!*, они садржаји примерени напредном нивоу. Садржаји свих уџбеника подељени су на лекције, чији број варира од уџбеника до уџбеника. Тако је у првом уџбенику присутно шеснаест лекција, а у другом и трећем по петнаест. Насловљене су на тај начин да најбоље одсликавају теме које се у њима обрађују: *Моја Србија*, *Упознавање*, *Моја породица*, *Доме*,

слатки доме, Хајде да се играмо, Свет боја, Доба дана, Бројеви, У школи, Нова година, Дани у недељи, Годишња доба, Саобраћај, Кућни љубимци, Рођендан, Осећања (почетни ниво); Приче моје баке, Свуда пођи, кући дођи, Моја лепа Србија, Човек који је изумео XX век, Манастир Ђурђеви ступови, Стактарева љубав, Временска прогноза, Ђоковић улази у историју, Божић, Аска и вук, Ценовник, Хајдуци, Орање Марка Краљевића, Капетан Џон Пиплфокс, Златибор (средњи ниво); Подигни глас, Грозд тежак стотине килограма, Први српски писац, Моја отаџбина, Крсна слава, Плашко Храбровић узврати ударац, Шешир професора Косте Вујића, Вечити дерби, Кад књиге буду у моди, Милутин Миланковић, Копаоник, Плава звезда, Дечак и пас, Песмо моја, Орлови рано лете (напредни ниво). Теме, које се обрађују у уџбеницима, у складу су са препорукама изнетим у *Заједничком европском оквиру*: домовина, породица, свакодневни живот, празници, прославе, наука, спорт, књижевност, географија, али и књижевно-поетски и драмски текстови. У свакој лекцији се користе аутентични наставни материјали ради представљања савременог српског језика и тековина српске историје и културе, које чине оквир за учење језика – културни миље мотивационо делује на учење завичајног језика и боље упознавање живота у Србији¹⁰⁷: њене историје (манастир Ђурђеви ступови, Свети Сава), географије (Златибор, Смедерево, Копаоник), етнографије (текстови о Божићу, о крсној слави); њених научника (Николе Тесле, Милутина Миланковића), спортиста (Новака Ђоковића); уметничких остварења, ауторске књижевности (песме Јована Јовановића Змаја, Драгана Лукића, Драгана Лаковића, Душка Радовића, Љубивоја Ршумовића, Алексе Шантића, Пеђе Трајковића, Мирослава Антића, Десанке Максимовић; приче, бајке и одломке из романа Гроздане Олујић, Ива Андрића, Бранислава Нушића, Милована Витезовића, Данила Киша, Бранка Ђопића) и народне књижевности (легенде о Светом Сави, пословице, брзалице, епске песме *Орање Марка Краљевића*, *Цар Лазар се приволева царству небеском*).

Идући од лекције до лекције, од теме до теме, структура лекција се усложњава квантитативно и квалитативно, како у погледу тежине радних налога, задатака и питања тако и у погледу броја одељака који се са ученом правилношћу појављују: *лингвометодички предлогак, граматика, речник, говорна вежба, писмена вежба, слушање, занимљивости, белешке, питања, радни налози и задаци*. Свака тема је обрађена уз помоћ лингвометодичких предлогака који учествују у стварању реалног животног контекста у коме се српски језик користи. На тај начин ученик увиђа да граматички садржаји представљени у свакој лекцији уџбеника имају своју функцију и важност у успешном овладавању језиком. Неизоставан део лекција су и аудио и видео материјали из света филма, музике, ТВ-емисија, екранизованих

¹⁰⁷ Претпоставља се да ће ова сазнања у ученицима пробудити национални понос и љубав према завичају, а тиме и жељу да се врате коренима и боље их упознају.

драма, Евровизије. У уџбеницима се користе трејлери филмова (*Орлови рано лете*), инсerti из ТВ-емисија за децу забавног и дидактичког карактера (*Плава птица, Плашко Храбровић узвраћа ударац*), одломци из видео-снимака позоришне представе и радио-драме (*Капетан Џон Пиплфокс*); песме родољубиве (химна *Боже правде, Србијо, најлепша бајко*) и световне садржине (*Обновимо себе, подигнимо Ступове, Маријо, дели бела кумријо, О, радосне вести, Звезда се засја, Расте, расте, мој зелени боре*, химна *Светом Сави*); аудио-записи песама наших познатих извођача за децу као што су Драган Лаковић, Бранко Коцкица, хор Колибри (*Деца су украс света, Браћу не доносе роде, Ми се не бојимо, учимо да бројимо, Санке Деда Мраза, Данас нам је диван дан, Кад си срећан; Ишли смо у Африку, Београде, Београде*), популарне дечје песме са Евросонга (*Подигни глас* у извођењу Дарије Врачевић). Захваљујући таквим садржајима, ученици успостављају својеврсну комуникацију са уџбеником и његовим водичима, постајући живи и интезивни чинилац наставе.

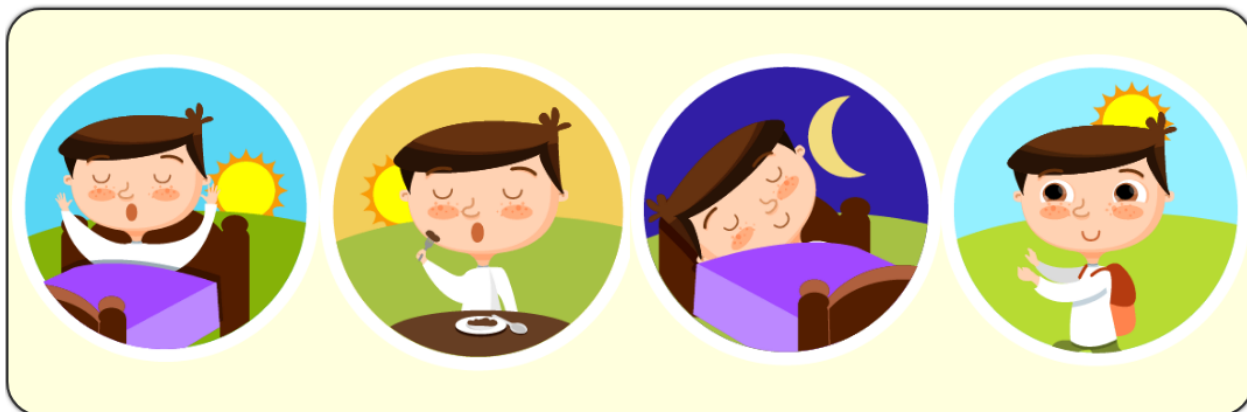
Дидактичко-методичко обликовање

Вишегодишње искуство у настави аутору је омогућило поступно и систематично представљање садржаја, уз поштовање узрасних могућности и потреба. Наравно, поред начела систематичности, поступности и примерености, у потпуности се поштују и принцип научности, свесне активности, очигледности и, наравно, завичајности, којим се ученици упознају са граматиком у контексту српске културе. Захваљујући мисаоном ангажовању ученика и њиховом самосталном раду, обезбеђује се развој свих језичких компетенција.

У свим уџбеницима користе се најсавременије методе и технике подучавања. Доминантно место припада комуникативној методи која је првенствено утемељена у коришћењу обавезне говорне или писмене вежбе. Од ученика се очекује активно учешће на часовима како би се успешно решили задаци, дали одговори на постављена питања, односно предузеле одређене активности у складу са радним налозима. Захваљујући таквом приступу, уџбеници пружају подршку у развоју и учвршћивању стваралачког и критичког мишљења.

Посебном квалитету анализираних уџбеника доприноси дидактичко-методичко обликовање коме је ауторски тим посветио доста пажње. Како је реч о правом мултимедијалном уџбенику, ефикасни начини презентовања садржаја заузимају доминантно место. Тако, на пример, главни ликови у уџбеницима Милица и Милан, персонификовани ученици, упостављају директну комуникацију са полазницима курса, проводећи их кроз најразноврсније садржаје трију уџбеника. И сами се визуелно мењају са постизањем напретка у учењу српскога језика, што на симболичан начин указује на увећање знања о српском језику и о српској историји и култури. Визуелна средства су у функцији приближавања садржаја

ученицима. Фотографије, илустрације и табеларни прикази се користе ради дефинисања стручних (граматичких) термина, визуелизацију садржаја, односно формулисање питања, радних налога и задатака. Посебно су интересантне рачунарске анимације и графички ефекти који уџбеницима дају динамичност, прегледност и занимљивост. Ту су присутни текстови који „лете”, цртани карактери који се смеју и трепћу и илустрације које настају пред очима читалаца.

Слика 132. Ефикасни начини презентовања садржаја у уџбеницима

Инструкциони део уџбеника карактерише разноврсност – осим стандардних форми сарадничких императива (заокруживање, допуњавање, повезивање), у уџбеницима се користе и оне којима се од ученика очекује да певају, глуме, рецитују, играју игре (*Лети, лети... птица*), затим налози да нешто цртају или обоје, да пишу, подвлаче, али и да преслушају звучне и видео записе, погледају инсерте из телевизијских серијала, емисија, позоришних представа и филмова за децу. Аудио и видео материјали се користе ради развоја језичких вештина; неки од њих су снимљени од стране професионалних читача, док су други похрањени на интернету. Често су саставни део питања, радних налога и задатака, те се очекује да ученик преслуша аудио-запис или погледа видео, те да одговор на постављено питање. Захваљујући уџбенику ученици се играју, глуме, снимају, спремају колаче, певају, гледају „живе” разгледнице из Србије, учећи поступно српски језик и упознајући културу.

Важно место у дидактичко-методичком обликовању припада постојању разноврсних одељака у којима се развијају и учвршћују језичке вештине кроз ученички самосталан рад – писање, дописивање, повезивање, цртање, осликавање. Сложени рачунарски алгоритми обезбеђују једноставно извршавање свих операција, тако да ученик нема проблема да се у уџбенику оријентише. Такође, постојање секвенци интеграције градива омогућава успостављање хоризонталне и вертикалне корелације са садржајима у самом уџбенику, односно међу уџбеницима.

На основу свега реченог, закључујемо да је реч о полифункционалном уџбеничком комплету који помаже у остваривању свих постављених циљева наставе. Дизајном, педагошко-психолошким поставкама, садржајем и дидактичко-методичким обликовањем доприноси развоју стваралачког и критичког мишљења, као и промени начина размишљања о појму и функционалности електронских интерактивних наставних средстава.

4.7. Закључак у вези са анализом актуелних електронских интерактивних уџбеника/апликација за учење српског језика као страног

Анализа електронских интерактивних уџбеника за учење српског језика као страног показала је да се могу поделити у две велике групе: електронске интерактивне уџбенике за учење српског језика помоћу мобилних телефона и електронске интерактивне уџбенике за учење српског језика путем рачунара. Прву групу чине две апликације *Simply Learn Serbian* и *Learn Serbian – 50 Languages*, док другу групу образују четири уџбеника аутора Марине Јањић – *Serbian for Beginners* и уџбенички комплет од три уџбеника *Српски – језик мога завичаја*.

Применом креираног евалуационог обрасца утврђено је да се апликације за учење српског језика помоћу мобилних телефона не могу назвати уџбеницима, јер не испуњавају основне критеријуме у погледу примењених дизајнерских решења (категорија А), квалитета садржаја (категорија Б) и дидактичко-методичког обликовања (категорија В). У њима изостају: колорит (А.1.1), фотографије, илустрације и табеларни прикази (А.1.2), доследност у примени визуелних елемената дизајна (А.1.3), препознатљив изглед странице (А.1.8); аутентични и актуелни наставни материјали (Б.2), оријентисаност ка културним датостима језика који се учи (Б.4), језичко-стилска коректност садржаја (Б.6); лингвометодички предлошци (В.1.1.), разноврсна питања, радни налози и задаци (В.1.2.1), аудио и видео материјали (В.1.2.4) и додатни одељци у лекцијама (В.1.2.6). Својом структуром више подсећају на граматике и речнике, него на уџбенике, што за собом повлачи потребу развоја ове врсте електронских интерактивних уџбеника.

Са друге стране налазе се уџбеници за учење српског језика као страног помоћу рачунара. Највише пажње развоју ових јединица уџбеничког комплета посветила је Марина Јањић, која је објавила четири уџбеника: *Serbian for Beginners* и *Српски – језик мога завичаја (Кад си срећан!, О, радосне весту!, Подигни глас!)*. Иако малобројни у настави српског језика као страног (и завичајног), сва четири уџбеника представљају полифункционална наставна средства. Уџбеник *Serbian for Beginners* намењен је усвајању основних знања о српском језику. Једини критеријум за процену квалитета који овај уџбеник не испуњава односи се на постојање видео-материјала (В.1.2.4). Уџбеници из комплета *Српски – језик мога завичаја* представљају

праве примере полифункционалних електронских интерактивних уџбеника и могу се сматрати моделима којима треба тежити у развоју ове врсте уџбеника.

4.8. Закључак у вези са спроведеним анализама електронских интерактивних уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног

Осавремењивање процеса образовања на свим његовим нивоима у директној је вези са развојем савремене информационо-комуникационе технологије (Крајишник и сар. 2014: 213–225). Ради остваривања позитивних наставних циљева у школе се уводе и прихватају мултимедијална наставна средства, јер је настава у којој се користи само класична табла и креда одавно превазиђена. Коришћење рачунара и других савремених наставних средстава утиче на повећање квалитета наставе, остваривањем дидактичко-методичких принципа, подизањем степена интерактивности, као и ангажовања ученика. Током протеклих година, широку примену у настави страних језика нашли су електронски интерактивни уџбеници. Заснована на постулатима програмиране наставе, ова врста уџбеника у потпуности одговара савременом конструктивистичком концепту образовања, чинећи учење страног језика лакшим и занимљивим.

Тржиште електронских интерактивних уџбеника за учење језика уз помоћ мобилних телефона показује огроман дисбаланс у квантитету између уџбеника намењених учењу енглеског језика као страног и уџбеника за учење српског језика као страног. Настава енглеског језика препознала је потенцијал електронских интерактивних уџбеника и развојни тренд, захваљујући коме дигитализација уџбеничких комплеката представља нужан предуслов успешне наставе у XXI веку. Са друге стране, у настави српског језика као страног ретки су електронски интерактивни уџбеници. Могу се поделити у две групе у зависности од медија који се користи: 1) електронски интерактивни уџбеници за учење српског језика као страног помоћу мобилних телефона; 2) електронски интерактивни уџбеници за учење српског језика помоћу рачунара. Приметно је да у првој групи нема електронског интерактивног уџбеника у правом смислу те речи, док се у другој групи појављују четири – *Serbian for Beginners* и још три уџбеника из уџбеничког комплеката *Српски – језик мога завичаја*.

Евалуациони образац коришћен за анализу поменутих уџбеника идентичан је оном који је коришћен за анализу штампаних уџбеника, с тим што се одређени критеријуми уско везују за електронске интерактивне. Захваљујући компаративном приступу анализама уџбеника за учење енглеског језика као страног и српског језика као страног, дошли смо до занимљивих и корисних података: 1) много је више уџбеника за учење енглеског језика помоћу мобилних телефона – у настави српског језика као страног такви уџбеници не постоје; 2) електронски интерактивни уџбеници за учење енглеског језика имају недостатке због којих се не могу

назвати полифункционалним наставним средствима; 3) настава српског језика као страног може се похвалити постојањем полифункционалних уџбеника који се покрећу помоћу рачунара. Анализа уџбеника за учење енглеског језика као страног је показала да представљају у настави корисне јединице уџбеничког комплета, чије су основне карактеристике: упечатљиво ликовно-графичко уређење (А.1), садржајност (Б) и диференцијација садржаја према нивоима (Б.1) и спорадичност у квалитету дидактичко-методичког обликовања (квалитети В-категорије). Последња карактеристика електронских интерактивних уџбеника за учење језика последица је неукључивања наставника енглеског језика у развојни тим, због чега у већини анализираних уџбеника изостају важни критеријуми квалитета: постојање лингвометодичког предлошка (В.1.1), одговарајућих аудио и видео материјала (В.1.2.4), додатних одељака у лекцијама (В.1.2.5), тестова за праћење напредовања у учењу (В.1.2.7), подршке развоју стваралачког и критичког мишљења (В.1.3), односно других ефикасних начина презентовања садржаја (В.2.1). Услед постојања великог броја ове врсте апликација на тржишту, у настави енглеског језика постоји више могућности за проналажење квалитетног електронског интерактивног уџбеника за учење уз помоћ мобилних телефона. У настави српског језика је нешто другачија ситуација – осим четири поменута електронска интерактивна уџбеника (за учење српског језика помоћу рачунара) ауторке Марине Јањић, постоји и неколико апликација (за учење помоћу мобилних телефона) које немају претензије да постану уџбеници из најмање два разлога: првог, јер не испуњавају критеријуме да би се назвали квалитетним електронским интерактивним уџбеником и, другог, нема ниједног изворног говорника српског језика међу онима који су их развијали, што за последицу има смањени квалитет у погледу јасности садржаја и дидактичко-методичког обликовања. Уџбеници за учење српског језика уз помоћ рачунара проф. др Марине Јањић испуњавају све критеријуме изнете у евалуационом обрасцу, како у погледу дизајна и садржаја тако и у погледу квалитета дидактичко-методичког обликовања.

На основу претходно реченог, закључујемо да три уџбеника за учење енглеског језика као страног (*English Listening, Learn American English Courses, Learn English, Speak English*) могу бити показатељи у ком смеру би се требало кретати при развоју електронских интерактивних уџбеника за учење језика помоћу мобилних телефона, али и да би, такође, настава српског језика могла бити показатељ у ком смеру се треба кретати ради развоја ове врсте уџбеника за учење помоћу рачунара. Но, иако се показује да електронски интерактивни уџбеници имају потенцијала за развој и унапређивање у складу са целокупним друштвено-историјским напредовањем цивилизације, мора се опрезно приступати њиховом дизајнирању и објављивању како би задовољили све критеријуме полифункционалности. Тренутно се ова

врста уџбеника посматра као помоћна јединица уџбеничког комплета која може остварити позитивне резултате у настави страног језика.

5. РАЗВОЈ ЕЛЕКТРОНСКОГ ИНТЕРАКТИВНОГ УЏБЕНИКА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

5.1. Електронски интерактивни уџбеник *(Про)Говори српски!*

Један од задатака ове докторске дисертације јесте креирање првог уџбеника за учење српског као страног језика уз помоћ мобилних телефона. Уџбеник *(Про)Говори српски!* намењен је страним ученицима у адолесцентском добу који би желели да овладају српским језиком. Обрасцима примењеним приликом евалуације постојећих уџбеничких комплета за учење српског језика као страног нашли смо примену и у изради овог електронског интерактивног уџбеника, пошто је досадашња анализа показала да настава српског језика као страног захтева иновације у виду развоја електронских интерактивних уџбеника.

Приликом његовог дизајнирања водили смо рачуна о поштовању четири захтева: првом, да буду испоштована сва теоријска начела савремене методике наставе српског језика као страног; другом, да уџбеник буде могућ у погледу испуњења софтверских и хардверских захтева; трећем, да буде направљен по угледу на сличне електронске интерактивне уџбенике за учење других страних језика и, четвртим, да у потпуности одговара потребама и жељама ученика из иностранства. Стога су у уџбенику представљени садржаји на три нивоа познавања језика: почетном, средњем и напредном нивоу, што би требало да задовољи потребе већине ученика, првенствено зато што се у оквиру ових нивоа омогућава развој све четири језичке компетенције – слушања, причања, читања и писања. Настојали смо да све садржаје представимо на занимљив, користан и ефектан начин, чиме бисмо допринели бољој мотивацији ученика за учење српског језика.

5.2. Како је настао уџбеник *(Про)Говори српски?*

Писању квалитетног уџбеника за учење српског језика као страног треба приступити са посебном одговорношћу, посебно зато што је број уџбеника за учење српског језика као страног веома мали, те се од сваког уџбеника очекује да буде „онај прави”, који ће раме уз раме стајати са сличним уџбеницима за учење страних језика (а који су током година доживљавали више модификација). Тај посао додатно се усложњава приликом израде електронског интерактивног уџбеника, јер таквих уџбеника на српском говорном подручју готово да нема. Мора се водити рачуна о више фактора: садржају уџбеника, вештинама које се желе развити, дизајну уџбеника, дидактичко-методичком обликовању, а поврх свега тога о хардверским и развојним захтевима и могућностима таквог уџбеника. Зато је потребно до детаља објаснити процес настанка уџбеника *(Про)Говори српски!*.

Уџбеник *(Про)Говори српски!* први је електронски интерактивни уџбеник за учење српског језика као страног помоћу мобилних телефона који је створен од стране наставника српског језика.¹⁰⁸ Развој модерног друштва утицао је на померање издаваштва у смеру електронских издања, иако још увек постоји жеља читалаца, корисника и ученика за штампаним издањима. Стога је наша намера била да идемо „средњим путем”, како бисмо помирили ове две врсте медија. Другим речима, уџбеник *(Про)Говори српски!* представља електронски интерактивни уџбеник (због своје форме), али са неким карактеристикама штампаних уџбеника које су видљиве у његовом дидактичко-методичком обликовању.

Прегледом, анализом и евалуацијом уџбеника за учење српског, а и других страних језика, уочили смо да сви уџбеници, било да је реч о штампаним или електронским издањима, имају карактеристичне наслове са мотивационом функцијом. Тако се срећу уџбеници насловљени као: *Smart Planet, New Opportunity, To the Top, Научимо српски!, Реч по реч* итд. У вези са тим, и уџбеник који је предмет разговора у овом поглављу носи карактеристичан назив, при чијем избору је требало размишљати у два правца: првом, да то буде мотивациона порука за ученике, и, другом, да буде погодно за превођење на енглески језик. Што се тиче првог, у српском народу постоји добро позната крилатица *Говори српски да те цео свет разуме*. Нисмо желели да просто преуземо ту крилатицу и ставимо је за назив свог уџбеника, већ да направимо корак даље, тако да назив уџбеника открива и његов садржај. Стога смо крилатицу скратили, а њеном првом делу додали префикс *ПРО-*, не бисмо ли истакли поделу садржаја по нивоима, односно да уџбеник има и оне садржаје који су потребни апсолутном почетнику да *проговори* српски језик. Што се тиче другог правца размишљања, како је реч о специфичном медију уџбеника доступног на интернету, требало је водити рачуна о начину на који ће бити преведен на енглески језик, ради стварања могућности за његову „видљивост” на месту на коме се налазе све апликације за андроид мобилне телефоне. Стога је назив уџбеника преведен на енглески језик као *Speak Serbian*. У вези са самим насловом је чињеница да на насловним странама уџбеника за учење енглеског језика као страног увек стоји и одређена фотографија којом се упућује на културне знаменитости Велике Британије, Сједињених Америчких Држава итд.

Слика 133. *Стилизација наслова уџбеника (Про)Говори српски!*

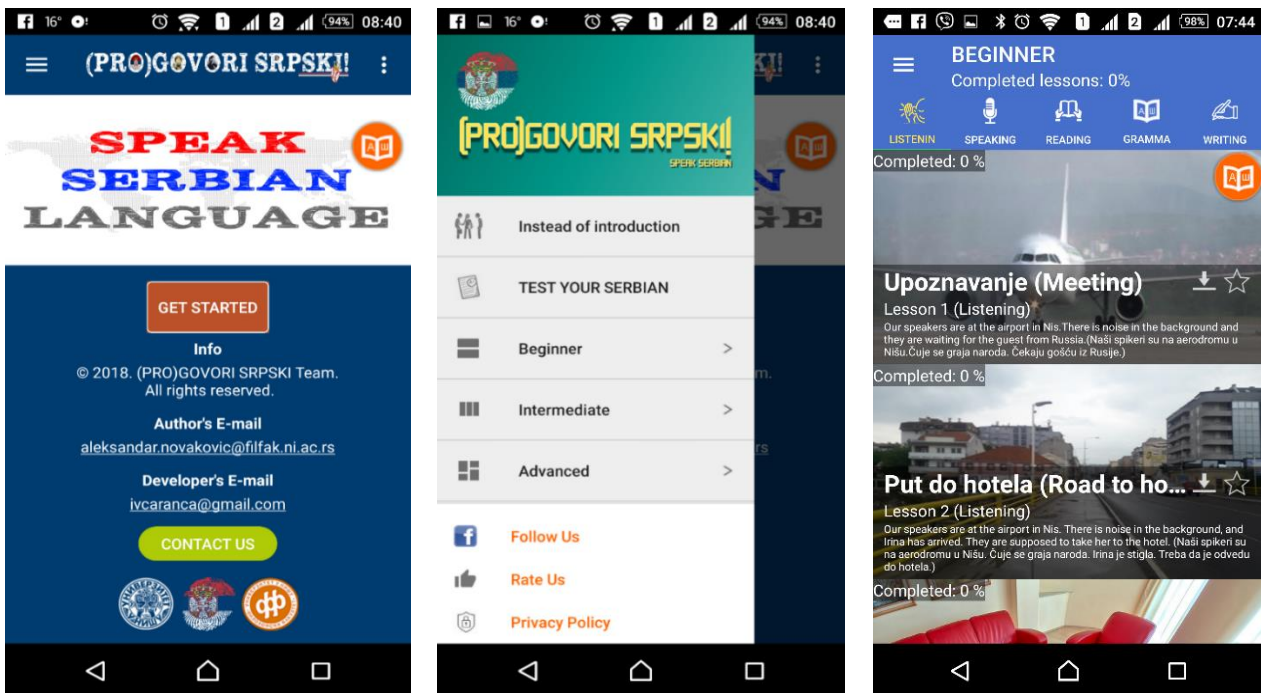
¹⁰⁸ Захвалност за пружену помоћ у изради овог уџбеника дугујемо Ивану Ранчићу, студенту Електронског факултета Универзитета у Нишу.

Настојали смо да применимо сличну методологију приликом дизајнирања наслова на српском и енглеском језику. Из тог разлога наслов на српском језику укључује два основна обележја Републике Србије (заставу и грб), као и три веома битна сегмента историје српског народа, оличених и стилизованих кроз ликове Светог Саве, Вука Караџића и кроз архитектуру у виду манастира Високи Дечани, који носи посебну поруку свим корисницима апликације због своје специфичне географске локације. Наслов на енглеском језику праћен је визуелном представом отиска прста у бојама српске заставе који са собом носи идеју о аутентичности материјала и културном наслеђу Срба.

5.2.1. Дизајн уџбеника (*Про*)*Говори српски!*

Посебну пажњу приликом развоја уџбеника посветили смо дизајну (стандард А) и његовом ликовно-графичком уређењу (А.1). Атрактивности дизајна доприноси коришћење пастелних боја (А.1.1). Водећи се новим обрасцем за евалуацију електронских интерактивних уџбеника, настојали смо да визуелни елементи дизајна буду доследно примењени у читавом уџбенику (А.1.3). Зато смо почетну страну смо поделили на три главна елемента: заглавље, одељак са садржајем и подножје.

Заглавље је у овом уџбенику смештено на сам врх почетне стране, али егзистира и на осталим странама у нешто измењеном облику и са другачијом функцијом. Садржи податке о називу уџбеника, изборник („мени”), односно податке о броју лекције, њеном називу, као и процентуалној успешности у савладавању садржаја. Одељак са садржајем, како му само име каже, представља кључни део уџбеника и у њему су распоређени сви садржаји према лекцијама, тако да се поред насловне фотографије лекције, налазе подаци о њеном називу и краћи садржај. Подножје садржи неизоставне навигационе елементе: дугмиће за пуштање, паузирање или премоштавање аудио-садржаја, дугмад за повратак на претходну страну или прелазак на следећу.

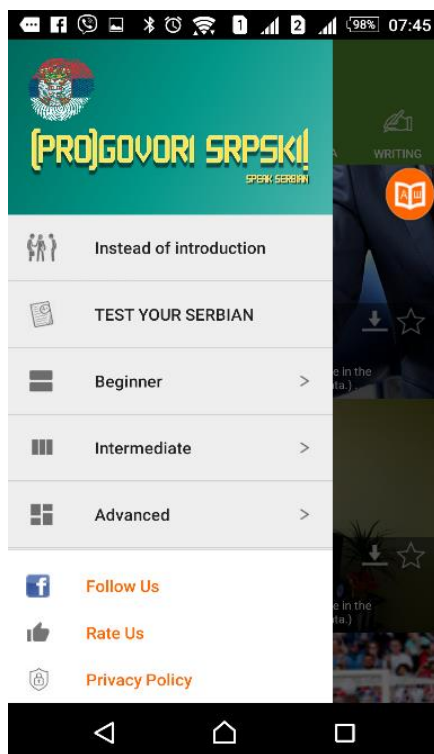

Слика 134. Дизајн уџбеника *(Про)Говори српски!*

Међутим, ова три доминантна елемента у посебним одељцима добијају другачију функцију. Тако, на пример, приликом избора одређене лекције заглавље постаје доминантно обележје програмиране наставе. Осим што садржи податак о нивоу коме лекција припада, у заглављу се налази и трака за праћење напредовања у савладавању лекција из те области, односно нивоа. Одељак са текстуалним целинама, наравно, упознаје ученике са жељеним садржајима, док подножје, у зависности од врсте изабране лекције, постаје мултифункционално навигационо окружење за: кретање кроз лекцију, давање потврде о тачности или нетачности одговора или издавање наредби које треба извршити (премотати, снимити, репродуковати садржај).

Навигациони елементи уџбенику *(Про)Говори српски!* дају посебан квалитет. Сваки од навигационих елемената пажљиво је биран како би ученику-кориснику омогућио да се уз што мање промишљања оријентише у уџбенику и изабере одговарајући садржај. Навигациони елементи осмишљени су тако да буду у садејству са интерактивношћу стране, јер би заправо без њих интерактивност била доведена у питање. Тако се, захваљујући јасно истакнутој картици за избор менија у заглављу, отвара „искачући изборник”, који је позициониран на левој страни, као и у већини електронских интерактивних уџбеника за учење страних језика, али и апликација које немају никакве са наставом. Разлог оваквог позиционирања лежи у чињеници да су се просечни корисници прилагодили таквом окружењу, те ће им бити најлакше да се оријентишу у, за њих, новој апликацији.

„Искачући мени/изборник” садржи лого уџбеника, његов наслов и поднаслов, као и садржаје које ученик-корисник може изабрати. Приликом првог покретања уџбеника, изборник/мени постаје најважнији елемент његовог дизајна, зато што се сва пажња усмерава на избор потребних садржаја. Осим горепомнутих података, изборник садржи и елементе за избор „улазног теста” (енг. *pre-test*), на основу кога треба изабрати садржаје одређеног нивоа. Сви садржаји су подељени на три нивоа (*основни, средњи и напредни*) у оквиру којих су присутни садржаји за развој све четири језичке вештине (*слушања, говора, читања и писања*) по чему се овај електронски интерактивни уџбеник разликује од свих других за учење енглеског или неког другог страног језика. У уџбенику су коришћене иконице, фотографије, илустрације и табеларни прикази (А.1.2). Сваки од нивоа представљен је, осим текстуално, и уз помоћ одговарајуће иконице, па се тако основни ниво означава једном линијом, средњи двема, а напредни њиховом комбинацијом. Исто је примењено и на означавање одговарајуће вештине: *слушање* је представљено уз помоћ човечјег уха, *говор* уз помоћ микрофона, *читање* уз помоћ отворене књиге, док је *писање* представљено уз помоћ оловке, што се може видети на слици 134.

Слика 135. Приказ изборника и начина представљања навигационих елемената који му припадају

Осим избора нивоа и садржаја, изборник садржи и елементе за *контактирање* аутора, *подешавање уџбеника* и *пријаву* за учење српског језика путем Скајпа.

Након решавања теста и избора одговарајућег нивоа, „искачући изборник” аутоматски се затвара, водећи ученика до главног прозора који садржи информације о лекцијама. У овом

делу види се практично решење, као и методичко вођење ученика до спознавања језика. На пример, уколико ученик изабере почетни ниво и усавршавање вештине читања, у главном прозору ће му се приказати све лекције које су у вези са вештином читања на почетном нивоу, а које се могу изабрати превлачењем прста преко екрана у смеру горе–доле. Међутим, осим што електронски интерактивни уџбеник садржи траку напредовања која процентуално обавештава о савладавању свих лекција присутних у уџбенику, свака појединачна лекција пружа увид у њену заокруженост. Тако, ученик неће бити сигуран да је у потпуности изучио садржаје, на пример, прве лекције, уколико му трака за напредовање у савладавању одређене лекције не покаже 100%. Међутим, да би ученик дошао до осталих садржаја и усавршавања преосталих вештина, неопходно је да изучи и преостале делове исте лекције. Како се не би поново враћао на изборник, довољно је само да се превуче прстом преко екрана у смеру лево–десно, десно–лево, не би ли одговарајући садржаји исте лекције били изабрани (в. слику 132).

Изабране језичке вештине позициониране су у главном прозору са јасно уочљивом границом између сваке од њих (А.1.5). Садејство свих визуелних елемената обезбеђује уџбенику да има препознатљив изглед страница (А.1.8). Тако подблок сваке лекције садржи следеће податке: фотографију, број лекције са јасно назначеном вештином, наслов и кратак садржај лекције. Како би се ученик лакше оријентисао, поред броја лекције искоришћен је и иконички вид представљања садржаја, тако да се вештине слушања, говорења, читања и писања представљају истим оним иконицама које су коришћене у изборнику. Фотографије, видео-записи и аудио-записи саставни су део лекција и одликују се посебним HDR, односно HD квалитетом.

Навигациони елементи саставни су делови сваке појединачне лекције. Осим оних стандардних, који служе за повратак на почетну страну, постоје и навигациони елементи, у зависности од вештине која се развија, за: премотавање, репродукцију садржаја, снимање и упоређивање снимљеног материјала са унапред датим узорним материјалом, праћење промена и напредовања у учењу. Свесни значаја навигационих елемената у савременим андроид мобилним апликацијама, брижљиво смо креирали иконичка средства изражавања. Посебан значај међу навигационим елементима имају стрелице за проналажење жељене лекције, односно враћање на почетну страну.

У уџбенику доминира светлозелена боја, док су лекције сваког од три нивоа представљене другачијом бојом; тако је почетни ниво представљен плавом, средњи зеленом, а напредни љубичастом. Такође, сваки део лекције се визуелно диференцира: *Listening* сивом бојом са белим словима, *Speaking* наранџастом, *Reading* црвеном, *Grammar* тамнонаранџастом,

Writing светложутом. Све боје треба да у комбинацији са навигационим елементима омогуће ученику несметану кретњу кроз уџбеник и његове садржаје. Водећи рачуна о контрасту између текста и позадине, пажњу усмеравамо ка читљивости садржаја. Општи закључак у вези са бојама јесте да пружају потпуни угођај ученику приликом изучавања нових садржаја. Читљивости доприноси и тзв. *прилагодљиви дизајн* (енг. *responsible design*) који омогућава аутоматско прилагођавање слова и њихове величине димензијама екрана уређаја на коме се садржај репродукује (А.1.6). Коришћен је „роботик” фонт који не захтева посебан напор да би се декодирао (А.1.4).¹⁰⁹ Такође, величина је прилагодљива димензијама екрана мобилних телефона, те нема бојазни да текст неће бити читљив на било ком паметном телефону. Такође, посебну пажњу у дизајну овог уџбеника заузима и његова интерактивност која се постиже коришћењем визуелних ефеката појављивања текста, односно правилним распоредом основних елемената дизајна.

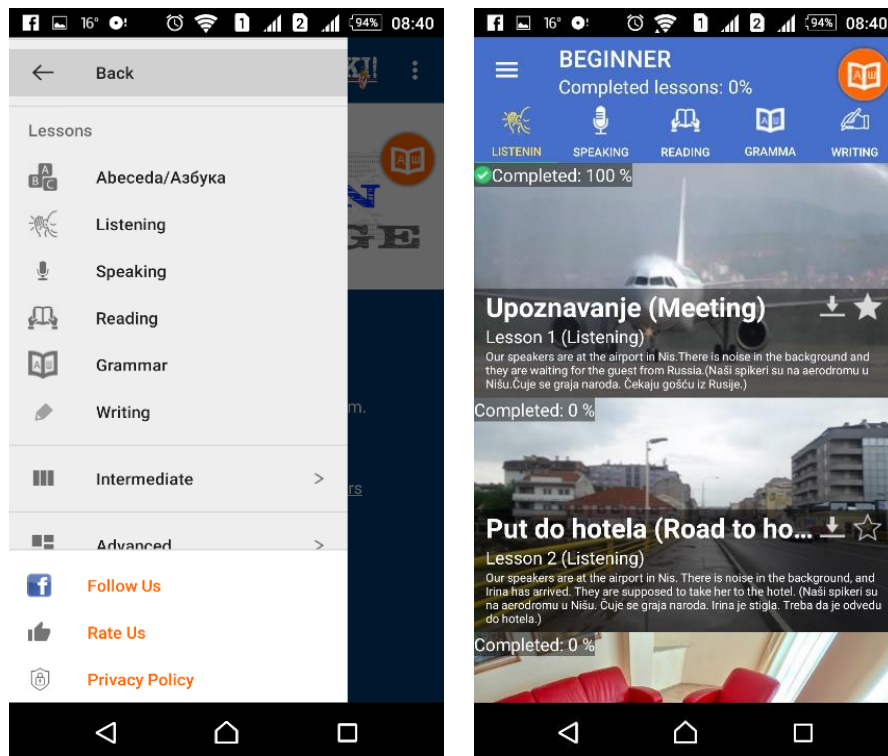
Све наведено доприноси електронском интерактивном уџбенику (*Про*)*Говори српски!* у остваривању посебног квалитета. Садејство поменутих елемената чини овај уџбеник интерактивним, а самим тим и занимљивим ученицима. Из тог разлога, електронски интерактивни уџбеник поседује једноставан кориснички интерфејс који у потпуности одговара на захтеве и почетника и напредних корисника паметних телефона. Уз наведено, двадесетчетворочасовна доступност на интернету посебан је сегмент квалитета овог уџбеника (А.2.4).

5.2.2. Садржај електронског интерактивног уџбеника

У уџбенику су коришћени аутентични садржаји из животног окружења, а додатна подешавања омогућавају његовог прилагођавања потребама и могућностима ученика (Б.2).¹¹⁰ Интересантно је да је уџбеник замишљен као отворен, те да се садржаји непрестано могу ажурирати. Прилагођени су препорукама изнетим у Заједничком европском оквиру и одговарају интересовањима младих (Б.3). На тај начин, не само да се пружа могућност целоживотног учења, већ и боља видљивост и посећеност у електронској продавници. Такође, сви садржаји су подељени на три нивоа: почетни, средњи и напредни, чиме се задовољавају потребе већине ученика, који не користе српски језик као језик струке.

¹⁰⁹ У електронском интерактивном уџбенику нисмо користили *italic* фонт, јер пракса показује да ученицима на почетним нивоима учења језика представља тешкоћу у савладавању лекција, јер захтева више напора приликом читања, а самим тим и приликом разумевања текста.

¹¹⁰ Имали смо на уму и стварање апликације која би се прилагођавала узрасним захтевима ученика-корисника, али смо на време схватили да би у изради такве апликације био потребан тим са већим бројем чланова.

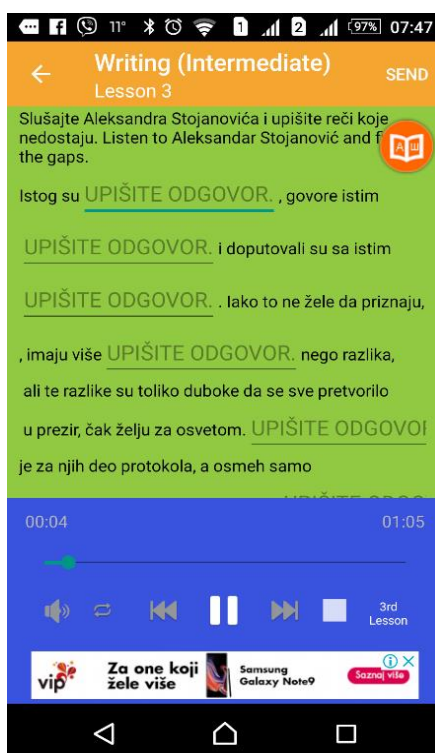
Слика 136. Подела садржаја према нивоима и вештинама

Садржај апликације постаје видљив отварањем картице „мени/изборник”, при чему је јасно структурисан на три нивоа – почетни, средњи и напредни. На сваком од ова три нивоа налазе се садржаји који помажу ученику да развије основне четири језичке вештине (слушање, причање, читање и писање). Осим развоја језичких вештина, у оквиру сваког нивоа налазе се одељци за учење (и понављање)¹¹¹ граматичких садржаја, правописа, српског културног наслеђа (Б.4), као и систематизације знања помоћу мапа ума и квизова. Како је у питању бета-верзија уџбеника, који очекује своја побољшања и допуну садржаја, у уџбенику се тренутно налазе по три лекције на сва три нивоа, што указује да је број обрађених тема као критеријум процене квалитета уџбеника само делимично остварен (Б.1). Ипак, свака од представљених лекција у уџбенику је насловљена и дат је њен краћи садржај: *Упознавање, Пут до хотела, У хотелу; Упознавање цимера, Стан, Светско првенство у фудбалу; Сарајевски атентат, Свадба, Вргањ*. Осим самих лекција, уџбеник садржи и четири додатна одељка: улазни тест за претходну проверу знања, листу од двеста двадесет најфреквентнијих глагола са облицима презента и партиципа, листу осамдесет придева са облицима компаратива и суперлатива, као и речник (дат у виду посебне апликације *Google Translate*, ради бољег разумевања речи и израза).

¹¹¹ Израз „да науче и уче српски језик” употребљен је са намером, јер смо мишљења да је језик недокучиво просторно које се не може ухватити и преточити у одређени калуп, већ да се свакога дана човековог живота мора учити. Појединац (ученик) може научити основна правила језика, нове речи, начине на које ће их повезати у смислену целину, али његова живост опире се свођењу на одређену дефиницију, те је зато потребно језик, поготову страни, свакодневно учити.

Ученик има могућност да сам бира садржаје на које ће се фокусирати. Тако, на пример, може у оквиру средњег нивоа изабрати усавршавање вештине читања. Алгоритам ће му дозволити да погледа све лекције које су на средњем нивоу креиране за развој поменуте вештине. Међутим, правила програмиране наставе, на којима је уџбеник изграђен, не дозвољавају ученику насумично бирање садржаја, већ праћење редоследа лекција – од прве до последње, и то тако да не може прећи на наредну лекцију док у потпуности не комплетира претходну савладавањем садржаја све четири језичке вештине.

Лекције у уџбенику су подељене на три нивоа и насловљене тако да привуку пажњу ученика. Свака лекција пропраћена је илустрацијом, насловом и кратким садржајем, датим у опису. Просечно трајање лекције је шест минута.

Слика 137. Пример лекције из електронског интерактивног уџбеника

Осим развоја вештина слушања, говорења, читања и писања, електронски интерактивни уџбеник пружа могућност да се ученици на сваком нивоу упознају са граматику српског језика, али и његовим правописом. Коришћењем аудио-лекција, на занимљив начин се представљају граматички садржаји и ученици упознају са правописом српског језика. Граматика и правопис представљају пети део појединачних лекција. Садржаји лекција из граматике и правописа у директној су вези са деловима лекција које су намењене развоју поменутих језичких вештина. Зато сваки од делова представља битну карику у савладавању лекције у целости и преласка на наредну.

Електронски интерактивни уџбеник (*Про*)*Говори српски!* разликује се од њему сличних уџбеника за учење страних језика по томе што има могућност израде тзв. „улазног теста”. Наиме, као велики недостатак приликом евалуације сличних апликација учили смо непостојање теста којим би се одредило на ком нивоу треба изучавати жељени језик. Из тог разлога, осмислили смо тест који би требало да омогући ученику да приликом покретања уџбеника процени свој ниво знања, како би изабрао за себе одговарајуће садржаје. Уз то, у одељку *О нама* детаљно смо изнели циљеве електронског интерактивног уџбеника, објашњавајући их са методичке стране. Наравно, сви они корисници који сматрају да им апликација није довољна помоћ у учењу српског језика или желе да га интензивније уче, увек могу контактирати наставника путем *Скајпа* ради индивидуализације рада и појашњавања нејасних језичких партија. Неизоставни делови електронског интерактивног уџбеника јесу и оцењивање (самог уџбеника) од стране корисника и могућност отварања веб-сајта, односно странице на Фејсбуку у потрази за новим материјалима за учење.

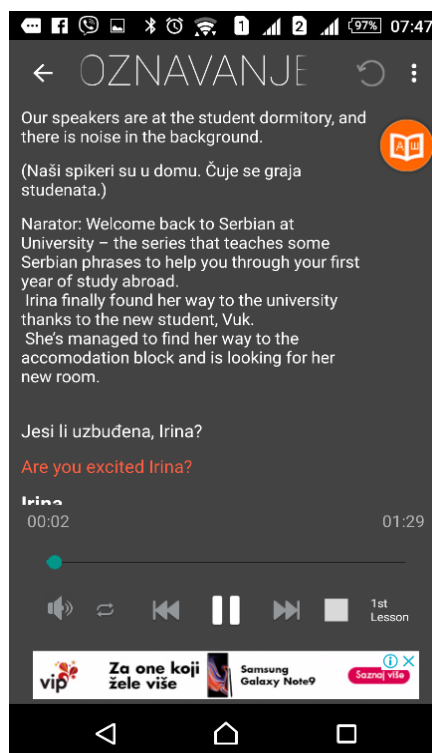
5.2.3. Дидактичко-методичко обликовање уџбеника

Спроведене евалуације штампаних и електронских интерактивних уџбеника показале су да њихово дидактичко-методичко обликовање уноси основну разлику између оних уџбеника за које би се могло рећи да су полуфункционални и оних за које се слободно може тврдити да то нису. Стога смо највећи део своје пажње усмерили ка дидактичко-методичком обликовању као једном од главних фактора квалитета уџбеника. Пошто је питању електронски интерактивни уџбеник, логичка организација садржаја (стандард В.2) и ефикасни начини презентовања вредности (В.2.1) главни су његови адути и по овој карактеристици се уџбеник издваја од њему сличних за учење српског, али и енглеског језика као страног.

Са садржајима ученике упознају четири „домаћина”: Емилија, Наташа, Ирина и Влада, тако да се успоставља одређени степен блискости и дијалога између њих и самог ученика. Настојали смо да уџбеник што више приближимо странцима на тај начин да спикери нису само изворни говорници српског језика (Наташа и Емилија), већ и странци који имају дипломе познавања српског језика на нивоима Ц1 и Ц2 (Ирина и Влада). Уџбеник у потпуности почива на елементима програмиране наставе: осим што омогућава самосталан рад и учење по систему „корак-по-корак”, уџбеник аутоматски прати напредак ученика и даје информацију о процентуалној успешности у савладавању садржаја, како појединачних лекција, тако и лекција у целости.

Интерактивност дизајна електронског интерактивног уџбеника доприноси ефикасности у презентовању садржаја. Сваки елемент дизајна осмишљен је тако да омогућава

несметану комуникацију између уџбеника и ученика. Тако, на пример, садржаји су представљени у одељку „изборник”. Ученик врло лако може одабрати жељени садржај: израду теста, садржаје који су распоређени на три нивоа (основни, средњи, напредни), учење језика путем Скајпа, додатна подешавања уџбеника или његово оцењивање. Најважнији сегмент, наравно, јесу садржаји распоређени на три нивоа. У оквиру сваког од нивоа, ученици могу изабрати секцију за развој неке од четири језичке вештине, али да усвоје нова знања о граматици и правопису српског језика. Осим тога, електронски интерактивни уџбеник у потпуности се заснива на постулатима програмиране наставе. Превлачењем прста преко екрана у смеру горе–доле, ученик може бирати жељену лекцију, док превлачењем у смеру лево–десно, различите садржаје исте лекције.

Слика 138. Ефикасни начин презентовања садржаја у уџбенику

Ученик не може изабрати другу лекцију док најпре не научи у потпуности садржаје предвиђене претходном лекцијом. Захваљујући „тракама за праћење напредовања”, ученик у сваком тренутку има податак о степену успешности у савладавању појединачне лекције, али и свих лекција одређеног нивоа. Свака појединачна лекција представљена је уз помоћ фотографије и кратког садржаја, како би се ученик припремио за садржаје који га очекују. Такође, иконичко представљање лекција ученику даје тачан податак о томе која вештина или знање ће се развијати/стицати захваљујући изучавању одређеног дела лекције.

Слика 139. Иконичко представљање садржаја у лекцији

Занимљив је начин на који се развија свака од четири поменуте вештине, али и начин на који се усвајају граматичка знања и правописна правила. Део лекције за развој вештине слушања код ученика темељи се на дијалогу између два спикера у облику аудио или видео записа (критеријум В.1.2.4), који не траје дуже од пет минута. Током свог дијалога спикери упознају ученике са значењима нових речи, појашњавајући их дескриптивно. Тако се вештина слушања развија кроз праћење дијалога између главних протагониста овог уџбеника који је представљен уз помоћ *аудио* и *видео материјала* са текстуалним изводом. Сваки од ових дијалога се може означити као омиљен и снимити у посебну листу омиљених лекција, или се може преузети кликом на дугме за преузимање ради каснијег самосталног проучавања. Свака реплика коју изговоре спикери праћена је променом боје текста, ради сналажења ученика у мноштву садржаја на екрану. Такође, кликом на реплику, отвара се речник који је преводи на жељени језик. Навигациони елементи омогућавају пуштање, премотавање или паузирање садржаја. Водили смо рачуна да брзина дијалога не буде иста на почетном, средњем и напредном нивоу усвајања језика, тако да се најспорије реплике смењују на почетном нивоу, нешто брже на средњем, док се на напредном нивоу тежи ка постизању нормалне комуникативне ситуације. Занимљиво је да текст који се користи у одељку за развој вештине слушања, представља лингвометодички предлог за развој осталих вештина, односно усвајање граматичких и правописних правила, што показује да су у уџбенику испуњени критеријуми В.1.1 и В.1.2.3. Другим речима, сваки од делова лекције има функцију развоја одређене вештине или проширења учениковог знања. Осим тога, постављањем занимљивог

питања на почетку дијалога ученицима се одржава пажња током целог часа, јер само ако пажљиво прати разговор, може доћи до решења на постављено питање.

Са једне вештине ученик аутоматски прелази на следећу. Тако се са вештине слушања прелази на вештину говора, за чији развој смо користили најсавременију технику препознавања гласа. Од ученика се очекује да правилно изговори понуђене реченице из претходног текста, како би могао да настави са учењем. Програм ће му дати повратну информацију о успешности одговора и детаљно описати грешку (уколико је до ње дошло). Само тачним извршавањем радног налога, ученик стиче право да пређе на развој вештине читања, кроз увежбавање читања непознатих речи и израза за које постоји аудио-запис правилног изговора. Са секције за развој вештине читања, ученик се даље креће кроз граматичке садржаје, односно извршавање разноликих задатака у секцији за увежбавање писања. Тако се као још један квалитет дидактичко-методичког обликовања уџбеника појављују разноврсна питања, радни налози и задаци (критеријум В.1.2.1): осим преписивања текстова са ћирилице на латиницу, избора одговарајућих речи, од ученика се на вишим нивоима очекује и да састави краћи текст, допуни транскрипт аудио-извештаја итд. Истицање битних садржаја постигнуто је променом боје слова, али и коришћењем технике болдирања, верзализације и искошења слова.

Базирајући се на тексту дела лекције намењеном развоју вештине слушања, развој вештине говора је у блиској вези са њом. Електронски интерактивни уџбеник користи најсавременије алгоритме за препознавање гласова. Тако, на пример, за развој вештине говора, ученик мора прочитати одређени број речи, простих и сложених реченица, у зависности од нивоа познавања језика, не би ли успешно завршио задатке. Наиме, ученик би требало да сними сопствени изговор речи, простих и сложених реченица и да тај свој изговор упореди са унапред снимљеним материјалом. Уколико програм препозна поклапање, ученик може да настави са савладавањем градива. Међутим, уколико програм не пронађе поклапања, ученик се, на почетном нивоу, мора подсетити правилног изговора кликом на одговарајућу иконицу којом ће активирати снимак правилног изговора, док на вишим нивоима мора самостално доћи до тачног одговора. Такође, за развој вештине читања, ученици користе могућност снимања свога читања и упоређивања са датим примером, с тим што се на почетном нивоу чита неколико реченица, на средњем краћи текст, а на напредном читава прича.

Развој вештине писања осмишљен је кроз различите активности ученика, у зависности од нивоа на коме се језик изучава. Тако се на почетном нивоу од ученика очекује да напишу тражену реч, док на средњем и вишем нивоу да дају одговор у виду пунозначне реченице или чак да напишу краћи састав. У оквиру вештине писања, од ученика се очекује да реши

одређени број задатака ради провере успешности схватања и разумевања текста који се обрађује.

Усвајање знања из области граматике и правописне норме организовано је кроз видео и аудио лекције које су унапред спремљене за ученике на одређеном нивоу. Граматички садржаји су у потпуности прилагођени узрасту ученика, њиховим интересовањима, као и нивоу на коме се језик изучава. У овим двама секцијама у потпуности се поштују захтеви и садржаји прописани *Европским оквиром*. Сви садржаји су истумачени на прави начин захваљујући коришћењу релевантне лингвистичке литературе. Искуство које имамо у области наставе српског језика као страног послужило нам је за развој две додатне секције (критеријум В.1.2.6) – *Листе глагола* и *Листе придева*, које су намењене свим корисницима уџбеника, јер пракса показује да странци који усвајају српски језик највише потешкоћа имају приликом прављења облика презента и радног глаголског придева, односно компаратива и суперлатива. Листа глагола, како јој само име каже, садржи више од двеста глагола које ученик може претражити и у којој може проверити облике презента и радног глаголског придева. Листа придева намењена је провери облика компаратива и суперлатива осамдесет најфреквентнијих придева у српском језику.

За разлику од сличних уџбеника за учење енглеског језика као страног, уџбеник *(Про)Говори српски!* садржи и улазни тест који је испрограмиран тако да ученику пре почетка коришћења уџбеника пружи информацију о нивоу познавања српског језика, те избора правог нивоа, док тестови након одређеног броја лекција треба да дају увид у резултате које ученик постиже захваљујући коришћењу уџбеника према датом упутству (В.1.2.7). Коришћене фотографије, илустрације и иконице остварују вишеструку функцију. Осим што доприносе атрактивности дизајна, имају демонстративну функцију ради објашњавања, појашњавања и илустрације садржаја. Постоје чак и одређени делови лекције представљени у виду постера са посебном функцијом истицања битних граматичких правила, у вези са чијом употребом се често греша, или мапа ума ради лакшег памћења обрађених садржаја. Уколико ученик има било каквих недоумица, увек може позвати „задуженог” наставника путем Скајпа, што представља новину код апликација ове врсте. Захтеви у погледу оцена апликације у потпуности су задовољени, зато што електронски интерактивни уџбеник оставља могућност свим својим корисницима да га оцене и дају сугестије ради његовог унапређивања. Функционалност уџбеника посебно се прилагођава захтевима сваког корисника захваљујући постојању опције за подешавање приказа, начина рада и корисничког интерфејса.

Захваљујући поштовању свих захтева у погледу дидактичко-методичког обликовања, закључујемо да је реч о функционалном електронском интерактивном уџбенику. Свакодневна

ажурирања доприносе његовој популарности међу ученичком популацијом. Такође, уџбеник *(Про)Говори српски!* омогућава развој стваралачког и критичког мишљења захваљујући посебним радним налозима и задацима, али и непрестаном упућивању ученика да користе додатну литературу ради бољег разумевања представљених садржаја. Иако уџбеник у потпуности испуњава захтеве представљене у евалуационом обрасцу ове докторске дисертације, мора се имати на уму да је ово први уџбеник ове врсте у Србији, те да ћемо у наредном периоду и те како радити на њему, са циљем унапређивања и постизања пуног склада међу елементима дизајна, садржаја и функционалности.

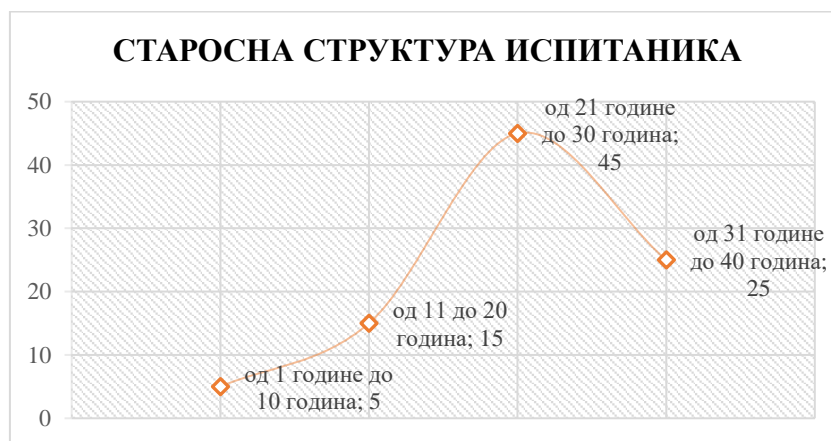
5.3. Функционалност електронског интерактивног уџбеника *(Про)Говори српски!*

Истраживање у вези са функционалношћу електронског интерактивног уџбеника *(Про)Говори српски! (Speak Serbian)* трајало је од краја августа 2018. године до краја јануара 2019. године са циљем процене квалитета овог уџбеника од стране ученика из иностранства који су га користили за учење српског језика као страног. Реализовали смо га помоћу онлајн-анкете¹¹² коју смо унапред припремили и која је представљала саставни део уџбеника. У истраживању је учествовало укупно 110 испитаника, од чега 60 мушкараца и 50 жена.¹¹³ Све прикупљене податке анализирали смо и графички приказали уз помоћ софтверског пакета *SPSS 20.0*.

Графички приказ 5. *Полна структура испитаника*

Према очекивању, највећи број ученика који је користио електронски интерактивни уџбеник старости је између двадесет и једне (21) и тридесет (30) година, што је уочљиво на датом графичком приказу.

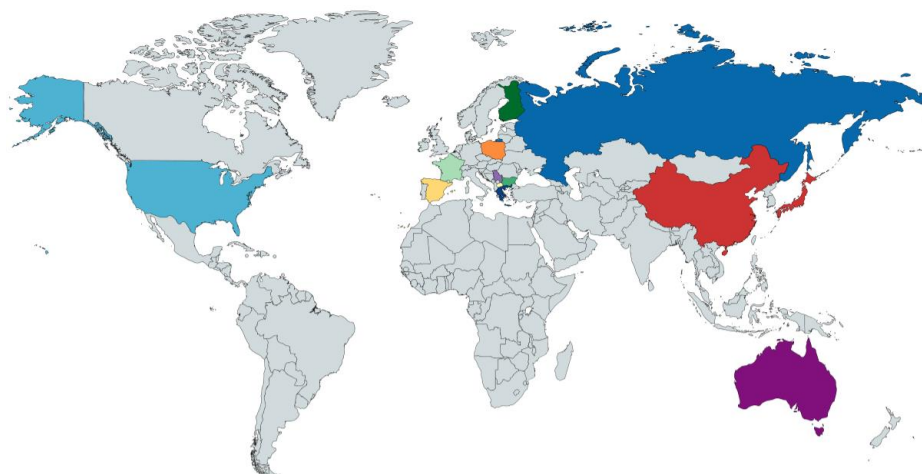
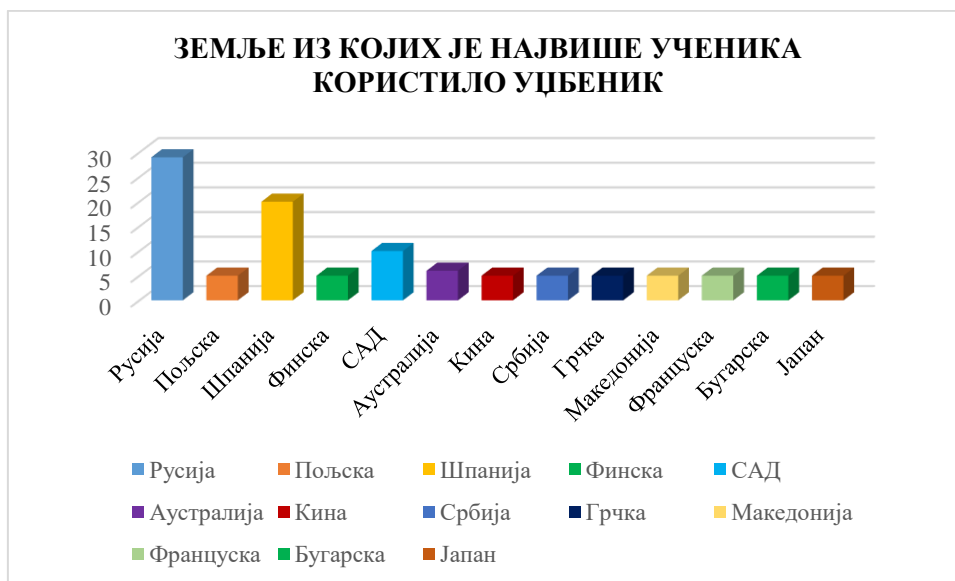

Графички приказ 6. *Старосна структура испитаника*

¹¹² Дата анкета написана је енглеским језиком ради обезбеђења равноправног учешћа и оних ученика који су на почетном нивоу познавања српског језика (в. Прилог 2).

¹¹³ Иако је електронски интерактивни уџбеник до тренутка писања ове анализе преузело више од хиљаду и по корисника, веома мали број је дао повратну информацију кроз попуњавање упитника.

У вези са тим је и наклоност испитаника ка употреби савремених информационих технологија за учење, јер се 99% изјаснило да свакодневно употребљава савремена информационо-комуникациона средства.

Графички приказ 7. Земље из којих је највише ученика користило електронски интерактивни уџбеник

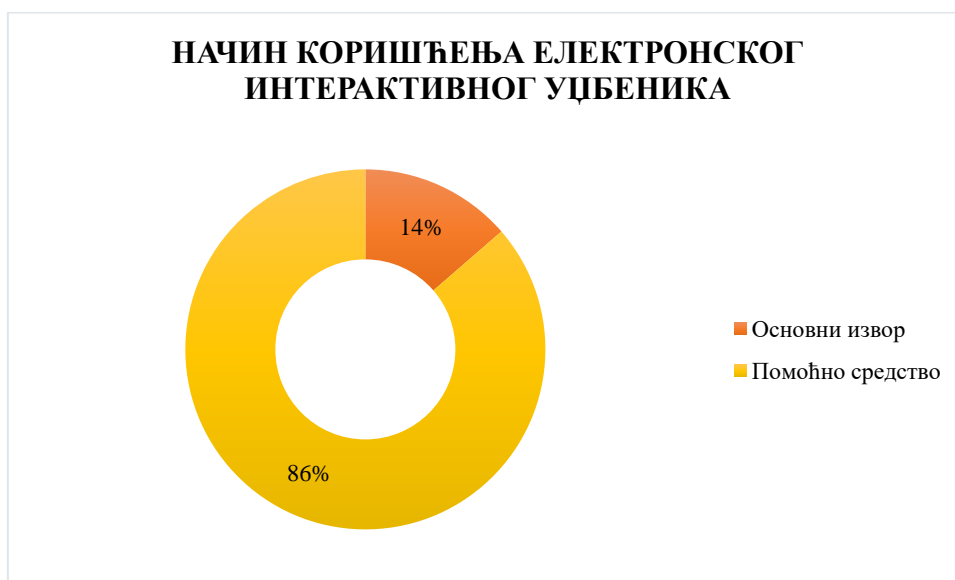
С обзиром на старосну структуру испитаника који су учествовали у истраживању, највећи број корисника уџбеника чине студенти и ученици (50%), а затим лингвисти (23%), наставници страних језика (17%), инжењери (10%), који имају директну потребу да науче српски језик ради обављања професионалних активности. Ученици су као разлоге за учење српског језика навели: жељу за савладавањем свих словенских језика (25%), српско порекло и потребу познавања српског језика ради комуникације са рођацима (25%), честе посете ових простора (20%), жељу за упознавањем српске културе (20%) и, наравно, студентске размене путем европских програма мобилности (10%). Из тог разлога је највећи број ученика (55%) користио електронски интерактивни уџбеник за учење српског језика на почетном нивоу (в. следећи

графички приказ). Апсолутно сви ученици изјавили су да су уживали да уче српски језик уз помоћ овог уџбеника.

Графички приказ 8. *Ниво познавања српског језика*

Интересантно је да чак 86% испитаника електронски интерактивни уџбеник користио као помоћно средство, односно секундарни извор материјала за рад и учење српског језика.¹¹⁴ Тиме се потврђује наша претпоставка, наведена у претходним поглављима, да електронски интерактивни уџбеници још увек немају моћ да у потпуности замене функцију штампаних уџбеника. Ученици их и даље доживљавају као помоћна наставна средства, те их у складу са таквом тврдњом и у зависности од бројности представљених материјала у просеку користе двадесет дана.

Графички приказ 9. *Начин коришћења електронског интерактивног уџбеника према мишљењу ученика*

¹¹⁴ Оваква врста уџбеника за ученике представља вид неформалног учења.

Испитаници су као позитивне карактеристике електронског интерактивног уџбеника истакли: прегледност, јасност, употребљив кориснички интерфејс, читљивост, интересантност, јединственост уџбеника¹¹⁵, свевремену доступност материјала на интернету, логичку организованост, разумљивост, ефикасност у презентовању садржаја¹¹⁶, постојање функционалних задатака и тестова, листе специфичних глагола и придева и Гугл преводиоца. Сви испитаници су позитивно оценили дизајн електронског интерактивног уџбеника, наглашавајући његову атрактивност (90%), значај функционалног распореда информација на екрану (75%) и његову читљивост (74%), лакоћу уноса потребних података (70%) и сналажења унутар лекција (60%). Сви анкетирани испитаници у потпуности су сагласни са тврдњама да су навигациони елементи и боје коришћене у уџбенику највећи квалитет његовог дизајна. Са тврдњама да су сликовна средства изражавања функционално употребљена у овом уџбенику и да су информације представљене на занимљив начин у потпуности се сагласило 97% ученика.

У погледу садржаја, 90% ученика у потпуности је сагласно и 85% је сагласно да подељеност садржаја на три нивоа представља посебан квалитет уџбеника ове врсте, као и да одговарају узрасту, интересовањима и потребама ученика. С обзиром на чињеницу да у уџбенику постоји само девет лекција, 90% ученика је констатовало да недостају лекције и нови садржаји. Са тврдњом да се у уџбенику користе аутентични наставни материјали апсолутно је сагласно 98% анкетираних ученика. Такође, сви испитаници су апсолутно сагласни да су коришћени текстови аутентични и интересантни. Чак 92% анкетираних ученика сматра да постојање улазног теста помаже при избору одговарајућих лекција, које су уједно интересантне и поштују начело учења српског језика корак-по-корак и одговарају узрасту и интересовањима ученика, представљајући културне датости српског народа. Уз наведено, 85% испитаника је коришћени језик оценило као аутентичан, при чему је 75% анкетираних ученика у потпуности сагласно са тврдњом да су коришћени дијалози природни, а распоред садржаја на три нивоа функционалан за успостављање свима разумљиве комуникације на српском језику. Такође, 83% испитаника је апсолутно сагласно, односно њих 12% је сагласно са тврдњом да су граматички садржаји представљени на примерен начин који помаже њихово једноставно савладавање, као и да су лексички садржаји омогућили увећање расположивог броја речи. Од укупног броја анкетираних ученика, 94% апсолутно је сагласно са тврдњом да су примери разноврсни и омогућавају учење основа српскога језика.

¹¹⁵ Под јединственошћу уџбеника подразумева се непостојање сличног бесплатног електронског интерактивног уџбеника на интернету.

¹¹⁶ Ефикасност у презентовању садржаја представља коришћење најсавременијих видова електронског учења.

У погледу квалитета дидактичко-методичког обликовања, 94% испитаника сагласно је са тврдњом да су питања, радни налози и задаци разноврсни и омогућавају поступно увежбавање научених садржаја. Чак 92% ученика приметило је постојање могућности да изразе себе кроз одговоре на постављена питања и задатке. Сви анкетирани ученици апсолутно су сагласни са тврдњом да су примењени ефикасни начини презентовања градива. Постојање траке за праћење напредовања у савладавању садржаја, Гугл преводиоца и подкаста у уџбенику 99% испитаника оценило је као изузетно функционално. Чак 98% анкетираних ученика апсолутно је сагласно са тврдњама да су у уџбенику присутни корисни видео и аудио материјали, као и функционални тестови за проверу знања. У вези са тим, 45% испитаника је сагласно са тврдњом да су аудио-записи странаца који говоре српски језик посебно користили у разумевању и учењу српског језика.

Захваљујући питањима отвореног типа, анкетирани ученици су као недостатке анализираних електронског интерактивног уџбеника истакли: постојање свега неколико лекција, проблеме техничке природе у вези са појединим вежбањима који се тичу аутоматског препознавања гласова, непостојање могућности за чињење грешке и стварање вештачких услова за учење језика. Међутим, већина наведених недостатака условљена је ограниченошћу технике и технологије која се користи за развијање ове врсте уџбеника. Ипак, и поред таквих недостатака, испитаници сматрају да апликација подједнако развија све четири језичке компетенције, при чему се вештина слушања, према мишљењу испитаника, посебно развија због специфичних наставних метода које се користе у овом уџбенику. Такође, ученици сматрају да би постојање више видео-записа и превода српских националних песама и поп-песама умногоме побољшало квалитет и функционалност уџбеника.

Сви испитаници сматрају да је коришћење електронског интерактивног уџбеника утицало на побољшање њиховог знања српског језика на жељеном нивоу и да би уџбеник препоручили својим познаницима који су заинтересовани за учење српског језика, оценивши уџбеник просечном оценом 4,7. Истом оценом га је оценило на Гугл-плеј продавници више од хиљаду и по ученика. На основу свих одговора испитаника, закључујемо да ученици који користе електронски интерактивни уџбеник *Speak Serbian* сматрају да је у питању савремено и функционално наставно средство које може помоћи приликом учења српског језика на жељеном нивоу. Ипак, поред свих наведених позитивних особина овог уџбеника, потребно је уложити још много напора у његову оптимизацију и развој, како би у потпуности могао да одговори на захтеве модерне наставе у XXI веку. Стога се пред све наставнике српског језика као страног поставља задатак да предузму одређене кораке на том пољу у циљу побољшања овог вида наставе.

ЗАКЉУЧАК

Докторска дисертација под називом *Полифункционалност уџбеничког комплета за учење српског језика као страног* ревалоризује значај и функцију уџбеничког комплета у настави српског језика као страног. Питање полифункционалности уџбеника и њиховог квалитета постаје актуелно последњих година са развитком овог вида наставе и проширењем броја центара у којима се учи и подучава српски језик као страни. Стога смо се фокусирали на испитивање полифункционалности уџбеничког комплета кроз стварање обрасца за евалуацију уџбеника и радних свезака, а све са циљем проналажења најквалитетнијег и стварања слике о томе како треба да изгледа (уџбенички комплет за учење српског језика као страног) у XXI веку. Осим тога, редефинисали смо појам електронског интерактивног уџбеника и понудили пример како би таква врста уџбеника могла да изгледа у настави српског као страног језика.

Иако не постоји једнозначно термилошко одређење уџбеничког комплета и његових појединачних јединица, неоспорна је улога коју има у настави страног језика. Према законцима и наставним правилницима, уџбенички комплет чине уџбеник, радна свеска и додатни материјали који уз њих долазе. Међутим, савремена наставна пракса показује да постоји тежња ка редукацији основних елемената уџбеничког комплета и његовом свођењу на уџбеник, што је посебно уочљиво у настави српског језика као страног у којој су радне свеске ретке, док је у свим другим радна свеска готово редовно његов саставни део. Узрок таквог чињеничног стања је, пре свега, економске природе, али и постоји додатни – готово увек се радна свеска посматра као помоћно средство. У којој ће мери уџбеник и радна свеска бити функционални зависи од њиховог квалитета који се утврђује проценом испуњености више критеријума. Прегледом литературе утврдили смо да се више страних аутора бавило питањем евалуације уџбеника, али да нема обрасца који обухвата све критеријуме за процену њиховог квалитета. Зато у овој докторској дисертацији дајемо евалуациони образац за процену квалитета уџбеника, односно радних свезака, који обухватају критеријуме разврстане у три категорије: *дизајн и општи атрибути уџбеника (А)*, *садржај (Б)* и *дидактичко-методичко обликовање (В)*.

Како је настава српског језика као страног релативно млада дисциплина и нема много публикованих уџбеничких комплета, за формирање свеобухватног евалуационог обрасца послужили су нам, поред уџбеника за учење српског језика, и уџбеници за учење енглеског језика као страног. С обзиром на то да је реч о уџбеницима који су доживели вишеструка прештампавања и допуне, вишегодишње искуство аутора и издавачких кућа пружило је значајне смернице о томе како треба да изгледа савремен дидактичко-методички обликован уџбенички комплет. Компаративна анализа уџбеника и радних свезака показала нам је да

уџбеници за учење енглеског језика у већој мери задовољавају критеријуме предочене новоформираним евалуационим обрасцем у односу на уџбенике за учење српског језика као страног, с тим да има уџбеника за учење српског језика као страног који су на корак до полифункционалности. Такве уџбенике писали су изворни говорници српског језика, за разлику од оних које су писали странци. Већа разлика је уочљива када се говори о радним свескама – врло их је мало у настави српског језика као страног, а осим тога, за разлику од радних свезака за учење енглеског језика, њихова функција је предодређена постојањем аудио-материјала. Радна свеска је у настави енглеског језика као страног стављена високо на пиједестал важних наставних средстава, чијем се дизајнирању и дидактичко-методичком обликовању посвећује посебна пажња. Међутим, истраживање је такође показало да се, иако има квалитетних уџбеничких комплета, уџбенички комплети за учење српског језика као страног не могу назвати полифункционалним наставним средствима услед постојања недостатака, који су најчешће последица неиспуњавања захтева у погледу квалитета дизајна и дидактичко-методичког обликовања (на пример, неразноврсност питања, радних налога и задатака, непостојање битних структурних елемената или ефикасних начина презентовања садржаја).

Посебан дисбаланс у погледу квантитета уочили смо код електронских интерактивних уџбеника. Док у настави енглеског језика као страног електронски интерактивни уџбеници за учење путем мобилних телефона постају саставни део уџбеничког комплета, у настави српског као страног долази до појаве две групе ових уџбеника – за учење путем мобилних телефона и путем рачунара. У првој групи спорадично се појављују апликације чији су аутори стране компаније и које не завређују да се назову електронским интерактивним уџбеницима, зато што се електронским интерактивним уџбеником може назвати само она апликација која је се одликује специфичним садржајем, педагошко-психилошким поставкама и дидактичко-методичким обликовањем, а оне то немају. У другој групи тренутно постоје четири уџбеника – *Serbian for Beginners* и три уџбеника из комплета *Српски – језик мог завичаја*, који показују своју полифункционалну природу. Како би се ситуација бар мало поправила међу уџбеницима за учење српског путем мобилних телефона, током израде докторске дисертације развили смо електронски интерактивни уџбеник под називом *(Про)Говори српски! (Speak Serbian)*, настојећи да покажемо како би требало да изгледа полифункционално наставно средство у XXI веку. Истраживање у вези са овим електронским интерактивним уџбеником нам је показало да ученици позитивно реагују, остављајући позитивне коментаре и високо вреднујући апликацију на *Google PlayStore*-у. Осим тога, спроведена анкета је показала да највећи број ученика електронски интерактивни уџбеник користи као секундарни извор материјала за учење српског језика, схватајући важност овог вида учења. Иако смо очекивали

да ће (нај)млађа популација више користити апликације за учење, што је у складу са начином живљења и навикама, електронски интерактивни уџбеник највише користе старији од 20 година. Узрок оваквог резултата јесу пословне обавезе одраслих, те мањак времена за учење језика на традиционалан начин, одласком на часове и коришћењем штампаних уџбеника. Интересантно је да овај вид учења највише користе ученици који, или не знају уопште српски језик, или га знају на напредном нивоу. У погледу дизајна, садржаја и дидактичко-методичке обликованости, електронски интерактивни уџбеник *(Про)Говори српски!* високо је оцењен од стране ученика.

На основу свега реченог можемо закључити да је уџбенички комплет најбитнији предуслов за реализацију наставе страног језика, од чијег квалитета зависи успешност у остваривању наставних циљева. Зато се као битан предуслов поставља спровођење константних евалуација ради побољшања квалитета уџбеничког комплета. Стога, резултати ове докторске дисертације требало би да отворе врата новим истраживањима уџбеничких комплета у циљу иновирања наставе српског језика као страног, као и раду на објављивању нових полифункционалних штампаних и електронских интерактивних уџбеника.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. АБРАХАМ, ЛИУ 1991: Abraham, R. G., Liou, H-C. (1991). „Interaction generated by three computer programs – analysis of functions of spoken language”. In Dunkel, P. (ed.): 85–109.
2. АЗИЗФАР И САР. 2010: Azizfar, A., Koosha, M., Lotfi, A. R. (2010). „An analytical evaluation of Iranian high school ELT textbooks from 1970 to the present”. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 3 (2010), 36–44.
3. АЈНСДОТИР 2005: Einarsdottir, J. (2005). „Playschool in pictures: Children’s photography as a research method”. *Early Child Development and Care*, 175, 523–541.
4. АЈЦАНОВИЋ 2015: Ајцановић, Н. (2015). „Лингвокултуролошки садржај уџбеника за нижи основношколски узраст (на примеру уџбеника *Родничок*)”, *Славистика*, књ. XIX, Београд: Славистичко друштво Србије, 2015.
5. АЛИСОН 2003: Allison, K. J. (2003). *Rhetoric and Hypermedia in Electronic Textbooks*. A PhD dissertation, Texas Woman's University.
6. АЛМЕИДА, МОНТЕИРО 2017: Almeida, F., Monteiro, J. (2017). „The role of responsive design in web development”. *Webology*, 14, 48–65.
7. АЛПТЕКИН 1993: Alptekin, C. (1993). „Target-language culture in EFL materials”. *ELT journal*, 47 (2), 136–143.
8. АНГЕЛИ, ВАЛАНИДЕС 2004: Angeli, C., Valanides, N. (2004). „Examining the effects of text-only and text-and-visual instructional materials on the achievement of field-dependent and field-independent learners during problem-solving with modeling software”. *ETR & D*, 52(4), 23–36.
9. АНИШЧЕНКО 1975: Анищенко, А. П. (1975). *Функции иллюстративности как элемента структуры учебника*. „РШШ” (1), стр. 21–26.
10. АНЛИ 2005: St Anley, G. (2005). *Podcasting for ELT*, British Council, Barcelona.

11. АНСАРИ, БАБАЈИ 2002: Ansary, H., Babaii, E. (2002). „Universal characteristics of EFL/ESL textbooks: a step towards a systematic textbook evaluation”. *The Internet TESL Journal*, 8(2), 1–9.
12. АРДИТИ, ЧО 2005: Arditi, A., Cho, J. (2005). „Serifs and font legibility”. *Vision Research*, 45(23), 2926–2933.
13. АРДИТИ, ЧО 2007: Arditi, A., Cho, J. (2007). „Letter case and text legibility in normal and low vision”. *Vision Research*, 47, 2499–2505.
14. АРИ 2015: Ev-Ari, S. (2015). „Comprehending non-native speakers: theory and evidence for adjustment in manner of processing”, *Front. Psychol.* 5: 1546.
15. АРНОЛД И САР. 2007: Arnold, J., Puchta, H., Rinvoluceri, M. (2007). *Imagine that!: mental imagery in the EFL classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. АХМАД И САР. 1985: Ahmad, K., Corbett, G., Rogers, M., Sussex R. (1985). *Computers, language learning and language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. АХМЕД 2017: Ahmed, S. (2017). „Authentic ELT Materials in the Language Classroom: An Overview”. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 4, 181–202.
18. БЕЈКЕР 2015: Baker, L. (2015). „How many words is a picture worth? Integrating visual literacy in language learning with photographs”. *English Teaching Forum*. Retrieved from americanenglish.state.gov/English-teaching-forum.
19. БЕК И САР. 2002: Beck, I. L., McKeown, M. G., Kucan, L. (2002). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction*. New York: Guilford.
20. БЕЛИЗДЕ, АГАЗДЕ 2014: Baleghizadeh, S., Aghazadeh, S. (2014). „Activity Types in ESL Workbooks: A Content Analysis”. *Korea TESOL Journal*, Vol. 11, No. 1: 184–214.
21. БЕРНСТЕЈН 1996: Bernstein, B. (1996). „Pedagogy, symbolic control and identity”. *British Journal of Sociology of Education*, 18 (1): 119–124.

22. БЕТИ 2013: Beatty, K. (2013). *Teaching & Researching: Computer-Assisted Language Learning*. Routledge.
23. БИГЕЈТ 2001: Bygate, M. (2001). „Effects of task repetition on the structure and control of oral language”, In M. Bygate, P. Skehan, and M. Swain, *Researching Pedagogic Tasks, Second Language Learning, Teaching and Testing*. Harlow: Longman, 23–48.
24. БИРНС 2002: Byrnes, H. (2002). *The cultural turn in foreign language departments: Challenge and opportunity*. *Profession*, 2002, 114–129.
25. БИРС 1998: Beers, K. (1998). „Listen While You Read: Struggling Readers and Audiobooks”, *School Library Journal*, 44 (4): 34–35.
26. БИШЧЕ 2007: Bischke, J. (2007). *Founder*, www.LearnOutLoud.com.
27. БЈЕЛАКОВИЋ 2007: Bjelaković, I. (2007). „Metodološki okviri nastave srpskog kao stranog u knjizi *Naučimo srpski 1* (početni nivo). *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti* (zbornik radova), Filološki fakultet u Beogradu, str. 260–269.
28. БЛУМ И САР. 1956: Bloome, B., et al. (1956). *Taxonomy of educational objectives: Handbook I, The cognitive domain*. New York: David McKay & Co.
29. БО 2013: Baw, S. S. (2013). „Textbook Analysis: Headway Upper-Intermediate Student’s Book”, *ABAC Journal Vol. 33*, No. 2, 83–92.
30. БОЗКАРТ, БОЗКАЈА 2013: Bozkurt, A., Bozkaya, M. (2013). „Etkileşimli E-Kitap: Dünyü, Bugünü ve Yarını”. *Akademik Bilişim 2013*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 375–381.
31. БОЗКАРТ, БОЗКАЈА 2015: Bozkurt, A., Bozkaya, M. (2015). „Evaluation Criteria for Interactive E-Books for Open and Distance Learning”. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16 (5), 58–82.
32. БРАЈКОВИЋ 2015: Брајковић, Н. (2015). „Непосредни методички садржај у предговору уџбеника и приручника руског језика за основну школу и специјалне методичке

инструкције у њима”, *Славистика*, књ. XIX (2015), Београд: Славистичко друштво Србије, 348–358.

33. БРАУН 1994: Brown, H. D. (1994). *Principles of language learning and teaching*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Regents.
34. БРАУН 2001: Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. White Plains (2nd Ed.). N.Y.: Pearson Education.
35. БРАУН 2002: Brown, J. E. (2002). „Audiobooks in the classroom: bridging between language arts and Social Studies”. *The Alan Review*, 29 (3), 58–59.
36. БРАУН 2004: Brown, H. D. (2004). *Language assessment: Principles and classroom practices*, NY: Pearson Education.
37. БРБОРИЋ 2015: Брборић, В. (2015). „Језички и национални идентитет у основној школи”, *Узданица*, XII/1, стр. 147–156.
38. БРД 2001: Byrd, P. (2001). „Textbooks: Evaluation for selection and analysis for implementation”, In: M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a second or foreign language*. Boston: Heinle & Heinle.
39. БРОКМАН 1991: Brockman, J. (1991). „The unbearable distraction of color”. *IEE Transactions on Professional Communication*, 34(3), 153–159.
40. БРУКС 1964: Brooks, N. (1964). *Language and Language Learning Theory and Practice*. New York: Harcourt, Brace, World Inc.
41. БРУКС 1997: Brooks, N. (1997). „Teaching Culture in the Foreign Language Classroom”, In: Heusinkveld, P. R. (Ed.), *Pathways to Culture*, Yarmouth, ME: Intercultural Press.
42. БРУЛХАРТ 1986: Brulhart, M. (1986). „Foreigner Talk in the ESL Classroom: Interactional Adjustment to Adult Students at Two Language Proficiency Levels”. *TESL Canada Journal*, 3, 29–42.

43. БРУМФИТ 1980: Brumfit, C. J. (1980). „Seven last slogans”. *Modern Language Journal*, 7 (1): 30–31.
44. БАЙТ 1988: White, R. (1988). *The ELM Curriculum*. Blackwell.
45. ВАЛЕНГА 2004: Vellenga, H. (2004). *Learning Pragmatics from ESL & EFL Textbooks: How Likely?*, Northern Arizona University, <http://tesl-ej.org/ej30/a3.html>.
46. ВАНГ 2008: Wang, X. (2008). „Reflection on the notion of culture teaching”. *US-China Foreign Language*, 6 (1), 49–53.
47. ВАНДЕРГРИФТ 1999: Vandergrift, L. (1999). „Facilitating second language listening comprehension: Acquiring successful strategies”, *ELT journal*, 53 (3), 168–176.
48. ВАНДЕРГРИФТ 2003: Vandergrift, L. (2003). „Orchestrating strategy use: Toward a model of the skilled second language listener”. *Language Learning*, 53, 463–496.
49. ВАНДЕРГРИФТ 2007: Vandergrift, L. (2007). „Recent developments in second and foreign language listening comprehension research”. *Language Teaching*, 40 (3), 191–210.
50. ВАРИШАУЕР 1996b: Warschauer, M. (1996b). „Computer-assisted language learning: an introduction”. In S. Fotos (Ed.), *Multimedia language teaching*, 3–20, Tokyo: Logos.
51. ВАРИШАУЕР 2000: Warschauer, M. (2000). „Language, identity, and the Internet”. In G. Rodman (Ed.), *Race in cyberspace*. New York: Routledge, 151–170.
52. ВАРИШАУЕР, КЕРН 2000: Warschauer, M., Kern, R. (Eds.) (2000). *Network-based language teaching: Concepts and practice*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
53. ВАРИШАУЕР, ХЕЛЛИ 1998: Warschauer, M., Healey, D. (1998). „Computers and language learning: An overview”. *Language Teaching*, 31, 57–71.
54. ВИГОТСКИЙ 1986: Vygotsky, L. (1986). *Thought and Language Cambridge*, MA: MIT Press.

55. ВИЛИЈАМС 1981: Williams, R. (1981). „A procedure for ESP textbook analysis and evaluation on teacher education courses”. *The ESP Journal*, (2), 155–162.
56. ВИЛИЈАМС 1983: Williams, D. (1983). „Developing criteria for textbook evaluation”. *ELT Journal*, 37 (3), 251–255.
57. ВИЛИЈАМС, БУРДЕН 1994: Williams, M., Burden, R. L. (1994). „The role of evaluation in ELT project design”. In: *English Language Teaching Journal*, 48/1, 22–27.
58. ВИЛИС 1996: Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. Harlow: Longman.
59. ВИЛОТИЈЕВИЋ 2000: Вилотијевић, М. (2000). *Дидактика 3, организација наставе*. Београд: Завод за уџбенике, Учитељски факултет.
60. ВИЛСОН 2008: Wilson, J. J. (2008). *How to Teach Listening*. Malaysia: Pearson Education Limited.
61. ВИСИЛИЈ, РОВЛИ 2008: Vassiliou, M., Rowley, J. (2008). „Progressing the definition of e-book”. *Library Hi Tech*, 26 (3), 355–368.
62. ВОТЕР 2007: Waters, J. (2007). *Using Audiobooks to Support Reading*. Valor Media Concepts, Inc.
63. ВУЛФСОН 2008: Wolfson, G. (2008). „Using audiobooks to meet the needs of adolescent readers”. *American Secondary Education*, 36 (2), 105–114.
64. ГАК 2011: Gak, D. (2011). „Textbook – an important element in the teaching process”. *Metodički vidici*, Broj 2. Novi Sad: Filozofski fakultet.
65. ГАС 1997: Gass, S. (1997). *Input, Interaction, and the Second Language Learner*, New York: Routledge.

66. ГАСЕР, БОЕКЕ, ХАФЕРНАН, ТАН 2005: Gasser, M., J. Boeke, M. Haffernan, R. Tan (2005). „The influence of font type on information recall”. *North American Journal of Psychology*, 7(2), 181–188.
67. ГАШИЋ, ПАВИШИЋ 2001: Гашић Павишић, С. (2001). „Ликовно-графичка опрема уџбеника”, у *Савремени основношколски уџбеник – теоријскометодолошке основе*, Београд: Завод за уџбенике, 171–185.
68. ГОЛИН 1998: Gollin, J. (1998). „Key Concepts in ELT: Deductive vs. Inductive Language Learning”. *ELT Journal*, 52 (1): 88–89.
69. ГОНЗАЛЕС 2006: González, A. (2006). „On materials use training in EFL teacher education: Some reflections”. *Profile, Issues in Teacher’ Professional Development*, 7, 101–115.
70. ГРАНТ 1987: Grant, N. (1987). *Making the Most of Your Textbook*, London, New York: Longman.
71. ГРАНТ 1987: Grant, N. (1987). *Making the most of your textbook*. Oxford: Heinemann Publishers Ltd.
72. ГРЕЈВ 2000: Graves, K. (2000). *Designing language courses*. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
73. ГРУБА 2008: Gruba, P. (2008). *Computer Assisted Language Learning (CALL). The Handbook of Applied Linguistics*. 623–648.
74. ГУД 2005: Good, L. (2005). „Snap it up: Using digital photography in early childhood”. *Childhood Education*, 82, 79–85.
75. ГУДЕК 2010: Gudek, N. (2010). „Dizajn”. *Dijete, vrtić, obitelj*, v. 16–17 (62/63), 28–29.
76. ГУНДУЗ 2005: Gündüz, N. (2005). „Computer Assisted Language Learning (CALL)”. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1 (2), 193–214.

77. ГУНДУЗ 2009: Gunduz, N. (2009). „Contributions of e-audiobooks and podcast to EFL listening classes”. *Journal of Faculty of Letters*, 21: 249–259.
78. ГУО 2014: Guo, H. (2014). *Analysing and evaluating current mobile applications for learning English speaking*. MA thesis, Birkbeck College.
79. ДАБИН, ОЛШТЕЈН 1986: Dubin, F., Olshtain, E. (1986). *Course Design: Developing Programs and Materials for Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
80. ДАНКАН, МЕТ 2010: Duncan, G., Met, M. (2010). „Startalk: From paper to practice”. *College Park, MD: National Foreign Language Centre at the University of Maryland*.
81. ДАУН 2008: Downs, L. J. (2008). *Listening Skills Training*. USA: ASTD Press.
82. ДЕБСКИ 2000: Debski, R. (2000). „Exploring the re-creation of a CALL innovation”. *Computer assisted language learning*, 13 (4/5), 307–332.
83. ДЕКО, КУЛПЕР 1999: Decoo, W., Colpaert, J. (1999). „User-driven Development and Content-driven Research”. *CALL: Media, Design and Applications*. Swets and Zeitlinger, 35–58.
84. ДИЛОН 2006: Dillon, A. (2006). „User Interface Design”. *Encyclopedia of Cognitive Science*, 453-458.
85. ДИМОПУЛОС И САР. 2003: Dimopoulos, K., Koulaidis, V., Sklaveniti, S. (2003). „Towards an analysis of visual images in school science textbooks and press articles about science and technology”. *Research in Science Education*, 33, 189–216.
86. ДРАЖИЋ 2006: Дражић, Ј. (2006). „Место граматике у настави српског језика као страног”. *Неговање српског језика и књижевности*. Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 197–219.
87. ДРАЖИЋ И САР. 2011: Dražić, J., Subotić L., Vjelaković I. (2011). „Foreign Language Learning within *Hook Up!*” Project. *Information Technology and Development of Education*. [ITRO 2011]. Zrenjanin: Tehnički fakultet, 213–217.

88. ДУКАТЕ, ЛОМИЋКА 2009: Ducate, L., Lomicka, L. (2009). „Podcasting: An Effective Tool for Honing Language Students’ Pronunciation?“, *Language Learning & Technology*, 13 (3), 66–86.
89. ДУФВА 1994: Dufva, H. (1994). „Language Awareness and Cultural Awareness for Language Learners”. In: Jyväsälä (Ed.), *Hungarologische Beiträge 2. Probleme des Spracherwerbs Hungarológia*, 19–32.
90. ЕВАНГЕЛИН, ВАРОНИС 1985: Evangeline M., Varonis, S. G. (1985). „Non-native/Non-native Conversations: A Model for Negotiation of Meaning”, *Applied Linguistics*, Volume 6, Issue 1, 1 January 1985: 71–90.
91. ЕЛИС 1985: Ellis, R. (1985). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
92. ЕЛИС 1995: Ellis, R. (1995). „Modified Oral Input and the Acquisition of Word Meaning”, *Applied Linguistics*, Vol. 16, No. 4, 409–441.
93. ЕЛИС 1997: Ellis, R. (1997). „The empirical evaluation of language teaching materials”, *ELT Journal*, 51 (1): 36–42.
94. ЕЛИС И САР. 2002: Ellis, P., Wilson, K., Taylor, J. (2002). *Move Ahead*. Cambridge UK: Macmillan Publishers Limited.
95. ЕСЛИНГ 1991: Esling, J. (1991). „Researching the effects of networking: Evaluating the spoken and written discourse generated by working with CALL”. In P. Dunkel (Ed.), *Computer-assisted language learning and testing: Research issues and practices*. New York: Newbury House, 111–131.
96. ЕСТЕР, ЗАНОН 1994: Estaire, S., Zanon, J. (1994). *Planning Classwork: A Task Based Approach*. Oxford: Heinemann.
97. ЖИРОСЕК 2007: Jirousek, C. (2007). *Design and visual thinking*. [http:// char.txa.cornell](http://char.txa.cornell).

98. ЗАЛАНИ, ПЕТНЕКИ 1997: Zaláné Szablyár, A., Petneki, K. (1997). *Hogyan válasszunk nyelvkönyvet? Az iskolai nyelvoktatásban használt nyelvkönyvek, tanulási és tanítási segédletek min_sítési rendszere*. Budapest: Soros Alapítvány.
99. ЗАРЕВА 2000: Zareva, D. (2000). *The Role of Headway Elementary for Developing Bulgarian Learners' Intercultural Competence*, New Bulgarian University.
100. ЗУЕВ 1976: Зуев Д., Д. (1976). *Проблемы теории школьного учебника и пути его совершенствования*, „СП”, 2, 72–76.
101. ЗУЕВ 1988: Zuev, D. (1988). *Školski udžbenik*. Beograd: ZUNS.
102. ЗУЕВ 1988: Зуев Д., Д. (1988). *Школски уџбеник*, Београд: Завод за издавање уџбеника.
103. ИАНИРО 2007: Ianiro, S. (2007). „CALPRO Professional Development Fact Sheet-1: Authentic Materials”. Преузето са: <http://www.calpro-online.org/documents/factsheetauthenticmaterials.pdf>.
104. ИВИЋ 1984: Ivić, I. (1984). „Ка једној психологији уџбеника”, у: *PTU*, Beograd: ZUNS, 93–142.
105. ИВИЋ И САР. 2004: Ивић, И., Пешикан, А., Јанков, Р., Богојевић, А., Пешић, Ј., Антић, С., Маринковић, С., Шишовић, Д. (2004). *Основни стандарди квалитета школских уџбеника, Образовни стандарди квалитета школских уџбеника*, Београд: Образовни форум.
106. ИВИЋ И САР. 2008: Ивић, И., Пешикан, А., Антић, С. (2008). *Водич за добар уџбеник – Општи стандарди квалитета уџбеника*. Нови Сад: Платонеум.
107. ИЛЕС 2009: Illes, E. (2009). „What makes a coursebook series stand the test of time?”. *ELT Journal*, 63 (2), 145–153.
108. ИЛИЋ 2006: Илић, П. (2006). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.

109. ИСТАНТО 2011: Istanto, J. W. (2011). „Pelangi Bahasa Indonesia podcast: what, why and how?“, *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 8(1), 371–384.
110. ЈАЗДАНМЕХР, ШОГИ 2014: Yazdanmehr, E., Shoghi, S. (2014). „Design and Application of a ‘Textbook Visual Effects’ Evaluation Checklist“. *Theory and Practice in Language Studies*. 4, 473–480.
111. ЈАКОБС 2006: Jacobs, T. (2006). *Teaching with audiobooks*. Article Alley.
112. ЈАЊИЋ 2015: Јањић, М. (2015). *Методичке рефлексije о савременим аспектима наставе фонетике и фонологије српског језика*. Ниш: Филозофски факултет Ниш.
113. ЈАЊИЋ 2016: Јањић, М. (2016). „Утицај прагмалингвистике на токове савремене наставе језика“. *Српски језик*, XXI, 231–244.
114. ЈАЊИЋ 2017: Јањић, М. (2017). *Методички хоризонти*. Београд: NMLibris.
115. ЈАЊИЋ, ГРУБЕР 2015: Јањић, М., Грубер, А. (2015). „Дидактичка обликованост граматике немачког језика у издању ИК Клет из Лајпцига“. *Учење и настава*, бр. 1, Београд: Klett, 131–146.
116. ЈАЊИЋ, НОВАКОВИЋ 2015: Јањић, М., Новаковић, А. (2015). *Наставно дизајнирање часова српског језика*. Ниш: Филозофски факултет Ниш.
117. ЈОНКИ 2003: Yongqi, P. G. (2003). „Vocabulary learning in a second language: Person, task, context and strategies“. *Teaching English as a Second or Foreign Language*, No. 2 (2003).
118. ЈУКИЋ 2013: Jukić, R. (2013). „Konstruktivizam kao poveznica poučavanja sadržaja prirodoznanstvenih i društvenih predmeta“. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), 241–263.
119. КАБРАЛ 1998: Cabral, P. (1998). *Revolução tecnológica e direito autoral*, Sagra Luzzato, 1998.

120. КАВАЛИУСКИЈЕН, АНУСИЈЕН 2009: Kavaliauskienė, G., Anusienė, L. (2009). „English for specific purposes: Podcasts for listening skills”. *Coactivity: Philology, Educology*, 17 (2), 28–37.
121. КАМЕРУН 2002: Cameron, D. (2002) ‘Globalization and the teaching of communication skills’. In D. Block and D. Cameron (eds) *Globalization and Language Teaching*. London: Routledge, 67–82.
122. КАМИНСКИ, ЛЕМПИЦКИ 1993: Kaminski, M., Lempicki, A. (1993). „Audio-visual language teaching apparatus and method”. *United States Patent*, No. 5.273.433.
123. КАНАЈ И СВЕЈН 1980: Canale, M., Swain, M. (1980). „Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing”. *Applied Linguistics*, 1–47.
124. КАНИНГСВОРТ 1984: Cunningsworth, A. (1984). *Evaluating and Selecting EFL Materials*. London: Heinemann.
125. КАНИНГСВОРТ 1991: Cunningsworth, A., Kusel, P. (1991). „Evaluating teacher’s guides”. *ELT Journal* 45 (2), 128–139.
126. КАНИНГСВОРТ 1995: Cunningsworth, A. (1995). *Choosing your Textbook*. London: Macmillan: Heinemann.
127. КАРЕЈ, КОРВИЦ 1994: Carrell, D., Korwitz, J. (1994). „Using concordancing techniques to study gender stereotyping in ELT textbooks”, In: J. Sunderland (ed.), *Exploring Gender: Questions and Implications for English Language Education*, Hemel Hempstead: Prentice Hall, 73–82.
128. КАРТАЈ, ШИМШЕК 2011: Kartal, G., Şimşek, G. (2011). „The use of audiobooks in EFL classes to improve reading and listening skills”. *2nd International Conference on New Trends in Education and their Implications*.

129. КАРТАЈ, ШИШИМЕК 2017: Kartal, G., Simsek, H. (2017). „The effects of audiobooks on EFL students’ listening comprehension”. *The Reading Matrix: An International Online Journal*, 17 (1), 112–123.
130. КАРТЕР 1987: Carter, R. (1987). *Vocabulary: Applied Linguistics Perspectives*. London, Allen & Unwin.
131. КАСМЕНЕЗДАФАРД И САР. 2015: Kasmaienezhadfar, S., Masoumeh, P., Mohtaram, R. (2015). „Effects of pictures in textbooks on students' creativity”. *Multi Disciplinary Edu Global Quest (Quarterly)*, 4, 83–96.
132. КАТХАРТ 1989: Cathcart, R. (1989). „Authentic discourse and the survival English curriculum”. *TESOL Quarterly* 23, 105–126.
133. КЕНИН, КЕНИН 1990: Kenning, M. M., Kenning, M. J. (1990). *Computers and language learning: Current theory and practice*. New York: Ellis Horwood.
134. КЕТИ 2015: Kétyi, A. (2015). „Practical evaluation of a mobile language learning tool in higher education”. In F. Helm, L. Bradley, M. Guarda, & S. Thouésny (Eds), *Critical CALL – Proceedings of the 2015 EUROCALL Conference, Padova, Italy, Dublin*, 306-311.
135. КИЗ 1993: Keyes, E. (1993). „Typography, color and information structure”. *Technical Communication*, 40 (4), 638–654.
136. КИМ, КВОН 2012: Kim, H., Kwon, Y. (2012). „Exploring smartphone applications for effective mobile-assisted language learning”. *Multimedia-Assisted Language Learning*, 15(1), 31–57.
137. КИМ, КИНГ 2011: Kim, D., King, K. (2011). „Implementing podcasts with ESOL teacher candidates’ preparation: Interpretations and implication”. *International Forum of Teaching and Studies*, 7 (2), 5–19.
138. КЛАРК, КЛАРК 1990: Clarke, J., Clarke, M. (1990). „Stereotyping in TESOL materials”, In: B. Harrison (ed.), *Culture and the Language Classroom*, Hong Kong: Modern English Publications/British Council, 31–44.

139. КОНЧАРЕВИЋ 2002: Končarević, K. (2002). *Savremeni udžbenik stranog jezika: struktura i sadržaj*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
140. КОНЧАРЕВИЋ 2003: Кончаревић, К. (2003). „Конфротациона лингвокултурологија и нова парадигма наставе српског језика као страног”, у: *МСЦ Научни састанак слависта у Вукове дане*, Св. 31/1, стр. 229-239.
141. КОРОШИ, ЕСТЕЛЕЧКИ 2015: Kőrösi, Gábor, Esztelecki, Péter. (2015). „Korišćenje mobilnog telefona u nastavi”. *Istraživanja u pedagogiji*, 5 (1), 94–104.
142. КРАЈИШНИК 1996: Крајишник, В. (1996). „Успостављање прве комуникације са студентима који уче српски као страни језик”. *Књижевност и језик*, Год. XLIV, Св. 1-2, стр. 99–106.
143. КРАЈИШНИК 2014: Крајишник, В. (2014). „Лекторати српског језика“, *Зборник Института за српски језик САНУ II Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Београд, стр. 217–225.
144. КРАЈИШНИК 2016: Крајишник, В. (2016). „Нека питања из методике наставе српског као страног језика”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III (тематски зборник радова)*, Београд: Филолошки факултет, стр. 7–26.
145. КРАЈИШНИК И САР. 2014: Крајишник В., Ломпар, В., Мутавцић, П., Стојичић, В. (2014). „Учење на даљину – платформе за учење српског и савременог грчког као страног језика”, (у коауторству са В. Ломпар, П. Мутавцићем и В. Стојичићем), *Србија између истока и запада: наука, образовање, култура, уметност* (тематски зборник у 4 књиге), књ. 4 (*Језици Балкана у компаративном и интердисциплинарном контексту*), Београд, стр. 213–225.
146. КРАЈИШНИК, МАРИНКОВИЋ 2002: Крајишник, В., Маринковић, Н. (2002). „О активностима Центра за српски језик као страни на Филолошком факултету у Београду”, у: *МСЦ Научни састанак слависта у Вукове дане*, Св. 30/1, стр. 263-266.

147. KPAMIII 1991: Kramersch, C. (1991). „Culture in language learning: a view from the United States”, In: Bot, K. D., C. Kramersch, R. B. Ginsberg, *Foreign language research in cross-cultural perspective*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
148. KPAMIII 1993: Kramersch, C. (1993). *Context and culture in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
149. KPAMIII 1997: Kramersch, C. (1997). „The cultural component of language teaching. *British Studies Now*”, 8, 4–7.
150. KPAMIII 1998: Kramersch, C. (1998). *Language and culture*. Oxford: Oxford University Press.
151. KPAMIII 1998b: Kramersch, C. (1998b). „The Privilege of the Intercultural Speaker”. Y: Byram, M., M. Fleming, *Language Learning in Intercultural Perspective Approaches through Drama and Ethnography*. Cambridge: Cambridge University Press.
152. KPAMIII 2001: Kramersch, C. (2001). „Intercultural communication”. Y: R. Carter, D. Nunan (Eds.), *The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
153. KPAMIII 2003: Kramersch, C. (2003). „Teaching language along the cultural faultline”, In: Lange, D. L., R. M. Paige, *Culture as the core: perspectives on culture in second language learning Greenwich*, Connecticut Information age Publishing.
154. KPAMIII 2004: Kramersch, C. (2004). „Language, thought, and culture”. Y: A. Davies, C. Elder (Eds.), *The handbook of applied linguistics*, Oxford: Blackwell, 235–261.
155. KPAMIII 2009: Kramersch, C. (2009). *The multilingual subject*. Oxford: Oxford University Press.
156. KPAMIII 2009a: Kramersch, C. (2009a). „Third culture and language education”. In: V. Cook, L. Wei (Eds.), *Contemporary applied linguistics*, London: Continuum, 233–254.

157. КРАМИШ 2010: Kramersch, C. (2010). „Theorizing translingual/transcultural competence”. У: G.Levine, A. Phipps (Eds.), *Critical and intercultural theory and language pedagogy*, Boston: Heinle, 15–31.
158. КРАМИШ 2011: Kramersch, C. (2011). „The symbolic dimensions of the intercultural”. *Language Teaching*, 44 (3), 354–367.
159. КРАМИШ 2013: Kramersch, C. (2013). „Culture in Foreign Language Teaching”. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 1 (1), 57–78.
160. КРАМИШ И САР. 2003: Kramersch, C., Skogmo, T., Warner, C., Lange, D., Paige, M. (2003). *Culture as the core: Perspectives on culture in second language learning*, CT: Information Age Publishing, 237–270.
161. КРАФТ, МОР 2012: Craft, B. & Mor, Y. (2012). Learning Design: mapping the landscape. *Research in Learning Technology*, 20, 85–94.
162. КРАШЕН 1981: Krashen, S. D. (1981). „Principles and Practice in Second Language Acquisition”. *English Language Teaching series*. London: Prentice-Hall International (UK) Ltd.
163. КРАШЕН 1985: Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implication*. Longman: New York.
164. КРИСТАЛ 1987: Crystal, D. (1987). *The Cambridge encyclopedia of language*. New York: CUP.
165. КРИСТАЛ 2003: Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
166. КРОК 1994: Crook, C. (1994). *Computers and the Collaborative Experience of Learning*. London: Routledge.
167. КУК 1998: Cook, V. J. (1998). „Relating SLA research to language teaching materials”. *Canadian Journal of Applied Linguistics*, 1, 1-2 (1998), 9–27.

168. КУК 2013: Cook, V. (2013). *Second Language Learning and Language Teaching*, New York: Routledge.
169. КУКУЛСКА-ХУЛМЕ 2006: Kukulska-Hulme, A. (2006). „Mobile Language Learning Now and in the Future”, In: Svensson, P. (ed.) *Från vision till praktik: Språkutbildning och IT*, Härnösand: Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning, Swedish Net University, 295–310.
170. КУКУЛСКА-ХУЛМЕ 2006б: Kukulska-Hulme, S. (2006). „Researching new and emerging technologies in language education”. *Paper presented at the Intellect Research Forum*, The Open University.
171. КУКУЛСКА-ХУЛМЕ 2012: Kukulska-Hulme, A. (2012). „Language learning defined by time and place: A framework for next generation designs”. In: Díaz-Vera, Javier E. ed. *Left to My Own Devices: Learner Autonomy and Mobile Assisted Language Learning*. Innovation and Leadership in English Language Teaching, 6. Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited, 1–13.
172. КУКУЛСКА-ХУЛМЕ И САР. 2010: Kukulska-Hulme, A., Shield, L., Hassan, X. (2010). „Mobile technologies for language learning and teaching. An exploratory investigation”. In: Gimeno Sanz, Ana ed. *New Trends in Computer Assisted Language Learning Working Together*, Gandia, Spain: Macmillian.
173. КУНДАЧИНА, БАНЂУР 2007: Кундачина, М., Банђур, В. (2007). *Академско писање*. Ужице: Учитељски факултет.
174. КУРАН И САР. 2010: Curran, P., Deguenet, S., Williams Lund, S., Miletto, H., Van der Straeten, C. (2010). *Methodology in Language Learning T-kit*. Strasbourg: Council of Europe publishing.
175. ЛАМ И САР. 2009: Lam, P., Lam, S., Lam, J., McNaught, C. (2009). „Usability and usefulness of eBooks on PPCs: How students’ opinions vary over time”. *Australasian Journal of Educational Technology*, 25 (1), 30–44.

176. ЛАНГ, ПЕЈЦ 2003: Lange, D. L., R. M. Paige (2003). *Culture as the core: perspectives on culture in second language learning* Greenwich. Connecticut Information age Publishing.
177. ЛАНДОНИ, ГИБ 2000: Landoni, M., Gibb, F. (2000). „The role of visual rhetoric in the design and production of electronic books: the visual books”. *Emerald Electronic libraries*. 18 (3), 190–201.
178. ЛЕВИ 1997: Levy, M. (1997). *CALL: Context and Conceptualisation*. Oxford: Oxford University Press.
179. ЛЕВИ, ЛЕНЦ 1982: Levie, W. H., Lentz, R. (1982). „Effects of text illustrations: A review of research”. *Educational Communications and Technology Journal* 30 (4): 195–232.
180. ЛЕВИ, ХАБАРД 2005: Levy, M., Hubbard, P. (2005). „Why call CALL CALL?” (editorial). *Computer Assisted Language Learning*, 18 (3), 143–149.
181. ЛИ 2000: Lee, J. (2000). *Tasks and Communicating in Language Classrooms*. New York: McGraw-Hill.
182. ЛИДИКОУТ 2000: Liddicoat, A. J. (2000). „Everyday speech as culture: implications for language teaching”. In: A. Liddicoat & C. Crozet (Eds.), *Teaching languages, teaching cultures*, Melbourne: Applied Linguistics Association of Australia, 51–63.
183. ЛИЗ 2005: Litz, D. R. A. (2005). „Textbook evaluation and ELT management: A South Korean case study”, *Asian EFL Journal*, 1–53.
184. ЛИТЛЦОН 1998: Littlejohn, A. (1998). „The analysis of language teaching materials: Inside the Trojan horse”. In B. Tomlinson (ed.) *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 190–216.
185. ЛИШМАН 2006: Lichtman, M. (2006). *Qualitative research in education: A user's guide*. USA: Sage Publications.
186. ЛОВЕН, РЕЙНДЕР 2011: Loewen, S., Reinders, H. (2011). *Key concepts in second language acquisition*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.

187. ЛОИГ 1981: Long, M. H. (1981). „Questions in foreigner talk discourse”. *Language Learning*, 31, 135–157.
188. ЛОИГ 1983: Long, M. H. (1983). „Native speaker/non-native speaker conversation in the second language classroom”, y: *TESOL'82, TESOL* (1983), 207–225.
189. ЛОИГ 1985: Long, M. H. (1985). „Input and second language acquisition theory”, In: S. Gass, C. Madden, *Input and second language acquisition*, Rowley, Mass.: Newbury House, 377–393.
190. МАДАНИ 2009: Al-Madany, R. (2009). *Coursebook Evaluation (Headway)* (2009), <http://raghdah.wordpress.com/2009/06/09/coursebook-evaluation-headway>.
191. МАКДАН, АХУР 2010: Mukundan, J., Ahour, T. (2010). „A review of textbook evaluation checklists across four decades (1970-2008)”. In: Tomlinson, B., Masuhara, H. (Eds.). *Research for materials development in language learning: Evidence for best practice*, London: Continuum, 336–352.
192. МАКДАН, НИМЕШАЛЕМ 2012: Mukundan, J., Nimehchisalem, V. (2012). „Evaluative criteria of an english language textbook evaluation checklist”. *Journal of Language Teaching and Research*, 3, 1128–1134.
193. МАКДАН, ХАЦИМОХАМАДИ, НИМЕШАЛЕМ 2011: Mukundan, J., Hajimohammadi, R., Nimehchisalem, V. (2011). „Developing An English Language Textbook Evaluation Checklist”. *Contemporary Issues In Education Research*, Volume 4, Number 6.
194. МАЛАМЕД 2013: Malamed, C. (2013). *10 reasons to use color*. Retrieved from <http://understandinggraphics.com/design/10-reasons-to-use-color/>.
195. МАМУН 2014: Mamun, M., Al, A. (2014). *Effectiveness of audio-visual aids in language teaching in tertiary level*, Doctoral dissertation, BRAC University.
196. МАРИ 1997: Murray, J. H. (1997). *Hamlet on the holodeck: The future of narrative in Cyberspace*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

197. МАРИНЕЛИ 2011: Marinelli, C. V. (2011). *Visual and linguistic factors in literacy acquisition: Implications for teaching for poor beginning readers*. A literature review prepared for the World Bank.
198. МАРИНКОВИЋ 1994: Маринковић, С. (1994). *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар.
199. МАРИНКОВИЋ 2004: Маринковић, Н. (2004). „О одређивању садржаја неких појмова из глотодидактике”, у: *МСЦ Научни састанак слависта у Вукове дане*, Св. 30/1, стр. 223–228.
200. МАТАС 2011: Matas, M. (2011). *A next-generation digital book. TED: Talks in less than six minutes*.
201. МЕДИЈАТРИКС 2008: New mediatrix (2008). *Budgeting for book design*. http://www.olena.ca/pub_designcosts.html.
202. МЕЈДАНИ, ПИШХАДАМ 2013: Meidani, N., Pishghadam, R. (2013). „Analysis of English language textbooks in the light of English as an International Language (EIL): A comparative study”, *International Journal of Research Studies in Language Learning*, vol. 2, num. 2 (2013), Consortia Academia Publishing, 83–96.
203. МЕКГРАТ 2013: McGrath, I. (2013). *Teaching Materials and the Roles of EFL/ESL Teachers: Practice and Theory*. London: Bloomsbury.
204. МЕКДАУХ И ШО 2003: McDonough, J., Shaw, C. (2003). *Materials and Methods in ELT*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
205. МЕКЛУХАН 1964: McLuhan, M. (1964). *Understanding media*. New York: Mentor.
206. МЕКРОРИ 1966: McCrory, R. J. (1966). „The Design Method in Practice”. *The Design Method*, ed. S. A. Gregory, Butterworths, London, 11–18.

207. МЕРИНО 1997: Merino, I. (1997). „Native English-Speaking Teachers versus Non-Native English-Speaking Teachers”. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*, 10: 69–79.
208. МИКЛИИ 2005: Miekley, J. (2005). ESL textbook evaluation checklist. *The Reading Matrix*, 5, No. 2, September 2005. Retrieved from: http://www.readingmatrix.com/reading_projects/
209. МИЛЕР, ТОМАС 1991: Müller, A., Thomas, A. (1991). *Interkulturelles Orientierungstraining für die USA*. Saarbrücken: Breitenbach.
210. МИШАН 2005: Mishan, F. (2005). *Designing Authenticity into Language Learning Materials*. Bristol: Intellect Books.
211. МРКАЉ 2014: Мркаљ, М. (2014). *Методологија израде задатака, материјал за студенте*. Београд: Филолошки факултет.
212. МУКРЈЕ, РОЈ 2003: Mukherjee, N., Roy, D. (2003). *A Visual Context-Aware Multimodal System for Spoken Language Processing*.
213. МОХАМЕД 2018: Mohamed, M., Mohamed, K. (2018). „Using Audiobooks for Developing Listening Comprehension among Saudi EFL Preparatory Year Students”. *Journal of Language Teaching and Research*, Vol. 9, No. 1: 64–73.
214. НЕЈШН, МЕКАЛИСТЕР 2010: Nation, I. S. P., Macalister, J. (2010). *Language curriculum design*. New York, NY: Routledge.
215. НЕЈШН, ЊУТОН 2009: Nation, I. S. P., Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL listening and speaking*. Routledge, Taylor & Francis.
216. НЕЈСОН 2008: Nelson, M. R. (2008). „E-books in higher education”. *EDUCAUSE Review*, 43 (2), 40–56.
217. НЕЈСОН, ОНИЛ 2001: Nelson, L., O’Neil, F. (2001). „Electronic monographs in the academic library: an implementation story”. *LASIE*, 32, 13–20.

218. НИКОЛИЋ 1999: Николић, М. (1999). *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: ЗУНС, 1999.
219. НИКОЛИЋ 2006: Николић, М. (2006). *Методика наставе српскохрватског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
220. НИКОЛИЋ 2013: Николић, М. (2013). „Дидактичко обликовање садржаја о акценту у уџбеницима српског језика за млађе разреде основне школе”, у: *Од науке до наставе* (књига 2) (2013), Ниш: Филозофски факултет, 115–128.
221. НИКОЛИЋ, ПЕТКОВИЋ 2017: Nikolić, M. V., Petković, J. L. (2017). „Didactic formation of Serbian language textbooks in light of the sociocultural theory of L. S. Vygotsky”. *Nasleđe*, Kragujevac, 14 (37–2), 251–262.
222. НОВАКОВИЋ 2018: Новаковић, А. (2018). „Изазови времена пред уџбеничким комплетом за учење српског језика – компаративни приступ мобилним апликацијама за учење енглеског језика”. *Контексти 4*. Нови Сад: Филозофски факултет: 323–340.
223. НОВАКОВИЋ 2019: Новаковић, А. (2019). „Контрастивна анализа садржаја и дидактичке обликованости уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног”. *Годишњак за српски језик*, бр. 17, год. XXX, 65–87.
224. НОВАКОВИЋ 2019б: Новаковић, А. (2019б). „Дидактичко-методичка обликованост радне свеске за учење српског и енглеског језика као страног – контрастивни приступ”. *Годишњак за српски језик*, бр. 16, XXIX, 75–94.
225. НОРЛАНД 2016: Nordlund, M. (2016). „Efl Textbooks for Young Learners: A Comparative Analysis of Vocabulary”, *Education Inquiry* (EDUI) (2016), 7.
226. НОСТРАНД 1989: Nostrand, H. (1989). „Authentic texts and cultural authenticity: An editorial”. *Modern Language Journal*, 73(1), 49–52.
227. НУАН 1989: Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for a Communicative Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.

228. ЂУМАН-ХИНДС 2007: Neuman-Hinds, C. (2007). *Picture science: Using digital photography to teach young children*. St. Paul, MN: Redleaf Publishers.
229. ОГАТА, ЈАНО 2005: Ogata, H., Yano, Y. (2005). „Knowledge awareness for computer-assisted language learning using handhelds”. *International Journal of Learning Technology*, 5 (1), 435–449.
230. ОЗБОРН 1984: Osborn, J. (1984). „Evaluating Workbooks”. *Reading Education Reports*, No. 52, University of Illionis, 1–35.
231. ОКСФОРД 1993: Oxford, R. (1993). „Research update on teaching L2 listening”. *System*, 21 (2), 205–211.
232. ОЛВРАЈТ 1981: Allwright, R. (1981). „What do we want teaching materials for?” *ELT Journal*, 36 (1), 5–18.
233. ОНИЛ 1982: O’Neill, R. (1982). „Why use textbooks?” *ELT Journal*, 36 (2), 104–111.
234. ПАНТИЋ 2013: Пантић, М. (2013). „Уџбеници и остала наставна средства у настави српског језика као страног”. *Opera slavica*, XXIII, 203, 303–307.
235. ПАРВИЗ, СИЈАДАТ 2013: Parviz, A., Siyadat, M. (2013). „A Comparative Study of English Textbooks sed in Iranian Institutes”, *International Journal of Asian Social Science*, 3 (1), 150–170.
236. ПЕРЕА И САР. 2012: Perea, M., Panadero, V., Moret-Tatay, C., Gómez, P. (2012). „The effects of inter-letter spacing in visual-word recognition: Evidence with young normal readers and developmental dyslexics”. *Learning and Instruction*, 22(6), 420–430.
237. ПЕТРОВАЧКИ, САВИЋ 2012: Петровачки, Љ., Савић, М. (2012). „Стрип у настави граматике српског језика”. *Методички видици*, 3/2012, Нови Сад: Филозофски факултет, 11–28.
238. ПИЈАЖЕ 1967: Piaget, J. (1967). *Six Psychological Studies*. N. Y. Vintage.

239. ПИК 1993: Peeck, J. (1993). „Increasing picture effects in learning from illustrated text”. *Learning and Instruction*, 3 (3), 227–238.
240. ПИКА 1988: Pica, T. (1988). „Interlanguage Adjustments as an Outcome of NS-NNS Negotiated Interaction”. *Language Learning*, 38, 45–73.
241. ПИКА, ДОУТИ, ЈАНГ 1986: Pica, T., Young, R., Doughty, C. (1986). „The Impact of Interaction on Comprehension”. *TESOL Quarterly*, 21, 737–758.
242. ПИЛАР, ПИКА 2000: Del Pilar García, M., Pica, T. (2000). „L2 learner interaction in a foreign language setting: Are learning needs addressed?”, *IRAL: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 38 (1), 35–58.
243. ПЛУТ 2003: Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*, Beograd: Zavod za udžbenike.
244. ПЛУТ, ПЕШИЋ 2007: Плут, Д., Пешић, Ј. (2007). „Критеријуми за процену квалитета уџбеника”, у *Квалитет уџбеника за млађи школски узраст*, Београд: Институт за психологију, Филозофски факултет, 11–33.
245. ПОРЕКА 1984: Porreca, K. (1984). „Sexism in current ESL textbooks”. *TESOL Quarterly*, 18 (4), 705–724.
246. ПРАБУ 1987: Prabhu, N. S. (1987). *Second Language Pedagogy*, Oxford: Oxford University Press.
247. ПРАПАМОТРИПОНГ 2010: Praphamotripong, P. (2010). *Textbook formats and visual effects on learning for beginning readers: Literature review and recommendations for the World Bank’s Education for All Fast Track Initiative Project*.
248. ПРЕНСКИ 2001: Prensky, M. (2001). *Digital natives, Digital Immigrants*, MCB University Press, 9 (5).

249. ПУТМАН, КИНГСЛИИ 2012: Putman, S. M., Kingsley, T. (2012). „The Atoms Family: Using Podcasts to Enhance the Development of Science Vocabulary”. *The Reading Teacher*, 63 (2), 100–108.
250. РАДИЋ-БОЈАНИЋ, ТОПАЛОВ 2016: Radić-Bojanić, B. B., Topalov, J. P. (2016). „Textbooks in the EFL classroom: Defining, assessing and analyzing”. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 46 (3), 137–153.
251. РАНАЛИИ 2002: Ranalli, J. (2002). *An Evaluation Of New Headway Upper-intermediate*. University of Birmingham, 1–20.
252. РАО 2003: Rao, S. S. (2003). „Electronic books: A review and evaluation”. *Library Hi Tech*, 21 (1), 85–93.
253. РЕА-ДИККИНС, ЦЕРМЕЈН 1994: Rea- Dicckens P. P., Germaine, K. (1994). *Evaluation In Canadlin and Widdowson* (ed.), Oxford University Press.
254. РЕНЕР 1997: Renner, C. (1997). „Women are ‘busy, tall, and beautiful’: looking at sexism”, In: *EFL materials. Annual Meeting of the Teachers of English to Speakers of Other Languages*, Orlando Fl.
255. РИВЕР 1987: Rivers, W. M. (1987). „Interaction as the key to teaching language for communication”, In: W. M. Rivers (Ed.), *Interactive language learning*, Cambridge, England: Cambridge University Press, 3–16.
256. РИМЕРСМА 2008: Riemersma, T. (2008). „Display typography”. *ITB CompuPhase*, <http://www.compuphase.com/scrnfont.htm>.
257. РИЧАРД 2001: Richards, J. C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
258. РИЧАРД 2006: Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press.

259. РИЧАРД, РОЦЕРС 1986: Richards, J., Rodgers, T. (1986). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
260. РИЧМОНД 1999: Richmond, I. M. (1999). „Is your CALL connected? Dedicated software vs. integrated CALL”. In K. Cameron (Ed.), *Computer assisted language learning (CALL): Media, design & applications*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 295–314.
261. РИЦАРД, РЕНАНЦА 2002: Richards, J. C., Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*, USA: Cambridge University Press.
262. РОБЕРТ 1996: Roberts, J. T. (1996). „Demystifying materials evaluation”. *System*, 24 (3): 375–389.
263. РОСЕЛ-АГИЛАР 2007: Rosell-Aguilar, F. (2007). „Top of the pods–In search of a podcasting “Podagogy” for language learning”. *Computer Assisted Language Learning*, 20 (5), 471–492.
264. РОСЕЛ-АГИЛАР 2015: Rosell-Aguilar, F. (2015). „Podcasting as a language teaching and learning tool”. In: K. Borthwick, E. Corradini, A. Dickens, *10 years of the LLAS elearning symposium: Case studies in good practice*, Dublin: Research-publishing.net, 31–39.
265. РОСТ 2001: Rost, M. (2001). „Listening”, In: R. Carter, D. Nunan (Eds), *The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages*, Cambridge: Cambridge University Press, 7–13.
266. РОСТ 2002: Rost, M. (2002). „Listening tasks and language acquisition”. *JALT 2002 at Shizuoka, conference proceedings*. University of California, Berkeley; 18–28.
267. РОШАН 2014: Roshan, S. (2014). „A Critical Comparative Evaluation of English Course Books in EFL Context”, *Journal of Studies in Education*, Vol. 4, No. 1 (2014), Macrothink Institute, 172–179.
268. РУБИН 1979: Rubin, J. (1979). „What the good language learner can teach us”. In J.B. Pride (Ed.) *Sociolinguistic Aspects of Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

269. САКА 2015: Saka, Z. (2015). „The effectiveness of audiobooks on pronunciation skills of EFL learners at different proficiency levels”. *Unpublished MA thesis*, Ankara: Bilkent University.
270. САРДОЗИ И САР. 2006: Sárosdy, J., Bencze, T. F., Poór, Z., Vadnay, M. (2006). *Applied Linguistics I* (for BA Students in English), Bölcsész Konzorcium.
271. СВОН 2005: Swan, M. (2005). „Legislation by hypothesis: The case of task-based instruction”. *Applied Linguistics*, 26 (3), 376–401.
272. СЕРАФИНИ 2004: Serafini, F. (2004). *Audiobooks & literacy: An educator's guide to utilizing audiobooks in the classroom*. New York: Random House Inc.
273. СИЗМАНКАСА 2007: Szymańska, C. (2007). „The Analysis of EFL Coursebooks for the Presence of Culturally”, *Marked Elements – Implications for the Teaching Process*.
274. СКАРКЕЛА, ХИГА 1982: Scarcella, R. C., Higa, C.A. (1982). „Input and age differences in second language acquisition”. In: S. D. Krashen, R. C. Scarcella, M. H. Long (eds.), *Child-adult differences in second language acquisition*, Rowley, MA: Newbury House.
275. СКИЈЕРСО 1991: Skierso, A. (1991). „Textbook Selection and Evaluation”. In: M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a second or foreign language*, Boston: Heinle and Heinle Publishers, 432–453.
276. СКИХАН 1996: Skehan, P. (1996). „A framework for the implementation of task-based instruction”. *Applied Linguistics*, 17, 38–62.
277. СКОПИНСКАЈА 1992: Skopinskaja, L. (1992). „The Role of Culture in Foreign Language Teaching Materials: An Evaluation from an Intercultural Perspective”, In: *Incorporating Intercultural Communicative Competence in Language Teacher Education*, ed. Ildiko Lazar, Council of Europe, 39–54.

278. СЛОАН 2005: Sloan, S. (2005). „Podcasting: An Exciting New Technology for Higher Education”. Paper presented at *CATS 2005*: March 25, 2005. Retrieved 19th June, 2006 from <http://www.edupodder.com/conferences/index.html>
279. СОРЕЛ 1974: Sorrell, P. (1974). „Map design with the young in mind”. *Cartographic Journal*, 11(3), 82–90.
280. СТЕНЛИ 2006: Stanley, G. (2006). „Podcasting: audio on the internet comes of age”, *TESL-EJ* 9 (4).
281. СТОЈАНОВИЋ 2017: Стојановић, С. (2017). „Ставови ученика млађих разреда основне школе према комплекту уџбеника за српски језик”. Годишњак Педагошког факултета у Врању. Врање: Педагошки факултет, 9–23.
282. СТОШИЋ 2008: Стошић, А. (2008). „Полифункционалност песме у настави музичке културе”. *Педагогија*, LXIII, 1: 62–74.
283. СТРАДЛИНГ 2001: Stradling, R. (2001). „Teaching 20th – century European history Strasbourg”, *Council of Europe Publishing*.
284. СУБОТИЋ, ДРАЖИЋ 2011: Суботић, Љ., Дражић, Ј. (2011). „Информатичко-програмска решења за конципирање онлајн курса српског језика”. *Српски као страни језик у теорији и пракси II*. Београд: Филолошки факултет, 297–305.
285. ТАГНЕЗДА, КАЛИФА, НАБИЗДЕ, ШАБАБ 2015: Tagninezhad, A., Khalifah, A., Nabizadeh, A., Shahab, S. (2015). „Examining the influence of using audiobooks on the improvement of sound recognition and sound production of Iranian EFL learners”. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3 (3), 28–42.
286. ТАКЕР 1978: Tucker, C. A. (1978). „Evaluating beginning textbooks”. In: H. S. Madsen, J. D. Bowen. *Adaptation in language teaching*. Appendix 3, Rowley, Mass: Newbury, 219–237.
287. ТАНГ 1994: Tang, G. M. (1994). „Textbook illustrations: a cross-cultural study and its implications for teachers of language minority students”. *The Journal of Educational Issues of Language Minority Students*, 13, 175–194.

288. ТАРБИТ, ФЕРДОВЗИ 2014: Tarbiat, E. Y., Ferdowsi, S. S. (2014). „Design and Application of a “Textbook Visual Effects” Evaluation Checklist”. *Theory and Practice in Language Studies*, 4, 473–480.
289. ТАРКЕР 2010: Türker, S. (2010). *The effectiveness of audio books on the reading comprehension of selected texts by university EFL students at different proficiency levels*. MA. Thesis. Bilkent, University, Ankara, Turkey.
290. ТОМАС, СМУТ 1994: Thomas, G., Smoot, G. (1994). „Critical thinking: A vital work skill”. *Trust for Educational Leadership*, 23, 34–38.
291. ТОМЛИНСОН 1996: Tomlinson, B. (1996). *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
292. ТОМЛИНСОН 1998: Tomlinson, B. (1998). *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
293. ТОМЛИНСОН 2001: Tomlinson, B., et al. (2001). „ELT Courses for Adults”. *ELT Journal*, 55 (1), 80–101.
294. ТОМЛИНСОН 2003: Tomlinson, B. (2003). „Materials evaluation”. In: B. Tomlinson (ed.), *Developing materials for language teaching*. London: Continuum.
295. ТОМЛИНСОН 2003: Tomlinson, B. (2003). *Developing Materials for Language Teaching*. London, New York: Continuum.
296. ТОМЛИНСОН 2004: Tomlinson, B., Muasuhara, H. (2004). *Developing Cultural Awareness Modern English Teachers* 13(1), 5–11.
297. ТОМЛИНСОН 2012: Tomlinson, B. (2012). „Materials development for language learning and teaching”. *Language Teaching*, 45(2), 143–179.
298. ТОРСАНИ 2016: Torsani, S. (2016). *CALL Teacher Education: Language Teachers and Technology Integration*. Rotterdam: Sense Publishers.

299. ТРНАВАЦ 1999: Трнавац, Н. (1999). „Дидактичко-методичка апаратура за рад ученика у основношколским уџбеницима”, у: *Вредности савременог уџбеника (Зборник радова са скупа)*, Ужице: Учитељски факултет, 93–122.
300. ТРНАВАЦ И САР. 1991: Трнавац, Н. и сарадници (1991). *Дидактичке игре*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Педагошка академија за образовање учитеља.
301. УР 1996: Ur, P. (1996). *A course in language teaching: practice and theory*. Great Britain: Cambridge University Press.
302. УСО, МАРТИНЕЗ 2006: Uso-Juan, E., Martinez-Flor, A. (2006). *Studies on Second Language Acquisition: Current Trends in the Development and Teaching of the four Language Skills*, Berlin: Walter de Gruyter.
303. ФАРНИЈА, РОЗИНА 2009: Farnia, M., Rozina, E., Suleiman, R. (2009). „Contrastive Pragmatic Study and Teaching Culture in English Language Classroom—A Case Study”. *7th international conference by the school of language and linguistics studies*.
304. ФИЛИПС 1987: Phillips, M. (1987). *Communicative language learning and the microcomputer*. London: British Council.
305. ФЛИШ И САР. 2011: Fleisch, B., Taylor, N., Herholdt, R., Sapire, I. (2011). „Evaluation of back to basics mathematics workbooks: A randomised control trial of the primary mathematics research project”. *South African Journal of Education*, 31(4): 488–504.
306. ФРЕД 1981: Freed, B. (1981). „Foreigner talk, baby talk, native talk”. *International Journal of the Sociology of Language*, 28, 19–39.
307. ФРИМАН 1990: Freeman, D. (1990). *Language Teaching Methods. Office of English Language Programs*. United States: Department of State.
308. ФРИМАН 2000: Freeman, D. L. (2000). *Techniques and principles in language teaching*. New York: Oxford University Press.

309. ХАЈМС 1972: Hymes, D. (1972). „On communicative competence”, J. B. Pride i J. Holmes (ed.), *Sociolinguistics*. Penguin: Harmondsworth, 269–293.
310. ХАМПЕЛ, СТИКЛЕР 2005: Hampel, R., Stickler, U. (2005). „New skills for new classrooms: training tutors to teach languages online”. *CALL*, 18 (4), 311–326.
311. ХАН 2010: Han, L. M. (2010). „The advantages and the problems of multimedia-aided English reading instruction”, *Journal of Language Teaching and Research*, 1(3), 320–323.
312. ХАНГ 2013: Huang, H. (2013). „E-reading and e-discussion: EFL learners’ perceptions of an e-book reading program”. *Computer Assisted Language Learning*, 26 (3), 258–281.
313. ХАРДИСТИ, ВИНДЕТ 1989: Hardisty, D., Windeatt, S. (1989). *CALL*. Oxford: Oxford University Press.
314. ХАРИРИ 2015: El Hariry, N. A. (2015). „Mobile phones as useful language learning tools”. *European Scientific Journal*, 11 (16), 298–317.
315. ХАРМЕР 1991: Harmer, J. (1991). *The practice of English language teaching*. London: Longman.
316. ХАРМЕР 1998: Harmer, J. (1998). *How to teach English*. Harlow, Essex: Addison Wesley Longman.
317. ХАРТ 2004: Hart, M. (2004). „Gutenberg Mission Statement by Michael Hart”. *Project Gutenberg*.
318. ХАРТЛИИ 1994: Hartley, J. (1994). *Designing instructional text* (3rd ed.). London: Kogan Page.
319. ХАУАРД, МЕЈЏР 2004: Howard, J., Major, J. (2004). *Guidelines for designing effective English language teaching materials*, 101–109.
320. ХАЧ, САПИРА, ГАУ 1978: Hatch, E., Shapira, R., Gough, J. (1978). „Foreigner talk” discourse. *International Review of Applied Linguistics*, 39–60.

321. ХАЧИНСОН И САР. 2006: Hutchinson, H. B., Bederson, B., Druin, A. (2006). „The evolution of the international children’s digital library searching and browsing interface A., In *Proceedings of 5th International Conference for Interaction Design and Children (IDC 2006)*, ACM Press, 105–112.
322. ХАЧИНСОН, ВОТЕРС 1987: Hutchinson, T., Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes (A learning-centred approach)*, Cambridge: University Press.
323. ХАЧИНСОН, ГАЛТ 2009: Hutchinson, T., Gault, J. (2009). *Project 5: Teacher’s book* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
324. ХАЧИНСОН, ТОРЕС 1994: Hutchinson, T., Torres, E. (1994). „The textbook as agent of change”. *ELT Journal*, 48(4), 315–328.
325. ХЕБЕРТ, ФИШЕР 2007: Hiebert, E. H., Fisher, C.W. (2007). „Critical word factor in texts for beginning readers”. *Journal of Educational Research*, 101 (1), 3–11.
326. ХЕЈКРАФТ 1978: Haycraft, J. (1978). *An introduction to English language teaching*. London: Longman.
327. ХЕЏ 2000: Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. United Kingdom: Oxford University Press.
328. ХИЛДЕГАРД 1992: Hildegard, K. (1992). *Handbook of type and lettering*. The UK: Design Press.
329. ХЈУИТ 1998: Huitt, W. (1998). „Critical thinking: An overview”. *Educational Psychology Interactive*, from <http://chiron.valdostaedu/whuitt/col/cogsys/critthnk.html>.
330. ХОДЛИ 1990: Hoadley, E. (1990). „Investigating the effects of color”. *Communications of the ACM*, 33(2), 120–125.

331. ХОДЛИ, ГАЛАНТ 2016: Hoadley, U., Galant, J. (2016). „An Analysis of the Grade 3 Department of Basic Education workbooks as curriculum tools”. *Stellenbosch Economic Working Papers*. Stellenbosch University.
332. ХОК 2010: Hawke, P. (2010). „Using internet- sourced podcasts in independent listening courses: Legal and pedagogical implications”. *Jalt CALL Journal*, 6 (3), 219–234.
333. ХОРНБИ И САР. 2000: Hornby, A. S., Wehmeier, S., Ashby, M. (2000). *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English* (6th ed.). Oxford: Oxford University Press.
334. ХОРТОН 1991: Horton, W. (1991). *Illustrating computer documentation*. New York: John Wiley & Sons.
335. ХОФМЕСТЕР, МАГС 1984: Hofmeister, A., Maggs, A. (1984). *Microcomputer Applications in Education and Training* (Australian Edition). Sydney: Holt, Rinehart and Winston.
336. ЧАВЕЗ 2002: Chavez, M. (2002). „We say ‘culture’ and students ask ‘what?’: University students' definitions of foreign language culture”, *Die Unterrichtspraxis /Teaching German*, 35, 129–140.
337. ЧЕНГ И САР. 2011: Wen-Cheng, W., Chien-Hung, L., Chung-Chieh, L. (2011). „Thinking of the textbook in the ESL/EFL classroom”. *English Language Teaching*, 4 (2), 91.
338. ЧЕСЕР 2011: Chesser, W. D. (2011). „Chapter 5: the e-textbook revolution”. In *Library Technology Reports*, 47 (8), 28–40.
339. ЧИЛДЕРС 1970: Childers, P. (1970). „Listening Ability Is A Modifiable Skill”. *The Journal of Experimental Education*, 38, 4, 1–3.
340. ЧО 2016: Chou, I. (2016). „Reading for the purpose of responding to literature: EFL students’ perceptions of ebooks”. *Computer Assisted Language Learning*, 29 (1), 1–20.
341. ЦАМЕТ, ГАВОТА, КВЕРИЈА 2008: Jamet, E., Gavota, M., Quaireau, C. (2008). „Attention guiding in multimedia learning”. *Learning and Instruction*, 18, 135–145.

342. ЦАХАНГАРД 2007: Jahangard, A. (2007). „Evaluation of the EFL materials taught at Iranian high schools”. *The Asian EFL Journal*, 9 (2), 130–150.
343. ЦЕОНГ 2012: Jeong, H. (2012). „A comparison of the influence of electronic books and paper books on reading comprehension, eye fatigue, and perception”. *The Electronic Library*, 30 (3), 390–408.
344. ЦЕСПЕРСОН 1904: Jespersen, O. (1904). *How to Teach a Foreign Language*. London: Allen and Unwin.
345. ЦОН 1991: Johns, T. (1991). „Should you be persuaded: two examples of data-driven learning”. *ELR Journal: Classroom Concordancing*, 4 (1991): 1–16.
346. ЦΟΥНС 1986: Jones, G. (1986). „Computer simulations in language teaching – the KINGDOM experiment”. *System* 14 (2), 179–186.
347. ЦΟΥНС, СУ 1987: Jones, C., Sue, F. (1987). *Using computers in the language classroom*. Longman, London: New York.
348. ШАПЕЛ 2001: Chapelle, C. A. (2001). *Computer applications in second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
349. ШЕЛДОН 1987: Sheldon, L. E. (1987). *Introduction in ELT Textbooks and Materials: Problems in Evaluation and Development*.
350. ШЕЛДОН 1987: Sheldon, L. (1987). *ELT textbooks and materials: Problems in evaluation and development* [ELT Documents 126]. Oxford: Modern English Publications in Association with the British Council.
351. ШЕЛДОН 1988: Sheldon, L. (1988). „Evaluating ELT textbooks and materials”. *ELT Journal* 42 (2), 237–246.

ИЗВОРИ

1. АЈЦАНОВИЋ И САР. 2014: Ајцановић, М., Алановић, М., Бјелаковић, И., Дражић, Ј., Војновић, Ј., Звекић-Душановић, Д. (2014). *Научимо српски 1: радна свеска*, Нови Сад: Филозофски факултет.
2. АЛАНОВИЋ И САР. 2006: Алановић, М., Бјелаковић, И., Бугарски, Н., Дражић, Ј., Курешевић, М., Војновић Ј. (2006). *Научимо српски 2*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
3. БАБИЋ 1991: Babić, S. (1991). *Serbo-Croatian for Foreigners*, Book 1. Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.
4. БЈЕЛАКОВИЋ, ВОЈНОВИЋ 2004: Бјелаковић, И., Војновић, Ј. (2004). *Научимо српски*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду.
5. БРУК-ХАРТ 2014: Brook-Hart, G. (2014). *Complete first (second edition)*. London: Cambridge University Press.
6. ДАНИЛОВИЋ 2014: Danilović, M. (2014). *Step by Step Serbian*. Beograd: Kornet.
7. ЗДРАВКОВИЋ И САР. 2012: Здравковић, С., Живанић, Љ., Путник, Б. (2012). *Српски за странце 2: Више од речи*, Београд: Институт за стране језике.
8. ИВАНОВА 2003: Иванова, И. Е. (2003). *Сербский язык для начинающих: Учебник и разговорник*. М.: Айриспресс.
9. ЈАЊИЋ 2016: Janjić, M. (2016). *Serbian for Beginners*. Niš: Filozofski fakultet.
10. ЈАЊИЋ 2020: Јањић, М. (2020). *Кад си срећан*. Ниш: Академска српска асоцијација.
11. ЈАЊИЋ 2020: Јањић, М. (2020). *О, радосне вести*. Ниш: Академска српска асоцијација.
12. ЈАЊИЋ 2020: Јањић, М. (2020). *Подигни глас!*. Ниш: Академска српска асоцијација.

13. ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ, ЛОМПАР 2001: Јокановић-Михајлов, Ј., Ломпар, В. (2001). *Говоримо српски: уџбеник српског језика за странце*. Београд: Међународни славистички центар.
14. КИШ 2017: Киш, Ј. (2017). *Step into Serbian*. Београд: Službeni glasnik.
15. МАГНЕР 1998: Magner, T. (1998). *Introduction to the Croatian and Serbian Language*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
16. МАРИС 2006б: Maris, A. (2006). *New Opportunities Beginner (Language Powerbook)*. United Kingdom: Pearson Longman.
17. МАСКУЛ, ВРАЈТ 2007: Mascull, B., Wright, L. (2007). *Market Leader (English Teacher's Book)*. Madrid: Pearson Longman.
18. МИЛИЋЕВИЋ-ДОБРОМИРОВ И САР. 2006: Милићевић-Добромиров, Н., Ћук, Љ., Радуловић, Н. (2006). *Учимо српски 2*. Нови Сад: Центар Азбукум и Љубитељи књиге.
19. МИЛИЋЕВИЋ-ДОБРОМИРОВ, НОВКОВИЋ 2009: Милићевић-Добромиров, Н., Новковић, Б. (2009). *Учимо српски 1*. Нови Сад: Центар Азбукум.
20. МИЛИЋЕВИЋ ДОБРОМИРОВ, НОВКОВИЋ АЦАИП 2016: Милићевић Добромиров, Н., Новковић Ацаип, Б. (2016). *Супер српски – високи ниво*. Нови Сад: Азбукум.
19. РИБНИКАР, НОРИС 2003: Ribnikar, V., Norris, D. (2003). *Teach Yourself – Serbian*. Great Britain: Hodder Headline.
20. РИЧАРД И САР. 2014: Richards J., Hull, J., Proctor, S. (2014). *Interchange (fourth edition)*. London: Cambridge University Press.
21. РИЧАРД И САР. 2014б: Richards J., Hull, J., Proctor, S. (2014). *Interchange (Workbook)*. London: Cambridge University Press.
22. РМС 2011: *Речник Матице српске* (2011). Нови Сад: Матица српска.

23. СЕЛИМОВИЋ-МОМЧИЛОВИЋ, ЖИВАНИЋ 2012: Селимовић-Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2012). *Српски језик за странце – почетни курс*. Београд: Институт за стране језике.
24. СЕЛИМОВИЋ-МОМЧИЛОВИЋ, ЖИВАНИЋ 2012б: Селимовић-Момчиловић, М., Живанић, Љ. (2012). *Реч по реч – радна свеска*, Београд: Институт за стране језике.
25. СОАРС И САР. 2009а: Soars, L., Soars, J., Wheeldon, S. (2009). *New Headway Intermediate (Teacher's book)*. Oxford: Oxford University Press.
26. СОАРС И САР. 2009б: Soars, L., Soars, J., Wheeldon, S. (2009). *New Headway Upper-Intermediate (Workbook)*. Oxford: Oxford University Press.
27. СОАРС, СОАРС 2009в: Soars, L., Soars, J. (2009). *New Headway Upper-Intermediate*. Oxford: Oxford University Press.
28. СОАРС, СОАРС 2010а: Soars, L., Soars, J. (2010). *New Headway Beginner*. Oxford: Oxford University Press.
29. СОАРС, СОАРС 2010б: Soars, L., Soars, J. (2010). *New Headway Beginner (Workbook)*. Oxford: Oxford University Press.
30. ТОМАС, ТОМАС 2014: Thomas, B., Thomas, A. (2014). *Complete first (Workbook)*. London: Cambridge University Press.
31. ЋОРИЋ 1998: Ćorić, B. (1998). *Srpski jezik za strance*. Beograd: MSC.
32. ЋОРИЋ 2002: Ћорић, Б. (2002). *Српски језик за странце*. Београд: Чигоја штампа.
33. ЋОСИЋ 2004: Ћосић, П. (2004). *Приручник за лекторе и студенте српског као страног језика*. Познањ: WN UAM.
34. ХАРИС И САР. 2008: Harris, M., Mower, D., Sikorzynska, A. (2008). *New Opportunities Elementary*. United Kingdom: Pearson Longman.

35. ХАРИС, МУВЕР 2006: Harris, M., Mower, D. (2006). *New Opportunities Beginner*. United Kingdom: Pearson Longman.
36. ХОБС, КЕДЛ 2012б: Hobbs, M., Starr Keddle J. (2012). *Your space 2 (Workbook)*. London: Cambridge University Press.
37. ХОБС, СТАР-КЕДЛ 2012: Hobbs, M., Keddle Starr, J. (2012). *Your space 2*. London: Cambridge University Press.
38. ЏОНСТОН И САР. 2009: Johnston, O., Ruse, C., Mirozowska, H., Sikorzynska, A. (2009). *New Opportunities Elementary (Language Powerbook)*. United Kingdom: Pearson Longman.

ЗАКОНИ И ПРАВИЛНИЦИ

1. ЗАЈЕДНИЧКИ ЕВРОПСКИ ОКВИР ЗА УЧЕЊЕ ЈЕЗИКА 2011: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, Council of Europe, 2011.
2. ЗОУ 2015: *Zakon o udžbenicima, Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 68/2015. Beograd: Službeni glasnik.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1

QUESTIONNAIRE FOR EVALUATION OF E-BOOK *SERBIAN FOR BEGINNERS*

Your Name and Surname: _____

Gender: Male Female

I am _____ years old.

Occupation: _____

Serbian proficiency level:

Beginner Pre-Intermediate Intermediate Upper-Intermediate Advanced

I PART

1. **Did you enjoy learning Serbian language?**

2. **Why are you learning Serbian?**

3. **Do you regard the *Serbian for Beginners* App as: Additional to other learning or Main source of learning**

4. **Please summarize how long did you use the application?**

5. **Please list three things you like about the application.**

6. **Please list three things you dislike about the application.**

7. **What aspects of Serbian language do you think you have improved by using the apps?**

8. **Which section of the app do you find most useful?**

9. **Which features you would like to see in the app which are currently not there?**

10. Are you trying to learn Serbian „informally” (by yourself)?

II PART

Please circle the correct numeric response to each question (1 = Disagree; 2 = Agree; 3 = Strongly agree).

Question	DISAGREE	AGREE	STRONGLY AGREE
Have you ever used computer application for learning language?	1	2	3
Information on screen was properly formatted for reading.	1	2	3
This technology provides flexibility for me to learn anywhere and at any time.	1	2	3
Information on screen was easy to read.	1	2	3
Amount of information presented on screen was acceptable.	1	2	3
Input device to enter information was adequate.	1	2	3
The interface to course materials was easy to use.	1	2	3
Learning with computer technology increases the quality of my learning experience.	1	2	3
The technology was easy to use to access the course materials.	1	2	3
The use of this type of technology could increase access to learning materials.	1	2	3
Navigation (moving) through the lessons was easy.	1	2	3
The graphics on the screen were clear and easy to read.	1	2	3
I would like to take other lessons using computer technology.	1	2	3
There are 8 lessons on the app. Do you use them in the order presented?	1	2	3
The application helps me to learn Serbian language step by step.	1	2	3
The e-book doesn't fit to my age.	1	2	3
The lessons are interesting.	1	2	3
There are so many lessons.	1	2	3
The lessons are usefull for learning Serbian language.	1	2	3
I have learnt basic grammatical structure of Serbian language using this e-book.	1	2	3
The pictures are usefull.	1	2	3
The way of presenting informations are interesting.	1	2	3
Examples help me to learn Serbian language.	1	2	3
My vocabulary has grown during past month.	1	2	3
Tasks are easy to solve.	1	2	3
I can express myself in this book.	1	2	3
There are useful audio in this e-book.	1	2	3
There are videos in this e-book.	1	2	3

I would recommend that other students complete their courses using computer technology.	1	2	3
Has the application met your expectations?	1	2	3
Has using the <i>Serbian for Beginners</i> app improved your knowledge of Serbian?	1	2	3

Please rate the application.

1 2 3 4 5 (1=dislike, 5=like)

QUESTIONNAIRE FOR EVALUATION OF E-BOOK *SPEAK SERBIAN*

Your Name and Surname: _____

Gender: Male Female

I am _____ years old.

Country: _____

Occupation: _____

Serbian proficiency level:

Beginner Pre-Intermediate Intermediate Upper-Intermediate Advanced

Your e-mail is: _____

I PART

1. Did you enjoy learning Serbian language?

2. Why are you learning Serbian?

3. Do you regard the *Serbian for Beginners* App as: Additional to other learning or Main source of learning?

4. Please summarize how long did you use the application?

5. Please list three things you like about the application.

6. Please list three things you dislike about the application.

7. What aspects of Serbian language do you think you have improved by using the apps?

8. Which section of the app do you find most useful?

9. Which features you would like to see in the app which are currently not there?

10. Are you trying to learn Serbian „informally” (by yourself)?

II PART

Please circle the correct numeric response to each question (1 = Strongly Disagree; 2 = Disagree; 3 = More or Less Disagree; 4 = Undecided; 5 = More or Less Agree; 6 = Agree; 7 = Strongly Agree).

Question	STRONGLY DISAGREE	DISAGREE	MORE OR LESS DISAGREE	UNDECIDED	MORE OR LESS AGREE	AGREE	STRONGLY AGREE
	1	2	3	4	5	6	7
I use a mobile application for learning language every day.							
It is cost-effective.							
Learning with computer technology increases the quality of my learning experience.							
The technology was easy to use to access the course materials.							
The use of this type of technology could increase access to learning materials.							
The first impression is great!							
Information on screen was properly formatted for reading.							
Its layout is attractive.							
This technology provides flexibility for me to learn anywhere and at any time.							
Information on screen was easy to read.							
Amount of information presented on screen was acceptable.							
It indicates efficient use of text and visuals.							
Input device to enter information was adequate.							
The interface to course materials was easy to use.							

Navigation (moving) through the lessons was easy.							
The graphics on the screen were clear and easy to read.							
Colors help me to navigate through this e-book.							
Input test helped me to learn appropriate lesson.							
Most of the tasks in the book are interesting.							
Tasks move from simple to complex.							
Task objectives are achievable.							
Cultural sensitivities have been considered.							
The language in the textbook is natural and real.							
The situations created in the dialogues sound natural and real.							
Three levels (beginner, intermediate, advanced) are special quality of this book.							
The book has appropriate listening tasks with well-defined goals.							
Listening tasks are efficiently graded according to complexity.							
Listening tasks are authentic or close to real language situations.							
It is easier for me to understand Serbian Language thanks to foreigners who read texts.							
Activities are developed to initiate meaningful communication.							
Activities are balanced between individual response, pair work and group work.							
Texts are graded.							
Texts are interesting.							

The load (number of new words in each lesson) is appropriate to the level.							
There is a good distribution (simple to complex) of vocabulary load across chapters and the whole book.							
Words are efficiently repeated and recycled across the book.							
Tasks have achievable goals and take into consideration learner capabilities.							
Tasks are interesting.							
The spread of grammar is achievable.							
The grammar is contextualized.							
Grammar is introduced explicitly and reworked incidentally throughout the book.							
It is presented in a useful way.							
It is compatible to the age of the learners.							
It is compatible to the interests of the learners.							
It is compatible to the needs of the learners.							
There are so many lessons.							
The lessons are useful for learning Serbian language.							
I have learnt basic grammatical structure of Serbian language using this e-book.							
The book is supported efficiently by essentials like audio-materials.							
The pictures are useful.							
The way of presenting informations are interesting.							
Examples help me to learn Serbian language.							
My vocabulary has grown during past month.							

Tasks are easy to solve.							
I can express myself in this book.							
There are useful audio in this e-book.							
There are useful videos in this e-book.							
Exercises are learner friendly.							
They are adequate.							
There are efficient tasks.							
Tasks help students who are under/over-achievers.							
Progress line is very useful.							
Google Translate button helps me a lot.							
I would recommend that other students complete their courses using computer technology.							
Application met my expectations completely.							
Using the Serbian for Beginners app improved my knowledge of Serbian.							
I would like to take other lessons using mobile technology.							
The application helps me to learn Serbian language step by step.							

Please rate the application.

1 2 3 4 5 (1=dislike, 5=like)

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Александар Новаковић је рођен 14. марта 1990. године у Крушевцу у породици просветних радника. У родном граду је завршио Основну школу „Јован Јовановић Змај” и средњу „Економско-трговинску школу” (смер пословни администратор) са одличним успехом. Школске 2008/2009. године проглашен је за светосавског ученика, односно добитник је награде коју град Крушевац додељује најбољим ученицима основних и средњих школа.

Године 2009. уписује основне студије Србистике на Филозофском факултету у Нишу. Након четири године их завршава са просечном оценом 9,31. Мастер студије српског језика уписује 2013. године. Испите је положио у најкраћем могућем року са просечном оценом 9,50. Дана 27. маја 2014. године одбранио је мастер(ски) рад под називом *Примена рачунара у настави фонетике српског језика* код проф. др Марине Јањић. Исте године је добио награду за најбољег студента мастер академских студија српског језика.

Докторске академске студије Филологије уписује 2014. године на Филозофском факултету у Нишу. Положио је све испите са просечном оценом 9,93. Интересовање му је усмерено ка унапређењу наставе српског језика као страног, те анализу и унапређење уџбеничког комплета који би у потпуности одговорио на изазове савремене школе (Методика наставе српског као страног језика).

Активно се бави наставним и научним радом. На Филозофском факултету у Нишу ради као асистент на Департману за српски језик (Увод у методику и методика наставе српског језика и Методика наставе књижевности). Посебну пажњу усмерава на држање часова српског језика студентима из иностранства. Објавио је више од десет научних радова и коаутор је у приручнику *Наставно дизајнирање часова српског језика*. Редовно посећује научне конференције и на њима учествује.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ
ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

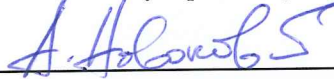
која је одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 14. октобра 2020. године

Потпис аутора дисертације:

(Александар М. Новаковић)

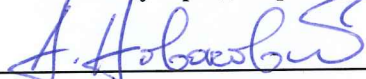
**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације: ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА ЗА
УЧЕЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, истоветан штампаном облику.

У Нишу, 14. октобра 2020. године

Потпис аутора дисертације:

(Александар М. Новаковић)

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ УЏБЕНИЧКОГ КОМПЛЕТА ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ
ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

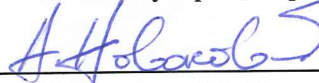
Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, 14. октобра 2020. године

Потпис аутора дисертације:

(Александар М. Новаковић)